

Od pluga do krone.

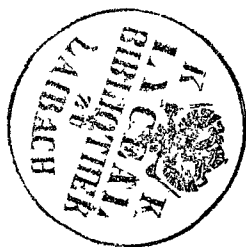
Zgodovinski roman iz minulega stoletja.

Preprostemu narodu

spisal

Jakob Bedének.

V Ljubljani 1891.

Tiskala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Rojakom.

V obče nisem prijatelj dolgočasnim predgovorom, toda ondu, kjer mora biti predgovor, bodi! Prav tukaj se mi je zdelo potrebno nekaj vrstic, predno začnem pripovedovati. Opisal sem Vam, dragi rojaki, življenje slavnega možá, ki se je porodil v drugi polovici minulega stoletja v leseni hiši pod slamnato streho na *Zagorici* v moravški župniji, možá, ki se je, zapustivši domačo hišo, po izredni učenosti in nadarjenosti svoji vzel na častno mesto c. kr. podpolkovnika pri topništvu; cesar ga je pa povišal za barona.

Slavni možjé so kakor repatice, ki se nam pokažejo le ob svojih časih. Kakor imajo Francozje le jednega Napoleona Vélikega, Avstrija le jednega Radeckega, takó imamo Slovenci v tem zmyslu le jednega takó slavnega možá, ki se je dvignil *od pluga do krone*. Ta mož je bil Jurij Veba, domá iz Zagorice, kesneje po vsi Evropi znan za silno učenega matematika, c. kr. podpolkovnik v 4. topniškem polku: **baron Jurij Vega**. Opiral sem se pri tem delu na životopis njegov, katerega je priobčil g. *Fridolin Kavčič*, c. kr. častnik, v «Organ der militär-wissenschaftlichen Vereine» pod naslovom «*Georg Freiherr von Vega*» po raznih ondu naštetih slovenskih in nemških virih, in na razne podatke, s katerimi mi je jako ljubo postregel g. prof. *Franc Hauptmann* v Gradci. Obema gospodoma izrekam tu za njijino ljubeznivost presrečno javno zahvalo!

Da sem se sploh lotil romana, k temu me je nagibalo dvoje: prvič Slovence seznaniti s preslavnim rojakom našim, česar je mož izvestno popolnoma vreden, ter mu na tak način postaviti živ spomenik v srci narodovem; drugič pa sem hotel ž njim odpreti oči zlasti tistim kmetskim očetom, ki imajo nadarjene sinove, toda jih ne dajó v šole. S tem pa še nikakor ne trdim, da bi bilo že treba v šole tiščati vsakogar, kdor se domá le šest resnic nauči brez težave. Ne, le tisti pojdi v mestne šole, kdor je resnično nadarjen, *izredno nadarjen*, kar se navadno pokaže že v domači šoli. Da ne bode vsakdo baron, kdor gré s kmetov v mestne šole, umeje se samó po sebi, vender mislim, da bode vsakdo izvestno zadovoljen, komur se posreči priti do boljšega kruha, nego bi ga bil jedel domá. Če to dosežem, zadovoljen bodem. V to pomози Bog!

Na Dunaji meseca septembra 1890.

Pisatelj.

Prvi del.

I.

Leto 1763. po Kristovem rojstvu se je bližalo koncu, ko se pričinja naša povest. Ker je časa dovòlj, opravkov pa nič posebnih, pojdimo po Dunajski cesti iz Ljubljane proti Savi. Prijazne vasi z belimi, pa tudi počečkanimi hišami in senčnimi vrtovi ostajajo za nami ob levi in desni strani. Predno bi si kdo mislil, že smo v *Krašnji*, jako prijazni vasi ob vznožji *Limbarske gore*. Okrepčavši se, hajdimo dalje. Pot nas privede v moravško okolico blizu podružnice sv. Križa na primerno višavo. Dolga hoja nas je utrudila, prav nič ne bode torej napačnega, če zavijemo v gozd in se ondu nekoliko oddahnemo. Jesen je sicer že v deželi, solnce pa vendar še prav čutno pripeka z jasnega nebá. Gozdna senca se nam bode izvestno jako prilegla.

Daleč ni več na *Zagorico*. Predno se ondu oglasimo, poravnajmo tu v gozdu trudne kosti nekoliko po mehkem máhu in rjavkastem resji. Ha, kakó se nam prilega! Nad nami razprostira stoletni gozd svoje veje; ne daleč od nas je ravnokar izluščila šoga kostanj in kričeč zletela dalje.

«Oh, ko bi ti mogel do živega!» vzklikne deček, ki v tem trenutku skoči izza grma in se milo ozira za odletelim ptičem.

«Kje si pa domá, dečko?» vprašamo radovedni devetletnega čvrstega fanta v prtenih hlačah, katere drži preko

hodnične srajce le jedna prerámnica, spredaj in zadaj s cveki pripeta v hlačni rob. Bos je in golomeč. Na glavi ima potlačen klobuk, za njim pa petelinovo peró.

Deček obstóji pred nami, prekriža za sabo roke in nas ogleduje zvedavo.

«Kje si pa domá?» moramo ponoviti.

«Ondu-le na Zagorici.»

«Čegav si?»

«Vehovčev.»

«Kakó ti je ime?»

«Jurče!»

«Kaj pa delaš tu v gozdu sam? Ali se ne bojiš ciganov in rokovnjačev?»

«Nič! Ptičem nastavljam. Tášico bi rad ujel.»

«Kakó neki loviš tašice?»

«Na ščurke. K sosedu sem šel pónje, kjer jih imajo vse živó, da jim vso noč ne dajó pokoja. Janeza sem naprosil, naj mi preskrbí jednega. Takoj je prižgal tresko in jo pomolil v kot pod klop pri pēči. Kakor bi bilo tresčilo mēdnje, šinilo jih je zajedno najmenj deset izpod pečí, in šli so na vse kraje. Največjega sem ubral za bedro, in moj je bil. Tašica ima ščurka silno rada. Povem Vam, da bi se dala petkrat ujeti nánj in ne le jedenkrat. Videli bodete, da bode skoro moja. Ali jo slišíte?»

«Cik, cik, cik,» čuje se nežen glasek iz leščevja.

Lani smo jo imeli vso zimo. Ujel sem jo nekega jutra — okolo vseh Svetih je že bilo — na našem vrtu pod bezgovim grmom. Mokra je bila, kakor miš, ker se je ravno prej skopala pri vodnjaku v koritu in zató ni mogla leteti. Kàr klobuk sem poveznil nánjo, in skupaj sva bila. Takó se nam je privadila, da je vselej priletela na mizo po drobtine, naj smó kosili ali južinali. In po hiši, no, tam je preteknila vse kote!»

«Cik, cik, cik,» oglašča se rdečevrata tašica v leščevji. Dečku se prično rjave oči žareti. «Vsak čas bode moja,» zašepetal je.

«Kakó pa ji nastaviš?»

«Kakó le? Na veliki jezik v hišici privežem škripača čez trebuh, da breca na vse pretege. Tašica ga ugleda že od daleč. Jedenkrat, dvakrat cikljá okolo hišice, potem skoči nánjo, zopet pocikljá, in že je v hišici. Tedaj pa zmaje veliki jezik, ako že ni skočila nánj, in izproži nastavo. Vratca na pol odprta se zapró in tašica je naša.»

Deček steče h grmu, kjer je imel nastavljeno, tleskne z rokami in zavriska, da letí kár skozi ušesa: «I-juhuhu! Jo že imam, jo že imam! Joj, kakó lepó je pod vratom rdeča, po glavi zelenkasta, na perutih pa pisana. To je pa ,ón'. Dve petici je vreden, kakor krajcar. Oh, ali ga bodo zopet mati veseli! Sedaj moram pa kar hitro domóv.»

Mali ptičar stisne hišico z ujetim ptičem pod pazduho in hiti domóv, da bi ga komaj veter dohajal. Že od daleč se sliši, kakó kliče mater, krepko žensko, ki stojí na pragu in kliče pute.

«Mati, ali jo vidite, kakó je lepa! In pa ,ón' je! V gozdu sem ga ujel, kjer smo spomladi grabili. Saj veste, koliko jih je bilo. Ker ste nedavno rekli, da bi letos tudi radi imeli katero, šel sem jih lovit.»

«No, že prav. Le v hišo jo nesi in izpústi jo, da bode pobirala drobtine in muhe,» pravi mati in odide med kuretino, ki letí od vseh strani skupaj, Jurče pa stopi v hišo.

V tem prijoka Micika, Jurčetova kakih sedem let stara sestra, v hišo in sede k peči. Nad očesom ji teče kri iz glave.

«Kaj pa jokaš, Micika?» vpraša Jurče, ki je ravnokar tašici odprl hišico. Tašica je zletela naravnost na mizo, obrnila se proti Jurčetu, priklonila se mu in mu pocikljala nekoliko.

Micika ne odgovori ničesar, pač pa se začne jokati na ves glas.

«I, kaj pa ti je vender?» vpraša jo brat in spravi hišico pod klop, nató séde k sestri. Ugledavši nje krvavo čelo, prestraši se.

«Ali si padla?»

«O — ne. Oko — me — boli. Močilnikarjev Nemeč, ki pase na vrtu, zagnal je kamen váme.»

«Kaj pa si mu naredila?»

«Nič, prav nič! Náte, pravi, da je jezen, ker si ga na sv. Mihela dan obigral za vse gómbce.»

«Kaj to, če sem ga, drugi so pa mene kesneje. Poglej, še s hlač sem jih moral porezati. Toda to nič ne dé, za delavnik so cveki tudi dobri. Rob se prebode s pipcem, pre-ramnica se vtakne skozi luknjo, vánjo pa cvek, in dobro je!»

«Tebe se bojí, zató pa meni nagaja. Ko me je danes ugledal, pobral je kamen in ga vrgel za našim mačkom. Jaz sem zavpila, naj pustí mačka pri miru, ker mu ni storil nič žalega. ‚Čaj, čaj,‘ rekel je, ‚bodem pa še tebe.‘ Toliko da je izgovoril, dobila sem že kamen na čelo. Kar stemnilo se mi je in padla sem. Ko se zopet poberem, Nemca ni bilo nikjer, po obrazu mi je pa lila kri.»

Jurče stisne pest, rekoč: «Le počakaj, ti dlaka grda, jaz ti že uro navijem, naj mi le v pest prideš! Pomnil me bodeš, kdaj si metal kamenje za ljudmi!» Zajedno skoči k oknu, na katero je ravnokar sedel vrabec in nekolikokrat jako zvedavo pogledal v hišo. Vrabec zopet odletí, Jurče pa ugleda strijca Mihevca, ki naravnost kresá proti hiši.

«Micika, Mihevčev oče gredó!»

«Ali k nam?» vpraša Micika, in takoj so pozabljene vse bolečine. V tem đuri že zaškripljejo, in strijca Mihevec stopi v hišo.

«Ali sta samá domá?» vpraša ju.

«Mati so tudi domá; zunaj so pri kokoših,» pravi Jurče in se zajedno tudi že Mihevcu obesi za žep, kjer se je vedno našlo kaj dobrega. «Ali naj grem pónje?» vpraša Jurče.

«Le pojdi no!»

Jurče skoči iz hiše, v tem pa jame Micika strijca jako vztrajno izpraševati: «Kaj ste pa prinesli, strije?»

«Jaz nič, ali k nam so Pibrova mati nekaj majhnega prinesli.»

«Kaj pa, strije?»

«Majhno dekletce.»

«Kje pa so jo dobili Pibrova mati?»

«V vodi so jo ujeli.»

«Ali v vodi; kaj voda nosi majhne otroke?»

«M—h.»

Zanimivega izpraševanja je bilo nenavadno hitro konec, ker že privleče Jurče mater v hišo. Vehovka je bila Mihevčeva sestra. Ko ji ta svoj opravek na kratko razloži, tedaj Vehovka že vé, da Mihovec išče botrov, in tega posla se na kinetih nihče ne brani. Ker Vehovca še ni bilo iz Ljubljane, kamor je vozaril razne reči, obljubila je ona, naj se Mihevec le brez skrbi zanaša na drugi dan.

Drugi dan popóldne pridrdrá v Moravče kmetski voz s tremi ljudmi in se ustavi pred Deteljevo gostilno. Bila sta botra *Vehovec* in *Košakulja* z Mihevčevo novorojenko.

Predno sta v Zagorici sedla na voz, stisnil je Mihevec Vehovcu tri srebrne dvajsetice v roko, rekoč: «Ná, za botrinjo».

Vehovec spravi denar v usnjato mošnjico, rekoč: «Bog povrni,» skoči na voz, prime za bič in vajeti, in hipoma zdrdrajo od hiše.

«Kaj pa bode dobrega?» vpraša Deteljica od krsta prišedša botra, ko se zapró duri za njima.

«Nekaj botrinje bomo popili,» pravi Vehovec in se ozira po sobi, češ, kje bode najugodnejši prostor. Ob mizi stoji gospodar Detelja. «Tu-le ostaniva, ondu-le naj pa sedejo gospod Jurij, kadar pridejo. Najprej nama prinesi polič vina, za drugo se pa že še zmenimo.»

Deteljica gré po vino; Vehovec séde za mizo k Detelji, z desnico nekoliko pridvigne klobuk in se počehljá po glavi. Krepák je bil in velik, nekoliko že sivkastih, po čelu poglajenih lâs, resnega suhega lica, po katerem je skrb za ljubi kruhek vrezala že marsikako brazdo. Iz očij pa mu je sijala neka blagodejna dobrovoljnost in šegavost, katera se mu je časih kazala tudi na ustnicah. Opravljen je bil po stari domači noši. Nosil je lepo belo pražnjo srajco, nad katero se je žaril skrlatast telovnik, zgoraj odpet, da so se nekoliko «gôsli» kazale. Hlače je tudi nosil od domačega pridelka — od mezljana — ali raševine, s platnom podložene. Krojač mu jih je pomeril le do kolena; od ondod so mu pokrivala meča višnjeve nogovice; kvedrasti čevlji, z debelimi žebicami nakovani, završili so trdno in stanu primerno opravo tega poštenjaka minulega stoletja. Povejmo še, da ga je dičil preprost širokokrajnik kamniškega klobučarja, in to prvo leto ali tudi še več le za v nedeljo in praznik, kesneje pa vsak dan in ob vsakem vremeni.

Deteljica prinese polič rdečega vina s poveznjenim kozarcem in hlebec belega kruha, ter dá oboje na mizo. Vehovec nalije, obriše se z dlanjo okolo ust in napije botri Košakulji, ki nosi novorojenko po hiši: «Na dobro zdravje Miciki, katero smo danes krstili!»

«Bog blagoslovi,» odgovorí botra.

«Tjakaj na posteljo jo polóži in semkaj sédi,» svetuje boter.

«Čakam, da zaspi; saj sam veš, da takih pevcev, kakor so dojenči, nikjer ne poslušajo radi.»

Dete je v tem že zaspalo. Košakulja ga položi na posteljo, ne daleč od peči ob steni in prisede k možema. Vehovec postavi prédno poln kozarec, sam se pa správi na hlebec, katerega najprej razkroji, potem pa potisne na sredo mize, rekoč: «Ná, sedaj pa prigrizni; kruh se vedno prilaga zdravemu človeku.»

«Hvaljen bodi Jezus Kristus!» zasliši se krepák in lepo zvenèč glas pri vratih, in gospod Jurij, moravški kapelan, stoji v hiši.

«Amen na večne čase,» odgovoré vsi, kar jih je v hiši. Vehovec in Detelja se zajedno tudi odkrijeta. Prvi položi klobuk poleg sebe na okno. Detelja pa obdrži zeleno kapico v rokah, in ker ne vé, kam z rokami, prekriža jih za sabo na hrbtu. Sicer jih je pa rdečelični in precèj trebušni mož rad nosil v žepu in cvenkljal s srebrniki.

Ko stopi gospod Jurij v hišo, prime Vehovec za podolgasti stol in ga odmakne, rekoč: «Gospod Jurij, sèm gôri za mizo sédite. Deteljica, sedaj ga prinesi cel bokal in pa kàj za zobe.»

«Kaj bi pa radi, morda mesenih klobas, prekajene svinjine ali pa šnite?»

«Gospod Jurij, izvolite si!»

«Ne, Vehovec, nisem prišel, da bi se pasel pri tebi, čeprav ne rečem, da bi pri čaši vina ne segel po koščku. Le ti si izvôli, kar ti je najbolj všeč. Danes, ko piješ bo-trinjo, smeš si že privoščiti kàj boljšega.»

«No, če jaz volim, nam pa prinesi klobas in šnit nam napravi. Mesena klobasa je šmentano dobra reč, le škoda, da jih takó malokdaj vidimo. Kaj pravite, ali bi ne bilo bolje v deveti deželi, nego tu? Tam so vse ograje prevezane s klobasami in ne s trtami kakor pri nas. Hej, ali bi bilo to življenje! Kadar bi človek oral, ne bilo bi mu treba žuliti

zgolj pustega ovsenjaka, temveč kar po klobasi bi segel na bližnjo ograjo in bi jo potrl.»

«Kaj pa še?» vpraša Detelja porogljivo, «kdo bi pa potem pri nas vprašal po klobasah? Nihče! Ali si že kdaj pri polici vina naročil krompirja v oblicah? Zakaj pa ne? Zató, ker ga imaš domá po vseh kotih. Prav takó bi izgubile klobase vso veljavo, če bi bilo po tvojem. Že bolje, da ostane takó, kakor je.»

«Detelja, ti govoriš kakor ti bolje kaže,» pravi Vehovec. «Jaz bi prav nič ne rekel, če bi imel res toliko klobas domá, da bi mi preostajale po vseh kotih. Naj bi zaradi tega pri tebi še kdo vprašal po njih ali ne, kaj to méni? Sedaj sem vesel, če h kruhu za malico prigriznem strok česna; ali rajši bi ga jedel podelanega v klobasah, kjer ima ves drugačen ukus.»

Duhovni gospod séde, in tudi krčmar Detelja prisede k mizi. Botra Košakulja seže po polni čaši rdečega vina in napije gospodu Juriju: «Na dobro zdravje!» ter oblizne vino, čašo pa takoj nató postavi pred gospoda in pritoči nekoliko.

«No, ti ga pa znaš, Košakulja,» podraži jo Detelja. «Ženske ste res žejne, kakor mlinarjeve kokoši. Kapljico ga srkne zaradi sramežljivosti, misli si pa, hej, ko bi ga vsaj skrivaj mogla stisniti, to bi ga!»

«O sevéda, kakor bi se bale vas moških,» odreže se botra.

«Gospod Jurij, pijte no in Detelji napijete, saj vem, da je že silno žejen, siromák, ki ne vé, kje bi ga dobil požirek,» pošegetá Vehovec Deteljo.

«Kaj bi lačna vrana sito pitala,» pravi nagajivo kapelan. «Vender pa, ker je v naši družčini in pri botrinji, privoščimo mu ga v imeni božjem. Na dobro zdravje, Detelja!»

«Bog blagoslovi, gospod Jurij!» odzdravi Detelja in pridvigne kapico.

«Vina nimaš slabega, Detelja, kar je res, to je res. Na daleč okolo se smeš kosati s katerim-koli gostilničarjem, da celò Kolarnik v Kamniku te ne zdela. Kam pa hodiš pónj?»

«Na Dolenjsko, gospod Jurij. Vsako jesen proti vsem svetnikom se napravim na pot. Gadova Peč in krška okolica sploh so kraji, kjer ga kupujem. Tudi v Metliko grem po jedenkrat na leto in se takó preskrbim z najboljšo robo, kar jo je sploh rodila trta v deželi. Res ga plačujem nekoliko dražje, nego navadni tovarniki, ker ga izbiram in mi ni všeč vsaka brozga, zató pa tudi lahko rečem, da imam vino, kakeršnega ni iz lepa!»

«Res je takó,» pristavi Vehovec. «Jaz sicer malokdaj pridem do vina, poznam ga pa venderle, katero se po grlu zatika in praska, kakor bi bilo vzraslo na trnji, in katero teče lepo gladko. Vidiš, tvoje vino se pije, kakor mleko in pogreje v želodci, kakor bi zakuril v njem. Le glej me! Kakor sem neveden in zabit, pa venderle vem, kaj je vino in kaj brozga. Ko bi si le z božjo pomočjo opomogel toliko, da bi ga vsako nedeljo in vsak praznik brez skrbi po krščanskem nauku vsekal po poliči, pa bi bil vesel!»

«No, no, Vehovec, le tiho, saj se poznamo!» zbôde ga Detelja. Meni ne bodeš izbrisaval oči. Kdor dandanes vozari v Ljubljano, navadno ne hodi žejen in lačen za vozom. Vozniki ste pravi ptiči, ki imate gnezda povsod ondu, kjer vinski bog roko iz hiše molí.»

«Ni take sile, ne,» opravičuje se Vehovec. «Ne rečem, da bi ne živeli dobro tisti veliki vozniki, ki vozarijo v Trst in na Reko in s katerimi se mi pritlikavci, katerim je ob Ljubljani že konec svetá, še meriti ne moremo. Mi pridemo le takrat do čaše vina, kadar jo nam ponudi dober prijatelj, kateri se vozi z nami.»

«Aha,» posmehne se Detelja in Vehovca zopet vščipne; «kaj pa razne postaje, kjer napajate? Ali ondu tudi čakaš, da bi se te usmilil dober prijatelj?»

«No, to moraš vender vedeti, saj si tovornik, da je živina potrebna vode in krme, bolj nego človek. Trdo srce in še tršo glavo bi moral imeti, kdor bi ne umel tega.»

«Živino ljubiti je jako lepó,» oglosi se gospod Jurij, kajti kdor sovraži živino in živali sploh, tak človek tudi ljudem ne more biti prijatelj. Toda kar mi ni prav nič všeč, to je žalostna resnica, da ljubite živino svojo bolj nego družino. Če ti zbolí krava, takoj tečeš h konjaču; ako ti pa zbolí žena, skuhaš ji k večjem repnega soka, kamelične, ajbiševe ali tavžentrožne vode; da bi ji po zdravnika poslal, na to niti ne misliš. In vender je družina več nego živina, žena več nego krava ali volič. Družina bi morala pravo za pravo biti gospodarju vse, žál, da je ravno narobe. Marsikateremu gospodarju je povsod ljubše, nego v domači družini in odteza se ji, kadar le more. Rečem Vam, da bi morali prav takó skrbeti za družino svojo, ako že ne izdatno boljše, nego se brigade za živino.»

«Gospod Jurij, skrbeli bi že in pošiljali po zdravnike, ali vsakdo se jih bojí, ker so takó silno dragi. Mislite si, predno pride takšen gospod iz Kamnika ali iz Ljubljane, koliko to veljá. Kar bi nam pa svetoval domači naš moravški zdravnik, vemo tudi sami; repni sok, kamelično, ajbiševo in tavžentrožno vodo rabimo in če nam to ne pozdravi bolnikov, tedaj vemo, da so zreli za óni svet.»

«Kakor do zdravja, takó Vam tudi ni kaj prida do duševnega razvoja svojih otrók. Navadno si vsakdo domisli: Kakor so rili oče, ril bodem tudi jaz. Da bi dal sina v šole, kjer bi se izučil, da bi kdaj živel lože in boljše, tega ne misli nihče. Marsikateri oče ima jako nadarjene sinove, pa se še

ne meni, da bi vsaj jednega poslal v šole. Tak si tudi ti, Vehovec. Hodil si že vender nekoliko po svetu in bi že zaradi tega moral sam imeti toliko pameti, da bi dal fanta v šole. Povem ti, da nisem še iz lepa zasledil tolike nadarjenosti, kakor je ima tvoj Jurče. Kar jih k meni hodi k izpraševanju, med vsemi je najbistroumnejši. Posebno računjati zná, da je veselje. Ni še dolgo, kar sem bil po izpraševanju kazal dečkom najpotrebneje račune, kakó se sešteva in odšteva. Takoj me je razumel. Vehovec, če hočeš fantu dobro, daj ga v Ljubljano v šole.»

«Gospod Jurij, prav rad, ali šole so od sile drage, jaz pa takó ubožen. Šole veljajo denar, in to Vam je prav tista čudna zver, katero zalezujem povsod, pa se mi vedno umiče. Ako bi dal fanta v šole, stal bi me dom, kam naj grem pa z družino?»

«Vehovec, zaradi tega ne bode treba zapravljeti dóma. V Ljubljani imam več znanih hiš, kjer bodem preskrbel dijaku brezplačno hrano. Le za stanovanje mu bodeš moral skrbeti.»

«Saj res, Vehovec, pa ga daj,» poprime tudi Detelja videč, kakó se je Jurče priljubil kapelanu. «Saj bode venderle lepó, če bodedo imeli danes ali jutri novo mašo in gospoda v fari. Srečen bodeš ti, srečna vsa tvoja hiša, družina, vas in vsa fara, kadar tvoj sin prvič zapóje: ‚Gloria in excelsis‘.» Zajedno prime Detelja kozarec in napije Vehovcu *v Boga imenu, ki nam ga dá*, kakor je mož navadno pritikal zdravijcam.

V tem prinese Deteljica bokal žarnega dolenjca in poln krožnik mesenih klobas, ki so bile že opóldne kuhane.

«Ná, Deteljica, pojdi no pit, ker si nam prinesla tolikanj klobas,» vabi Vehovec in porine poln kozarec na ogel mize, kjer je stala krčmarica. Krčmarica pije, kakor mli-

narjeva kokoš in takoj zopet odide v kuhinjo; kozarec pa kroži v veseli družbi do večera.

Ko se jame mračiti, potegne Vehovec mošnjíč iz žepa, rekoč: «Detelja, račun nam povej!»

«Pa bi ga še jeden bokal,» pravi Detelja in prime za prazno posodo.

«Ne, ne,» ugovarja Vehovec, «za potrebo ga je že dosti.»

«Detelja,» oglasi se duhovnik, «le prinesi ga, jaz dam zánj. V pošteni družbi smo in prijatelji, in vesele družbe je sam Bog vesel.»

«Kaj pravite, gospod Jurij, kaj se bode sedajle zgodilo na Dunaji, ker je cesarici Mariji Tereziji umrl v Inomostu soprog in sovladar cesar Franc? Ali se bode zopet možila káli?» vpraša Detelja, povrnivši se z novim bokalom.

«Ne verjamem. V devetinštiridesetem letu se tudi cesaricam ne kaže drugič možiti, zlasti če imajo že odrasle otroke,» odgovori kapelan.

«Kakor je slišati, razumela sta se vrlo dobro z rajnikom,» dostavi Detelja.

«Res je takó. Zlasti pri nas bi se marsikak zakonski par lahko vzgledaval nad njima. In kaj bi se tudi ne bila, ker sta se ujemala takó lepó? Cesarica ženska vzvišenih mislij, velikanskega duhá in moškega mišljenja, njen ‚Francelj‘ pa dobra duša brez primere, kateri ji ni ugovarjal nikoli in nikjer. Kar je ukrenila cesarica, vse mu je bilo prav.»

«Menda nekako takó ravna jo na cesarskem dvoru, kakor pri nas,» opomni modro botra Košakulja, ki je doslej večinoma le poslušala. «Danes ‚naš‘ takó dela, kakor jaz hočem, jutri zopet jaz delam, kakor se méni ljubi, pa je konec besed in mir v hiši. Zató pa pravim in še poročem: Povsod se lahko razumejo, če se le hočejo, in če imata le ‚onadva‘ glavo na pravem mestu.»

«Košakulja, ti govoriš, kakor ti bolje ugaja, ker pri vas ti hlače nosiš, možá pa imaš le nekako za boljšega hlapca pri hiši, kar je tudi bil, predno se nista vzela,» povzame Detelja. «Jaz pa sem vedno teh mislij, da kjer je ženska gospodar in volk mesar, ondu gré vse pod kvar.»

«O kaj še, Detelja, grozno se motiš,» pravi kapelan. «Le na cesarsko hišo se ozri, pá se takoj prepričaš, da ni res takó! Ali se nam ni v cesarstvu vse obrnilo na bolje, odkar je zavládala Marija Terezija po svojem očetu cesarji Karlu VI.? Saj dobro veš, kakó prazne so bile državne blagajnice in kakó slaba c. kr. vojska. In s takimi silami naj bi si bila triindvajsetletna cesarica, ki je zajedno primožila toliko kakor nič, pomagala v tolišnjih stiskah, kakeršne so po očetovi smrti od vseh stranij prihrule nánjo. In vender si je opomogla kolikor toliko, oprta na zvestobo svojih državljanov, oziroma podložnikov, dasi je imela skoro pol Evrope oborožene proti sebi, zlasti pa pruskega kralja Frica II., ki je namerjal cesarstvo razbiti in s pridobljenimi deli povečati svojo Prusijo, kar se mu hvala Bogú ni posrečilo takó, kakor se je nádejal.»

«Kakó pa, da takó imenitna, mlada in lepa gospá, kakor je bila Marija Terezija, ni ničesar primožila?» začudi se Košakulja.

«Oj ti Marijana marijanasta,» zasmije se ji Vehovec, «zakaj pa ti nisi, á? Všeč ti je bil tvoj hlapec, kaj ne da, ker je znal takó lepo na peró piskati, zató si ga pa pozabila za doto vprašati. Ali ni res takó?»

«Béži, béži, Vehovec, kaj bi mene primerjal cesarici. Saj njen ‚Francelj‘, Bog mu daj nebesa, menda vender ni pri tnji služil za hlapca in na peró ji bržkone tudi ni hodil piskat?»

«Za hlapca res ni služil pri našem cesarji, pač pa za kaj drugega,» odgovorí gospod Jurij. «Cesar Karl ga je imel

za svojega namestnika na Ogerskem, kjer se mu je bil Lotarinžan jako prikupil. Ker je bil mlad in lep mladenič, junaškega duhá in viteškega vedenja, bil je mladi hčeri cesarjevi bolj všeč, nego marsikateri razuzdani kraljevič, s katerim bi bila morda tudi primožila kaj prida. Zató je vzela Lotarinžana, katerega je po smrti svojega očeta imenovala za sovladarja; vlade mu pa le ni hotela izročiti popolnoma.»

«Vse, kakor pri vas, Košakulja,» podraži Vehovec botro in se zajedno ozré na okno. Videč, da je že temna noč, pristavi: «Detelja, sedaj pa le kar neutegoma račun.»

«Tri poliče dolenjca je dvanajst krajcarjev, dva ogla kruha je tri — je petnajst krajcarjev, štiri klobase so štirje groši — je devet grošev in skleda ‚šnit‘ veljá dva groša, vsega skupaj torej ravno jednajst grošev.»

II.

«Gospod, fanta sem pripeljal v šolo, če bi ga hoteli vzprejeti,» rekel je Vehovec na Vernih duš dan dopóldne v pisarni tedanje vzorne glavne šole ljubljanske, ko je bil za sabo in Jurčetom zaprl duri; nató se je nekoliko popraskal za ušesom in z dlanjó pogladil po čelu.

«Takó, takó,» reče nató prijazni duhovnik, mož suhotnega lica in bistrih očij, po obleki soditi jezuvit, ki je bil ravnatelj šoli: «V šolo ste ga namenili? Ali ima kaj prida glavo?»

«O, gospod, to pa to,» odreže se hrabro Vehovec, «debela je kakor moja, in kadar sem mu hotel kupiti klobuk, pomeril sem ga kar po sebi, in prav mu je moral biti.»

«Oče, ne umejeva se. Pri nas ne presojava glav po večji ali manjši obliki, temveč po tem, kar je notri.»

«No, saj takó sem si tudi jaz mislil domá in sem vam zató pripeljal dečka v šolo, da mu bode káj pravega ubili v glavo.»

«Kaj pa brati in pisati, ali že káj zná?»

«Lansko zimo je pač zahajal k Podmiljščakovi Mici, da mu je kazala črke, in jih je za silo tudi že pobiral za njo. Gladko mu je steklo berilo šele letos, ko sem mu kupil bukvice, da moli v cerkvi. Mica je rekla, da ima dobro glavo.»

«To se bode že pokazalo. Kakó mu je ime?»

«Jurče.»

«Kakó se pa pišete?»

«Za Veho, pravijo mi pa Vehovec.»

«Torej Jurij Veha. Odkod ste domá?»

«Iz Zagorice pri Moravčah.»

«Koliko let ima deček?»

«Kar je od svetega Jurija, v desetem letu je. Čakajte, gospod, saj imam nekaj tu-le spravljenega. Gospod Jurij so mi nekaj napisali in dali, rekoč: ‚Ná, da bodeš imel, če bi te ravno povpraševali, káj bolj natanko.‘ Ne vem, kaj je, ali ‚lectat‘ ali rojen list.»

Vehovec ponudi gospodu ravnatelju pôlo popirja, na kateri je bilo zapisano, «da se je Jurij, zakonski sin Jerneja in Helene Vehe v Zagorici, vikarijatu svetokriškem, porodil dné 23. marca 1754. leta, in da ga je krstil drugi dan, dné 24., tedanji kapelan moravški, g. Jurij Fik. Botra sta mu bila Jožef Grilj in njegova žena Jera.»

«No, no, je že vse v redu, Vehovec, le še to mi povejte, kje bode stanoval?»

«Gospod, ondu-le pri svetem Florijanu, tista Meta ga bode vzela. Gospod Jurij so mi jo nasvetovali.»

«Že prav, stanovanje mi je znano. Ondu se vam ni bati zánj, v dobrih rokah bode, kakor bi ga imeli domá. Sedaj ste pa že opravili.»

«No, Bog vas obváruj, gospod! Zdravi ostanite!»

«Oh, oče, kakó je vender Ljubljana velika in lepa,» pravi Jurče, ko prideta z očetom iz šolske pisarne zopet na Stari trg in nekoliko postojita. «Saj se bodem še izgubil. Če sem domá takó-le stopil na konec hiše in sem krepko zakričal, slišali so me do drugega konca vasi. Tukaj naj se pa oziram, kamor hočem, nikjer nobenega konca, nič nego hiša pri hiši, in kakšne! Kar gledal bi jih! Še tista, kjer bodem stanoval, taka je skoro, kakor župnišče v Moravčah. Poglejva no še nekoliko po mestu!»

Oče Vehovec, dober mož, ni se hotel protiviti tej nedolžni prošnji Jurčetovi, ker se mu je zdela kolikor toliko tudi upravičena. Jurče bode odslej živel v mestu, treba se mu bode torej polagoma spoznavati. Bolje, da si ga ogleda z očetom, nego na svojo roko. Naša znanca torej kreneta po mestu.

Od* sedanjih starih podrtin na Gradu, meščanski bastijon nazivanih, sezalo je zidovje v ravni črti mimo sedanje Samassove zvonarne k vhodu v Florijanske ulice in mimo njih k Ljubljani, ob Ljubljani pa do sedanjega Šentjakopskega mostú. Tu je preskočil zid k oglu sedanje Zojsove hiše in v ravni črti tekel do vogla Zojsovega vrta na Emonski cesti. Tu se je zopet zasukal ter držal mimo Križevniške cerkve in Turjačanove palače v ravni črti za hišami Gospodskih ulic in deželnim dvorom do njegovega ogla, kjer ga je ustavil močen in lep zidan bastijon. Zasukavši se okolo bastijona dôli k Ljubljani, preskočil je zopet nekoliko pod Čevljarskim mostom vodo in tekel ob Ljubljani do Čevljarskega mostú, ali bolje rečeno do ogla gimnazije in ob gimnaziji in hišah na sedanjem cesarja Jožefa trgu po

---

* Prof. Vrhovec: «Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih», Ljubljana 1886.

hribu v ravni črti gôri h Gradu in od Gradú po ravnem po hribu k starim podrtinam. Skozi ta zid je držalo v mesto pet vrat. Najstarejša so se zvala *Karlovska* ali *Pisana vrata* ali tudi vrata na Starem trgu in so stala pod zvonarjem, t. j. pred vhodom v Florijanske ulice. Druga vrata so bila *Nemška vrata* tik Križevniške cerkve; nasproti sedanje Rehharjeve hiše. Med njimi je držala cesta iz Križevniškega trga v Trst. Tretja vrata so zapirala vhod v Gospodske ulice pri sedanjem deželnem dvoru in zvala so se *Vicedomska*, ali kakor je ljudstvo izraz popačilo *Festamijska vrata*. Četrta vrata so bila *Špitalska vrata* pred Špitalskim mostom pri vhodu v Špitalske ulice. Poslednja so bila *Frančiškanska* ali Poljanska ali tudi Samostanska vrata. Stala so na Velikem trgu pred nekdanjo stražárnico sredi med sedanjo gimnazijo in mestnim zidom, ki je pritekkel ob oglu sedanje Fabijanove hiše z Gradú dôli. Ta vrata so bila, če že ne najutrnjenejša, pa vsaj največja; zidanja je bilo tu toliko, da so vrata z vsemi pritklinami segala skoro do ceste, ki drži mimo stare hranilnice dôli k vodi.

Okolo in okolo mesta je tekla pod zidom na ravnem voda v globokem mestnem jarku, preko katerega je pri vsakih vratih držal po jeden most, pri nekaterih, n. pr. pri Samostanskih vratih, tudi po dva mosta pod vrati v mesto.

Kolikor je bilo Ljubljane z ozidjem zaprte, nazivala se je mesto, vse drugo pak predmestja.

Takšna je bila torej Ljubljana, ko so jo oče razkazovali Jurčetu. Vrnivši se na Stari trg, dojideta ravno pred Šimnom gosposinjo Jurčetovo — Meto od sv. Florijana. Pred Šimnom postojé vsi trijé.

«Ali so ti mati kaj dali za peresa, tinto in popir, ker te davi toliko časa ni bilo iz hrama?» vpraša Vehovec in seže v žep.

«Dali so mi, dali, pa tudi sestrice so nekaj pridale,» odgovori Jurče.

«Ná, da bodeš pomnil, kdaj sem te pripeljal v šole, to imaš pa od mene. Dobro jo shrani, denar se čuda težko zasluži!»

Srebrna dvajsetica se je zalesketala v Jurčetovi roki, oči so se mu kar žarele od nepopisne radosti. Joj, kakó je obogatil kar čez noč! Niti Mlinarjev Jože, ki je lani vso jesen nastavljal kljunačem, ni imel toliko. Le štiri krajcarje še, in goldinar bode!

«O, to bodem pa že dobro spravil, oče,» reče Jurče veselo, «Bog vam jo povrni!»

«Kaj si pustil domá, sam veš,» nadaljuje skrbni oče, «zató se pa le pridno úči, da bodeš kdaj gospod. Če ti pojde iz začetka trda, dokler se ne privadiš, le pomisli, kako se bode treba nam domá ubijati, koliko prebiti mraza in vročine! Ti bodeš pa lepó poleti sedel v senci in prebiral knjige, pozimi pa prav tisto delal pri gorki peči. Za kruh sem mislil, da bi ti ga bil nosil kokošar z dóma, ali premislil sem se. Rajši bom puščal vselej gospodinji nekaj drobiža, da ti bode kruh pekla. Za tisto ceno bodeš jedel lahko štruco namesto ovsenjaka. Ali ni res, gospodinja, kaj?»

«Seveda je,» pritrди Meta.

«Specite mu ga torej vsak teden, kar ga bode snedel, in nič mu ga ni treba braniti. Hleb od šest ali sedem funtov moke bo menda že zadosti. Torej bi rekel, da na teden ne bode premalo, če vam bom puščal po dvajsetici?»

«O popolnoma dosti ga mora imeti, če je le božji!» pravi Meta. «Po tri krajcarje funt dobíva se prav čedna moka za kruh, po štiri je pa že dobra za cvrtje!»

«Náte za štiri tedne štiri dvajsetice in nič mu ga ni treba zapirati. Kar se mu ga ljubi, naj ga jé. Še nekaj!

Jurče, sedaj imaš namesto naju dveh gospodinjo, katero moraš spoštovati prav takó, kakor bi bila mati tvoja. Kar ti bodo rekli, vse moraš slušati. Ali si me razumel?»

«Sem,» pravi sin na kratko, in solza mu zaigrá v očesi ter mu zdrči po zagorelem lici na tlà. To videč, pravi Vehovec hitro: «Sedaj pa le pojdiva, jaz pa naprežem in tudi poženem domóv». Skrbni oče se je zbal, da bi Jurčetu ne pričelo prihajati preveč milo in da bi ne zahteval zopet domóv. Zató se je mož kar hitro obrnil in izginil v Šimnovo vežo.

Gospodinja Meta, katera je bila takih poslovil na ulicah že dobro vajena, kajti mnogo mnogo let se je že ukvarjala z dijaki, prime Jurčeta za roko in ga véde na novi dom. V sobo stopivši, ugleda Jurče tri dijake pri mizi. Bili so razne velikosti in različno opravljeni. Niti dva si nista bila podobna ne po obleki ne po vedenji. Največji med njimi bil je *Luka*, prvošolec, in temu je izročila gospodinja tudi nadzorstvo v sobi gledé na šolske stvari.

Nosil je sivo sukнено obleko, katero je izvršil hribovski mojster tam dóli nekje za Savo. — Drugi dijak je bil *Nande*, sin oskrbnika dolske graščine. Bil je okolo treh let mlajši od Luke in gosposki. Vpisan je bil v tretji razred glavne šole. Jako prijetno se je vedel in govoril lepo gosposki. Imel je tudi precéj živahen jezik. — Tretji dijak je bil *Franček*, kmetski deček, kodrast, plavolás, okroglih rdečih lic, dobrega srca in nagle jeze. Zaradi kodraste glave so mu dali priimek «bacek». Nosil je kvedraste čevlje, gostonakovane, kar je dajalo korakom nekaj trdega, glasnega. — Četrty dijak pri Meti je bil pa Jurče sam, naš junak in Frančkov sošolec. Oba sta bila namenjena v prvi razred in oba sta imela obleko razven pokrival vso napravljeno od domačega blaga in podobno si po kroji in blagu kakor jajce

jajcu. Suknjo in telovnik je obema vrezal in napravil vaški krojač od rjavkasto sivega sukna, hlače pa od rjave raševine, ki so bile jako trdne in so dobro grele po zimi. Čevlji so bili sevéda na kveder, ker kvedrasti čevelj je za mlado kmetsko nogo najpripravnejša in najboljša noša, le žal, da se usnje utrdí takó rado, da je kakor rog! Sicer pa je tak čevelj kakor bi bil od železa. Pošepati ga more le silno neroden človek, petâ razbiti mu ni môči, ker so nizke, široke in gosto nakovane z debelimi žebícami. Jednako nakovan je tudi podplat, potem ga pa raztrgaj, če ga moreš!

Sedaj, ko smo se površno seznanili z dijaško družbo, pomudimo se nekoliko pri nji. Luka, Nande in Francek so sedeli pri mizi in nekaj igrali, ko je privedla Meta Jurčeta na bodoči dom in povedala tovarišem, da je «tudi njen fant». Luka in Nande sta bila še precej živahna, kajti imela sta še polne mošnjíčke drobiža, kar dijaka povsod hrabrí. Francek je pa tiho sedel poleg njiju, kakor bi ne bil imel zajutrka, čeprav je spravil polno skledico mlečne kave pod streho. Ni ga skrbelo, kaj bode jedel, kaj pil, s čim se oblačil, ne, v tem oziru je bil brez skrbi. Nekaj drugega je bilo. Prvič šel je takó daleč z dóma — po svetu. Domá je bil v Voklem in šel ni kar nič rad v šolo. Jako bridka mu je bila ločitev od domačih logov, koder se je z vrstniki potikal za ovcami, rezljal palice, bil svinjko in kozo, vezal gugalnice, pekel krompir in koruzo ter ptičem nastavljal. Oh, to je bilo življenje, kakor ga niti cesarjev sin ne more imeti lepšega! In sedaj naj bi bilo vsega konec pri neumevnih knjigah v zatohlih šolah? Solze porosé Francku okó, čeprav se na vso moč trudi, da bi jih zatrl. Ne zmaga jih. Druga za drugo padajo mu po polnih rdečih licih dóli na mizo, na prvo stran odprte knjige, kjer je jako debelo tiskan prvotni temelj človeške učenosti. Dà, solznim Franckovim

očem so se zdele tiste čačke debele kakor fižol, katerega sta Luka in Nande vlekla in prestavljala po risih. In s temi naj bi se ukvarjal? O, Bog pomagaj! Za fižol igrati se je bil takoj naučil, da se ne ustraši nikogar. Ali brati, to ti je druga! Dve zimi zapored so ga pošiljali oče k Čebaškovemu Janezu, ki se je bil pri topništvu naučil za silo brati in številke pisati, in česar se je tedaj Francek pozimi iz teška naučil pri Voklanskem največjem učenjaku, to je navadno pozabil poleti pri ljubih svojih backih na paši. Ali je čuda, da so pri tolikanj bridkih spominih Francku solze silile v oči?

«Fantič, veš kaj,» pravi Nande, «če si prišel po jok v Ljubljano, bil bi že lahko ostal doma. Mevž v šoli prav nič ni treba. Videl boš, kako bodo drugi pogumni, kadar se dobite v šoli. Lasali in suvali se bodo vsi križem, in tudi iglica bode šinila temu in ónemu v zadnjo oplat, da bode revše kar zajechalo. Le nič se ne jokaj!»

«Saj bi rad, ali kaj, ker mi gré takó težko v glavo,» vzdihuje Francek. «Lahko tebi, ker že toliko znaš, ali jaz ne vem še prav ničesar!»

«Oj ti bebec ti, saj si prav zató prišel v šolo, da se kaj naučiš. Ali misliš, da sem jaz učen padel iz neba?» poudarja prvošolec, modri Luka.

«Človek se vsega nauči, če se le hoče,» povzame gospodinja. «Imela sem šestošolca na stanovanji, ki je bil takó učen, da je znal iz okna svoje sobice premeriti sv. Florijana zvonik na višino in širino. Na počitkih je pa umrl za jetiko. Škoda ga je bilo.»

«No vidite, saj pravim, da je bolje backe pasti in po mejah iztikati za ptiči, nego v šolo hoditi po jetiko,» potoži zopet Francek.

Naš junak Jurče, ki je do sedaj sedel pri peči na skrinji in molché poslušal, misli pa, da vsakdo tudi ne dobi

jetike, odkod bi se pa sicer jemala gospôda, ako bi umrl vsakdo, predno šole dovrši? Silno mu je bilo pa všeč, kar je gospodinja povedala o velikanski učenosti rajnega šestošolca. Znati, kakó se premeri višina zvoniku, ne da bi šel človek k njemu ali nánj, mora biti jako lepó, in bodisi kakorkoli, temu se mora priučiti. Ko takó premišlja, pokliče ga gospodinja k mizi:

«No, kaj si se pa spravil k peči, kakor bi ne bil naš?»

«Semkaj sédi, da te vidimo od blizu, kakšen si. Sram te ni treba biti, le misli, da si domá.»

Jurče prisede.

«Kakó ti je ime?» vpraša ga Luka nekako ponosno.

«Jurij.»

«Kako se pa pišeš?»

«Za Veho.»

«Veš kaj,» opomni Nande, ki je bil vzgojen gospodski, torej nemški, in baš zató ni poznal pravega našega jezika, «rêči ne smeš ,za Veho', temveč ,Veha', siser se ti utegne prigoditi, da te zapišejo: ,*Jurij Zaveho!*»

«Čemú me bodo takó pisali, če razumejo naš jezik? Pri nas živ človek ne reče drugače, nego sem povedal,» odgovori Jurče.

«Res, res, fantič,» pravi gospodinja, «le slušaj le, ti še ne veš, kakó je svet hudoben in zvit, ker si rajnokar prvič zapustil poštene domače hribe. Kdor te bode vprašal po priimku, le vsakomur povej, da si Jurij Veha, domá iz Moravč, sicer se te utegne že prvi dan prijeti priimek, katerega se ne iznebiš vse žive dni. Držal se te bode, kakor klòp kože. Ljudje so ti dândanes od sile poredni in hudobni. S priimki se obkladajo dôkaj rajši, nego si pomagajo v sili. Sicer se ti pa že še odpró očí, da bodeš spoznal, kaj je svet.»

«Zató sem pa v šolo prišel,» odreže se Jurče.

III.

Ako kliče Bog samopašne in častilakomne vladarje zaradi krvi, po nedolžnem prelite, na odgovor in zahteva strog račun, tedaj se je pruskemu kralju Fricu II. in za njim francoskemu cesarju Napoleonu I. šmentano slabo godilo pri sodbi božji, ker oba sta iz zgolj sebičnosti prelila toliko človeške krvi, kakor nihče pred njima in za njima. Fric II., ki je sedel v tej dōbi na pruskem prestolu, bil je v večnem boji z našo tedanjo vladarico *Marijo Terezijo*, hoteč ji odkrhniti lep kos države. Noč in dan ni mislil drugega, nego to, kakó bi povečal državo svojo. Mlad, hrepeneč po časti in deželah, vpraševal ni dosti po vzrokih, kakó bi vladarici Mariji Tereziji napovedal vsaj na videz upravičen boj. Kar iz trte je zvil vzrok, če ni bilo drugače, pa je bilo. Ako smemo verjeti lastnim njegovim besedam, vodila ga je na bojno polje čestokrat tudi vroča želja, da bi se časniki pečali ž njim, ali koliko je ta slavohlepnost zahtevala žrtev v denarji, zdravji in življenji, tega ni pomislil nikoli. Kakó tudi? Brez srca je bil in čustva! Kjer pa tega ni, ondu se tudi ni nádejati hvaležnosti, in vender bi se bil moral Fric II. iz dveh vzrokov Avstriji izkazovati hvaležnega. Prvič so morali njega predniki, Braniborski knezi, zahvaliti jedino le avstrijske vladarje, ki so bili tedaj rimsko-nemški cesarji in največji veljaki v Evropi, da so dobili kraljevo krono in kraljev naslov. Drugič je bil oče cesarice Marije Terezije, cesar Karol VI., Fricu II. krstni boter in velik dobrotnik, ki je ubogega pruskega Frica leto za letom velikodušno podpiral z denarji. V poslednjem času pred smrtjo mu je dajal na leto po 3000 cekinov, njegovi sestri pa po 1000 cekinov. Vrhu vsega tega mu je cesar Karol tudi rešil življenje. Pošten človek bi torej od Frica ne pričakoval drugega, nego

hvaležnosti. To je bilo pa uprav svojstvo, katerega ni poznal niti po imeni. Komaj je zatisnil cesar Karol oči in je po *pragmatični sankciji* njegova triindvajsetletna hči, bistrournna Marija Terezija zasedla cesarski prestol, jel je Fric na vse strani rovati proti nji in se pripravljati na boj, sevéda vse lepo na tihem. V Berlinu so si že šepetali, da preži na Šlezijo in na — cesarsko krono v rimsko-nemškem cesarstvu. Na Dunaji so sicer pravočasno zvedeli o Fričevih nakanah, ali žal, da jih niso verjeli, in kakó tudi? Ali naj bi bilo to vračilo za tolikanj prejetih dobrot? Ni mogoče! In vender je bilo res! Ko so ga končno vender le prijeli, kaj namerja, jel je Fric tajiti vse kar od kraja, izgovarjati se in lagati takó nesramno, da je bilo celó njegovih poslancev sram, poročati take laži. Na videz se je i na dalje hlinil Mariji Tereziji in njenemu možu, kakor bi jima bil Bog vé kakšen prijatelj, za hrbtom je pa na njiju hujskal druge vladarje, zlasti velesile. Francozom je sporočil laž, da se je Marija Terezija zavezala z Angleži proti njim, na angleškem dvoru, v Holandiji in Petrogradu je pa dal raztrositi ravno nasprotno laž, češ, Marija Terezija se je pobratila s Francozi, da bi nagajala Angležem, Rusom i. t. d. Na vrhunec je prikipelo njegovo sleparstvo, ko je s svojimi četami prihrumel v Šlezijo in ondu razglasil, da zaseda deželo dogovorno s cesarico Marijo Terezijo. Takšen je bil ta Fric II., katerega imenujejo Nemci «Velikega». Da so se na Dunaji spogledali od samega začudenja, ko je Prus zasedel Šlezijo, umeje se samó ob sebi; prav takó se tudi razume, da so táko sleparsko in lopovsko ravnanje obsojali soglasno tudi v inostranstvu. Celó Fričevi ljudje, kateri so imeli količkaj poštenosti v srci, grajali so takšno politiko. Fričev prvi vojskovodja, Leopold Dessavski, rekel je, da napad na Šlezijo ni drugega, nego pravo politično hudodelstvo. Francoski kralj Ludovik XV. je

rekel: «Fricu se blêde!» Angleški poslanec na dunajskem dvoru ga je obsodil takô-le: «Knez, ki bi se vsaj količkaj oziral na čast, resnico in pravičnost, ne mogel bi dalje igrati takšne vloge, kakoršno je pričel pruski kralj». Osuplost na Dunaji je bila tem večja, ker ni bila Marija Terezija kar nič pripravljena na boj. Poslednja leta cesarja Karola VI. vojska ni bila prav nič na trdnih nogah, odkar se je bil slavni Evgen preselil v večnost k véliki vojski, jela je polagoma propadati, ker je z Evgenom izgubila dušo svojo. Trdnjave so razpadale, živeža po njih je bilo malo ali celó nič, streliva nič in moštva tudi ne. Zlasti v Šleziji nismo bili prav nič utrjeni, ker se ondu nihče ni bal napada. Fricu je bilo to vse dobro znano in zató je takoj porabil ugodno priliko. Dné 16. decembra 1740. leta so prestopile njegove čete avstrijsko mejo, in takó se je pričela dôba takozvanih *šlezjskih bojev*, dôba krvi in smrtne žetve. Navzlic svojemu lopovstvu je imel Fric venderle srečo v bóji in je navadno zmagoval. Temu je bila nekoliko kriva zanemarjena avstrijska vojska, ker je hkrati nikdar niso kaj prida imeli zbrane, nekoliko pa tudi počasnost naša!

Kolikor toliko je bila v tem žalostnem času malone vsa Evropa proti Avstriji, oziroma proti Mariji Tereziji, ki je bila res v groznih politiskih in zasebnih stiskah, kajti sosedni vladarji so kár prežali po nje deželah, zlasti Bavarec od te, Prus od druge strani. Marija Terezija je zategadelj takó obupala, da je vzkliknila: «Če je Avstrija namenjena pogubi, tedaj je pač jedno, ali jo pogoltne Bavarec ali Prus»; in res je poslednji že takorekoč kar hlatal po nji. Da bi se ga odkrižala iz lepa, ponudila mu je jako ugodno ležeče dele cesarstva. Poredni Fric pa je hotel vse ali ničesar in je zató rekel svojim ministrom in generalom: «Ogeška kraljica naj le okusi vso težo usode, ki se bode končala šele tedaj,

kadar se zablesti meni na glavi rimsko-nemška cesarska krona. *Če mi jo bode mogoče dobiti poštenim potem, hočem biti poštenjak, toda če jo bode treba prislepariti, pa tudi slepar!*

Takšni so bili Fričevi nazori o pravici. Kakor je ravnal krivično in brez srca z Avstrijo, prav takó trinoški je bil proti svojim vojakom, zlasti pa proti deželam, katere si je osvojil. V Šleziji je pobral vse zdrave moške k vojakom ter jih poteknil po svojih polkih. Zató je bilo jako mnogo uhajačev v Fričevih polkih. Da bi jim pa za vedno pregnal to veselje, dal je nekega dné dvema ujetima begunoma *porezati nos in ušesa*, dvema drugima pa je ukazal vreči kocke za življenje.

Vsa drugačna je bila nasprotnica njegova, cesarica *Marija Terezija*. Bila je ljudomilega, mehkega srca, prava mati trpečim in stiskanim podložnikom. Uradniki so v tisti dóbi hudo stiskali kmete, in marsikdo je bil prisiljen, iskati pomoči na cesarskem dvoru na Dunaji. Marija Terezija je ni odrekla nikomur. Ako se je k nji zatekel boječ kmetič in je klobuk v rokah vrté razmišljal, kakó bi izprožil stvar, da bi bilo prav, ker je bilo toliko gospóde okolo cesarice, osrčevala ga je Marija Terezija, rekoč: «Nič se ne boj; če si drugače ne upaš, pa mi po tihem povej na uhó!» Vsakdo je smel k nji, vsakega je zaslišala, bodisi kmeta ali gospoda. Če je bila pa že podložnikom dobra mati, koliko ljubeznivejša in skrbnejša je bila za družino svojo! Moža svojega, Franca, vélikega vojvodo Toskanskega ali tudi Franca Lotarinžana imenovanega, ljubila je iz vse duše; tudi je Bog ta zakon očito blagoslovil, ker imela sta šestnajst otrók: namreč pet dečkov in jednajst deklet. Med dečki sta zgodovinski važna poznejša cesarja Jožef II., ki je izpremenil ves državni red v Avstriji, in brat njegov, Leopold II., ki je za njím prevzel cesarstvo; izmed deklet

pa navojvodinja *Marija Antonija*, ki se je omožila na Francosko, kjer so jo leta 1793. za vélikega prevrata francoskega obglavili kot kraljico Antonijeto, soprogo Ludovika XVI. Najbolj pri srci izmed vseh otrók pa je bil Mariji Tereziji med sinovi najstarejši princ *Jožef*, poznejši cesar *Jožef II.* Prevelika materina ljubezen mu je izpregledala marsikaj, cesar bi mu ne smela. Vender je bila časih tudi jako stroga. Nekega dné ukaže, naj mladega princa zaradi trmoglavosti namažejo z leskovim oljem. Dvornik ji ugovarja, da to vender ne gré, kajti nobenega nadvojvode niso še topli. «Saj tudi še noben nadvojvoda ni bil takó poreden in neposlušen,» odvrne cesarica. Veliko veselja je užila v družini, kjer je bivala najrajši, kakor hitro so ji dopuščali vladni posli. Ondu so se potem z otroci navadno bavili z godbo. Vstajala je pozimi redno ob šestih, poleti pa ob treh ali štirih zjutraj. Dopóldne je navadno pisala in prebiralala dohajajoča poročila, podpisovala ukaze ali poslušala nasvete ministrov. Ob jedni uri popóldne je bilo kosilo, potem se je šla izprehajati ali pa je jahala. Jahala in plesala je nepopisno rada, zlasti v mladih svojih letih. Čas od sedme do devete ure zvečer je bil odločen igri, potem je bila jako oskromna večerja, časih samó juha, in ob desetih je šla cesarska družina že k pokoju.

Mož njen, Franc, véliki vojvoda Toskanski in rimsko-nemški cesar, je bil prav takó jako preprost in pohleven človek. Vse ga je veselilo, le ne vlada in kar je bilo združeno ž njo. Dostojanstvo rimsko-nemškega cesarja mu ni nakladalo nobenega posebnega opravka, in vender mu je še to dostikrat presedalo, posebno kadar so mu zažigali kadilo kot vladarju. Tembolj so ga pa veselile denarne stvari in sploh vse, kar je imelo dotiko s cvenkom. Nabiral je rad starinske denarje, žlahtno kamenje in druge dragocenosti. Takšen je bil mož cesarice Marije Terezije, ali, kakor se je imenovala

uradno: «rimsko-nemške cesarice, kraljice ogerske in češke, nadvojvodinje avstrijske i. t. d.» Da je morala torej vso težo vladarstva nositi Marija Terezija sama, to je vsekakor umevno, in res jo je nosila od pričetka vladanja do smrti. Možje, ki so se vestno trudili, kakó bi ji kolikor možno lajšali občutno breme, bili so nje ministri in generali. Izmed prvih omenimo tukaj jedino le kneza Kaunitza, ki je bil res duša tedanji avstrijski politiki, izmed poslednjih pa grofa *Dauna* in *Laudona*. Oba sta se proslavila na bojišči, četudi sta se morala — zlasti Daun — često unikati največjemu pretepaču tiste dôle, *Fricu*, pruskemu kralju. Vender ga je *Daun* poučil po bitki pri Pragi, katero je bil dné 6. maja 1757. leta izgubil avstrijski vojskovodja Karol Lotrinžan, da umeje avstrijska vojska v pravih rokah tudi še kaj drugega, nego hruške peči in — teči.

Po prej omenjeni zmagi drl je Fric s svojimi četami naravnost pred Prago, na katero je od dné 30. maja in do dné 19. junija zmetal 23.063 bomb in ustrelil 58.367 krogel ter ž njimi podrl 848 hiš. V Pragi se je branilo 40.000 móž, ki se kar nič niso ustrašili Fričevega naskoka, da bi jim le ne bila šla lakota tolikanj do živega. In tudi tej so se branili, kakor se je dalo. Da bi denar ne pošel, dalo je vojaško poveljstvo kovati 70.000 einastih tolarjev, kateri naj bi se pozneje zamenili s pravimi tolarji. Tudi ne smemo zamolčati, s kakim vandalskim veseljem so Prusi tedaj svoje bombe metali v Prago na dragocene stavbe, kakor n. pr. na véliko cerkev sv. Vida, na Tinsko cerkev. Véliko cerkev so takó poškodovali, da so morali Pražani sreberno krsto sv. Nepomuka, slike in druge dragocenosti spraviti v varnost.

Dočim se je Avstrijcem v Pragi godilo takó slabo, bližala se jim je pomoč. Podmaršal grof Daun je hitel s 50.000 možmi, med katerimi je bilo pri topništvu tudi mnogo Slo-

vencev, proti *Kolinu*. Ko Fric to zvé, ostavi Prago in drevi na Dauna. Mislil ga je kar zviškoma zgrabiti in streti, toda grozno se je zmotil. Dné 18. junija sta se zgrabila, in glejte čuda: doslej nezmagani Prus je pustil na bojišči 14.000 mrličev, ranjencev in kar je bilo ujetnikov. Avstrijska vojska je izgubila 8000 móž. Ta izguba Frica razkači takó silno, da je hudo ozmerjal svoje generale, češ, oni so krivi, da je zmagal Daun. Videč kakó se umikajo njega čete, dirja proti granatirjem in zareži nánje: «Budala budalasta, ali hočete večno živeti?» Nekdo pa mu bajè odgovori: «Fric, za osem grošev na dan smo danes storili že zadosti.»

Po bóji se je umeknil Fric iz Češke na Saksonsko; na Dunaji pa je ustanovila Marija Terezija v spomin preslavne zmage pri *Kolinu red Marije Terezije*, ki se podeljuje jedino za vojaške izborne zasluge. Podmaršal grof Daun je prvi dobil véliki križ tega reda.

Kakor snopje za žanjicami na njivi ležali so ubogi vojaki, mrtvi in ranjeni vse križem po bojišči, dokler ni prišlo zadosti vóz pónje, na katerih so jih odpeljali v Prago in v druga mesta v bólnice, mrliče pa so zagreblji. V Pragi so ranjence izvrstno vzprejeli; vrli národ se je kar trgal zánje in izkušal, kakó bi jim bolje postregel. Pri mestnih vratih se je ustavila dolga vrsta vóz.

«Kaj le bode,» mrmrá vojak topniški oblečen na prvem vozu in pogleda svojega tovariša, ki sloní brez desne roke poleg njega. Ropot in hrušč potihne, in župan praški se oglasi: «Vrli junaci! Naudušeno Vas pozdravljamo, hrabre boritelje in viteške branitelje domovine. Lepa in tisočera Vam hvala za viteštvo Vaše! Žál, da je marsikdo izmed Vas žrtvoval domovini zdrave svoje ude, mnogi pa, ki so ostali na bojišči, tudi življenje. Domovina, dragi moji, izkušala Vam bode kolikor mogoče povrniti bridko izgubo. Kar ste

storili Vi, storili ste iz ljubezni do domovine. Tudi ona Vas ljubi, in zato bode skrbela, kolikor je môči.»

Nató jamejo vrli Pražani obsipati vozove, kjer so naloženi ranjenci ter jim delé razne darove: slastno pecivo, vino, novce, perilo in kar je še takega, kar se vselej prilaga vojaku. Vozovi se začnó pomikati do raznih bólnic. Pred veliko vojaško bólnico obstane prvi, največji oddelek. Res si čul tu pa tam škripanje z zobmi, nikogar pa ne, da bi bil stokal, ko so jeli ranjence prekladati z vóz in nositi v bólnico, kjer je čez nekaj dnij podmaršal grof Daun sam obiskal fante svoje.

V gorenjem kotu sta ležala drug poleg drugega: Slovenec, ki je vprašal pred praškimi vrati «kaj le bode» in njegov tovariš Čeh, ki ni imel roke. Oba sta bila dobro obezvana in že iz nevarnosti.

«Kako je, sinko moj,» vpraša grof Daun Slovenca, stopivši k njegovi postelji.

«Ekscelenca, dobro za Vas!» odgovori ta na pol šaljivo na pol resno in nadaljuje: «Mislim sem, da me bode konec, ko mi je granata nogo odnesla, ali iz nova se je potrdilo, da kopriva ne pozebe.»

«Kakó se pišeš?»

«Matej Kopriva!»

Grof Daun se nasmehne videč, da govori ranjeni vojak resnico, seže v žep, vzame deset cekinov in jih stisne ranjencu v roke, rekoč: «Ná, to imaš za začetek; s tem ti pozlatim nogo, katero ti napravijo zdravniki. Za bodočnost ti bode pa skrbel národ sam, kateremu si žrtvoval nogo.»

Prav takó je govoril Daun sosedu Čehu, kateremu je krogla zdrobila roko, da so mu jo morali nemudoma odrezati.

General odide, Matej pa prelaga iz roke v roko svetle, čisto nove zlatnike. Odkar je travo tlačil, nikdar še ni bil

tako bogat, ali zajedno tudi še nikdar tako siromašen. Sam sebi se jame smiliti. Čimbolj stiska v roki generalov dar, tem glasneje mu kričé cesarski zlati: «Berač si, pravi berač z leseno ного in po berglah bodeš prosil milodarov pri ljudéh, ki ti bodo pogostoma pred nosom zapirali vrata in duri.» Zajedno pa mu zvené po ušesih generalove in županove besede: «Ljudje vam bodo vse povrnili!» — «Ne bode napračno, če bi,» misli si Matej, «toda ljubše bi mi bilo, da imam rakovo kri namesto ljudske blagodarnosti, na katero se mi bode obračati.» Solze se mu uderó po bledem lici.

«Glej ga no, glej, še kisal se bode, ker ima polno pest suhega zlatá,» prične ga oštevati sosed Čeh. «Kaj se pa kremžiš? Ali morda po izgubljeni nogi? Pojdi, pojdi, mevža mevžasta! Le potrpi, vse bode še dobro!» Takó ga tolaži brezčutni, vendar pa tudi veseli tovariš; in toliko, da mu ne reče: Le potrpi, saj ti zopet zrase, kakor raku ščipalka ali martinčku odbit rep. «Le potrpi,» nadaljuje Čeh, «saj si slišal, da nam bodo ljudje vse povrnili stokrat. Hej, brate, ali bode to življenje, kadar bodemo hodili od praga do praga, od vasí do vasí, od mesta do mesta! Pravico nam dadó, da nam bode odprta vsa država. Kamor te bode veselilo, tjakaj pojdeš. Za delo izza mlada nisem bil kàj prida; ako sem pa beračil, oštevali so me, zakaj se rajši potepam, nego bi si s poštenim delom služil svoj kruh. Kaj sem mogel zató, če se mi je lahko beraško življenje prilegalo bolje, nego težavno kmetovo? Vsak ni za vse! Tebe morda veseli po zemlji riti, mene od hiše do hiše prositi; tretji je zadovoljen, če piše, četrti si želi više in više. Kar se mene tiče, bodem jako zadovoljen s tem, kar mi je naklonil Bog pri Kolinu, da *bodem berač*, pravi privilegirani berač!»

«Oh, ti si pač srečen človek!» vzdihne Matej Kopriva in pristavi polagoma: «Sicer pa tudi meni ne kaže drugega,

nego privaditi se novemu razmerju. Dobro, da se človek privadi vsemu, celó vislicam, ako službuje za krvnika.»

«Nič se ne boj, brate moj! Ti še ne veš, kako lepo in dobro bodeš živel v novem beraškem stanu! Spoštovan sicer ni, ali nič zató! Zlasti kadar bodeš prišvepal po leseni nogi k hiši in razlagal ljudem grozo in strah bitke pred Kolinom, kjer si pozabil nogo. Toliko ti bodo navalili vsega, da še nositi ne bodeš mogel, nego moral sproti prodajati darove božje. Povem ti, da bi lahko živil obilo družino, ne le samega sebe, takó se ti bode dobro godilo. Jaz to vem!»

«Meni se je sicer že zdelo ves čas, kar ga imamo od novega leta semkaj, da se mi bode letos slaba godila na boji, kajti imel sem na sveti večer čudno prikazen,» pravi Matej.

«Béži, béži, takšen malopriden vojak, kakor si bil ti, pa si videl prikazen, k večjemu morda zlodeja, nikakor in nikdar pa ne poštene prikazni, kajti take si niti ne upajo k nam!»

«Reci, kar ti drago! Če sem jo sam videl na svoje oči, tedaj je vsaka beseda od več. Sedel sem v olomuški tvrđnji pri gorki peči in pil prav polagoma merico vina. Bilo je na sveti večer lanskega leta. Popolnoma sem se bil zamislil na dom. Živo sem gledal v mislih domačo družino okolo mize pri jaslicah. Zdajci ugledam pred sabo berača, z leseno nogo, zavitega v star vojaški plašč. Ko ga pogledam natančneje, spoznam samega sebe — in v tistem trenutku prikazen tudi že izgine.»

«Pijan si bil, Matevž, pijan, le veruj! Vojak, kakor smo mi, nima prikaznij, če si jih sam ne dela.»

«Govôri, kar hočeš, prepričal me ne bodeš. Kaj pa porečeš o slutnjah? Teh menda vendar ne bodeš tajil?»

«Tudi te tajim, čeprav me je nedavno stotnik poučil drugače. Ukral sem bil kmetu prasè, katero smo spekli in

in snedli. Kmet me objavi, oziroma zatoži stotniku. Slutil sem, da jih utegnem dobiti kakih petindvajset, kar se je tudi res zgodilo; vender pa ne verujem v slutnje.»

Naša dva znanca bi se bila morda še dolgo prepirala o slutnjah, da niso prišli bolnični strežniki z zdravniki vred k Matevževi postelji. Prinesli so mu novo nogo — leseno in mu jo privezali na obstreljeno stegno. Nató velé zdravniki Matevžu: «Vstani in hodi!»

Matevž jih sluša. Izprva se opoteka, vender se kmalu privadi. Ne dolgo potem stisne prijatelju Čehu roko in odide od praga do praga. General Daun je govoril resnico, da lesene noge ne bodo nikjer gonili izpod strehe. Polagoma prišvepa Matevž čez dvanajst let po bitki pri Kolinu, ogledavši si že vso severno stran cesarstva in vse nemške dežele ob Renu, Menu in Labi čez hribe in doline na prijazno obrežje zelene Ljubljane. Na velikem trgu, ondu že blizu Tranče, ugleda mladega človeka, dijaka, kateremu se povsod pozná siromaštvo.

«Fant, ali bi mi vedel povedati, kje stanuje Meta Kopriva, ki ima dijake na stanovanji?» vpraša švepasti berač.

«Nič lože od tega! Le kar z mano pojdite, mož, naravnost tjà vas povêdem. Prav moja gospodinja je ta Meta Kopriva in v vsej Ljubljani ne dobite druge take,» odgovori dijak in krene z beračem po Starem trgu proti stanovanji, kjer so bili dijaki, naši znanci, z gospodinjo Meto ravno pri mizi.

Vroč poleten dan je bil in salata, katero so imeli dijaki za drugo jed, teknila jim je vrlo. Ravno je bilo po nji, polagoma šo odložili vilice, ko se Meta prekriža in odmoli z družino vred, kar se duri odpró, in Jurče, ki je hodil kosit k Bideljmanovi materi na Veliki trg poleg rotovža, stopi v sobo, za njim pa berač, opravljen na pol vojaški.

«Jejmine, pogledjte ga no, našega Matevža!» vzklikne gospodinja Meta in tleskne z rokama. «Odkod te je pa vender Bog prinesel, ljubi brat, ko te toliko časa ni bilo na pregled?» vpraša Meta v jedni sapi in ga objame prav presrečno. Solze ji porosé oči, ko vidi brata, nekđaj zalega in čvrstega dijaka, takó pred seboj. Vender se hitro ohrabrí, otare si solze s predpasnikom in reče:

«Ali si kaj lačen, Matevž? Ravno smo pokosili, ali nič ne dé. Le povej, kaj bi rad jedel, pa ti takoj pripravim.»

«Vprašáš, če sem,» odgovorí Matevž, «po pravici ti povem, da že dva dni nisem imel gorke žlice v želodci. Sicer pa, draga sestra, lepa ti hvala za ponudbo; če že kaj daš, pil bi. Sitnosti ti ne maram delati, dobro mi bodeš pa storila, če me hočeš imeti kake dve noči pod streho in požirek hladne vode mi prinesi. S tem bode vse opravljeno. Sit sem za danes dovòlj, za jutri in pojutranjem bode že Bog skrbel. Odkar sem švepast, izročil sem se mu popolnoma, in reči moram, da bi ne bil mogel dobiti boljšega gospodarja, takó skrbi záme. Že zdavnaj ne pomnim, da bi bil šel lačen spat, in kadar mi obleka razpade, preskrbí mi druge.»

Meta si ne dá reči dvakrat. Kar Francku «backu» je mignila, in odšla sta iz sobe. Ni bilo četrť ure, in bokal najboljšega dolenjca od Gadove Peči se je utrinjal sredi mize, pred Matevžem pa poln kozarec, katerega je izpraznil v dušku in Meti nalil.

«Odkod te je pa vender Bog prinesel, Matevž, povej mi, povej!»

«Res, dolgo se nisva videla, če me vse ne moti, že dolgih sedemnajst let ne, odkar me je vzela sv. Petra noč.»

«Videli smo te pač drugi dan v vojašnici, ali govoril ni nihče več s tabo. Oče so kesneje zvedeli, da ste na sv. Petra večer rogovilili po predmestji in da je vas zató pobrala patrola

ter vas poteknila v vojaško suknjo. Od tedaj pet let ni bilo slišati nobene besede, kje si, kakó se ti godí, nič! Šele po véliki vojski v Čehih pri ‚Klinu‘, ali kakó se je že reklo, kjer so naši vojaki nabili Pruse, zvedeli smo po Bideljmanovem Jožetu, kí se je zdrav vrnil iz boja, da tí je topova krogla vzela nogo in da si prišel z drugimi vred v Prago v bólnico. To je bilo vse, kar nam je bilo znanega o tebi.»

«No, in to je bilo že zadosti, da se me nisi preveč ustrašila, ko si me ugledala takó revnega. Toda ne misli, ljuba Meta, da se Bog vé kakó smilim samemu sebi. Ne, prav nič ne; udal sem se v to, kar mi je Bog namenil, in prav zadovoljno in srečno živim, morda bolje, nego bi bil kje v uradu ali na graščini. Kaj hočem? Za nogo, katero sem daroval cesarici Mariji Tereziji, prejel sem ves svet v last.»

«O, Matevž, vender bi te bila rajši videla v katerimkoli stanu, nego takega! Kakó si bil vender zal dijak v šesti šoli, najboljši korenjak med vsemi,» toži sestra Meta.

«Bil sem, bil, toda kaj pomaga? Danes me še senca ni. Sedemnajst let je minilo o sv. Petru, ko nas je šlo več šestošolcev na šentpetersko predmestje k mesarju po bob. Sedeli smo v gostilni pri políči, in prav dobro se nam je godilo. Pri slabi luči niti zapazili nismo, da je bila ura že polnočí. Še danes ne vem, kakó se je primerilo, da smo se kar nenadoma pričeli tepsti z mesarskimi hlapci. Zdajci je pa tudi že stala vojaška patrola v hiši. Luč je ugasnila kakor bi jo bil veter pihnil, hlapci in dijaki pa pri oknih iz hiše. Tudi jaz sem stal že z jedno nogo na oknu, z drugo na klopi, kar me nekdo zgrabi, rekoč: ‚Stoj, naš si!‘ Drugo jutro sem stal pred polkovnikom, ki me je meril od nog do glave, nató pa vprašal: ‚No, kaj pa smo?‘ ‚Gospod,‘ rekel sem, ‚če bi še res samí ne vedeli, kaj ste, rekel bi, da ste polkovnik!‘ Jezno zareži polkovnik: ‚Kaj sem, že sam vem, ali tebe sem

vprašal, kdo in kaj si!‘ ,Takó, takó, oprostite, gospod polkovnik, maček mi roji po glavi. Dijak sem, šestošolec!‘ ,Takó, takó, le rajši reci, da si bil dijak, ako te še kdo vpraša!‘ Sedaj bodeš pa vojak! Tudi cesarici je treba v denašnjih hudih časih izobraženih ljudij pri vojski. Dijakom skoro itak ne moremo do živega, ako jih ponoči ne zasačimo pri pretepu v gostilni. ,Kakó se pišeš?‘ ,Matej Kopriva!‘ ,No, jezik imaš res prav koprivast. Če hočeš sam sebi dobro, ostani prostovoljno pri nas, sicer bodeš moral. Poročiti bi moral namreč tvojemu rektorju, kako in kje so te dobili naši ljudje. Da te zaradi tega zapodé iz šole, sam veš, in da te mestni magistrat k nam potisne, to ti menda tudi ni neznano. Vsekakor je torej častneje, ako ostaneš sam pri nas, nego da bi te magistratni beriči semkaj gonili.‘ Kaj sem hotel? Vrag me je imel v kleščah, iz katerih se mi ni bilo izpuliti. Rekel sem torej: ,Náte me, da me ne bodo beriči semkaj vlačili.‘ Takó sem se povejočil. Preoblekli so me in vedli k zastavi, da sem takoj prisegel. Že drugi dan sem odšel z vojaškim oddelkom na Dunaj k topništvu, kjer sem bil kmalu za ognjičarja; prejel sem, česar sem iskal!»

IV.

Na sv. Jakopa nedeljo, prav tisto nedeljo popóldne, ko je Metin brat Matevž v Ljubljani dijakom razlagal zanimive dogodke iz viharne svoje minulosti, sedela je Vehovka na Zagorici s tremi hčeram: najstletno Mico, devetletno Jerico in sedemletno Polonico na vrtu pod hruško «nástranko», ki se je začela že trebiti na pravo radost živahnim otrokom. Pod milim nebom mlada usta namreč ničesar ne pričakujejo željneje, nego prvega sadja. Oj, kákó je dobro, bodisi še takó piškávo, nič ne dé, samó da le nekoliko diši po zrelem.

Hladilen vetrič je pihal po drevji, in pri tej priliki je cepnila z nástranke pogostoma črviva hruška, za katero so se deklice kár spopadle, četudi bolj iz živahne nagajivosti, nego iz zavidne objesti. Oče Vehovec pa je bil odšel po južini z Mihevcem in nekaterimi sosedi v goro les ogledavat.

Nekako sredi popóldne je bilo, ko se začuje na vasi krik in vrišč, in že priteče Mihevčeva Micika na Vehovčev vrt vsa zasopena praviti: «Vašega očeta pa domóv nesejo!»

«Jezus, Marija pomagaj!» vzklikne Vehovka in zažene s hčerami vred grozen jok. V tem se prikaže že Mihevčeva orjaška postava okolo opla, ž njo vred pa štirje sosedje noseči nezavestnega Vehovca na drogovih, prepletelih z vejevjem.

«Lenka, nikar se preveč ne ustraši, skala ga je,» poroči na kratko brat njen Mihevec in pristavi zasopel: «Po gospoda kdo steci, kár more.»

Vehovcu je lila kri iz glave in povsodi puščala sled za nosilci. «Kam pa naj ga nesemo, Lenka?» vpraša Mihevec dalje.

«V hišo,» odgovori jokajoča žena, «na posteljo ga položite.» Otroci, ki so dosedaj ves čas spremljali nosilce, odkar so stopili s ponesrečenim Vehovcem na vaška tla, raztekó se sedaj drug za drugim po vasi, češ, k Vehovčevim pridejo z Bogom.

V tem se polagoma stemní; žalostna Vehovka vkreše luč, možje v hiči pa preoblečejo bolnika. Zunaj se jamejo konec vasi zbirati vaščanje s svetilkami in pletenicami, pri-nešenimi iz sv. Višarij, ali drugega slovečega božjega pota, da dostojno vzprejmó Odrešenika, čegar prihod je že naznanjal tožno pojoči zvonček iz dalje. Glas prihaja bliže in bliže. Zagoričanke prižgó pletenice in druge blagoslovljene sveče; vse poklekne. Le še nekaj korakov in moravški cerkvenik s svetilko in culo v jedni, z zvoncem v drugi roki pride do klečeče množice, za njim pa gospod Jurij z Bogom. Vsi

vstanejo, dekleta zapojó obhajilno pesem, in se napoté proti Vehovcu.

Ondu klečé mati in vse tri hčere pred hišo. Pred vežjo se duhovnik ustavi, obrne in dá blagoslov; vaščanje se razidejo. Le najbližji sosedje ostanejo v veži s strijcem Mihevcem.

V hiši stoji belo pogrnená miza, na nji med dvema svečama sv. razpelo, na stráni pa krožnik s sv. Štefana soljó in bombažem ter skledica z blagoslovljeno vodó. Vehovec se še vedno ni zavedal. Kri mu je lezla po obrazu. Duhovnik pokliče Vehovko in Mihevca v hišo in ju vpraša, kaj se je zgodilo.

«Gospod, nič se Vam ni treba bati,» pravi Mihevec. «Popolnoma je trezen. Po krščanskem nauku je prišel k meni, da bi šel ž njim v gozd les ogledavat. ‚Le pojdiva,‘ sem rekel, ‚saj je čas.‘ Spotoma se nama pridruži še nekaj móž, in skupno odrinemo v gozd. Že smo si ogledali, kar smo hoteli, ko privrší debela skala z gore in naravnost Jerneju na glavo. Na mestu ga je pobila, da je kár obležal. Vidite, takó je bilo in nič drugače.»

«Vode prinesite in brisačo, da se mu obraz osnaži. Dobro bi bilo tudi nekoliko kisa med vodo,» zaukaže duhovnik.

Mihevec in Vehovka prineseta, kakor jima je naročeno, in ona jame bolnika umivati. Vehovec izpregleda. Mrzla voda, namešana s pravim vinskim kisom, vpliva jako blagodejno na Jernejeve živce. Medleče njegovo okó se ujame z njenim očesom in ubogi ženi se zdí, kakor da ji je posijal žarek zlatega solnca skozi gosto nakopičene megle.

«Oh, Jernej, saj nas ne bodeš zapustil, jeli, da ne?» vzklikne žena in zdrsne ob postelji na kolena k móžu, ki niti za trenutek ne odmakne očesa od nje. To okó pa je bilo že nekako motno in vdrto, obraz smrtnobled, nos šiljast. Duhovnik, videč, da tukaj ne gré tratiti časa, stopi k Ve-

hovki, potrka ji na rame, rekoč: «Lenka, jaz mislim, da bi najprej poravnali z Bogom, potem šele drugo.»

Bolnik razume gospodove besede in namigne, da tudi sam želi takó. Lenka in Mihevec odideta iz hiše. Cerkvenik pristavi stol k postelji in tudi odide v vežo. Izpoved se prične in sicer izpoved brez besed, pač pa z nepopisnimi znamenji srčne žalosti. Solze bridkega kesanja rosé bolniku zagorela lica in izražajo, česar jezik ne more povedati. Skala je namreč vzela Vehovcu tudi govor. Po prejeti odvezi pridejo domačini v hišo, kjer pokleknejo ob klopéh. Bolnik zaužije poslednjo popotnico, zajedno mu pa tudi nekoliko odleže — vsaj na videz. Bila je poslednja moč, ki se je še jedenkrat pokazala v telesi, zjutraj še takó čvrstem. Vehovec se ozre na svojo ženo in jezik se mu razveže: «Lenka, vse kar sva si pridobila, izročam tebi, skrbi za otroke, pošteno živite, tudi — — —.» Hotel je dvigniti roko, kakor bi hotel blagosloviti jokajočo mater in hčere — toda ni je mogel. Omahnila mu je, in mož je zasopel prav globoko.

«Luč mu držite!» pravi duhovnik videč, da so prišli poslednji trenutki, in pristopi z molitvenikom v roki k postelji.

«Dvigni se, krščanska duša, iz tega svetá v imeni Bogá vsemogočnega očeta, ki te je ustvaril; v imeni Jezusa Krista, sinú Bogá živega, ki je záte trpel in te odrešil; v imeni svetega Duhá, ki te je posvetil! Izročam te, dragi brat, vsemogočnemu Bogú, čegár stvar si, da se, kadar prebiješ smrt za pokoro človeških slabostij, zopet vrneš k Bógu, stvarniku svojemu, ki te je naredil od prstí. Osreči ga, o Gospod, z obličjem svojim in ne spominjaj se njega nepremišljenostij, katere sta provzročale slepa strast in slast hudega poželjenja! Če tudi je grešil, vender *ni nikdar tajil Bogá Očeta, Sina in sv. Duha*, temveč jih je vedno molil kot jednega trojednega Bogá, ki je vse ustvaril.»

Vehovec se dvigne, rad bi rekel še nekaj, toda ne more. Poslednje moči ga zapuščajo, mož omahne na blazine in iz nova zasope globoko.

«Jernej umira!» vzklikne mati klečeča poleg postelje. «Sladko ime Jezus, Marija in sv. Jožef, bodite mu na pomoč!»

Bolnik obleži. Duša se je dvignila iz telesa proti nebeškim višavam, in Jurče, kateremu se v Ljubljani niti sanjalo ni, kaj se godi doma, nima očeta.

«Ali imate kaj desák pri hiši, Lenka?» vpraša kmalu potem Mihevec, ki je po materini želji začasno gospodaril pri hiši.

«Na odru jih dobiš, le gôri pojdi pónje.» Mihevec jih res hitro izpustí z odra, kolikor jih treba za mrtvaški oder in za poslednjo svojino, katero vzame človek s seboj, kadar se seli v črno jamo — za krsto.

Vehovec, zjutraj še zdrav in vesel, ležal je zvečer na mrtvaškem odru. Ob vzglavji mu je brlela svetilka, napolnjena z lanenim oljem. Bic je gorel v nji. Na mizi je stala skledica z blagoslovljeno soljó in šop lesene slame povezan za omelo, tičal je v nji. S tem šopom je vsakdo, ki je prišel molit, nekoliko pobrskal po soli in poškropil mrliča; potem je pokleknil in izmolil nekaj očenašev za dušo rajnikovo.

Nedelja večer je za obiskovanje mrličev na kmetih kakor nalašč. Kar gré že količkaj pod vrh in kar je že doraslo in se postaralo, snide se pri mrličí. Možje navadno posedejo okolo mize, kjer jim je pripravljen poln krožnik tobaka. Vsakdo si smé nabasati pipico, kolikorkrat se mu ljubi. Tudi nekaj treščic leží po mizi, s katerimi si kadilci prižigajo trdo natlačene pipice. Vsakdo porabi priliko, da bi se ga do dobrega nakadil, in kaj bi se ga tudi ne, saj se smrt takó redkokdaj oglasi na Zagorici!

Prvi izmed vasovalcev pri mrličí je bil «mrtvaški ptič» moravške župnije, Javoršekov Jaka. V hišo stopivši poškropí

mrliča, poklekne k peči in izmoli ves rožni venec za dušo rajnikovo. Ko je to opravljeno, pogleda po gospodinji in jo vpraša, ali imajo že varuha pri hiši.

«Ne še,» odgovori Lenka, ki ima od samega joka že vse rdeče oči.

«Bodem pa jaz za varuha,» reče Jaka in gré précej za mizo v kot, iz katerega se več ne gane, ako ga ne prisili kaj nujnega.

Javorškov Jaka je bil fant pri sedemdesetih letih in junak od nog do glave. Služil je svoje dni pri topništvu. Štirinajst let ga ni nihče videl doma. Ko je potem prišel domov in zopet prijel za matiko, prepričal se je, da se je v tem dolgem času popolnoma odvadil težkega poljskega dela. Vrgel je torej matiko iz rok in rekel: «Za kmeta nisem več!» Nató se je vrnil k vojakom. Prišel je k generalu za jahača in slugo in je ostal pri njem do generalove smrti. Potem je prišel k drugemu, k tretjemu, vedno v enakem pôslu. Povsod so ga radi imeli, ker je bil poslušen, zvest in vedno vesel. Posebno je pazil, da se ni nikjer zameril kuharici. Zató ji je rad donašal sédaj drv, sedaj vodé, sedaj kaj drugega. Zató je pa tudi obliznil pogostoma boljši kos, kateri bi mu sicer ne bil prišel nikdar pod zob. Toda kaj se hoče! Vsaka stvar ima svoj konec. Tudi Jaki so jela leta potekati čimdalje hitreje — vsaj zdelo se mu je takó — in predno se je nádejal, prinesel mu je čas šesti križ na hrbet, in general grof Daun, pri katerem je služil napósled in se udeležil ž njim vred boja pri Kolinu, rekel mu je: «Jaka, dosti bodi! V hišo za invalide te pošljem, kjer se ti bode dobro godilo do smrti. Nekaj imaš sam, nekaj dodam jaz, nekaj pa cesarica, da bodeš lahko živel do smrti!»

Jaka na prvi hip kar verjeti ni mogel, da je že res toliko star. Ko si pa polagoma izračunja na prste, spozná,

da so ga že za cesarja Karola VI. vželi na vojsko, da je stal že leta 1717. pod vrhovnim poveljem cesarskega generala princa Evgena pred Belim Gradom in zažigal topove. Na sv. Roka dan zjutraj na vse zgodaj so se tedaj sprijeli in predno je zvonilo poldne po sosednjem Banatu in Sremu, priborila si je cesarska vojska 200 topov, devet konjskih repov (t. j. zastav turških generalov) in 20.000 Turkov je obležalo na bojišči južno od Belega Grada. Drugi dan je odprla tudi belogradska trdnjava svoja vrata, in princ Evgen je dobil ondu zopet 600 topov in neizmerno veliko drugega blagá, streliva in živeža.

«Presneta kapa,» misli si Jaka, ko se domišlja sedaj vseh teh že davno minulih slavnih dnij, «saj smo se res postarali! Kdo bi si bil mislil!» V invalidišče pa venderle ni hotel, nego rajši je naprosil generala, ali ne bi morda hotel napraviti takó, da bi šel, kamor bi se mu ljubilo in bi povsod lahko dobival tiste krajcarje iz cesarske blagajnice. General Daun mu je izkazal tudi to prijaznost, in Jaka se je s šestdesetimi leti svojimi nekega jutra prikazal v rojstvenem kraju. Za kmetško delo je bil sedaj še veliko menj nego prej, sicer se mu pa tudi ni bilo treba mučiti v potu svojega obraza za ljubi kruhek. Imel je petice! Kakó trden je bil v denarnem oziru, ni vedel nihče; trdili pa so, da bi lahko kupil katerikoli dom, ako bi ga veselilo. Tudi za vino je rad dajal, če je prišel v družbo kmetških poštenjakov, katera mu je ugajala. O takih prilikah je rad razkladal razne dogodke iz vojaškega življenja in ni posebno strogo ločil resnice od laži.

Človek, dela vaje, težko je brez opravila, že zaradi dolgega časa, če bi mu tudi ugajalo vse drugo. Tudi Jaka je jel premišljati, česa bi se lotil, da bi imel kaj stalnega pôsla. Nekega dné mu šine nekaj primernega v glavo, in

Jaka se odpravi k cerkovniku v Moravče, s katerim sta svoje dni skupaj krave pasla, in ga vpraša, ali je kaj žejen.

«O, to pa to,» pravi cerkovnik, «pijem pa vedno rad, če le imam!»

«Hajdi, pojdeva k Detelji na poliček!» pravi Jaka, in oba odideta. Cerkovnik je spotoma ugibal, kakšen svetnik je danes, ker je takó srečen dan. Vino ju skoro razgreje in jima razveže jezik. Jaka si podprè glavo, pogleda cerkovnika v oči in vpraša: «Tone, kdo pa vam po fari mrličje straži, kadar koga smrt zgrabi? Prepogostoma sicer ne mrjó pri vas, ker obilo repe sejete in imate dobro vodó, toda —»

«Kdo nam mrličje straži, praviš? Menda nihče, ali pa povsod domači sami. Zakaj pa vprašaš?»

«Zató, da sem zvedel. Jih bodem pa jaz, če mi pri gospodu dekanu privoščiš dobro besedo. Vidiš, nekaj opravka mora imeti človek, da mu ni dolgčas. Meni bi bil ta-le posel še najbolj všeč. Smrti se ne bojim, ker sem jo na vojski gledal v pregroznih podobah. Kjer bodem zaslišal mrtvaški zvon, tjakaj pojdem. Družčine z mrličem ne bodeva pogrešala. Podnevi bodo dohajali molit otroci, ponoči pa odrasli ljudje.»

Takó je postal Javorškov Jaka «mrtvaški ptič» moravške fare.

Hiša pri Vehovci se je polagoma napolnila do poslednjega kotiča. Po opravljeni pobožnosti so posedli možje najrajši okolo mize, fantje po klopéh od mize proti durim, in če je bilo treba, tudi na mali klopi pri durih, pod katero je stalo korito za sekanje surovine. Nad klopjó je visel sklednják in pod njim žličnjak; na drugi strani mrliča, po klopéh in okolo pečí, posedle so žené in dekleta.

Kmalu se je razvnela govorica, sevéda najprej o ponесrečenem Vehovci, nató o vremeni, o žetvi in setvi in kar je drugega dela navadnega o tem času. Kadar je pa opešal

govor, skrbel je Javoršekov Jaka, da se jim ni dremalo. Ne dolgo in imel je glavno besedo, kar pa ni čuda, kajti jedini je bil v vsi moravški fari, ki je premetel toliko svetá, da je videl celó «Prementezarsko državo» in «Sardinca». Mnogo je doživel, mnogo je vedel povedati. Znal je pa tudi jako gladko govoriti. Takó verjetno se mu je vezalo, da pogostoma sam ni vedel, ali govori resnico ali ne.

«Jaka, ali nam bodeš nocoj kàj zapel?» vpraša v kotu pri peči sedeča Košakulja in pomežikne sosedam svojim.

«Nič,» odreže se Jaka, «glas sem pozabil domá. Nocoj si bodete morali že brez mene pomagati.»

Dekleta ga res ne prosijo, kdo vé kakó, nego začnó popevati same. Možaki pa jamejo polagoma govoriti o političnih stvareh, kajti že takrat so bili pradedje naši prav takó premeteni politiki, kakeršni smo dandenašnji njih potomci. Posebno je bil Jaka ptič, da mu ga daleč okolo ni bilo jednakega. Silno veliko je vedel povedati o vojski. Dasi ni čital nobenih tiskanih novin, vender ni bil nikdar brez novic. Berači so mu jih donašali od vseh vetrov. Kar se je v tisti dôbi novega zgodilo po sveti, vse mu je bilo znano, sevêda dostikrat napačno, kar ga pa ni motilo posebno. Nikdar ni mogel povedati novice, da ne bi pohvalil vojaškega stanú, za katerega je še vedno živel z dušo in telesom. «To je stan,» rekal je po navadi, «v katerem človek brez posebnih težav doseže kàj prida, ne da bi se moral posebno ubijati.» Jaka je ob takih prilikah navadno mislil ná-se, ker je prišel celó do generala.

Ker so fantje dobro vedeli, da se Jaka posebno rad hvali z vojaščino svojo, hoteli so ga nocoj prijeti od te strani. Ker pa Jaka mlečnozobim fantom ni rad odgovarjal, najeli so si Mihevca, da ga je on dregnul namesto njih. Rekel je:

«Jaka, tebi se je hudó godilo pri vojakihi, jeli, ker nisi hotel ostati ondu?»

«Kdo pravi to?» vzpnè se Jaka v kotu. «Žive svoje dni mi ni bilo takó dobro, kakor tedaj, ko sem gledal iz cesarske suknje. Pečenka mi je ostájala, in vina nisem pogrešal nikoli. Denarja pa sem imel, kakor vrag toče!»

«Jaka, ti tolikanj veš, ker si obredel veliko svetá in si bil vedno pri generalih in samih večjih možéh,» prilizuje se mu *kovač*, močán dedec zabohlega obraza, gostih obrvij in sajastega nosú, «kaj praviš, ali nam res hudič točo dela in nam takó kruh jemlje? Gospod Jurij nas sicer učé, da je toča šiba božja, s katero nas Bog opleta za pregrehe in hudobnosti, toda jaz mislim po svoji kovaški pameti, če bi nas Bog res hotel tepsti ž njo, izpustil bi jo le po polji tistih, ki so ga razžalili, nikdar pa ne tudi po polji zvestih svojih služabnikov. Ali je že kdo učakal med nami, da bi bil oče nabil vse svoje otroke, ako se mu je zameril le jeden?»

«Kovač, ti govoriš, kakor otrok, ki še nima pameti! Zapomni si, da moraš tudi ti, čeprav se igraš z ognjem in neusmiljeno vihtiš kladivo, verjeti vse od kraja, kar te učé gospodje, ker je to krščanska tvoja dolžnost. Kaj bi rekli dekán, ali pa gospod Jurij, ako bi zvedeli, da si takšen neverjeten Tomaž? Da ima pa hudič res točo v oblasti, pravil mi je moj general sam; zakaj bi se pa sicer tolikanj brigal za copernice, če bi ne bil gospodar ledenim lešnikom, katere mu izdelujejo copernice? Toča je izdelek zgolj žive copernije in zató grozno strupena, da je niti vragov želodec ne prebavi. Toda pustimo to! Prva leta, dokler sem moral opravljati komisno službo, jesti menažo in komis ter k topovom hoditi na stražo, res ni bilo káj prida. Zlasti straža pri topovih mi je preklicano presedala. Zató sem si jo pa tudi lajšal, kar se je dalo. Neko poletno noč me zmaga spanec.

Odpravim se nekoliko od topov, kjer je stala poštena ograja. Ondu sedem, naslonim se nekoliko na verejo in zaspim. Toda vrag je že vselej človeku za petami, kedar se ga najmenj nádeja! Stotnik je prišel straže pregledovat. Ker me ne najde pri topovih, pričnè mè klicati: ‚Straža!‘ ‚Le kliči, dokler hočeš, ko se naveličas, bodeš pa nehal‘, mislim si in se niti ne ganem, dokler me stotnik sam ne zapazi. Ko me vpraša, zakaj sem pustil topove, odrežem se mu: «Gospod stotnik, samí vidite, da mi ne odnese nobenega, ako pride samó jeden, ker bi mu bil pretežák; in če jih pride več, tedaj bi pa jaz nič ne opravil proti njim.» Stotnik je to naznanil polkovniku in ta je précej spoznal, da nimam kisle repe v glavi. Vzel me je k sebi in tedaj se mi je mahoma obrnilo na bolje. Ko sem že okolo štiri leta nosil rjavo suktnjo, šine mi nekega dné prava misel v glavo, da bi morda tudi iz mene utegnilo biti še kàj višjega, če bi se zapisal v šolo. Toliko sem takoj spoznal, da je pri vojakih vsakomur odprta pot do generala, če le kàj zná in ni tnalo. Oglasim se toraj, in vzpremó me najprej med tiste, ki niso znali še ničesar družega, nego stražiti topove, donašati strelivo, obračati topove, basati jih in kar je še drugih takih opravil.

Spomládi smo imeli koncem šolskega leta očitno izpraševanje. Polkovnik sam, ki se je kesneje povzdignil do generala, prišel je k izpraševanju, da bi se prepričal, kaj znajo njegovi topničarji in bombardirji. Ko pride vrsta náme, vpraša me polkovnik: ‚No,‘ pravi, ‚ti mi bodeš pa povedal, kaj je kanón ali top. Misli si, da si predstreclec, in tvoj tovariš bi te vprašal, rekoč: ‚Ljubi moj prijatelj, opiši mi vender svoj top.‘ Kaj bi mu odgovoril. ‚Gospod polkovnik,‘ rekel sem, ‚presneto bi ga izpovedal, kaj se vtika v moje stvárí! Rekel bi mu: ‚Tepec, jezik za zobmi, kaj te briga moj top!‘

«Vidite, takó sem se mu bil odrezal, in kakor se mi je zdelo, bil mu je odgovor tudi všeč, kajti rekel je pribočniku, naj si zapiše moje ime. Že drugi dan sem odšel od baterije zopet k njemu za slugo, kjer se mi je godilo še izdatno bolje, nego prvič; ker sem bil bolj študiran.»

«Ali res nisi vedel polkovniku povedati, kaj je top, ali mu le nisi hotel?» vpraša radovedno Mihevec.

«Kaj ne bi vedel, kaj je top, ko sem bil malone pol leta v šoli!» zavrne ga Jaka nekoliko užaljen.

«No, če veš, pa povej!» nadleguje ga nagajivi kovač.

«Top — top — i kaj bode? Vsaka luknja, katero obkroža kovina, imenuje se top!» odreže se Jaka.

Možje se spogledajo, češ, ali je res ali ne, kovač pa zareži: «Jaka, ne bode taka! tedaj bi moral biti tudi ključ tvoje veže top.»

Grozen grohot nastane po kovačevih besedah, le Jaka se drži moški.

«Kaj pa je granata, Jaka, kakšna je?» vpraša nekdo tam dôli za vrati.

«Granata — hm, kakšna je? Okrogla je in luknjo ima. Zapomni si, da je vse, kar ima luknjo, granata.»

«Kakó pa zopet mešaš, prej si pa trdil, da je to kanón,» zavrača ga Mihevec.

«Kdo pravi to? Jaz? Nikdar ne! Okolo luknje, katero ima kanon, rekel sem, mora biti kovina. Vidiš, to je razloček, tehten, velik in bistven razloček, katerega ti, ki nisi nikdar nosil cesarske suknje, niti ne umeješ, Mihevec! Dà, le glej me, res je takó! Javoršekov Jaka tudi nekaj vé; veliko svetá je obredel.»

Takó in jednako sta potekla oba večera pri mrličih. Predno bi si kdo mislil, bila je ura polnoči, in vasovalci so jeli drug za drugim škropiti in odhajati. Drugo jutro je

prišel mizar in vzel mero po mrličih za poslednjo hišico, se stoječo od šestero podolžnih in dveh pokončnih desák, kamor so ga položili v torek zjutraj. Pod glavo so mu dali ličja, na katerem bode počival. Mati in hčere so stale ob odprti krsti, kamor so ravnokar položili očeta.

«Sedaj poslednjič pogledjte njega dobri in ljubi obraz, otročiči moji!» pravi jokajoča mati, «saj ga ne vidite nikdar več! Kar vam danes vzame črna jama, tega vam ne more dati ves svet! — Bog ti daj večni mir in pokoj!» takó se obrne uboga vdova proti mrliču, «tam gôri pa prosi za nas Bogá, da nas združi v nebesih, ko nas je sedaj takó nenadoma ločil na zemlji.»

Možje poveznejo pokrov na krsto in jo zabijejo. Kakó grozno je odmeval sleharni udarec po zapuščeni hiši! Možje privežejo krsto na nosila, štirje jo zadenejo na ráme in se odpravijo ž njo proti župni cerkvi v Moravče. Vaščanje in vaščanke, kakor tudi drugi sorodniki razvrsté se za nosilci po dva in dva. Poslednji med pogrebci je hodil Javoršekov Jaka, ki se nikakor ni mogel iznebiti misli: «Glejte si no, takó trden in v najboljših letih, pa ga je pobrala kar zviškoma! Kdo bi si bil mislil!»

V.

Dve mogočni reki, Dunava in Sava, prva od severa, druga od zapada, valita kalne svoje valove proti prestolnici srbski, ki se dviga ob njiju sotočji na primerni višini in se prostira proti jugu po hrbtu njenem in po obéh rebrih. Ta prestolnica je denašnje kraljevo mesto Beli Grad, v katerem je teklo svoje dni več krvi, krščanske in turške, nego v kateremkoli mestu dežele srbske, celó na Kosovem ne, dasi se je ondu zrušilo nekdam toli slavno cesarstvo srbsko.

Kadar se je vnel s Turki boj, bila je belograjska trdnjava vselej krvavo zapletena vánj, in tudi tukaj ji bodi primerno mesto!

Belemu Gradu nasproti, dobro četrť ure hodà proti severu, leží slavonski *Zemun*. Ondu se kroji Dunav na dve strugi, katerih glavna drží ob ogerskobanaški stráni, postranska pa ob sremski stráni ter rabi zajedno parobrodstvu med Belim Gradom in Zemunom. Le-tà stranska struga se izliva pod belograjsko trdnjavo v Savo, valečo od zapada svoje valovje, in hiti ž njo še nekaj metrov daleč, da se združi zopet z glavno strugo svojo. Črta, kjer se mešata savska in dunavska voda, vidi se prav natanko, kakor bi bil kdo ondu brazdo vrezal. Nad to brazdo in med obema strugama dunavskima je otok, ki je ob povodnji ves pod vodo, sicer pa je podoben trikotniku.

Bilo je o sv. Mihelu tistega leta, ko so pokopali Vehovca. V družbi naših znancev dijakov se je izpremenilo marsikaj, kar je bilo odločilno za vse življenje. Francek iz Voklega se je za silo izučil, da bode pozneje kdaj sposoben za župana v šentjurski fari in je ostal domá, kjer je kmetoval izdatno radovoljneje, nego se je učil v Ljubljani. Nande je dovršil četrti gimnazijski razred; kar se očetu, bivšemu graničarskemu častniku in tedaj oskrbniku dolske graščine ponudi lepa služba v senčnogozdnem Sremu. Še tisto jesen se je preselil iz Dola v Zemun za upravitelja kraljevemu posestvu, spravil zajedno tudi Nandeta po njegovi izrecni želji h kraljevemu gozdarstvu za vajenca. Ondu je bil mladenič v sremskih zelenih hrastovih gozdih to, kar je jelen v goščavi sive gore — v prosti prirodi nje prosti sin! Učen je bil dovòlj za tisto službo in za vsa gozdarska opravila; izkušnje si bode pa pridobival vsak dan več. Nande Živkovič bi bil sicer že po dovršeni tretji šoli rad zamenil knjige

s puško, ali tedaj ni hotel njega oče ničesar slišati o tem. Sedaj je dobila stvar ves drugačen obraz, odkar je bil on sam upravitelj kraljevih domén v Sremu s sedežem v Zemunu. Sedaj se mu ni bilo bati za Nandeta, da bi mu danes ali jutri spodrknilo na zelenih stezicah gozdarstva. Zató mu je sam dal na izbero, da lahko zameni zatohlo šolo z zelenim gozdom, ako je še njegova želja. Preselili so se, in o sv. Miheleu je bil Nande že kraljev gozdarski vajenec v Sremu.

Po kosilu na Mihelevo nedeljo sedita Nande in mati njegova v hladni veži in zobljeta sladko grozdje. Nista še dobro obrala vsak svojega grozda, kar pride Nandetov prijatelj, lovec Janoš, ki se je povsod laskal in prikupoval Nandetu ter izpregovori: «Klanjam se Vam, gospá. No, ali še nisi pripravljen, Nande?»

«Takoj bodem,» odgovori mladenič in odide v sobo, da se napravi, zajedno pa Janošu ponudi stol. Mati porine pred Janoša krožnik z grozdem, rekoč: «Daj, zoblji!»

«Hvala, gospá, pil sem ravnokar vino, in grozdje mi potem ne ugaja; morda nekoliko pozneje.»

«Kakor ti drago,» odgovori mati in odide za sinom v sobo. «Nande,» pravi mu, «ne hodi mi z Janošem, rajši ostani pri meni. Vselej se bojim záte, kadar si v njega družčini. Kam pa sta se namenila?»

«K logarju pojdeva, kjer imajo danes zaroko. Dorica logarjeva in oskrbnik Ivo se zaročita. Obljubil sem staremu logarju in moram tjá. Le nikar se ne bojte záme, kakor ste se bali v Dolu! Kolikrat bi bil šel ondu v poslednjih počitnicah rad s fanti na vas pod lipo, ali nikoli me niste pustili. ,Ubili te bodo', trdili ste vedno!»

«No, ali ni bilo prav? Kaj hoče dijak ponoči med kmetskimi fanti na vasi? Lepega in za življenje koristnega bi se ondu izvestno ne bil naučil.»

«Ali sedaj, ljuba mati, sedaj je to vender vse drugače. Saj nisem več dijak, temveč gozdarski uradnik v kraljevi službi, kjer bodem, kakor mi je nedavno obljubil ravnatelj kraljevih gozdov, skoro stopil na višjo službo, ker se mu zdim zadosti spreten in tudi dovòlj poučen. Drugega ne potrebujem nego izkušnje. Kadar si prisvojim tudi te, moja bode prva višja služba.»

«Saj prav to je, da se takó silno bojim záte, kadar te vidim v družbi Janoševi! Sam dobro veš, da i on preži na tisto višjo službo, katere se nádeješ. Veruj mi, da bode poskusil marsikaj, kakó bi te izpodrinil. Jako mlad si še in ne poznaš svetá, kakó je hudoben in zvit. Za piškav oreh, če si ga more pridobiti, izdal in prodal bi najboljšega brata svojega. Janoša pa le poglej v oči in takoj moraš spoznati, da ni odkritosrčen in dober. Saj je dovòlj, da je ciganske krvi. Varuj se ga, kakor modrasa!»

«Nič se ne bojte, mati,» pravi Nande in odide v vežo, kjer ga že Janoš nestrpno čaka.

«No, ali sta dognala, kar sta imela?» vpraša licemerni Janoš sladko; ko ga pa nihče ne opazuje, strupeno pogleda starikavo upraviteljico.

«Že,» odgovorí Nande, «in sedaj lahko odrineva, če ti je všeč.»

«Kaj bi mi ne bilo, saj sem vender zató prišel. Veš kaj, Nande,» pravi Janoš, ko prideta iz mesta, «na otoku so cigani. Predno greva h gozdarju, prepeljiva se tjà, da nama ciganka srečo pové.»

«Pojdi, pojdi!» zavrne ga Nande. «Ko bi ciganka vedela za srečo, povedala bi jo sama sebi.»

«Priatelj, to je drugače! Sama sebi ciganka ne more povedati sreče, kakor si zdravnik v hudi bolezni ne more pomagati samemu sebi. Če je že ti nečeš slišati, pojdi z mano, da jo vsaj jaz zvem.»

«Ce te veseli, že grem; za šalo je marsikaj dobro.»

Odvežeta čoln in s krepkimi rokami veslata proti ciganskemu otoku. Tam je stal ciganski šator; okolo in okolo so tekali goli in umazani otroci, posedali cigani; nekaj dalje od šatora so čepele razcapane črnolase ciganke okolo ognja, kjer se je pripravljalo šele kosilo, danes izredno kesneje, nego sicer. Prav na strani pod vrbovim grmom je sedela sama mlada ciganka, pila droženo žganje iz čutare, katero je imela na vrvici okolo vratú in razkladala kvarte po tleh. Igrala si je ž njimi, s tekočino iz čutare pa zalivala spomine, grenke spomine na očetov dom tam daleč gôri na Gorenjskem, v Strmolu. Ondu je preživela krasno in nežno mladost Maruška, kateri se je še čudil ves ondotni svet, hči imovitega graščáka Viterha.* Nekega dné so prišli na očetov grad glumači. Jeden izmed njih je znal čarati in je Maruški začaral, da je neko noč, ko je grozno grmelo in treskalo, pobegnila ž njim. Hodila sta od mesta do mesta, iz dežele v deželo. Maruška se je hotela posiliti za igralko. Ali že pri prvem nastopu ji je izpodletelo za vedno. Nekega jutra je ostala sama s tremi lačnimi otročiči, in niti skorjice kruha jim ni imela dati. Glumača je vzela noč.

Z veliko težavo in s krvavimi nogami se je vrnila iz gorke Italije na prijazno Gorenjsko na očetov dom, kjer je pokleknila pred očeta in ga solznih očij in povzdignjenih rok prosila oproščenja. Toda graščák jo je dal z biči iztirati iz gradú.

Maruška pograbi otročiče in gré. — Kam? Bog vé! Od grozne potrebe so ji pomrli otroci drug za drugim, in ona sama je našla končno zavetje v — ciganskem taboru — grajska hči strmolskega Viterha! Ker je znala dobro mešati kvarte, izročile so ji ciganke vedeževanje, katero je šlo tedaj

* Popačeno iz nemškega: Dietrich.

še vse bujnejše v cvetje nego dandanes. Svet je bil takrat prav takó radoveden in babjeveren kakor je sedaj, četudi ni bil še toli premeten.

Maruška je videla lovca že od daleč. «Le pridita mi, bedaka,» mrmrá sama v sebi, «posebno ti, ki si večji cigan nego je uboga Maruška, vama bodem že srečo povedala, da vaju bode po udih stresala še tri dni po smrti.» Hitro pobere razstresene kvarte, vtakne jih v nedrije, potegne krepko iz čutare in zakriči: «Holali, halihalo, lovska kri, onamo!»

«Že zopet je pijana, prekleta baba!» pravi Janoš na pol glasno.

«Ali jo poznaš?» vpraša Nande nekako sumnjivo.

«I Bog varuj, od kot le? Ne več, nego toliko, ker sem jo že večkrat srečal in vedno pijano.»

Stopita pred Maruško.

«Ali bi nama povedala srečo?» vpraša Janoš.

«Sreča se ne dá prisiliti, pač pa jo lahko pobereš na cesti, ako prideš v ugodnem trenutku k nji,» modruje ciganka in pogleda došla lovca izpod čela. «Pokaži mi roko, mladi prijatelj,» obrne se nató proti Nandetu, četudi se niti oglasil ni.

Nande iztegne roko, in ciganka zasleduje dolgo časa poteze po dláni; končno pravi: «Ubožna nevesta v daljni deželi ti bode zvesta, toda kaj je to? Kri! Za Bóga, nič kot sama srčna kri!» Maruška premeša kvarte in jih razloži. «Bože moj, zopet sama goraka srčna kri! Lovec, tvoja kri bode tekla! Ljubica, katero dobiš, ostane ti res zvesta, vendar pa ne bodeš izdihnil v nje rokah duše svoje. Žal, da ti ne morem poročiti lepšega!»

Nande se na ves glas zasmije ciganki, dasi ga stresa po vsem životu.

«Kaj pa méni poveš, modra Šimbilja?» vpraša Janoš.

«Pokaži roko, ti pasji sin ciganske rodovine!» zabavlja Maruška, čimdalje bolj pijana, «pokaži mi roko, da vidim, kaj te čaka.»

Radostno ji pomolí roko, kakor bi mu hotel kdo zlate šteti nánjo.

Toliko da jo Maruška pogleda, že kliče: «Nisem se motila, volkovi te bodo požrli!»

«Ali mi ne veš povedati drugega, vražje seme,» zarohní Janoš.

«Kaj hočeš več, česa potrebuješ še? Kvečjemu vešal, če hočeš!»

Ciganka pobere kvarte in odide proti šatoru. Spotoma mrmrá: «Nihče ne odide usodi svoji in naj se je porodil tudi v divnem Strmolskem gradu!»

«Baba je pijana, saj si videl, kakó ima zatekle in rdeče oči, zato pa tudi ni videla drugega nego kri in zopet kri.»

«Saj je menda res takó,» odgovorí Nande vračajoč se proti čolnu.

Prepeljeta se zopet na sremsko stran in kreneta proti gozdarjevi hiši, kjer najdeta majhno, toda jako veselo in živahno družbo. Do polnoči so ga srkali in si napijali. Majolika za majoliko je nosila na mizo najžlahtnejša vina iz gozdarjeve kleti, in miza sama se je kár šibila, toliko je bilo na nji raznega peciva. Da je bila radost popolna, pogrešali niso tudi duduša, ki je neumorno tlačil dudo, po katere taktu je mladina plesala kôlo.

«Pij, brate!» sili pogostoma Janoš Nandeta s polnim kozarcem. Da bi ga še bolj vnel za preprijazne napitnice, reče mu, da je tudi v njegovih žilah nekaj kranjske krvi.

«Takó?» začudi se Nande, «tega še nisem vedel!»

«Saj tudi ni treba, da bi vedel vsakdo, kar povem tebi. Porodil sem se na Koroškem. Matí mi je bila ogerska

ciganka, oče pa — kranjski voznik, ki je toliko časa vozil blagó na Štajersko, da je prišel napósled brez kónj in brez vozá domóv. Zató je pa mene pripeljal s seboj. Na Zagorici pri Močilnikarji so me imeli za pastirja. Nekega dné zadenem s kamenom sosedovo hčerko, da se zvrne vpríčo. Ni mi bilo žal po nji, pač pa sem se bal za svojo kožo in pobegnul sem. Tekel sem, da šo me komaj peté dohajale, in naravnost v gozd sem se nameril. Ondu so imeli cigani svoj tabor. Uprav so se odpravljali na odhod, ko prihitim k njim. ‚Stoj!‘ zakličé mi star cigan in me ustavi. ‚Kam se ti mudi takó in zakaj?‘ ‚Pústi me,‘ rečem mu, ‚mêni gre za glavo. Človeka sem ubil, in gorjé, če me dobé!‘ ‚Človeka si ubil? Hahaha! Koliko sem jih že jaz in še sem tukaj. Vender si mi vrlo všeč, ali bi ne hotel ostati pri nas? Vidiš, vsak dan bi te lahko porabili za tak posel. Tvoj pogum mi je vrlo po volji. Da si pri desetih letih — vsaj toliko jih menda imaš — nadaljuje cigan — že ubil človeka — no, to te usposablja za našo družbo, kakor nalašč.‘

‚Trinajst let sem že izpolnil o Kresi,‘ odrežem se mu nekako ponosen na táko junaštvo.‘

‚Kaj praviš, trinajst?‘ čudi se cigan moji pritlikavosti, ‚kje si jih pa vzela? Videti jih pač ni, teh trinajstih let, ti pritlikavost ciganska! No, ali pojdeš z nami?‘

‚Pojdem,‘ rečem hitro in odšli smo. Prvo, kar so storili z mano, bilo je, da so me prekrstili. ‚Kako ti je ime?‘ vprašal je glavár družbe. ‚Janez Nemet,‘ odgovoril sem mu. ‚No prav, odslej ti bodi ime: Janoš Nemet; sedaj si šele pravi ogerski cigan, podoben si nam pa itak kolikor toliko.‘ Toda pij, Nande, pij, nič ne piješ,› sili Janoš Nandeta in ga zalija z vinom. «Šli smo po svetu. Potikali smo se nekaj let po deželah, napósled se mi je pa venderle jelo studiti nestalno življenje, in noč me je vzela. Bili smo zopet na

Kranjskem v Ljubljani, kjer smo barantali s konji. Porabil sem priliko in se napotil čedno oblečen po dolenski cesti skozi Novo Mesto v Zagreb, kjer sem služil pri kraljevih gozdarjih za pasjega hlapca, odkoder sem se, kakor vidiš, povspel že do lovca. Pa se bodem še nekoliko više, če ne zmrznem prej, kadar bodem prežal na volka. — Ná, pij, duša!»

Nande pije in pije. Dasi po malem, vender se ga nabere toliko do polnoči, kakor berač mraza o sv. Pavlu.

«Veš kaj, prijatelj,» pravi za nekaj časa Nande jecaje, «preveč sem pil; vino me vrže, predno mi bode mogoče priti pod domačo streho. Nikdar še nisem bil takó pijan. Oh!»

Ura odbije polnoči, in poslednja dva, ki se poslovita pri gozdarjevih, to sta Janoš in Nande.

«Veš kaj, Nande,» pravi Janoš čuda prijazno, «oba ga imava več, nego bode jutri prav in dobro; kaj pa, ko bi jo vzela skozi gozd proti dómu, da se nama vsaj nekoliko razkadí spotoma in med zelenjem? Kaj praviš? Ali si zadovoljen?»

«Kaj pak, da sem,» pritrди Nande; «pot je sicer nekaj daljši, toda ravno prav bode, da naju strezni.»

Nande je bil nocoj posebno zgovoren in je Janóšu neprestano kàj pripovedoval, dasi ga ta ni poslušal kàj prida. Volčja žrela, katerim ga je danes žrtvovala ciganka, niso mu nikakor hotela iz glave. «Kaj pa, če bi poslal namestnika tjà,» misli si vražji Janoš, «naj njega pohrustajo volkovi, če morajo že koga. Vrhu tega mi je ta študirana glava čimdalje huje na poti. Gotovo je tudi, da toliko časa ne morem više, dokler ne zapustí službe, na katero so že zdavna obrnjene moje oči, katere pa sedaj niti sam še nima. To bi trajalo še mnogo let in — Janoš bi ne prebil tega. Brodnikova Jelisava, zdi se mi tudi, da že rajši govori ž njim,

nego z menoj, dasi je meni obljubila roko in srce. Ne, ne, takó ne more in ne smé biti dalje! Kar najbrže moram dobiti gozdarsko službo, potem bode tudi Jelisava kmalu moja.»

Take zlobne naklepe je snoval malopridni licemerec, dočim mu je brezskrbni Nande pravil to in óno iz dijaške razposajenosti. Bil je takó zaverovan v hudobne svoje nakane, da niti opazil ni, kakó je nekdo ves čas, odkar sta se spustila po gozdu, verno in varno hodil za njima. Bil je gozdni paznik Jóca, posebno udam Nandetovemu očetu že iz prejšnjih časov, ko sta še oba služila pri vojaki, in je bil Jóca služabnik pri tedanjem poročniku Živkoviči. Vso to ljubezen in udanost je prenesel Jóca tudi na njegovega sina Nandeta in mater njegovo. Janoša pa niti živega ni mogel videti. Nocoj je stari paznik tudi nekoliko. posedel med gozdarjevo družino ob vrči vina. Ker so gospodje in lovci posebe sedeli skupaj, zató ga Janoš in Nande niti opazila nista.

«Kam za Bóga pa vleče Janoš pijanega siromaka sedaj po gozdu. Ej, ej, ti vražja krtina, nikakor nimaš poštenih namenov! Jóca, stôpi za njima, tu nekaj učakaš, kar se ti ne primeri vsako uro,» nirmrá stari vrlina sam v sebi in ju nič več ne izpustí iz očíj. Izginili so vsi trije v temnem gozdu.

Upraviteljica gre drugo jutro v Nandetovo sobo. «Bog, kaj je to?» vzklikne mati, «ura je vendar že pet, in fanta še ni domá! Lepó je začel, odkar hodi z Janošem. Takó dolgo vendar še ni izóstal nikdar.»

Ura za uro poteka, in ko ga ob sedmih še ni od nikoder, dá upraviteljica napreči in se odpelje k gozdarju.

Smrtni strah jo prešine, ko sliši, da sta se Janoš in Nande poslovila o polnoči. V tem trenutku pride tudi Janoš k gozdarju. Vsi ga vprašajo v jedni sapi: «Kje je Nande?»

«Kaj ga ni?» začudi se Janoš in prične pripovedovati, kakó sta se sinoči ločila ob kraji gozda. Nande je hotel iti vsekakor skozi gozd, Janoš pa ne. Kam je zašel, če ga ni bilo domóv, tega ne vé.

Uboga mati je sedaj vsa potrta. Jediní sin, ki ga je imela, izgine ji brez sledú. Oh, Bog, to je preveč!

Gozdar dá kár najhitreje sklicati svoje paznike, napreže voz in hajdi v gozd po slédu, koder je morda Nande begal sinoči. «Kaj, če bi bil po nesreči zašel med volčje jame in vánje padel?» misli si gozdar, ne reče pa ničesar.

Družba pride čez dobre tri četrti ure do volčjih jam. Ob jedni jami, stezi najbližji, bila je res ruša udrta.

«Nesreča se je zgodila,» pravi gozdar, «Bog daj, da bi bil Nande sam brez volka v jami, potem je še mogoče, da ga najdemo živega.»

Vsi obstopijo jamo, in grozen prizor se jim pokaže. Velikansk star volk se stiska na dnú jame k steni. Oči se mu žaré, kakor živo oglje. Nandeta ni videti. Gozdar seže po puško in ustrelí volka. Pazniki snamejo z vozá lestvico in jo postavijo v jamo; dva zlezeta z vrvijo vánjo, da spravita zver iz jame. Zajedno ugledata tudi raztrgano lovsko suknjo na tleh. Bila je Nandetova.

«Kje so pa ostali čevlji in kosti?» čudita se paznika. «Primaruha, odkar stojí svet, ni bilo še slišati, da bi bil volk človeka požrl s čevlji in kostmi!»

VI.

Vehovko je vsaj prve dni po moževi smrti hudo skrbelo, kakó bode odslej z Jurčetovo šolo, ker ni očeta. Ljudsko šolo je deček dovršil in moral bi stopiti v latinske šole, če bi sploh dalje hotel.

Latinske šole ljubljanske slovele so že od nekdaj. Ustanovil jih je nadvojvoda *Ernest Železni* na podlagi ustanovnega pisma, podpisanega leta 1418. v Dunajskem Novem Mestu. Za verske reformacije so si tudi luteranci v Ljubljani ustanovili štirirazredno gimnazijo leta 1563. poleg že obstoječe katoliške gimnazije in jo vzdržavali do leta 1594. Dve leti kasneje se je izročila katoliška gimnazija jezuitom, ki so jo oskrbovali do leta 1773. V tej dōbi je imela gimnazija šest razredov: «*princeps*», «*parva*», «*grammatik*», «*syntax*», «*poësie*» in «*rethorik*»; denašnja sedmi in osmi razred — tedaj «*physik*» in «*philosophie*» imenovana, nazivala sta se «*lyceum*». Odtod še dandanes v Ljubljani: licealno poslopje, kjer je sedanja gimnazija in licealna knjižnica.

Ko se je leta 1773. jezuitom vzelo vodstvo gimnazije, imenoval je cesar posebno gimnazijsko komisijo, ki jo je oskrbovala, za licej pa takozvano študijsko komisijo. Leta 1776. je izšel dvorni dekret dné 5. januarja, ki je uvedel — *maturo*, dekret z dné 10. avgusta prav tistega leta pa je skrčil število gimnazijskih razredov na pet, in to na tri grammatiške in dva humanitetna razreda. Toliko o zgodovini te gimnazije v tej dōbi.

Jurče je zvedel žalostno novico, da nima očeta, šele domá, ko je nekega dné skoro nató, ko se je v Ljubljani seznanil z Matejem Koprivo, pogumen in vesel s culico v roki prizvižgal na počitnice. Vse štiri — mati in sestre so ga vzprejele nekako preplašene, da je kár osupnil. Milo je zajokal in ž njim vred tudi mati in sestre, ko so mu povedale, da ni očeta. Ves prvi večer ni mislil drugega, nego jedino le na žalostno smrt očetovo. Šele drugi večer, ko so zopet sedeli skupaj, vpraša mati sina: «Kaj pa bode sedaj s tabo, Jurče, in s tvojo šolo, ko očeta ni več? Doma bodeš moral ostati, pa bo.»

«Ne mati, ni treba. Vam bodem že povedal, kaj in kakó se mi je pripetilo. Ukrešite luč, pa vam najprej nekaj pokažem, kar sem dobil v Ljubljani pri patru Jožefu za Vas in za dekleta, in kaj se je določilo o meni.»

Vehovka vzame kresalo, netilo in ožvepleno prejo ter kreše luč, Jurče pa smukne v hram in prinese v popir zavito škatljico. Mati ukreše, netilo prične tleti, žveplena nit se vname in od nje borova treska, katero so zateknili v *primož*. Jeli, dragi bralec, da ne veš, kaj je bil primož? Jako preprosto stajalo je bil, sestojeeče od treh delov: spodnji del je bila štirioglata lesena plošča, v katere sredi je stala navpična preslica kot drugi del; ta je bila na gorenjem konci okovana z železom, ki je bilo semtertjã upognjeno in zopet zavito, kamor so se trske vtikale, in to je bil tretji del. Takšen primož je rabil kakor roka; držal je namreč borovo tresko toliko časa, dokler ni dogorela. Poleg treskã so pa tudi svetili z lanenim oljem, z bučnim in bukvičnim oljem, kar je namreč komu hodilo ceneje. Olja so nalili v železno svetilko «leščerbo», in to so ali obesili na vrstico, visečo od stropa ali pa so jo postavili na lesen svetilnik, podoben rezljanemu valjarju, kateremu so rekli «levštik».

Pri Vehovci je torej gorela treska v primoži. Jurčetu se je zdela taka svečava že nekoliko zastarela, in zató je rekel materi, če prižgó leščerbo, pokaže jim nekaj lepega. Radovedne, kakor so ženske vedno, vprašajo vse štiri zajedno: «Kâj?» «Vi le luč prižgite, jaz bodem pa odprl škatljico in videle in čudile se bode, to vam povem.»

«Res bi rada vedela, kaj bode,» pravi mati in prižgè leščerbo. Jurče odprè škatljico in vzame iz nje štiri sreberne svetinjice.

«Jej, jej, kakó so lepé! Ali so sreberne? Po čem pa so?» glasi se iz vseh ust.

Mati Jurčeta ostro pogleda in pravi: «Fant, če je to res srebró, povej, kje si jih dobil? Po poštenem poti je težko verjetno, po nepoštenem pa še menj, ker si naš!»

Jurče pogleda materi v oči in reče: «Prav pošteno so prišle v moje roke, pater Jožef mi jih je dal. ‚Štiri leta,‘ dejal je, ‚hodil si mi k maši streč, tri sestre in mater imaš, kakor si pravil, ná, za vsako leto po jedno svetinjico Matere božje čistega spočetja. Sreberne so in blagoslovljene. Daj jih domá ženskam, da jih bodo branile zlá.‘ Tudi mi je rekel pater Jožef, naj le kar naravnost pridem k njemu v konvikt, kadar minejo počitki, da bodem imel vse brezplačno in to zató, ker sem se v šoli jako dobro učil.»

«No, Bog bodi zahvaljen, da bodeš preskrben z vsem potrebnim in v dobrih rokah, kjer se mi ne bode bati, da bi te izpridili,» pravi dobra žena vesela in gré po večerjo. Sestre pa si v tem že pripravijo pisanih trakov, na katere privežejo svetinjice.

Konec počitkov je Mihevec zapregel in Jurčeta zopet peljal v šolo. Obema je bilo nekako milo ves pot, ker se je Jurče do sedaj vedno vozil z očetom. Blizu Ljubljane sta že, ko oplazi po daljšem molku strijc Mihevec z bičem nekoliko po konji, kakor bi mu hotel odgnati nadležno muho in pravi: «Ali se káj bojiš latinskih šol? Pravijo, da so silno hudé.»

«Prav nič se jih ne bojim, saj se lahko učim,» odgovori Jurče. «Sedaj se bodem pa še lože, ker bodem imel pri gospodih knjig, kar se mi jih bode ljubilo. Pater Jožef mi jih je že obljubil. Posebno pa v računstvu! Kadar še nekoliko dorasem, rekel je, in pridem v višje šole, učil me bode, kakó se merita zemlja in nebó, česar menda ne zna vsakdo, kdor izdelá latinske šole.»

«Da imaš dobro glavo, pokazal si res; le glej, da prejetih talentov ne zakoplješ, kakor se bere o evangeljskem

móži. Če se ti bode kdáj hudo učiti, spomni se le samó nas domá, kakó nam je gárati od zgodnjega jutra do pozne noči, da nam pot kar eurkoma lije po životu in — še nimamo ničesar. Iz težka si priborimo tolikanj, da se prerivamo od leta do leta in da poravnavamo opravke. Pomisli pa tudi veselje, katero nam napraviš vsem, kadar bodeš v Moravčah pri Sv. Martinu pel novo mašo! Le nič se ne boj!»

«O saj se ne!»

«Omenil sem ti le, ker se mi je zdelo, da si šel letos nekako nerad z dóma. Nič ni bilo tistega veselja in nestrpnosti, kakor druga leta. Posebno od matere si se ločil káj težko. Kakó ti je bilo treba prigovarjati, kakor staremu konju vkreber.»

«Saj veste, kakó je mater očetova smrt pobrala, prav bojim se zánje. Kaj pravite, strije, ali bodo čakali, da se izšolam? Kakor se rad učim, toda ko bi védel, da mi umró prej, obrnil bi se kar tu-le sredi ljubljanskega polja v moravško faro. Pomagal bi jim delati vsaj toliko časa, dokler še živé, in jim kolikor toliko daljšal življenje.»

«Jurče, dobro srce imaš, in povem ti, ako bodeš ves čas takó spoštoval mater, dal ti bode Bog posebno srečo. Mati res ne bodo večno živeli, kakor nihče ne, ali jutri jih tudi še ne pokopljemo, ako je božja volja. Saj so vender nekaj let mlajši od mene, in jaz, ako Bog dá, nádejem se, da bodem vsaj še dvajset let otepal kostanj in ga pobiral.»

Strije Mihevec se je pri teh besedah ozrl na drugo stran in si je otrl solzne oči. Zdelo se je staremu poštenjaku, da bode bolehná sestra iz težka čakála Jurčétove nove maše. Toda čemú bi pravil to in težil srce dijaku, ki se je toli težko ločil od ljube matere?

V Ljubljani izročí strije Jurčeta z vso prtijago vred konviktu očetov «zavitarjev», kakor so ljudje jezuvitom tedaj

rekli po deželi in jim ponekod pravijo še dandanes. Povabili so ga v obednico, kjer so mu postregli z majoliko dolenjca in kosom belega kruha, kakeršen je prišel Mihevcu le tedaj pod zóbe, kadar je bil na cesti in si je moral po gostilnah iskati hrane. «Da te vender!» misli si strijc, «fañtu se bode že sedaj godilo boljše, nego nam domá. Mesó bode jedel in vino pil, mi pa krompir žulimo. Kaj šele bo!»

Prva leta, ki jih je naš Jurče prebil v konviktu, niso bila kaj zanimiva. Le toliko povemo, da je dobil precèj tovarišev, višjih in enakih, večinoma sinove iz boljših rodbin. Tudi plemičev je bilo dôkaj. Da se v takó mešani družbi ni pograšal prepir in recimo naravnost, tudi buške med dijaki, razume vsakdo, kdor vsaj nekoliko pozná življenje dijaško. Plemiči, dasi ne vsi, gledali so meščanske in kmetske sinove kolikor toliko postráni, če jih že niso popolnoma prezirali, zlasti kadar so mogli brez njih pomoči izdelovati naloge, kar se pa ni dogajalo prepogostoma. Cesto se je moral ta in óni ponižati in prositi zaničevanega kmeta, da mu je pomagal s svojim razumom. Med takimi tovarši je bilo prijateljstvo utrjeno, dokler so bivali v kolegiji, pozneje pa se je pozabilo kaj rado.

Nekaka izjema v tem oziru je bil mladi Veha, katerega so imeli tudi plemiči izredno radi, to pa ne tolikanj zaradi mirnega in potrpežljivega značaja, kakor zaradi njega izredno bistro glávè, s katero je moral sedaj temu, sedaj ónemu pomagati iz zadrege. Vabili so ga redno tudi k svojim borbam, katere so izvrševali s hrastovimi mēči in drogovi. Veha je tudi tukaj pokazal, da ima prav takó spretno roko, kakor bister um. Dostikrat je dobil ta ali óni táko krepko pod rebra, da mu je kár sapo zaprla in da je vrgel drog daleč od sebe, češ: «Veha ti je ptíč na vse strani!»

Ko je bil Veha v osmi šoli, tedaj filozofija imenovani, nadzirali so dijake pater Jožef in dva brata omenjene družbe,

klerik brat Ignacij, še mlad gospod, ki se je pripravljaj na duhovski stan, in brat Odilo, kateremu je bilo skrbeti za hišni red. Ta mož je bil pri dijakih nekaj takega, kar je bil tiste čase pri vojaki korporal, le da ni nosil palice. Vse se ga je balo, rad ga pa ni imel nihče. Bil je silno strog, vender pa navadno precèj pristranski, toda ne iz hudobnosti, temveč iz raznih predsodkov, izvirajočih iz njega rojstva in vzgoje. Brat Odilo je bil sin obubožanega nemškega plemiča in s tem, mislim, povedal sem vse. Plemenitaškim dijakom je navadno izpregledaval velike in male kozle, preprostim dijakom pa niti jednega ne, kajti ti bi po njegovih mislih niti ne smeli bivati med plemiči. Do cela drugačen od Odila je bil brat Ignacij, mladenič okolo šestindvajsetih let, ponižnega srca in učene glave. Kjerkoli je mogel, branil in zagovarjal je zatožene dijake, ne gledé nató, ali so gospodskega ali kmetskega rodú. Njemu je bilo samó do duše in glave, vse drugo mu je bilo postranska stvar, danes ali jutri črviva gniloba. Prav to ga je pa dostikrat razdvajalo s «hišnim profosom», kakor so imenovali dijaki Odila; poravnavala sta se potem v sobi patra Jožefa.

Soba patra Jožefa je lepa in prostorna, četudi opravljena silno oskromno. Iz nje se vidi na vrt in odtod na Grad. Ob oknu stoji miza z raznimi knjigami učene vsebine. Največ je matematiških. Ob mizi stoji pater Jožef, suhoten, toda prijazen gospod. Učenost in ponižno modrost kaže vsaka poteza duhovitega obraza njegovega. Iz prijaznih očij mu sije nenavadna ljudomilost. Njemu nasproti ob drugi stráni okna stoji brat Ignacij, po sobi pa hodi brat Odilo, mogočno, kakor bi imel on prvo besedo in ne pater Jožef. Brat Odilo je suh, dolg kakor treska in v letih, ko se človeku zdí vse neumno, kar počenja živahna in vročekrvna mladina nepremišljenega; v tistih letih, pravim, v katerih nekateri ljudje samí pozabijo, da so bili kdàj mladí.

«Brat Ignacij si nikakor ne dá dopovedati, da je po hišnem redu strogo prepovedano, gojencem potuho dajati. Ali ni res takó?» vpraša Odilo in se ustavi pred Ignacijem.

«Ne spominjam se nobene pregrehe v tem oziru, in če sem venderle kaj zakrivil, nisem storil tega nalašč ali iz nagajivosti, verujte mi, brat Odilo,» zavrne Ignacij ponižno.

«Potuho ste dajali, kadar ste mogli, pa utajite, če morete. Sicer se pa tudi radi vtikate v stvari, katere Vam pogostoma niso nič mari. Ali ni res takó?» toži Odilo dalje.

«Kaj naj bi bilo res? Govorite določneje!»

«Vprašate tudi še? Ali ste res tako kratkih mislij? Kaj pa je bilo to, ko ste pred štirinajstimi dnevi Vehi utihotapili večerjo, ko sem bil vender določil z dovoljenjem čestitega patra Jožefa, da ostane ob kruhu in vodi, á? Toda to še ni bilo zadosti. Tudi luč ste mu preskrbeli v samotno celico, čeprav sem določil, naj ostane brez luči. Pri njem ste tudi ostali vso noč. No, kaj pravite nató?»

«Vse je res!» odgovori Ignacij pogumno. «Storil sem to, ker je bil Veha kaznovan po krivem. Storil sem dalje, ker je Veha najposlušnejši in najpridnejši naš gojenec in — ker je bil napaden. Videl sem, kakó ga je bolelo vedno zbadanje barona Jabolkarja, naj kmet ostane pri plugu in naj se ne vriva med gospôdo in naj se ne ubija z matematiškimi nalogami, katerim niti duhovito plemstvo ni kos!»

«Zgolj otročje zabavljice, kakeršnih bi niti ne smeli trpeti v našem konviktu,» opomni pater Jožef.

«Res je otročje táko besedičenje,» povzame neustrašni Ignacij, «ali če ga mora poslušati človek dan na dan, moral bi imeti tudi Jobovo potrpežljivost.»

«No, še zagovarjajte jih, ta je lepa!» posmehne se brat Odilo.

«Kaj pa je bilo pri kosilu drugega, kaj pri večerji in kaj pri zajutrkju, nego očito zbadanje, ki se je kazalo povsod, kjer je bilo količkaj prilike? Videč, da je Vehova potrpežljivost večja, nego zlobnost njegova, prevrne mu poln tintnik na dolgo vrsto težavnih računov, češ, ná, pečat nánje. Kdo bi se čudil, ako je tedaj tudi Veho minila potrpežljivost, da je zgrabil črtalo, s katerim je kresnil barona po glavi, da se je pokazalo nekaj krvi. Veho je bil zató kaznovan, baron ne! Takšno ravnanje se mi je zdelo krivično.»

«Brat Ignacij, znano Vam mora biti, da Vam nikakor ne pristóji ocenjati, ali je naložena kazen pravična ali ne. Udom naše družbe poglavitna dolžnost je brezpogojna poslušnost. Vaše ravnanje diši že po goli upornosti proti redovnim pravilom našim,» posvari pater Jožef mladega klerika.

«Dovolite mi, čestiti pater, da zinem še jedno na svojo obrambo. Da sem storil kaj vpričo gojencev, imela bi vsa stvar res nekoliko upornega lica. Takó je pa ostalo vse na tihem, in razven mène, Vehe in grofa Barbota, ki je Vehi najboljši prijatelj, živa duša o tem ni slutila ni trohice! Kakó in kje se je brat Odilo poučil, tega ne vem.»

«Kakó sem se poučil, to je moja skrb, in Vas prav nič ne briga. Ali jako bi mi ustregli, če bi mi povedali, kaj sta vso ljubo noč počela z Veho v céliici?»

«Veste kaj,» odgovori mu Ignacij in sled nejevolje se mu pokaže na lepem jasnem čelu, «vprašanje je prvič predrzno in drugič — naravnost rečeno — nesramno! Če pa hočete že res vedeti, kaj sva delala ondu, rečem Vam, da sva računjala logaritme, in jutranja zora naju je opozorila le prežgodaj, da se bliža konec kazni.»

«To je vse prav in lepó,» povzame pater Jožef, «toda morali bi vsaj meni kaj povedati.»

Ignacij na to upravičeno opazko ne vé odgovoriti ničesar, zato pa reče tem hitreje Odilo: «Kaj takega se menda bratu Ignaciju ne zdi potrebno, ker itak povsod veljá le njegova. Če pojde takó dalje, skoro ućakamo, da bode v hiši veljavno le to, kar bode odobril gospod Ignacij. Minuli teden so gojenci, njemu v nadzorstvo izročeni, v spalnici po rožnem venci še dolgo uro lovili ‚slepe miši‘, nikar da bi bili šli po hišnem redu k počitku.»

«Tudi ni povsem moja krivda, če se je mlada kri pregrešila proti hišnemu redu. Kakor veste, imel sem tisti večer drugo važneje opravilo, in zato mi ni bilo možno gojencev osebno nadzirati, ali so v propisani minuti pod odejo ali ne. Ako so se pa nekoliko pokratkoćasili ob troških olja in svetilke, kdo jim zameri? Smrtnega greha ni storil nihće, in zato je stvar izvestno oprostna.»

«Ćudno je, da se godé nerednosti vedno le v Vašem oddelku! Niti za jedno še ni izginil sled, in že je druga na vrsti,« nadaljuje brat Odilo neusmiljeno.

«No, kaj pa še veste, brat Odilo?» vpraša pater Jožef, kateremu je začela prenapeta strogost hišnega reditelja tudi že presedati.

«I kaj le? Sinoći je bila v spalnici, katero nadzira brat Ignacij, nedostatna šala z Rodetom. Pa jo utajite, če morete, Ignacij, he? Saj imate za svoje ljubljence srce vedno odprto na iztežaj!»

«Oh, moji ljubljenci!? Moji ljubljenci so vsi ljudje, ki vestno izpolnujejo svoje dolžnosti, ne gledé nató, ali so domá v gradu ali pa pod slamnato streho. Drugaćnih ljubljencev nimam. Toda če mislite sinoćno buškanje grofa Turjaćana, katerega je Rodé prijel nekoliko prekrepekko, ker je neprestano zbadal Veho, konćno pa tudi Rodeta samega jel naganjati z vatlarjem, reći Vam moram, da ni vredno go-

voriti o tem; kaj takega se dogaja med razposajenimi dijaki vsak dan.»

«Takó? Le buškanje pravite razbojniškemu napadu, v katerem je divji in močni Rodè Turjačana malone zadavil? Ali ga res ni tiščal za vrat?»

«Žal, da je res takó. Ali Turjačan naj bi ne bil pričel dražiti. Najmenj desetkrat ga je prosil Rodè, naj ju pusti na miru, toda vedno zastonj. Še posmehoval se mu je! Končno je Rodetu nasvetoval, naj gresta v moravške hribe po kostanj. Kar ga bode Veha naklatil, naj ga Rodè pobere in znosi očetu, da ga bode prodajal. Ondu, rekel je mladi gospodič, Vama je dostojen prostor. ‚Čakaj, ti lenoba gospodská, reče Rodè, ‚da bodeš vedel, kakšne ježice ima kostanj, pokažem ti jih,‘ in že ga je imel pod sabo. Kdo, vprašam, kdo je pričel in dal povod?»

«Brat Ignacij, pokličite mi Rodéta semkaj,» ukaže pater Jožef, Odilo pa jame z velikanskimi koraki sobo merití.

Ignacij odide in se vrne z omenjenim gojencem. Rodè je bil krepko razvit mladenič, bolj zagorelega lica, črnih lás, črnkastih in svetlih očij. Štel je osemnajst let in močan je bil kakor Golijat.

«Ali veste, zakaj sem Vas dal poklicati?» vpraša ga pater Jožef. Odilo obstojí pri oknu.

«Zdí se mi, ne vem pa venderle ne,» pravi Rodè odkritosrčno.

«Kar se Vam zdí, utegne že pravo biti, in vender niste videti, da bi se kesali sinočnje svoje surovosti. Kaj Vam res ní žal?»

«O seveda mi je in še prav hudó, da ga nisem še bolje potlačil tega prevzetnika turjaškega, ki nam noč in dan ne dá mirú.»

«Zató se pa ves teden ne smete geniti iz sobe, razven, kadar bodéte morali po opravku. Rad Vas imam, Rodè, to

dobro veste, grešiti pa vendar ne smete na mojo naklonjenost, če Vam je sploh kaj do nje. Tudi sošolci Vas ljubijo. Ali vse to Vas še nikakor ne upravičuje, da bi sramotili zavód.»

«Nisem Vas mislil žaliti, gospod profesor, niti zapraviti prijaznosti Vaše. Če sem se pregrešil, prosim, oprostite mi!»

«Ali mi obljubite, da se bodete poboljšali?»

«Ako bode le mogoče.»

«Ali nečete poskusiti, da bi z grofom Turjačanom in baronom Jabolkarjem živeli prijazno? Privoščite jima lepo besedo!»

«Gospod profesor, poln koš, poln naramen koš lepih, najlepših besed naj jima prinesem, naj jih stresem pred njiju, škoda truda!»

«In vendar bi mi jako ustregli, če bi Vi prvi poskusili pot sprave,» nagovarja dalje pater Jožef. «Napad Vaš je bil v našem konviktu nekaj izrednega, nezaslišanega.»

«Res,» pravi Rodè ponižno, «ali dokler Turjačan ne prosi Vehe oproščenja, ker ga je žalil, ne bode slišal lepe besede, grde pa tudi ne! Ogibal se ga bodem!»

«Če bi gledali nató, ne prišli bi nikdar do konca; nekdo mora začeti,» povzame besedo Odilo.

«Veha izvestno ne!» poudari Rodè in pogumno pogleda Odila. Pater Jožef migne z roko; Rodè se prikloni in odide naravnost v dijaško sobo, ker se mu je velelo, da mora ostati ves teden domá. V dijaški sobi so stale mize vzporedno druga za drugo po sredi. Pri vsaki je bilo prostora trem gojencem. To je bila zajedno tudi učna dvorana, kjer so se morali gojenci zbirati, kadar niso bili v šoli, kakor tudi vsi tisti, ki so morali za svojo upornost ostati domá, kadar so se šli drugi izprehajati ali na vrt igrati.

Tudi danes je že več takih grešnikov v dvorani, dočim drugi gojenci na vrtu žogo bijejo. Vsi, kar jih «študira», udeležili so se kolikor toliko sinočnega poboja. Prvi je Veha,

zajedno pa tudi jedini, ki je ostal prostovoljno v sobi. Ondu pri mizi sedi jednoindvajsetletni mladenič, lep, čvrst in same ljube številke piše. Bavi se zopet z logaritmi. Poleg njega leži šestilo, črtalo, nekaj svinčnikov in vse polno popirja, porisanega z geometrijskimi podobami. Veha se ukvarja že z višjo matematiko, s katero je pričel po navódu patra Jožefa in s pomočjo brata Ignacija že v peti šoli, sevéda le zasebno. Prav to se je pa grofu Turjačanu in baronu Jabolkarju grozno kadilo pod nos. Kmet, ki je po njiju mislih zabit z drinovim klinom, naj bi v matematiških vedah prekosil razumnega plemiča stare korenine! In vender ju je, pa še kakó! Oba, Turjačan in Jabolkar, prekoračila sta sila težko «oslovski most», ko se je Veha že pečal s sferiško trigonometrijo.

Tam doli v kotu se vrtí baron Jabolkar in opleta s hrastovim mečem po zraku, kakor bi hotel komu glavo odsekati in trebuh prebosti, če bi se dalo. Časih se silno zaničljivo ozrè na Veho. Nedaleč od Jabolkarja se muči grof Turjačan z latinskimi klasiki; v sprednjem delu sôbe pri oknu pa sloní grof Barbo in nepopisno milo gleda gôri na ljubljanski grad, kjer zlato solnce takó razkošno razsipa svoje žarke. Silno ga je jezilo, da morá čepeti domá zaradi takó «gnile gospóde», kakor sta po njega mislih grof Turjačan in baron Jabolkar.

«Hvala Bogú, da si tukaj!» zakliče Barbo Rodétu, ko stopi le-tá ves razvnet v sobo. «Ne veš, kako mi je bilo pustó, samemu tu-le ,študirati'. Z Veho danes ni nič; čepí ti kakor svoje dni Arhimed pri svojih krogih in trikotnikih, z gnilo gospódo se pa ne pečamo!»

«Lepo te prosim, pusti ju na miru, saj veš, da neseta vsako besedo Odilu na nos,» pomiruje Rodè prijatelja.

«Naj jih nosita, naj nas črnita, meni Odilo itak ne bode škodoval veliko. Žál, da mu nisi sinoči bolje prerahljal

kostij, ko si ga že pestil. Že se mi je skrčila pest pod odejo, in jedna noga je bila tudi že izpod nje. Kar vidim, da si ti planil nánj. Naj le Bogá zahvali, da ni prišel méni v roke!»

«Potrpimo še te dni, saj je potem itak vsega konec in vsak pojde svoj pot, kakor in kamor nas bode veselilo,» tolaži Rodè prijatelja Barbota.

«Dà, pojdemo,» pravi ta, «toda ne, da ne bi zapustili ‚profosu‘ spominka, kakeršnega še ni učakal, odkar nadzira gojence. Zanašam se na tvojo in Vehovo pomoč, sploh na vse, kar nas je v jedni spalnici. Kaj bode, to bodeš že videl.»

Človeku dostikrat pomaga slučaj, kadar se ga najmenj nádeje. Nekaj takega se je prigodilo tudi grofu Barbotu. Dògodki, o katerih smo govorili v tem poglavji, bili so vzrok, da je pater Jožef še tisti teden izpremenil nadzorstvo pri gojencih. Ignacijev oddelek je namreč s spalnico vred izročil Odilu, da bi vsaj še nekoliko pokristijanal «podivjano druhal», predno se razletí križem svetá. Odilov oddelek pa je prevzel brát Ignacij.

«To je kakor nalašč!» pravi grof Barbo in si mane roke. «Odilo nadzornik naše spalnice, strela božja, ali se mi more lepše narediti?! To pa to, Veha, dobro me zapomni, da nas ta ne pozabi, dokler bode še haljo nosil!»

Poslednji večer se približa, in gojenci so vsi skupaj pri večerji. Že jutri jih raznese veter na vse strani in kdo vé, kdaj in koliko se jih zopet snide v življenji?

Nekako malobesedna je nocoj dijaška naša družina, zlasti óna, katero je poslednji čas nadziral brat Odilo. Hitro, kakor še nikdar ne, odide po večerji v spalnico.

Spotoma gré grof Barbo kakor navadno z Rodetom in Veho. «Nocoj ga bodemo, da nas bode pomnil,» pravi Barbo, «če se le vidva ne skujata.»

«Kaj se nam še more zgoditi? Izpričala so spisana, nihče jih ne bode popravljaj. Čujta torej. Vse je pripravljeno, in razven Turjačana in Jabolkarja tudi vse dobro poučeno. Kadar pride Odilo v spalnico gledat, ali smo že vsi v postelji, danes izjemno ne bode luči. Ti, Veha, upihneš jo takoj, kadar ti dam znamenje, kajti tvoja postelja je svetilki najbližja. Ti Rodé pa, ki si najmočnejši, hiti naravnost k posodi, ki je polna vode, dvigni jo kvišku in stori; kar ti poreče lastna pamet. Drugi tudi storé svojo dolžnost.»

Nikdar še niso bili gojenci, katerih je bilo v tem oddelku blizu dvajset, takó hitro pod odejo, kakor nocej. Jabolkarju in Turjačanu kár ni hotelo v glavo, kam se jim takó mudí. Grof Barbo se je najdalje obiral. Ko je bilo že vse v postelji, vzame Barbo najmočnejšo platneno rjuho, katero je le mogel dobiti in jo razprostré sredi sobe kaka dva koraka od vrât; nató sam smukne pod odejo.

«Veha, luč pihni!» pravi grof Barbo in za dve sekundi je že temno, kakor nikdar osorej, kajti luč je morala po hišnem redu goreti toliko časa, da se je nadzirajoči brat prepričal, ali so gojenci vsi v spalnici in spodobno pod odejo ali ne.

Toliko da je Veha, ki je šel luč pihat, zopet v postelji, zaslišijo se zunaj dobro znani koraki brata Odila; zajedno se tudi že vrata odpró in zapró.

«Kdo je ugasnil luč?» vpraša brat Odilo.

Vse tiho; le na treh posteljah zaškripljejo deske, kakor kadar se človek z jedne strani obrne na drugo, ali pa kadar vstaja. Takoj nató je slišati, kakor da je kdo zaklenil vrata in potegnil ključ iz ključavnice.

«No, ali se nihče ne bode oglasil?» vpraša Odilo, kateremu pa glas ni več takó zavesten kakor prej. «Tudi prav, bode že jutri pokazala preiskava, in gorjé —»

Dalje brat Odilo ne more govoriti, kajti zazdí se mu, kakor da zdajci ne čuti tal pod seboj, in predno bi si mislil, leži na tleh, kakor je dolg in širok. Zajedno se vljuje nánj grozna ploha, in tudi treskati začne od vseh strani, kajti čevlji le kár fróé po zraku tja, kjer leži Odilo. Siromak si ne vé pomagati drugače, kakor da jame na vse pretege klicati na pomoč.

Zopet smrtna tihota v spalnici, le tu pa tam smukne kdo proti svoji postelji in pod odejo. Zunaj se začujejo mnogi koraki. Ljudje iz vsega konvikta vró proti spalnici, ali kako vánjo. Pater Jožef ukaže hitro prinesiti drug•ključ in pa luč. Ko odpró, pokaže se jim žalosten prizor. Brat Odilo čepí na tleh na pol v rjuho zavít, s katero se je branil čevljev, od vseh strani letečih vánj. Moker je bil kakor miš. «Oj, oj, uboge moje kostí!» tarna mož in izkuša vstati. Pater Jožef se ugrizne v ustni, zasučé se na peti in izgine.

Brat Odilo pa stisne pest in se zagroží: «Le počakajte!» ter odide. Po tihem mu je vsak privoščil, kar je izteknil, na glas ga pa nihčé ni utegnil pomilovati, ker si je vsak dal opraviti kàj drugega.

Kakor je rekel grof Barbo, takó se je zgodilo. Dijaki so dobili drugo jutro izpričevala, v katerih ni bilo niti najmanjšega sledú o ponočni nevihti. Ostala je na izrecno željo patra Jožefa v spalnici. Kar se dostaje Jurija Vehe, dovršil je z odliko studije na liceji.

VII.

Kokošar Hribec je prinesel teden dnij pred dogodki, s katerimi smo završili prejšnje poglavje, iz Ljubljane na Zagorico k Vehovčevim jako važno novico, da pride drugi

teden v soboto proti večeru študent domóv. Da je šla taka novica kakor ogenj po vasi, verjetno je tembolj, ker Jurčeta že dve leti ni bilo na Zagorico. Hodil je na Dolenjsko s prijateljem grofom Barbom, katerega je podpiral v matematiki. Da je Jurče navzlic ljubezni, ki ga je vezala na rojstni dom, ob počitkih rajši bival na Dolenjskem pri prijatelji, to je povzročalo dvoje. Prvič želja, da bi kolikor móči spoznaval domovino svojo, drugič pa lepa prilika, da bi spopolnjeval matematiške študije. Na gradu so imeli precejšnjo knjižnico, in Veha se je nádejal, da dobi ondu matematiških knjig, ki mu do sedaj še niso prišle pod roko. Tudi letos ga je vabil Barbo s sabo na dolenski grad po takó izvrstno dovršeni osveti, ali Veha mu je odgovoril: «Prijatelj, letos pa res ne morem! Poslednje leto je in tedne, kar jih še imam, moram že prebiti v domači družini. Saj če Bog dá, videla se bodeva že še na tem svetu. Ti greš k vojakom, jaz k inženérjem. Prošnjaja za dotično službo je že odšla h guberniju. Pater Jožef me je izredno dobro priporočil, vendarle ne vem, ali bode kaj!?»

«Zakaj bi ne bilo?» začudi se grof Barbo; «ali nisi premlél vse velike matematike s pomočjo pátra Jožefa, da bi lahko zvezde prešteval, in ali nisi prebil odličnega izpita iz nje? Kaj ti torej še treba, kakor jedino le prakse? Predno minejo počitki, videl bodeš, da je služba tvoja. Veselilo me bode, če bi me morda mogel še kaj obiskati te počitke, kateri naju uvedó med svet, tebe v domovini, mene Bog vé kam v tujino. K topništvu mislim iti. Moji vrstniki, plemiči, vstopajo navadno h konjici, kjer se ponašajo s svetlimi jeklenimi oklepi, odičenimi s srebrom in zlatom. Vidiš, mene ne veseli kaj takega. Za konjika sem se tudi preveč učil. Ondu že zadošča, da je človek domá iz dobre rodovine, da nima nikdar kače v žepu in pa da se zná podpisovati, pa

ga hitro povišajo. Pri topništvu je treba že nekaj več znati, nego hruške peči, in ondu bodem poskusil svojo srečo.»

«Bog ti daj skoro maršalsko palico,» pošali se Jurče. Prijatelja si sežeta v roke in se razideta.

Proti večeru zaženo otroci na Zagorici grozen krik: «Vehovčev študent gré, že gré!» Nato prično tudi sosedje in sosede hiteti na prag. Ženske prekrizajo roke na predpasniku, možaki pa podpirajo podboje. Celó kovač ustavi meh, odloži kládivo, obriše si z žuljavo roko pot s čela in stopi na prag kovačnice.

«Glej ga no, kakó se je potegnil!» pravi Košakulja ugledavši Jurčeta in ga s prstom pokaže svojemu móžu, slo- nečemu poleg nje.

«Brke si je tudi pustil,» pravi kovač, «ta že ne bode pel nove maše; odzvižgal jo bode, naj jo že kjerkoli. Človek, ki misli na duhovski stan, ne nosi brk in se ne oblači takó gospodski, kakeršen je Vehovčev škrije.»

«Kovač, ti si prehud; zaradi brk in svoje gospodske obleke je Jurij še vedno lahko gospod, če bi ga namreč veselilo,» pravi Javoršekov Jaka.

«No, sevéda, tebi ga je treba zagovarjati, ker si se sam vse svoje življenje ciganil po svetu in zapravljal mladost, nikar pa da bi bil domá delal. Ta je prav tvoje vrste. Ali je to lepo, da se je dolgi dve leti ali pa še delj ob počitkih potepal po svetu in hodil Bog vé kje, ko bi bil rajši prišel domóv ob ajdovi setvi pomagat?»

«Kovač, kakeršen mož, takšne besede,» pravi Jaka. «Jurij se ni potepal. Na Dolenjsko je hodil z nekim grofom, s katerim sta skupaj v šoli, da sta se na grofovem gradu skupaj učila. Sicer pa, kovač, ti imaš grozno strupen jezik, s katerim ljudi po nedolžnem obiraš. Čemú obrekuješ študenta? Kaj imaš od tega?»

«Kaj ima pa njegova brezzoba mati, á, da mi že šest let ni dala nobenega krajcarja zaslužka? Ali je to krščanski?»

«Delaj, kakor se spodobi, pa ti bodo ljudje takó skupaj nosili, da niti podelati ne bodeš mogel in računaj, kar je prav, pa te bodo z delom kár zasipali. Ali ti delaš na pol slabše, kakor vsak drugi kovač, računjaš pa — kolikor ravno potrebuješ. Vidiš, takó ne gré, ljudje niso bedáki!»

S tem je Jaka kovača takó v živo zadel, da mu je kar sapo zaprl. Vender pa se ni hotel še podati, zato je rekel: «Vsak po svoje! Veš kaj, Jaka, pustiva študenta in daj mi rajši pipico tobaka. Pošel mi je že popóldne, fanta ni pri rokah, da bi mi šel pónj, brez njega sem pa od sile težko. Rajši brez kruha, nego brez tobaka.»

«Ná, le nabaši,» pravi Jaka in mu pomolí mošnjo vstrojeno od mačkove kože.

Jurij je dospel v tem na domači vrt, kjer mu prihité vse tri sestre naproti. Veselo svidenje, in vender so se sestram oči solzile: «No, ali si vender prišel na pregled, mislile smo že, da te ne bodemo več videle,» nagovori ga najmlajša, Polonica.

«Bog bodi zahvaljen, da vas le vidim vse zdrave in čvrste,» odgovori Jurij. «Kje so pa mati?»

Dékleta zaženó iz nova jok, in Micika, najstarejša, devetnajstletna deklica pravi: «Oh, mati, uboga mati so v postelji, kakó so te pričakovali željno, kar povedati ne morem. Vedno so popraševali, kdaj prideš. Ti ne veš, kakó te imajo radi! V hraču leže.»

Jurij gré v hram, kjer je ležala bolnica. Oh, kakó se ga je razveselila! «Ali si vender prišel, izgubljeni sin,» pravi mu nežno očitaje. «Kolikokrat sem mislila, ali si še takšen, kakeršnega sem te izročila v Ljubljani božjemu usmiljenju! Ali nisi še zatajil Bogá in vere, kar se dandanes

takó pogostoina čuje o mladih ljudéh, ki so ravno dovršili šole. V oči mi poglej, Jurij! Ne, ne, že vidim, da nisi še zapravlil vere, katera ti je bila poleg dobre glave jedina dedščina iz očetove hiše!»

Uboga mati seže s koščeno roko po Jurijevi. Joj, kakó ga je pretreslo! Ta nekđaj takó krepka roka je sedaj le kost in koža — oh, ta ljuba roka, s katero ga je učila delati znamenje svetega križa, s katero ga je nosila in vodila po hiši in po vrtu! . . .

«Vidiš, Jurče,» nadaljuje polagoma mati, «skoro pojdem za očetom. Vedno sem prosila Bogá, da bi mi dal živeti vsaj toliko časa, dokler ne bodeš ti preskrbljen. Če pa ni božja volja, zgôdi se, kakor Bog hoče.»

«Oh, mati, saj nas še ne bodete zapustili; pozdravili se bodete še. Jaz vam prinesem planinskega mahú in tavžent-rož; takšna voda vas izvestno pozdravi.»

«Jurče, zámé ni nobenih rož več na svetu in nobenega mahú, kakor tisti, ki mi porase v Moravčah na grobu. Jedino čisto veselje, kar sem ga užila, bilo mi je z vami, otroci, in še to sem delila z rajnim očetom vašim. Prav sinoči se mi je sanjalo o njem, da mi je prišel na vrtu naproti in me vprašal, ali skoro pridem. ‚Skoro,‘ rekla sem, ‚le toliko še potrpi, da pride Jurče domóv.‘ Nató sem se vzbudila.»

«Mati, nič se ne bojte. Če je božja volja, imel bodem dobro službo, predno bode sveti Mihel v deželi. Prosil sem že.»

«Kakó, ali ne misliš iti za gospoda?»

«Ne, mati! Ne čutim potrebnega poklica za ta stan, pa tudi zgovernosti nimam, ki je duhovniku potrebna vsaj takó, kakor kmetu motika.»

«Jurče, rada bi te videla v zlatem plašči pred oltarjem, že zaradi vzveličanja duše tvoje in pa, da bi bil lože vzel k sebi Polonico, ki je bolj slabotna in prešibka za kmetško

delo. Toda — siliti te nečem, ker vem, da prisiljena stvar ni kaj prida, najmanj pa še prisiljen duhovnik. Obrni se, kamor veš in znaš, da prej dobiš kos kruha, z dóma ti ga pač ni upati, vsaj dobrega ne. Odkar so oče umrli, gre vse rakovo pot. Ako se jaz pozdravim vsaj nekoliko, gledala bodem takoj, da se Micika omoži na dom. Peterčev Jaka jo vidi jako rad in všeč bi mi bil, ako bi imel le kaj več dote. Vender bi ne bil napačen fant, če bi le ne tiščal takó slastno za pijačo. Ne rečem, da bi bil morda neroden, ali sicer zapravljiv, le domóv ne vé, kadar sedi pri poliči. Vidiš, Jurče, tak človek pa ni za kmeta, ki ima take oskromne dohodke, da se dostikrat niti ovsenjaka ne sme najesti do sítega, če si hoče kaj prihraniti.»

Takó mati.

Na svetu je pa že takó, da se zarečenega kruha največ použije, in tudi k Vehovcu stá prišla drugi dan, v nedeljo popoldne Peterčev oče in sin Jaka snubit. Domá sta dobila bolno mater, kateri se je tolikanj obrnilo na bolje, da je vstala in v kožuh zavita sedela v hiši pri peči.

«Hváljen,» zagodrnjá med durimi stari Peterca, čokast možiček, in prepustí kljuko Jaki, ki mu je takoj za petami. «Ali ste sami domá, varujete se, kaj ne da?» Jakove oči se ujemó z Micikinimi, ki sedi z Jurijem vred pri materi. Povedati je treba, da je vedel Jurij o snubačih že v soboto zvečer, ker se mu je Micika zaupala in ga je zajedno naprosila za priprošnjika, če bi se mati morda kaj upirali.

«Amen,» odzdravijo domačini, Micika pa pristavi: «Dá, varujemo se. Sédita; danes, ko je čas, bodeta kaj povedala.»

Soseda sedeta za mizo, kamor se jima pridružita tudi Jurij in Micika. Razgovor pričnè stari Peterca z materjo, rekoč: «Lenka, ali si se tudi ti kvišku spravila, danes, ko je nedelja?»

«Dà, kaj pak; nekaj bolje mi je. Ležati sem se itak naveličala od sile, da ti ne morem povedati. Oh, ti ne veš, kakó je dolgočasno kmetskemu človeku, ki mora ob velikem delu ležati na postelji! Pšenico imamo še vso na polji, ajde pa še niti zrna ne vsejane. Kar je trdega sená, tudi je še vse zunaj na senožetih, kakor ga je Bog ustvaril. Sama ne vem, kaj bode, če pojde takó dalje.»

«Res, povsod se ti pozná, da nimaš gospodarja pri hiši, tega je treba, tega in drugega nič, Lenka! Gospodinja si sicer prav vzorna, toda kaj hočeš reva v postelji! In pa tudi staramo se že. Mladih močij nam bode treba vpreči, naj one vlečejo, mi, staríne, jim bodemo pa pomagali po svoji moči. Človek ni železen! Nekaj časa gára in vleče; žal, da ga mine tako zgodaj, s čimer se je ponašal v mladosti.»

«Prav praviš, gospodarja grozno pogrešamo na vse strani,» pravi Vehovka. «Pomagali bi si že še, ko bi bil človek vsaj zdrav, takó je pa silen križ.»

«Lenka,» vzpné se Peterca, «če me vse ne moti, moram ti res reči, da ti drugega ne kaže, nego gospodarstvo izročiti mlajšim rokam. Čemú, vprašam te, mučila bi se vender še dolgo in skrbela, kakó bode tu, kakó tam. Vsa čast tebi in tvojim dekletam! Pridne ste in poštene, nič vam ni reči! Ali vender vidiš sáma, da zemljišču brez možá pri hiši ne bodeš kos! Res da gruntec ni velik, ali gospodarja vender pogreša na vse strani. Zató sem pa dejal, da bi ne bilo napačno, ko bi izročila dom Miciki, ker ste sina v šolo dali, in se izvestno ne bode pulil zánj, kaj ne, da ne, Jurče?»

«O jaz že ne; tudi ga ne maram, če bi ga za mano lučali,» odreže se Jurij. «Ves svet bode moj, pa bi se pulil za tako beraštvo! Naj ga le ima, komur drago!»

«Vidiš, Lenka, ako ga pa Micika prevzame, treba ji bode pomočnika, gospodarja, na čegar krepka pleča se bode

naslanjala v hudih in dobrih časih. Naš Jaka mi je rekel, da prav rad pride k vam, ako mu daš Miciko.»

«Ničesar nimam proti temu — ali saj sam veš, kakó je. Stvar je vredna premisleka. Dolgá res ni kdo vé kaj pri hiši, toda dve dekleti sta še za Miciko, ki bodeta tudi kdaj vprašali po doti.»

«No, Vehovka, če nimaš drugih skrbij, sporazumemo se lahko, saj moj ne bi prišel prazen k hiši. Tristo goldinarjev dobrega denarja mu obljubim za doto, skrinjo žita, deset svežnjev prediva, kravo in voliča bode tudi prignal s sabo, kadar bi skrinjo vozili. Priden in varčen je tudi, to moraš reči, čeprav se časih rad pomudí v veseli družbi. Toda vse to ga bode minilo, kadar vidi, da gré za njega žulje. Primaruha, kakšen veseljak sem bil jaz, dokler sem junačil. Nikjer me ni bilo vgnati. Ko sem se pa oženil, bilo je vsemu konec, kakor bi me bili ubili, in še dandanes se rijem dalje. Ako bi ga le Micika hotela, pa je dobro.»

Vehovka upré žalostno okó v hčer, ki ji sedí nasproti pri mizi, in jo vpraša: «No, kaj praviš?»

«Meni je všeč, naredite, kakor veste, da bode prav,» reče Micika vsa rdeča. «Če mi Jurij grunt prepustí, Jaka bi mi bil za gospodarja že všeč.»

«Rekel sem že, da ga ne maram ne sedaj in ne kesneje, ker sem si z božjo pomočjo sam pripravil tak gruntec, kakeršnega nima vsa fara,» pravi Jurij.

«Doti bi že moral še primekniti kak krajcar,» povzame zopet mati, «saj veš, da tristo goldinarjev ni kdo vé kaj. Saj storiš dobro njemu samemu, ako ga dobro podpreš précej iz prva. Jaz ne bodem dolgo. Mlada dva bodeta gospodarila, kakor jima pripravimo; lahko, če dobro, — iz težka, če se jima bode treba boriti za vsak grizljaj.»

«No, no, mati, takó hudo ne bode,» pravi nató Jaka. «Delal bom rad, kar bo v moji moči in z Vami bom tudi ravnal lepo. Micika mi je že iz davna najljubša v vsi fari, in vedno si mislim, ako se imata dva zakonca rada, takó rada, da se bolj imeti ne moreta, bati se jima pač ni hudega življenja. Da sem bil do sedaj znan veseljak, naj Vas nikari ne plaši, nepoštenosti vender še nisem zakrivil nobene.»

«Mati, če je takó, le dovolite v imeni božjem,» prigovarja tudi Jurij, ker je sinoči Miciki obljubil, da bode zánjo govoril pri materi, ako bi se branila Peterčevega. «Za Jero se že kje dobí prostor, in za Polonico bom skrbel jaz, da pride v mestu do kruha.»

«No, če pa misliš tudi ti, ki si študiran, da bi bilo prav, bodi torej v imeni božjem,» pravi Vehovka in se žalostno nasmehne.

Jaka vstane na migljaj starega Peterce in gré v vežo po sodček vina, katerega sta snubača prinesla s sabo, toda pustila v veži, češ: če bi le nič ne bilo, da se ne osmodiva preveč. Ko se Jaka povrne s sodčkom, pravi Peterca: «Micika, saj imate kaj posode pri hiši, prinesi, prinesi kak bokal in kozarec, da zamočimo zaroko, kakor se spodobi, in se pomenimo dalje.»

Micika gré in prinese bokal, čist kakor kristal, kozarec, hleb domačega kruha in zopet odide. Peterca odmaší sodček in natoči poln bokal granatastordečega dolenjca, katerega je zjutraj po maši kupil v Moravčah pri Detelji. Detelja se mu je začudil in ga je silno zvedavo pogledal: «Peterca, kaj boš s tolikanj vinom?» «I kaj drugega, izpili ga bomo,» dejal je Peterca na kratko in odšel. Tudi Vehovčeva Micika je bila v nedeljo zjutraj v cerkvi in tudi ona je vprašala po maši pri Detelji, ali imajo kaj klobas. Ko jih je dobila, odšla je hitro in vesela domóv, kakor še nikoli. Domá jih

je pristavila z ječmenčkom vred k ognju; da bi se pa ne izdala, kupila je jedno več, nego jih je bilo treba, ter jo je razrezala v ječmenček, češ, ker je Jurij domá, mora biti ječmenček že nekoliko boljši.

Poln bokal se je utrinjal na mizi v žarkih popoldanskega solnca, katero se je polagoma bližalo zatouu. Peterca prime prvi za kozarec in pravi: «Lenka, prvo čašo, polno in suhó,* na tvoje zdravje! Bog te poživi!» Mož zvrne ukusno vino v grlo, da ga niti kapljice ne ostane v kozarci. Ko naliva drugo, odpró se duri, in Micika pride z lesenim krožnikom polnim lepih mesenih klobas in ga postavi na mizo. Nató seže pod strop, kjer so zataknjeni noži in vilice, vzame štiri vilice in dva noža, ter razdeli prve po mizi, pred vsakega po jedne; jeden nož je dobil stari Peterca z opazko: «Oča, Vi, ki ste najstarejši, razrežite jih,» drugega pa mati pri peči s celo klobaso vred, ker reva ni mogla k mizi priti. Posebnega kozarca pa mati ni dobila, ker bi se ji bilo kaj takega silno za malo zdelo, češ, že sedaj me ločijo od mize, kaj še le bode! Pila je mariveč iz skupnega kozarca, kadar je prišla vrsta nánjo. Peterca ji sam nese poln kozarec k peči, rekoč: «Ná, Lenka, vsekaj ga in naprej napij!»

«No, če že ni drugače,» pravi ženica, «Bog vama daj, ženin in nevesta, svoj blagoslov, brez katerega bi bil ves vajin trud zastonj. Rada se imejta in varujta se prepira. Nikari si ne očitajta napak, pa bodeta lahko živela.»

«Lenka, kaj si bodeš pa izgovorila za kót?» vpraša skoro nató Peterca.

«Moj Bog, kaj bi si izgovarjala! Moj kót je že izgovorjen. Tamkaj v Moravčah, kamor me skoro ponesó, tam ga dobim, iz katerega me sedem let izvestno ne bode preganjal nihče. D drugega mi ni treba. Kar bodem še potrebo-

* Pomeni, čašo do dna sprazniti.

vala do smrti, to mislim bodem itak dobivala pri hiši, ne da bi si morala šele izgovarjati. Ali ni res, Micika, kaj praviš, Jaka?»

Micika zajoka, Jaka pa si položi roko na prsi in pravi: «Prav res je, mati, nič se Vam ni bati!»

«Jeri in Polonici bodete spoznali, kar je prav, kedar pojedete k pismom,» pravi bolna žena in pri tem je tudi ostalo.

Tri tedne potem dojde iz Ljubljane veliko in na široko zapečateno pismo na Zagorico. Glasilo se je na Jurija Veho. Cesarski guverner mu je poslal dekret, v katerem ga imenujejo za c. kr. inženerja pri brodarstvu ob Savi in Dravi z letno plačo šest sto goldinarjev dunajske veljave.

«Juhej!» vzklikne Jurče, «sedaj smo pa na konji!»

VIII.

Po Ljubljanici je priplaval lepega pomladanskega dné leta 1780. čoln z žganim apnom in se ustavil pred Vodnimi vrati, kjer je mitničar Klein zahteval propisano mitnino. Brodnik, velik hrust, močán kakor hrast, plavih lās, modrih očij in rdečih lic, seže v žep, da odpravi sitneža mitničarja, hlapec njegov pa privezuje čoln. Zdajci stopi iz Selanove gostilne čvrst in zal mladenič, opravljen po najnovejšem kroji. Pod pazduho ima nekako mapo, v kateri je obilo črt, trikotnikov in računov. Kakor je videti, mudi se mu precēj hudo, kajti mladenič hití naraščajočost proti Ljubljanici, kjer že čaka čoln nánj, in se odpelje proti Prulam. Tudi naš brodnik zapustí svoj čoln in polagoma stopa proti Selanu. Pred hišo se ustavi, stisne pest, zagrozí se ž njo mladeniču na Ljubljanici, zaškriplje z zobmi in zakolne: «Voda ga vzêmi, prekletega škrijca! Že zopet je bil tukaj! Ako mi res Ančiko pretrapi, da me pustí, gorjé mu! Kakor se

mi zdi, poslušaj jako rada njegovo čvekanje, katerega se je naučil iz bukev, da lože slepari — postopač nesramni! Primaruha, naj mi le kaj poskusi pri Ančiki, pa bode videl, kdo je Petelinov Janez iz Podpeči!»

Rekši se zasučé na peti in gré naravnost k Selanu v gostilno, nekoliko, da si priveže dušo, še več pa, da vidi dvajsetletno domačo hčer Anico Selanovo, katera je bila takrat cvet ljubljanskih deklet. Ni čuda, da si je marsikdo ondu osmodil možgane, dasi mu Anica nikakor ni dajala posebnega povoda. Kot krčmarjeva hči bila je in je morala biti prijazna z vsakim gostom. Da je pa tega rajši pogledala lepši, nego ónega, kdo bi ji zameril!

Ko stopi Janez v krčmo, najde zalo Anico sámó. «Ravno prav,» misli si «sedaj-le ji povem, kar ji gré. Le počakaj!»

«Kaj pa bo dobrega, Janez?» nagovori ga Anica, naproti mu gredé.

«Polič vina mi prinesi, za drugo se že še pomeniva.»

«Kaj praviš, Anica,» pričné Janez, ko je ljubljenemu dekletu napil, «kaj praviš, ali sem poštenjak ali ne, jaz Petelinov Janez iz Podpeči?»

«Kaj pa da, Janez, ves od nog do glave, kolikor te je!» odgovori Anica, ne vedoč, kaj prav za prav namerja.

V tem pride krčmar Selan, pristen Krakovec stare korénine. Tudi tega pokliče Janez pit in ga takisto vpraša:

«No, Selanov če, ali Vam je znan moj dom? Ali veste, koliko oral imam barjà, koliko gozda, koliko govedí, dróbnice in koliko nažanjem vsako leto? Ali veste, koliko vsako leto živega apna v Ljubljano zvozim in koliko prodam opeke?»

«Res, imovit si, Janez, pravi mož si daleč na okolo,» pohvali ga Selan in prisede.

«Kaj ne da, pijanec in kvartopirec tudi nisem? Deklet in ženâ tudi ne sleparim, kakor je to navada nekaterih škrijcev.» Pri teh besedah Janez strupeno pogleda Anico, katera se pa za vse njegovo naštevanje ne méni kaj prida.

«Vse je res, kar praviš, Janez,» potrdi Selan.

«No, če je takó, če mi vse to priznavate samí, zakaj pa me torej némate bolj v čislih? Zakaj pa hočete obesiti svojo hčer ónemu veterinjaku, ónemu ‚ženirju,‘ ali kar je že, ki se že vse leto plazi okolo vode, ki vedno piše, riše in na ‚rešpetlin‘ gleda po Ljubljani, storil pa ni doslej še nič pametnega? Ves svet že govori, da je njegova, da bode menda jeseni že poroka, in vender sem se vedno nádejal, da bo Anica kdaj moja žena, ki mi bo gospodinjala na Podpeči.»

«Janez, dekleta ne obešam nikomur, ne tebi ne komu drugemu. Nikdar je ne bodem silil, tega vzemi, ónega pústi. Dvajset let ima, razumna je zadosti; kar si izvoli in kakor si postelje, takó bode spala,» reče Selan.

«Anica,» obrne se sedaj Janez naravnost proti nji, ki je že precèj nerada poslušala poslednje besede, «ali več ne pomniš, kakó sva se imela rada, ko sem bil jaz še prav ubožen bosonog deček, sosed tvoj, predno smo se preselili v Podpeč? Vidiš, jaz nisem pozabil ničesar! Zakaj se me ogiblješ in škrijca bolj ceníš nego mene, starega prijatelja? Saj veš, da sem pošten kakor čisto zlató!»

«Janez, kakó si vender čuden!» zavrne ga Anica. «Kar sva se pogovarjala neumna otroka, menda vender ne bodeš imel za resnobo? Povedati ti moram, da ne cenim možá po njega imovini, temveč po tem, kakó mi je pri srci. Zveza za življenje ni šala, in trikrat je treba premisliti, predno —»

«Saj to je ravno, kar me takó silno žali, ker misliš, da sem večji malopridnik, nego je škrijc, kateri ti je sédel v srce! Kaj ne da, sram bi te bilo iti na kmete za gospo-

dinjo, ker želiš biti gospá in nositi široka krila in imeti bele roke!» Takó zabavlja razdraženi Janez.

Anici se po teh žalečih besedah jezno zabliskajo oči in obrvi se ji krčijo. Ponosno se postavi prèdenj, uprè roke ob kolk in pravi osorno: «Čemú si me prišel zbadat? Kedo in kaj ti daje pravico, klicati me na odgovor? Kdaj sem ti le količkaj obljubila, da bi smel takó govoriti z mano? Ker nisi tat, razbojnik, zapeljivec, zapravljivec in kvartopirec, zató meniš, da bi te morala že vzeti. Takó, sedaj si zvedel, kar si hotel! Drago nam bode vsem, ako ostanemo, kakor smo bili, na káj več pa nikar ne misli.» Anica se zasuče in odide v drugo sobo.

Janez plača in seže v roke Selanu, ki je poslednji čas le molčal, ker ni hotel odgnati dobrega gosta. Nato odide v mesto apno prodajat.

Mladenič, kateri se je ob Janezovem prihodu odpeljal po Ljubljani in zaradi katerega je nastala pri Selanu taka nevihta med starimi prijatelji, bil je naš znanec Jurij Vcha inžener brodarstva. V minulem stoletji je Ljubljana zaradi slabega strmca in zatorej tudi zaradi prepočasnega teka malone ob vsakem deževji in vsako jesen in vsako pomlad čez in čez poplavlila barjè in delala ondotnim ljudem grozno nepriliko. Gosposka in cesarski inženerji so si belili glavo, kakó bi se dal tok reki izboljšati, in sklenili so strugo iztrebiti, kolikor bi se dalo. Da bi pa dobili pravo podobo nje struge in strmca, naročilo se je inženerju Vehi, naj nivelira vso strugo po barji in okolo mesta, t. j. naj z orodjem, kateremu se pravi padokaz, zvé, kakšna je lega svetá, po katerem si je Ljubljana izkopala strugo. Kmetje, ki niso ničesar umeli o niveliranji, niso se káj prida ogrevali za inženerje, kateri so na raznih krajih ob Ljubljani nastavljali svoje dioptre in zapisavali razlike v nadmorski površini. Petelinov Janez

iz Podpeči je pa kar brez ovinkov zabavljaj temu novotarstvu, češ, da s tem nikdar ne bodo osušili barjã, če bodo na «rešpetline» gledali po divjih racah. «Struge ji je globlje treba,» rekal je Janez, «pa bode vse dobro . . .» Med vsemi inženjerji mu je bil najbolj v želodeci mladi Veha, in skrivaj mu je tudi dostikrat hudo nagajal. Večkrat so kar čez noč izginili količi, katere so zabili podnevi inženjerji v zemljo, in nikdo ni vedel, kam so prešli. Janez jih je populil in pometal v vodo. Sovraštvo mu je jelo polniti srce, odkar je spoznal, da je Anica res od dné do dné Vehi bolj naklonjena nego njemu ali kateremukoli drugemu gostu, dasi je dekile prikivalo svojo ljubezen, kolikor se je dalo. Ko je namreč Veha nastopil cesarsko službo, prišel je k Selanu na hrano. Mlado deklico je obšlo nepopisno čustvo, ko je ugledala mladega izobraženega možã, katero se je polagoma izpremenilo v živo ljubezen. Tudi Veha ni ostal hladen. Že sta si neko popóldne, ko ju je ugoden slučaj samã pustil v gostilni, segla v roke in obljubila živeti le drug drugemu, kar zapazi oče Selan, da je njegova Anica neprimerno vselejša in živahnjejša, odkar zahaja mladi inženjer semkaj na obed. Selan je bil poštenjak, ter je ob prvi ugodni priliki hčerko prijel, ker so mu tudi ljudje že jeli šepetati na ušesa, naj pazi na Anico — kaj je z mladim inženjerjem. «Oče, nepoštenega nič in tudi ne bo, pač pa sva se obljubila vzeti, ako je božja volja. On ni takšen, da bi se dobrikal le zaradi kratkega časa in šale uganjal; Veha je resen mladenič, ki bi se nikdar ne drznil, šaliti se z manoj. Jaz ga imam pa tudi takó rada, da vzamem njega ali pa nobenega.»

«Dekle, stara si dovòlj, pametna si bila tudi vedno. Pazi náse in varuj se sramote, drugega ti ne rečem.»

Bog vé, kdo je povedal Janezu, da stari Selan nima nič proti temu, ako postopa mladi inženjer za njegovo hčerjo.

Smrtno je začel sovražiti Veho, ali ta se ni kaj prida menil za Janezovo sovraštvo in je neutrudno delal dalje. Ni se plašil groženj Petelinovih, kateri mu je že obetal, da utegne Veba celo kobacati po Ljubljani, ako ga dobí na pravem kraju in o pravem času.

Petelinov Janez tisto popóldne ni razpečal vsega apna, kar mu je dalo povod, da ni šel zvečer domov, temveč je zavil na Stari trg k «zeleni lipi», ki je bila tedaj tudi jako cenjena gostilna. Najrajši bi bil sevéda zavil k Selanu, ali po denšnjih dogodkih mu ni dalo. Vsaj nekoliko mora pokazati Anici, kakó je hud.

Pri Selanu je bila nocoj, kakor vsak večer, polna hiša pivcev, meščanov, uradnikov in trgovcev. Razdelili so se na več miz, in to ne načelno, kakor se to godí dandanes po mestih. Ne, tako ošabni naši predniki še niso bili, nego v gostilni so se lepo družili vsi stanovi, kakor so ravno prihajali. Takó so se nocoj slučajno sešli pri jedni mizi mestni sodnik *Anton Škrinar*, slikar *Felovšek*, podobar *Kosta*, trgovec *Rodè* in mesar *Štrukelj*. Poslednji, ki je prisedel k tej družbi, bil je mladi inženir *Veha*.

Sodnik *Skrinar* je privedel s sabo nocoj gosta, došlega iz Hrvaške. Bil je njegov netjak, soroden mu po ženi, ki je bila prava sestra mladeničeve matere. Sodnik *Skrinar* predstavi gosta zbrani družbi: *Ferdinand Živkovič*, kraljev hrvaški gozdarski komisar, ter temu potem našteje po imenih vse navzoče gospode pri mizi. Ko pride do Veba in ga tudi imenuje, *Ferdinand* vstane, *Veha* pa tudi. «*Strela božja*, ako me okó ne vara,» vzklikne *Hrvat*, «ti si *Jurij Veha*, s katerim sva štiri leta stanovala skupaj!»

«In ti si, kaj ne da, *Nande*, tisti poredni *Nande*, ki mi je dostikrat delal toliko preglavice zaradi moje neotesanosti!»

«Nič ne dé, prijatelj! Hudega ti nisem nikdar želel, če sem te časih nekoliko poskušal likati. No, kako se ti pa sedaj godi? V cesarski službi si, kakor mi je pravil strije Skrinar.»

«Res, prav zadovoljen bi bil, ko bi me le ne zavidali takó nestrpno! Ali vražji je denašnji svet! Ker se nosim primerno stanu in ne hodim raztrgan, jeli so me že pisano gledati, češ, odkod pa jemlje, če ne krade? Neumnost! Drugega itak ne potrebujem, nego knjig. To redno življenje je pa mojim razuzdanim tovarišem pravi trn v peti. Ker ne maram ž njimi, zlasti ne z nekaterimi zadolženimi plemiči, ki so moji tovariši, zapravljati, jeli so me črtiti in mi v službi nagajati, kolikor je mogoče. In vender jim bom pokazal, da sem jim vsem kos, vsem od kraja do konca! Če jim kdo dvigne Ljubljaničin strmec, dvignem ga jaz, ne da bi se hvalil, nego zató, ker se najtemeljiteje bavim s to stvarjó. Vsi ostali moji tovariši bi bili pač sposobnejši, dvigniti strmec pri sodu vina, nego pri počasi tekoči Ljubljaniči.»

«Da bodeš res ukrenil in izteknil kaj posebnega, verjamen ti rad, ker te že poznam izza mlada. Da pa imaš tudi sovražnike, katerim si na poti, ne bi verjel. Meni se je prav takó godilo v Sremu, in velika sreča, da sem odšel smrti, kateri me je lažniv prijatelj že potisnil v naróčaj.»

V tem trenutku se odpró duri, in tolpa ciganskih godcev stopi v hišo. Ustavijo se takoj pri durih, kjer posedejo okolo velike zelene peči in prično ubirati godala. Največji pa se je napotil od mize do mize s šopom kvart v rokah, da bi pravil srečo ljudem. Če je čakala res tolišnja sreča dotičnikov, ki so mu držali razprostrto roko na ogled in potem iz njegovih zamazanih kvart pozvedavali bodočnost svojo, ni nam znano, pač pa smemo zatrditi, da je cigan sam že dve mizi obral s posebno dobrim uspehom; potem se je obrnil k tretji.

«Častita gospôda, ako izvolite, pové Vam nevedni pravi egiptovski cigan srečo, razodene Vam bodočnost, ki je sedaj še prikrita Vašim očem!»

Nande ga pogleda nekoliko od strani in pravi precéj trdo in osorno: «Egiptovski slepar, če hočeš, povem pa jaz tebi preteklost; tvojo in morda še koga drugega — brez kvart in brez vsakih ceremonij, le reci, če hočeš?»

«O tri sto vragov,» zakolne egiptovski cigan prav po gorenjskem, «grobovi se odpirajo, in voléje jame izbruha-vajo žrtve svoje!» Hipoma vrže ob vriščeči godbi svojih tovarišev kvarte po tleh in izgine skozi vrata v temno noč, kakor bi ga bil veter odnesel.

Vse ostrmí, nihče si ne upa ziniti, celó ciganskim godcem obstanejo lokovi na strunah. Nande in Veba pa planeta kvišku in za begunom. Ali kje je že bil! Ne sluha ne duha ni pustil za seboj. Mladiča se vrneta, v tem pa se zmu-zajo drug za drugim tudi ostali cigani skozi duri. Kdor je bil zunaj, ni se vrnil, in naj bi mu bilo ostalo kdo vé kaj v hiši.

«Kaj sta pa imela s ciganskim prerokom, da sta mu takó nenadoma zaprla sapo?» vpraša sodnik Skrinar svojega strijčnika Nandeta.

«Samó nekaj zasebnega, stari dolg, ki še ni poravnán in morda sedaj tudi več ne bode. Ciganski prerok je bil svoje dni lovec na kraljevi doméni v Zemunu, kamor sem prišel za gozdarskega vajenca. Ker se mu je zdelo, da bi mu utegnil bit na poti do prve višje stopinje, na katero je čakal že iz teška, dasi je bilo v oblakih zapisano, ali jo kdaj doseže ali ne, sklenil me je odpraviti. Porabil je priliko, ko sva bila o sv. Mihelu skupno na zaroki pri našem logarji. Prišel je póme na dom, sladkal in dobrikal se mi je ves pot, napijal mi, da sem malone res izgubil pamet in tudi

zavednost. Zvabil me je ob pólnoči pijanega skozi gozd, kjer smo imeli izkopane volčje jame, vodil me k njim takó, da sem se pogreznil v jedno. Sam nisem vedel, kdaj mi ni bilo več tal pod nogami, in že sem bil na dnú jame v najbližnji sosesčini velikanskega ondu ujetega volka. Zajedno se je pa že tudi posvetilo na vrhu jame, in začul sem glas starega gozdnega paznika Joce, ki me je klical po imeni. Vkresal je hihstro ogenj, zapalil nekaj brstja, katerega je po slavonskih gozdih povsod dosti, in klical: ‚Gospod Nande, ali ste še živi? Jaz, stari Joca, sem tukaj in Vas bodem izkusil rešiti.‘

‚Še nekoliko,‘ zakličem mu iz jame, ‚toda kakó dolgo bom, zavisno je od volka, kateremu delam družčino. Jako poželjno se ozira náme, in kakor ogenj se mu svetijo oči.‘

Joca odseka hitro nekaj smerekovih vej, poveže jih z vrvico, konec priveže za bližnje drevó in mi vrže zvezane veje v jamo. Takoj nató jame gultí brstja in smerečja na ogenj, da zažgè grozno grmado, s katero plaší volka, dokler me ne reši. Kadar mi je pomolil vejo, rekel je: ‚Sedaj pa le dobro pazite. Podam Vam vejo, po kateri si pomagajte iz jame. Volk se tudi požene za Vami, da bi Vas ravsnil. Imejte torej ogrnjeno suknjo, da zgrabi njo, kadar ravsne po Vas; ona Vas reši.‘

Kakor je paznik računjal, takó se je zgodilo. Joca posveti nad jamo z gorečo butaro, kar volka silno oplaší, in pravi: ‚Sedaj-le!‘ Poženem se po veji, volk me niti ne opazi, takó je zbeگان. Šele ko sem nekoliko od tal, požene se ves divji za mano in hlastne po meni. Zgrabil je res le mojo suknjo, mesó sem mu pa srečno odnesel iz jame. Suknjo je volk, kakor sem zvedel pozneje, raztrgal na drobne kosce.

‚Ali ste se kaj pobili?‘ vpraša me Joca, ko sem bil zunaj. ‚Menim, da ne, vsaj ne bolí me nič, ustrašil sem se ujete mrhe res.‘

„Kaj pa sedaj,“ vpraša zopet Joca in se praska za ušesi, „domòv hoditi Vam ne kaže. Mati bodo sicer nekaj ur v groznih skrbéh, toda jaz jih že potolažim. K meni pojdeva, kjer se bodete nekaj časa prikrivali ljudem, ki naj le mislijo, da Vas je volk požrl. Gorjé pa njemu! Na mojo vero, še živí stari pravični Bog nad nami, ki bode kaznil vnebovpíjočo krivico! Nekaj dnij ga le pustimo, naj se raduje zlodejstva svojega, potem pa mu potegneva krinko z obraza.“

«Odšla sva domòv,» pripoveduje Nande dalje, katerega poslušajo takó zvestó, da pozabijo celó na pijačo. «Ali drugo jutro se mi je godila slaba. Mrzlica me je jela tresti, in kàr v postelji mi je bilo ostati. Vrli naš Joca je bil tudi tej kmalu kos. Natočil mi je čašico pelinovega sokú, katerega sem moral izpiti v dušku; dalje je zmèl pol pestí tavžentrož na štupo in mi jo je zmešal v vino. Kmalu se je mrzlica poslovila od mene. Tisto dopóldne še je hitel Joca tudi k moji materi v Zemun, da ji poročí, kakó in kje sem. Ljudje, ki so videli mater dopóldne še vso brezupno, stikali so glave drugi dan, ker je bila takó udana. Niti jokala ni več po izgubljenem sinu. Pač pa je zahajala vsak dan k meni v gozd, dobra duša, Bog ji daj nebesa! Lažnivemu Janóšu, kateri je baš prej pobegnil od tod, jela so goreti tlà pod nogami, odkar je slišal, da v jami ni bilo družega od mene, kakor raztrgane cape. Čevljev in kostí ni bilo najti. Janoš, pretkani lovec, vedel je dobro, kaj to pomeni, in nedolgo nató ga je vzela noč, še predno sva mogla z Joco izvršiti svoj naklep. Da bi utegnil biti pri ciganih, zdelo se nam je vsem, vender pa so nekateri trdili, da je šel morda preko Save v Beligrad k Turkom.»

Sedaj se je zdelo sodniku Skrinarju, ki je Nandeta uvedel v družbo, primerno, dodati nekaj besed. Rekel je: «Oprostite, gospodje, da Vam nisem že prej naznanil vzroka,

ki je strijčnika privedel v mojo družino. Čisto navaden je, mladenič potuje namreč po svetu, da se pouči, kakó je drugod v njega stroki. Odtod si ogleda tukajšnje bližnje gradove na Igu, v Polhovem Gradcu, v Smedniku, na Fužinah, Rakovnik in morda tudi Šneperk in Postojino na Notranjskem, potem se pa vrne v Slavonijo na svojo službo.»

«No, to je lepo in prav, da si mladi gospod svet ogleda in se ga uči spoznavati na svoje oči,» pritrди trgovec Rodè; «kaj je namreč dandanes človek, ako ni bil dalje nego od Ljubljane do Šiške? Nič, vsak berač ga lahko oslepari, kadar in kjer se mu ljubi, ako nanese govornica na kaj drugega, nego kakó se domá hruške pečejo. In zlasti gozdarski uradniki morajo poznati svet in njega običaje, da zvedó, kakó drugod njih tovariši oskrbujejo gozde, kakó gojé in redé divjačino in takó dalje.»

«Kaj pa je človek dandanes, ako ni bil dalje, nego od Ljubljane do Šiške?» te besede trgovca Rodéta so zadele nekoga v naši družbi globoko v srce in so se mu ondu takó vkoreninile, da se jih ni mogel iznebiti. Mladega inženerja Veho so namreč popolnoma prevzele. «Dà, svet, svet je moje bodoče zemljišče,» rekel sem domá, ko smo se z materjo za bodoče gospodarstvo pogajali, in to zemljišče moram vender kolikor toliko spoznati. Hočem ga! S tem bodem pa tudi silno ustregel svojim zavistnikom, ker se jim umaknem s poti. Jaz ne maram kruha in ga tudi ne morem jesti, da bi mi teknil, ako ga mi zavidajo. Naj ga jedó drugi!» Takó modruje Veho v sebi, ko dvigne podobar Kosta čašo in napije Nandetu na srčno rešitev, na srečno izvršitev poučnega potovanja in na srečni povrat v slavonsko domovino. Po napolitnici se obrne Kosta k Vehi in pravi: «Ti, prijatelj, tudi tebi ne bi bilo odveč, da bi kolikor toliko poskusil svet, če hočeš biti kaj prida v življenji svojem. Vsaj nadarjen si

dovólj. Poslovi se od domače zemlje za nekaj let, saj ti ne uteče. Našel jo bodeš še vedno, kakor si jo zapustil. Med Francoze pojdi, ondu imajo velike in za brodarstvo kakor nalašč ustvarjene reke. Ondu se bodeš izobrazil kár najpopolneje; lahko se vzpneš do primerne visoke službe, katero ti bode tukaj izpodkopavala zavist.»

«Res je, gospod Veha, tudi jaz sem popolnoma Kostovih mislij,» pritrđi trgovec Rodè. «Letá je mojster v svoji stroki, bodisi v tej ali óni, kdor kaj sveta poskusi.»

V takih pogovorih je potekel gostom večer in predno bi si bil kdo mislil, bila je ura deset, ki je vse brez razločka spodila domov.

Veha in Anica sta si segla med vrati v roke, želela si lahko noč, in vrata so se zaprla za mladim inženjerm, ki je spremil Nandeta in sodnika Skrinarja domóv, nató pa tudi sam šel nemudoma spat. Stanoval je v Krakovem pri Tončku, nedaleč od Selana v prvem nadstropji, v sobi, ki je imela po tedanji navadi železne križe v oknih.

Proti polnoči nastane v Ljubljani grozen vrišč, po zvonikih bije plat zvoná in od vseh krajev vró ljudje v Krakovo, kjer sika iz Tončkove hiše in strehe plamen skozi okna in proti nebu. Vse hiti gasit, kar more. Ženske in dekleta prinašajo vode; moški svet brani sosedne hiše kolikor se dá. Med vsemi se najbolje odlikuje po svoji spretnosti in neustrašnosti Petelinov Janez iz Podpeči, ki nocoj izjemno ni šel domóv, temveč se je blizu svojega čolna kar po travi položil, ko se je ob desetih vrnil od «zelene lipe». Prej nego bi bil jabolko snedel, zaspal je Janez na pristanišči zelene Ljubljanice, in tudi njega je vzbudil šele ljudski krik in vik. Hitro je planil kvišku in hitel na kraj nesreče. Ondu najde med drugimi dekleti in ženami, ki so donašale vodo od bližnjih vodnjakov, tudi Selanovo Anico, toda brez škafa, vso zbegano, vso obupano. Ko ga ugleda, pozabi ves popoldanski prepir, steče k njemu, zgrabi ga krčevito za roko rekoč: «Oh kje je, Janez, Veha? Njegova soba sicer še ni v ognji,

ali dolgo ne bode, da se je plamen polasti, stopnice v hiši že goré, njega pa ni nikjer videti.»

«Kaj vem, kje je,» odgovori Janez moški, «saj si ga izvestno videla še kesneje nego jaz!»

V tem hipu vzdrami Veho, ki je do sedaj popolnoma mirno spal v sobi svoji, vriš in piš ljudij ter pokanje goreče strehe in podiranje lesenih gorečih stopnic. Veha plane iz postelje in k durim, katere kar more hitro odprè, zajedno pa tudi že zaloputne. Grozen prizor je ugledal zunaj — vse namreč je bilo že v ognji. Od durij hití k oknu, in oj ti nesreča — zamreženo je, križi so na vse strani. Veha se upíra vánje, stresa in stresa jih, pa vse zastonj. In vender ni bilo zastonj. Ljudí je s tem opozoril na grozno nevarnost, v kateri je bil ravnokar: ali zadušiti se ali pa živ zgoreti. Prva ga je ugledala Selanova Anica in na ves glas zajokala, videč, kako se trudi, da bi se rešil.

«Še je živ!» vzklikne prestrašeno deklé, «ali kdo ga reši iz zaprte sobe?»

Nihče se ne oglasi, ker se vsak trudi, kakó bi sosedne hiše obvaroval požara.

«Za Boga svetega,» kliče Anica, «ali res ni nikogar, ki bi si upal rešiti inženerja? Pristavite mi lestvico k oknu in dajte mi močno sekiro v roke, jaz sama razbijem okrižje! Sekiro in lestvico mi prinesite, ali nihče ne sliši?»

«Kaj boš ti, revše nezmožno, kjer celó odrasel možák ne opravi ničesar, ako ni posebno trdnega duhá in telesa! Jaz vem, kakó so trdni óni-le križi. Nihče bi jim ne bil kos, nego Petelinov Janez iz Podpeči, kateri je prej tukaj delal in vlačil iz hiš na vse pretege,» razlaga star Krakovec in še pristavi: «Glejte, že je jelo leteti raz streho!»

«Janez, Janez, kje si? Sto goldinarjev ti odštejem še danes, če hočeš, le njega mi reši!» kliče obupna Anica —

prijatelja, s katerim se je popóldne takó srdito sprla ravno zaradi — njega.

Janez res sliši Anico, pustí vse delo in priteče ves potán k nji. Ko ga dekle ugleda, ponoví svojo ponudbo, Janez pa pravi: «Če bi bilo še mogoče, storil bi človeško dolžnost brez denarja, ali kakor vidiš, že letí s strehe, in sedaj križe lómit hoditi, bilo bi toliko, kakor hiteti v smrt. Vsakogar, kdor bi si sedaj upal tjakaj gôri, pokopala bi streha, ali pa bi ga pobilo goreče tramovje, in mesto jednega, bi imela dva mrliča. Ali ti je to takó malo? Treba je počakati, da se streha udere, potem, če dotlej ne pregori strop, ali če ga ogenj ne posili pri durih, ki jih pa tudi že od vseh krajev oblizuje plamen, utegnemo ga rešiti, prej pa nikakor ne.»

«Oh, že vidim, da ste sáme stare babe, ne pa možje, kí hlače nosíte in se ponosno ob prsa bijete, kedar ni potreba. Daj mi lestvo in sekiro, jaz ga rešim ali pa poginem ž njim, le da vas osramotim. Brž, daj mi, česar potrebujem.»

«Nič ne bodeš!» zagrmí Janez, in očí se mu grozno zabliskajo, «jaz ga pojdem rešit, da mi ne bodeš očítala, da te je kdaj ,stara baba' snubila, katero si s košem odpravila. Jaz ga rešim, če ga le kdo, razven Bogá!»

«Ti, Janez?» vzklikne Anica, «ne, Janez, ti ne!» Jela se je bati zá Veho, da bi mu Janez morda ne bil kaj nakanil.

«Zakaj ne jaz, saj si me še malo prej sama klicala? Ali nisem poštenjak, ali sem morda cigan?» vika Janez plametečih očij in stiska pestí.

«Ne, ne, Janez, poštenjak si od nog do glave,» izgovarja se Anica in mu gleda v očí. «Poglej jih, nihče nima srca, nego le ti, in le ti ga utegneš rešiti. Vidiš, Janez, tamkaj je lestva, sekiro ima pa ondu-le sosed v rokah. Híti, prosim te, híti, vidiš, Vehe že ni več pri oknu!»

«Ne hōdi, Janez, po tebi bode,» svaré sosedje. «Čemu pogubiti dvoje ljudij, ako jednega človeka ni mogoče rešiti.»

«Janez hiti, vse ti dam, kar hočeš, samó reši ga. Janez, vse, ali si slišal, za ženo me dobiš, če rešiš inženerja, na Bogá ti prisegam, da te vzamem, toda le reši ga!» Anica se zgrudi nezavestna na obrežje Ljubljaničino, kjer se zopet zavé, toda trese se po vsem životu.

Janez je vse dobro slišal, kar mu je obetala Anica, in kakor razdražen lev plane po najbližjo lestvo, pristavi jo k oknu, kjer se je prej Veha trudil s križi, iztrga najbližjemu gledalcu težko sekuro iz rok in hití kar po dva klina prestopajoč kvišku, ko od strehe že leti na vseh krajih. Gōri dospévši, oklene se Janez z nogami dobro lestve in pričné s sekirinimi ušesi takó silno tolči po trdnem okrižji, da se že pri četrtem udarcu prevrne v sobo. Zdajci izpustí sekuro na tla in zleze v sobo, iz katere se že vali gost in omamen dim. Pri durih najde Veho nezavestnega na tleh. Janez ga zadene na ráme in hití skozi okno ž njim na lestvo in odtod na tla. Nese ga na pristan ob Ljubljaniči ter ga položí pred Anico na zeleno trato, nató pa zopet takoj hití na pogorišče.

Anica poklekne poleg nezavestnega inženerja na travo, sklene roke in vzklikne: «Rešen je, čast Bogú! Rešen je, ali — za kako céno! Vender, kaj hočem, da le on živí, kaj jaz! Kaj je moja sreča proti njega življenju! Ali, kaj poreče, kadar zvé, za kakšno cenó sem ga rešila iz ognja —?»

Ogenj so v tem sčasoma pogasili, in Selan videč, da ni nobene nevarnosti več za njegovo hišo, dá nezavestnega Veho prinesiti vánjo, kjer mu določi v nadstropji sobo z dvema oknoma. Drugo jutro pošlje Anica nemudoma na Zagorico po sestro Polonico, naj se takoj v Ljubljano odpravi k bratu in prevzame postrežbo pri bolniķu. Strah in izredna

soparica, iz katere se je izcimila nezavest, položili sta mladega inženerja za nekaj tednov na bolniško posteljo, kar je mestni zdravnik takoj drugo jutro prorokoval bolniku. Zategadelj, bržkone pa še iz katerega važnejega vzroka, poslala je Anica po Polonico domóv, s čimer je zajedno zavezala tudi hudobne jezike.

Polonica, kmetsko dekle, pride v Ljubljano, kjer naj bi pri bolnem bratu, katerega kuha vročinska bolezen, prevzela postrežbo, kakeršna se spodobi gospodski izobraženemu človeku. Saj bi bila rada, vse rada, ali kaj, če ne zna streči gosposki! Na veliko srečo jo potolaži v tej stvári brat Jurij sam, rekoč: «Polona, kakor znaš, takó pa naredi, saj smo domači, in meni bode vse prav.» Sevéda se je Anica veliko trudila, da bi Polono hitro navadila njenega posla, kar se ji je tudi popolnoma posrečilo. kajti Polona je bila prav tako dobre glave in zlatavrednega spomina, kakor brat Jurij, zato so ljudje že domá govorili: «Polonica ima Jurijevo glavo.» Predno je minilo šest tednov, bil je Jurij že na nogah, Polonica in Anica sta se pa takó spoprijaznili, da bi bila šla druga za drugo v ogenj. Kar je zvedela jedna, povedala je drugi, in ni je bilo skrivnosti med njima, razven óne, da je bil Jurij Aničin ženin — do požara. Ker je požar brez Jurijeve vednosti te vezi popolnoma uničil po Aničinih mislih, molčala je i ona o tem in — trpela. Dà, grozno trpela, temveč, ker ji je očitala vest, da bi bil Janez Jurija morda rešil za drugo ceno, ko bi bila ravnala bolj premissljeno. Presrčne žalosti zaradi tega čina se pa nikakor ni mogla iznebiti. Od dné do dné, čim krepkejši je prihajal Jurij, tembolj so bledele njena lica.

Polonica jo je tu pa tam povpraševala, kaj ji je, da jo morí takšna žalost, ali Anica ji je vedno odgovarjala: «Nepoštenega ali celó sramotnega prav nič, pač pa nekaj

jako hudega, boleznega, o čemer bodeš že še slišala. Oh, kakó si ti srečna, draga moja!» vzdihne nesrečna Anica in pritisne prijateljico náse. Potem pa reče hitro, kakor bi hotela govoriti o drugih stvaréh: «Sicer pa, veš kaj, Polonica, saj mi ne zameriš, ako ti povem resnico: za kmetško gospodinjo bi ti ne bila kaj prida. Ne trdim, da bi bila morda preslaba, ali ne zadosti razumna, temveč tudi meni se zdí, da imaš nekaj res gosposkega na sebi, kar bi ti na kmetih le skazo delalo, toda v mestu ti utegne še na hvalo priti. Mislila sem že, da bi ne bilo napačno, ako bi se učila na primer kuhati in šivati, kar je vsaki pošteni gospodinji v mestu neizogibno potrebno. S kuho, kakor veš, opraviti je le dopóldne in zvečer in še tedaj le nekatere ure. Če ti je po volji in je brat zadovoljen, lahko ostaneš pri nas z bratom vred, ne da bi zahtevali plačila. Zató, kar bodeš pomagala pri hiši, imela bodeš stanovanje in hranó. Dopóldne in zvečer bodeš pomagala v kuhinji, kjer se bodeš učila, popóldne pa bodeva skupaj šivali, pletli in vezli. Ali si zadovoljna?»

«Oh, kaj bi ne bila!» vzklikne Polonica, «saj se mi izpolnijo najskrivnejše želje! Uganila si jih, kakor da sem ti jih razodela sama. Z bratom sva že pred leti o tem govorila, ko je dovršil šole; vse mi je obetal, sedaj je pa menda pozabil na vse, kali.»

«Temu se nikar ne čudi, brat je tako preobložen, da dostikrat ne vé, česa bi se prijel. Mislim, da ne bode imel ničesar proti temu, če kàr ostaneš in že jutri pričneš svoj posel.»

«Kakor ti drago, vender bi nerada ostala brez njegovega dovoljenja!» omeni Polonica.

«Vse to prepusti meni,» pravi Anica, in pri tem je tudi ostalo.

IX.

Na Kresni dan popóldne leta 1780. je sedela Vehovčeva Polonica na Šelanovem vrtu za hišo, v zeleni z gabrijem obsajeni lopi in šivala. Ravno je hotela zložiti in spraviti šivanje, kajti solnce je bilo že blizu zatonu, kar ugleda pred sabo med uhodom jako dragega prijatelja, hrvaškega gozdarskega uradnika Nandeta. Rdečica jo oblije do ušes, in ko bi on ne rekel: «Srečne oči, da te najdem samo,» izvestno bi za sto goldinarjev ne vedela, kaj odgovoriti.

«Ali si kàr sama, Polonica,» vpraša Nande dalje in je tudi že pri nji, kjer jo ujame za desnico, katero ji krepko stisne. «Dolgo, dolgo že sem želel govoriti pametno besedo s teboj na samem, in danes se mi izpolni ta želja. Polonica, nekaj časa že se poznavata, in reči ti moram, da te imam čimdalje rajši. Glej, Polonica, ali se mi hočeš popolnoma zaupati, ali hočeš biti moja ženà?»

Polonica je rdeča kakor kri, ne reče pa ničesar. Nande ne govori dalje, nego ji pogleda s ocelo dušo v oči, kjer njemu odseva vse, kar ji je govoril ravnokar. Z desnico jo objame in pritegne náse.

«Za vedno moja, Polonica?» vpraša Nande veselo.

«Za vedno!» dahne ona.

«To se še ne vé takó dobro,» mrmrá v pólmraku za uto skriti cigan Janoš, ki je poslušal ves pógovor. Priklatil se je bil k uti proti večeru po vrtéh iz tega namena, da bi morda pozvédel, kje imajo pri Selanu skrit denar, kje prekajeno svinjino, kje perilo, kajti vseh teh stvárij vedno potrebujejo cigani. Janoš jih je hotel poiskati, in sicer najprej v Selanovi gostilni, ker je bila zunaj mesta in torej ni bil v toliki nevarnosti, da bi ga zasačili kakor v mestu. «Ljubše bi mi bilo sevéda, ko bi se bila ta dva rajši menila

o skritih novcih, nego o zakladih srca. Toda tudi osveta je neka vredna. Zaradi tega kletega škrijca, ki je ušel volčjemu žrelu, moral sem pobegniti iz tolikanj priljubljenih logov sremskih. To mu moram poplačati takó, da ga bode še huje bolelo, nego če bi mu bil volk ud za udom trgäl z živega telesa.» Rekši se cigan izgubi.

Drugo jutro je videl sosed cigana iz Poloničine sobe skočiti skozi okno. Soba ta je bila pritlična, na dvorišči, in okno ne omreženo. Delavni ljudje, katerim je pripadala tudi Polonica, vstajali so v minulem stoletji, kakor dandanes, poleti s solncem vred. Cigan je to vedel in je porabil priliko, da se je zjutraj na vse zgodaj zmuznil v sobo in le dve minuti pomudil ondu. Nihče ga ni opazil, ko je lezel v sobo, sicer bi se mu bila slaba godila. Sosed, ki ga je videl, kakó je skočil skozi okno, tekel je takoj k Selanu pravit, ali ker v sobi niso pogrešili ničesar, zató se tudi za cigana niso brigali dalje.

Popóldne se pripóde čez bistriške planine od Kamnika dôli sivi težki oblaki, po katerih čudno vrší. Niti četrť ure ne traja, in toča se vsuje nad Ljubljano in po Ljubljanskem polji, debela kakor dobri lešniki in gosta kakor grah, kadar ga vejejo na podu. Vse pobije do čistega, oklesti drevje in po nekod tudi omajê; zelenjadni vrtovi po Krakovem so takó razdejani, da se niti ne pozná, kaj je raslo na njih. Take nevihte niso še pomnili, zató so ji pa tudi iskali posebnega vzroka. No, za vzrok niso bili pradedje naši nikdar v zadregi in tudi tu so ga imeli kâj hitro pri rokah. Copernice so napravile točo! Te vere so se držali predniki naši takó zvesto, kakor se mi dandanes zvesto oprijemljemo nasprotnega nauka, da je vera na copernice prazna vraža. Sploh so dajale copernice v minulem stoletji razburjeni domišljiji neizobraženega človeštva silno veliko posla. Zató pa

tudi gorjé copernici, t. j. gorjé ženski, katero so sumničili čarodejstva in jo zaradi tega prijeli! Vsaka je bila izgubljena. Naj se je še takó sklicavala na svojo nedolžnost, naj jo je dokazovala še tolikanj prepričevalno, na natezalnici je vendarle govorila vsaka takó, kakor so želeli nje sodniki, in grmada ji ni odšla.

Drugo jutro gré cigan Janoš k mestnemu sindiku Ludoviku pl. Radiču, kateremu objavi, da vé v Ljubljani za copernico, ki je napravila včerašnjo točo. Na svoje oči jo je videl popóldne, ko je jahala na metli po oblakih in se na metli zopet skozi dimnik vrnila domóv.

Sindik je kar ostrmél, dasi je po navádi malo verjel ciganom, ta objava se mu nikakor ni zdela nezmožna. Toča je bila napravila grozno škodo daleč na okolo, zakaj bi ne bilo copernice v obližji? Zató nekako slastno popraša cigana: «Kam se je vračala izpod oblakov?»

«V Selanov dimnik je drknila po brezovi metli, da se je vse kadilo za njo.»

«Kaj, k Selanu? Ni mogoče, saj ondu vender ni starih bab?» čudi se sindik Radič. «Ljubček moj, ta je bosa! Vraga si videl, ne pa copernice. Selanova gostilna mi je dobro znana, Anica tudi; vender ne trdiš, da je ona copernica?»

«Bog ji daj zdravje in dolgo življenje, ta že ne. Ali ondu v hiši je še drugo deklè, iz hribov domá, prav od tam, kjer je največ copernic, le-tá uči se pri Selanu kuhati in šivati, in to sem videl. Tudi kvarte so mi povedale, da je deklè — res čarovnica. V postelji ima skrit cèptèc, svinjski kóren, kresilno gobo in šibo od brezove metle. Primate jo in prepričajte se o tem samí, kar sem Vam povedal. Več ne vem, ali menim, da sem Vam tudi vstregel.» Nató cigan odide.

Sindik gré s stražnim načelnikom in jednim redarjem nemudoma k Selanu, kjer odločno zahteva, da se mu pokaže, kje spi tisto deklè, ki je prišla iz hribov semkaj.

Selanovi se s Polonico vred grozno prestrašijo, kajti hišnih preiskav so se bali tiste čase še izdatno bolj, nego se jih bojé pošteni ljudjé dandanes.

Komisija gré naravnost k postelji, kjer dvigne plevnico, pod katero res najdejo vse štiri stvari, kakor jih je naštel cigan. Ž njimi je bilo dokazano, da je Polonica res čarovnica, in vzeli so jo s sabo ter odpeljali na Trančo.*

Kakó je prišla Polona na Trančo, vedela ni povedati nikomur, kajti spotoma že na stopnicah so jo zapustile moči od zgolj strahú, da jo imajo za copernico, da jo izvestno obsodijo na grmado. Nezavestno so jo prinesli biriči v ječo, katero je slabotno razsvitljala majhna lina, zavarovana z okrižjem. Ondu so jo položili na trdo leseno klop, zaprli težke železne đuri za njo in jo prepustili sami sebi in — božjemu usmiljenju.

Dolga ura je že potekla od dogodkov, ki so iz pošte-nega dekleta kàr hipoma napravili čarodejko, ko se Polona vzbudi iz nezavesti, katera jo je obšla na stopnicah.

Kakor iz hudih sanj se splaši, mane si oči in se začudeno ozira. Kar vidi, to je pač ne more osrčevati, kajti obkoljajo jo zgolj začrnele stene in zatohel vzduh. Razven

---

* Tranča je bila neprijazno, jako staro poslopje v dve nadstropji, namenjeno najhujšim zločincem. Viselo je na velikem oboku med drema hišama pred Čevljarskim mostom, na kraji, ki se zóve še danes «Pod Trančo». Kdaj so jo pozidali, to se ne vé, že stara Ljubljana jo je pomnila iz starodavnosti. Blizu Tranče stanovati ni bilo prijetno, kajti z nje doli se je neprestano glasilo štokanje in kričanje jetnikov, katere so pretepali in trpinčili biriči. Kdor je imel pa kaj pod palcem, jedel in pil je tudi ondu lahko dobro. — Prof. Vrhovec: «Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih.»

široke klopí, kamor so jo položili biriči, ni nobenega pohištva v ječi. Poleg klopí v kotu stoji kameniten širok čok, v katerega so vkovane težke verige s sponami za roke in noge. Groza jo strese, ko ugleda te nenavadne stvari, oberoč se prime za glavo in zaplaka takó žalostno, tolikanj milo, da bi se je usmilil kamen: «O moj Bog, kje sem, kaj se godí z mano, kaj sem zakrivila, Oče nebeški, da me pokoriš takó silno? Ti, branitelj in čuvar nedolžnosti, Tebi se izročam, Ti me ne bodeš zapustil?»

Dočim je nesrečna žrtev človeške hudobnosti prvo noč prebila v ječi takó, da se ne dá popisati, pač pa čutiti, so-stavljaj je sindik Radič zatožbo proti Poloni, pisal povabila mestnim sovetnikom z opazko, da je seja tem važnejša, ker imajo na Tranči ujeto copernico, ki je napravila včerajšnjo grozno hudo uro, torej naj se je izvestno jutri dopóldne udeležé vsi.

Res se zberó vsi mestni očetje v sodni dvorani z mestnim sodnikom na čelu.

Mestni sodnik Anton Skrinar zaséde prvomestnikovo mesto. Mož je danes izredno bled in s tresočim glasom ukaže biriču, naj privéde jetnico.

Dva sodna hlapca pritirata nesrečno Polono v dvorano in jo posadita na zatožni ali takozvani čarovničin stol, ki je bolje podoben gajbi za teleta ali ščetinasto žival nego stolu za ljudi.

«Kakó ti je ime?» vpraša jo mestni sodnik, ki je v navadnem življenji sicer poznal zalo Polonico, toda je tukaj ni smel poznati za ves svet ne!

«Polona,» odgovorí deklé jokaje.

«Čegava si in od kod?» nadaljuje sodnik.

«Vehovčeva iz Zagorice.»

«Katere vere?»

«Krščansko-katoliške.»

«Kaj so tvoji roditelji?»

Deklici iz nova zarosé očí. Domislila se je ljubega očeta in matere, ki sta oba že v črni zemlji.

«Pošteni kmetje so bili na Zagorici pri Moravcäh. Čvetero otrók nas je bilo, in vse so nas vzredili pošteno.»

«Ali veš, kaj je našla včeraj komisija v tvoji postelji? Zgolj pripomočke za čarodejstvo! Kje si jih dobila? Zlasti céptéc je jako nevaren pomoček, s katerim se preslepi človeško srce. Kje si dobila stvari, s katerimi si provzročila predvčerajšnjim takó grozno točo, kakeršne se živa duša ne spominja v Ljubljani?»

«Za Boga svetega, jaz da bi Vam bila napravila točo? Jaz preprosto deklè, ki niti pisati ne znam? Bog mi je priča, da sem nedolžna!»

«Čemu pa rabiš stvari, katere smo našli v tvoji postelji?» vpraša nató sindik.

«Prav takó malo sem vedela zánje, kakor za svojo smrt, ali za to, da pride komisija póme in me proglási za copernico. Verujte mi, gospodje, če bi bila res čarodejka in s hudobo v zvezi, izvestno ne bi bila čakala, da me primete in vlečete na Trančo. Ali se Vam ne zdi to zadosti jasno?»

Mestni očetje se spogledajo, ne reče pa nobeden nič, ker se bojé drug drugega.

«Čemú si torej rabila óne stvari?» izprašuje sodnik dalje.

«Vprašajte tistega, ki mi jih je dejal v posteljo, védel bode že, čemu se rabi taka reč, ali pa vprašajte tistega, ki me je naznanil za čarodejko, kar je storil bržkone jeden in isti človek. Čemú, to vé le Bog nebeški.»

«Pisar zapiši, da zatoženka zanikuje vse od kraja. Dokazi so tukaj, kaj hočemo več? V postelji smo dobili čarodejske pomočke, okolo Ljubljane pa vpije pobito strneno

polje po osveti v nebesa. Predlagam, da se čarovnica izroči krvniku, kateri naj jo najprej zadavi, potem šele sežgè in raztrosi pepel po vetru,» pravi sindik.

Polonico izpreletí smrten strah. «Umoriti me hočete, krivičniki, ne da bi mi dokazali, česar ste me obdolžili in obsodili! Ali verujete na vseмогоčnega Bogá v nebesih? Ali se ne bojite, da Vas pobije z gromom in bliskom zaradi vnebovpijoče krivice, ki mi jo mislite storiti? Zakaj pa me hočete umoriti? Kaj sem Vam storila žalega?» Uboga Polonica je tolikanj zbegana, da ne pozná niti vsakdanjega gosta pri Selanu — Skrinjarja med sodniki svojimi.

Sodniki se zopet spogledajo, jeden izmed surovih biričev pa reče: «Zató, ker si čarovnica in venderle mlada in lepa. Če bi bila stara in grda, morala bi živa na grmado.»

Na to surovo šalo Polona ne odgovorí ničesar, temveč le z velikimi očmi plaho gleda svoje morilce, kakor bi hotela reči: «Ali res ni med vami poštenjaka, ki bi se usmilil po nedolžnem preganjane deklice?»

V tem trenutku se rije mladenič skozi ljudi, ki so prišli poslušat, stopi oblastno pred sodnika Skrinjarja in pravi z mogočnim in odločnim glasom: «Jaz ugovarjam obsodbi!»

Vsak izmed navzočih je imel pri čarodejskih obravnavah pravico, kadar se mu je sodba zdela krivična, objaviti svoj ugovor, storil pa tega ni skoro nihče, ker ugovor navadno ni koristil, pač pa se je dotičniku pripetilo prav lahko, da so ga samega obdolžili čarodejstva, češ: «Ker takó dobro veš, moraš tudi prizadet biti,» in marsikdo je moral takó na grmado.

Izredno pozornost je torej vzbudil ugovor mladeniča, večini povsem neznanega. «Čemu se le mladi tujec poteza zánjo?» vprašujejo poslušalci radovedno. Če bi bili pa videli

hvaležni in srčnomili pogled, katerega je prejel tujec iz Poloninih očij za to junaštvo svoje, razumeli bi bili takoj, kaj je mladega tujca spravilo na nevarni pot.

Mestnemu sodniku pade od začudenja že spisana razsodba iz rok. Vse pričakuje, da zapové sodnik zdajci zgra biti nesrečnika, ki se mu je drznil postaviti po robu. Vender nič tega. Mirno in skoro očitaje vpraša:

«Nande, kaj hočeš?»

«Ugovarjam razsodbi!» vzklikne mladenič še jedenkrat, ter zajedno zgrabi že spisano, na mizi ležečo razsodbo, pretrga jo na pol in vrže sodnikom pred noge.

«Pobijte ga!» zapové sindik Radič navzočim beričem, «zakon je prelomil, ker je raztrgal sodniško razsodbo: vsak ga smé, kdor ga hoče!»

Mestni sodnik Anton Skrinar prebledi, ali zavesti ne izgubi. Po bliskovo plane med biriče, ki že izdirajo sablje, da bi posekali Nandeta, in zakliče: «Stojte!»

«Kaj pa je to, vprašam sedaj jaz? Kaj se vtika gospod mestni sodnik v moje pravice? Ukazal sem hudodelca, ki nas je vse hudo razžalil s svojim ugovorom in osmešil, ker je raztrgal že spisano razsodbo, na mestu posekati, da se zadosti žaljeni pravici in denašnjim običajem. In to, kar ukazujem kot mestni sindik, zakon Vam je vsem!»

Stari Radič je vzkliknil te besede mladeniško navdušen ter zajedno šel raz sodni oder v dvorano. Ondu se postavi mestnemu sodniku nasproti. Možá se merita srdito, zmaga pa venderle sodnik Skrinar. Nekako zasmehljivo meri svojega starega nasprotnika, rekoč:

«Mladeniška navdušenost Vas je danes zavedla odločno predaleč, velecenjeni gospod sindik! Odkdaj pa je veljavna razsodba, dokler je niso podpisali gospodje sovetniki in je ni potrdil deželni knez? To bi bil k večjemu spis, za katerega

se plača forint glôbe, ako ga kdo nalašč raztrga. Takó govori zakon, ali ne?»

Stari Radič gleda nekako hudo iznenádejan svojega nasprotnika; kâj takega se ni nádejal. V tem pa tujec že zopet reče na ves glas: «Bodi razsodba veljavna ali ne, jaz ji ugovarjam!»

«Na podlagi katerega prava?» vpraša sodnik Skrinar zopet kolikor moči hladnokrvno.

«Na podlagi *resnice in pravice!*» odgovori mladenič. «Deklé je nedolžno, kakor gotovo je Bog v nebesih! Jaz imam dokaze za to!»

«Ti, ti?» vzklikne sodnik, in samemu prisije žarek upanja, da mu bode morda res mogoče oteti nesrečno deklico.

«Govôri, kakšne dokaze imaš?» velí dalje.

«Dovolite, da privedem semkaj možá, ki vam jih navêde.»

Nande se obrne in migne nekemu. Izmed poslušalcev se pririje z leseno nogo pred sodnike stari naš znanec Matej Kopriva. Mestni gospodje so ga vsi poznali, ker se je malone vsako leto po nekaj tednov mudil v Ljubljani.

«Ta-le mož vam pové, kar je slišal sinoči na svoja ušesa v gostilni pri ‚Čuku‘ v Trnovem.»

«Pisar, zapiši izjavo v zapisnik,» ukaže mestni sodnik. «Matej Kopriva, kaj veš, da bi bilo v zvezi z zatoženko? Govôri?»

«Gospodje, častiti svetovalci, kar Vam povem, to je gola in sveta resnica. Ničesar ne pridenem, ničesar ne opustim. Kar sem videl na svoje oči in slišal na svoja ušesa, tega se bodem držal. Sedèl sem sinoči, kakor večkrat po osmih zvečer, pri ‚Čuku‘ in pil polič vina. Kar prideta v sobo dva Hrvata, katera sem pa na prvi pogled spoznal za dva preoblečena cigana. Sedla sta k drugi mizi, kjer sta se

skoro jela pogovarjati jako živahno. Večji izmed njiju, katerega je manjši klical za Janoša, govoril je svojemu znancu hrvaški, češ, da bi jaz ne razumel, kaj se menita. Pripovedoval je, kakó mu je v Ljubljani nekdo, katerega je že davno mislil na ónem svetu, pokvaril ves načrt. ‚Predvčerajšnjim,‘ pripovedoval je, ‚zasledil sem ónega, ki sem ga že nekđaj v Sremu pahnil v volčje jame, da ima tukaj ljubico. Takoj sem mu sklenil jedno zagosti, po kateri pripleše morda celó na grmado — ta ljubeznivi moj nasprotnik, ki je jedini vzrok, da nisem sedaj tam dóli v Slavoniji gozdarski pristav. Ljubico sem mu sklenil pogubiti, in sicer takó, da potegne morda tudi njega za sabo, ako se bode le preveč potezal zánjo. Prijavil sem jo mestnemu sindiku za čarodejko. Da stvar dokažem, vtihotapil sem se pri Selanu včeraj zjutraj v sobo pri tleh, o kateri se mi je zdelo, da bi utegnila biti njena spalnica, ter sem ji podteknil v posteljo céptec, nekaj svinjskega kórena, kos suhe kresilne gobe in šibo od brezove metle. Popóldne, ko mi je hudič sam prihitel na pomoč, kajti, kakor veš, rožljala je grozna toča po Ljubljani, šel sem k sindiku in sem mu objavil copernico, ki je naredila denašnjo točo. To ti povem, da se mi je vse izteklo po želji. Deklé so takoj vzeli s seboj in jo zaprli, ker so v nje postelji dobili stvari, katere sem ji podteknil, jedino iz tega vzroka, da bi jo na podlagi dobljenega lahko obsodili za čarodejko. On se bode potezal zánjo in takó bržkone tudi sam vteknil vrat v zanjko.‘ Nató sta Hrvata hitro izpila in odšla, meni pa vsa stvar ni hotela iz glave. Vso noč sem se nemiren premetaval po postelji. Ná, vraga, kar zvem danes, česar sem se bal. Res ste jo obsodili to nedolžno golobico, ki še ni živemu človeku storila za las žalega, dobrega pa že veliko.»

«Odkod poznaš zatoženko?» vpraša sindik strogo.

«Moj Bog, kdo bi ne poznal Vehovčeve Polone iz Zagorice, najlepšega dekleta v vsi moravški župniji! Oh, in kakó dobrega srca je bila! Vselej, kadar sem priberačil tjakaj, dobil sem dvakrat več, nego drugod, čeprav so bila tudi dekleta pri hiši.»

«Biriči, kvišku in hitite v ciganski tabor na trnovske pašnike! Précej mi privedite cigana Janoša, da se dokaže resnica,» veli sodnik Skrinar; «Matej, ti lahko odstopiš. Če si lagal, vedeli te bomo že kje iskati, ako si pa govoril resnico, dobro ti!»

Matej odide in se postavi zopet med poslušalce. Nandeta pa sindik, kot sumnjivega človeka, ki se brez potrebe vtika v sodne stvari in kot hudodelca, ki je razžalil sodišče, pridrží vsaj toliko časa, da se dokaže, ali je pričal Matej prav ali ne.

Za dobre pol ure se vrnejo beriči s poročilom, da ciganov ni več na trnovskih pašnikih; noč jih je vzela. Kam so se obrnili, biriči niso mogli zvedeti.

«Kaj sedaj?» obrne se sodnik do zbranih mestnih sovètnikov, «dveh razsodeb, kateri si do cela nasprotujeta, vender ne moremo izreči v jednom dnevi! Kaj mislite, gospod sindik Radič?»

«Res ne gré. Sicer pa mislim, da bi bilo umestno, ko bi zločinca, — ondu-le mladega človeka mislim, ki je menda Vaš strijčnik, gospod sodnik, — pričeli strogo izpraševati, ker ni prave subjektivne priče tu, cigana mislim, od katerega je izšlo vse, kakor ste čuli samí.»

«Zgôdi se, toda šele jutri. Prosim gospode sovètnike, naj se jutri zjutraj ob osmih potrudijo semkaj, da doženemo stvar. Oba zločinca dam zapreti in ju dobro čuvati.»

Polono in ž njo vred tudi Nandeta, ker se je predrzno pregrešil proti zakonu, odvedó biriči vsakega posebe v ječo.

Nande ni prav nič iznenádejan, kajti vedel je, kaj ga čaka, ako se upré krvavemu sodišču.

Pozno zvečer zapustí mestni sodnik Skrinar svoje stanovanje in gré na Trančo k Nandetú. «Predrznež, kaj si storil, da greš vtikat vrat v zanjko za kmetiško deklè, ko bi ne pogrešal izobraženih bogatih mestnih nevest?»

«Strijc, ljubim jo in moral sem jo rešiti,» odgovorí Nande.

«Ali imaš že pismo v žepu, da si jo res rešil? Ali ni tem bolj verjetno, da bodeš tudi ti obsojen, ker si razžalil sodišče? Ali veš, da verjamejo sodniki tebi in Mateju na besedo, če cigana ne bode? Vse to pomisli. Stari Radič bode zahteval strogo obsodbo, to mi je povedal že danes, in od tega človeka ne pričakuj milosti. Jutri ne morem ničesar več storiti zate, pač pa ti lahko pomagam še danes. Ná zavitek praška, človek mahoma po njem zadremlje in trdno zaspi. Ko odidem, pokličí paznika. Nđcoj je na vsi Trančí le jeden, vsi drugi so šli na šentjanževico. Naróči mu, naj ti preskrbí večerje in vina. Steklenko dobrega vina in čašo sem ti prinesel že sedaj, da ne bodeš žejen. To popij sedaj; dočim odide paznik po večerjo, vsuj v čašo spalni prašek in počakaj, da se paznik vrne. Ka ti izročí večerjo in pijačo, natóči hitro čašo vina, da ne zapazi prej praška, in mu jo ponudi, naj jo spiije za šentjanževico, kar bode izvestno storil prav rad. Toliko, da ima vino v želodci, že se mu tudi spanec obesi na obrvi, ki bodo vedno težje in težje. Vpričo tebe ga bode zmagalo, in spal bo do jutra. Ta trenotek porabi in pobegni. Več ti ne morem storiti.»

«Strijc, tudi to je preveč! Ne ganem se od tod, ako ne gre z mano nevesta moja, Polonica. Rajši ž njo vred na grmado, nego brez nje po svetu misleč, da bi jo bil menda venderle rešil grozne smrti, če bi se bil prav potegníl

zánjo, Strijc, ali ž njo prost, ali pa ž njo vred na grmado, drugega si ne volim!»

«Nande, ne vem, ali bi se ti čudil ali te pomiloval, ker ne pomisliš težavnega mojega stališča. Sam záse sem popólnoma prepričan, da je deklè nedolžno in zaradi tega naj gré v božjem imeni s tabo, kamor ji drago. Tretja ječa od tu je njena célica. Srečno hodita v novi dom in bodita srečna. Ob Ljubljani pod Trančo vaju bode čakal čoln. Sédita vánj, in voda vaji nêsi brez šuma in trušča, kamor in dokler se vama zdí umestno. Vender dalje nego do Fužin se ne vozita po Ljubljani, temveč pojdiva rajši peš do Zaloga. Ondu so malone vsak dan ladje, ki plavajo do Zagreba in Siska po Savi. Tamkaj sédita na ladjo in rešena bodeta.» Dobremu strijcu se zarosí okó, dalje ne more govoriti. Posloví se od strijčnika in hitro odide.

Kake pol ure pozneje zaškripljejo zopet vrata Nandetove ječe in vánjo stopi jetniški paznik, mož zabuhlega obraza in rdečega nosú, znamenje, da ne more videti vina — pred seboj namreč. «Ali si morda gospod želi večerje in morebiti poliček dobrega vinčka, à?» vpraša birič priliznjeno, vedóč, da će pojde po večerjo in pijáčo, tudi njemu ne odide kozarec vina.

«Dà, res, prav ustregli bi mi, ako mi kàj prinesete,» pravi Nande in mu dá dvajsetico. Birič odide in se ne vrne takó hitro, kakor bi si kdo mislil. Ves drobíz, kar mu ga je dal krčmar pri «zeleni lipi» iz dvajsetice za Nandetovo večerjo in pijačo, smuknil je njemu v žep, zajedno privoščil si je mož tudi dobro večerjo in bokal vina. Za dobro uro, okolo najstih, primaje se paznik z večerjo — mrzlo pečenko in poličem vina v Nandetovo célico.

«No, če se Vam ljubi, ga stisnite kozarec na čast sv. Janéza, katerega danes povsod proslavljajo s šentjanževicami.»

«Oh, kaj bi ga ne!» pravi paznik že nekoliko vinjen, «saj sem ga také potreben,» in rêsk, čaša stoji prazna na klopi.

«Ali ga znam, kaj?» mrmrá pijanec in se opoteče. Zajedno se mu pa že tudi začne dremati.

«Gospod, veste kaj, zaspanec me sili; žal da ne smem zaspati! Povejte mi kaj, zakaj so Vas vteknili, da mi preženete zaspanec. Nekoliko že smem posedeti, zaradi tega se Tránča še ne podere, četudi že visi na vse kraje, kaj ne da ne?»

To so bile poslednje besede, katere je izpregovoril paznik. Sedel je, trdno zaspal in jel smrčati kakor medved v brlogu.

Nande nekako plašno gleda, kakó vpliva prašek, potem pa hitro vzame pazniku ključe. Tretje duri takoj najde. Vedóč, da spi jedini stražnik, ki je danes tukaj, spanje pravičnega, niti ni kaj prida pozoren. Hitro odprè duri zatohle ječe, vzame luč iz hodnika in posveti v Poloničino ječo. Na tleh pod oknom vidi ljubljeno nevesto svojo spečo. Tudi v ječi se spi dobro, toda ne vedno!

Nande jo vzbudi. Polonica skoči kvišku, zardí se, ko ga spozná, zajedno pa se ga oklene, rekoč: «Oh, Nande, ali si prišel póme, da me oslobodiš tega groznega kraja? Beživa, beživa od tod, povem ti, da je grozno!»

«Dà, draga duša, póte sem prišel, da zbežiš, in sicer še to uro, ta trenutek! Mudi se nama, kajti dolg pot naju čaka.»

Že sta zunaj.

«Semkaj v kot se stisni,» pravi Nande, «takoj se vrnem, nekaj sem pozabil.» Kolikor mu dopušča gosta tema po ozkih stopnicah, hití gôri v ječo, kjer ga čaka večerja in vino. Niti ne zmeni se zánjo, pač pa si zadene spečega paznika in hajdi ž njim dôli pred uhod, kjer ga položí na kamenito klop poleg vrat. «Tu-le počivaj, da te vzbudi petelin ob jutranji zori!»

Nande zaprè težka železna vrata, zaklene jih in vtakne ves šop ključev spečenu pazniku v žep, potem pa hiti s Polonico nekoliko korakov niže, kjer res najmeta trden čoln privezan. Odvežeta ga in se izročita valovom zelene Ljubljani.

X.

Velikanski trud, po katerem se je odlikoval Petelinov Janez pri požaru, ni ostal brez nasledkov. Kakor je bil Janez sicer trden, — ali sila je le sila — neprimerni napór razvnel je tudi njegovo kri, da je vse teklo po njem. Janez, že izza mlada vaje vročine in potú, ni se kaj prida varoval in se je prehladil. Hoté ali nehoté je moral prositi takoj zjutraj brodníka, da ga je peljal po Ljubljani domóv in da je mesto njega v mestu razprodal apno.

Šest tednov se Janez niti ni genil iz postelje; visel je takórekoč na nitki med življenjem in smrtjo. In ko je vender zopet vstal, kakó je oslabel! Da bi šel v Ljubljano in morda celó k Selanu, na to mu ni bilo niti misliti. Anica bi se ga morala ustrašiti, takšen je bil. Ostal je torej nekaj dnij/domá, kjer je dobro jedel in pil, le kaj malega delal in se obilo izprehajal. V štirinajstih dneh pa je bil že zopet malone prejšnji korenjak, vsaj na videz, ako že ne dejanski. «Sedaj se pa že smem pokazati v Ljubljani,» pravi Janez, ko se ogleda v polnem škafu vode «snedli me ne bodo več.» In odšel je.

Prva pot bila mu je k Selanu, k Anici. Bilo je popóldne, in Anica je sedela sama v hiši, ko je ustopil. Oh, kakó se je izpremenila! Žalostni dogodki od požara semkaj so skoro popolnoma potrli čvrsto in pogumno deklè. Blede in objokanih očij je sedela pri mizi, šivanje počivalo ji je v naročaji. Nemo je zrla skozi okno. Kar se zaslišijo v veži

znani ji težki koraki, kakeršnih že ni slišala osem tednov. «Moj Bog!» vzklikne vsa preplašena, «kaj boče, Janez je tukaj!»

Janez vstopi, takoj za njim pa tudi stari Selan, na katerega jedinega niso prav nič vplivali hudi dogodki poslednjih dnij. Selan pozdravi Janeza in ga povabi, naj séde, kar Janez tudi stori. K mizi gré, kjer šiva Anica, in ji molčé seže v roko. «Kaj se ti zdi, Anica, ali nisem vsaj toliko vreden kakor on? Lahko rečem, da sem takó dokazal svojo moško veljavo, kakor bi je morda niti on sam ne bil. Kaj praviš? Ali mi ne odgovoriš ničesar?»

Anica res ni vedela, kaj bi odgovorila. Ali v tem hipu pride Veha, ki je tudi že zapustil bolniško posteljo in gostoljubno Selanovo hišo, preselivši se v novo stanovanje. Danes se je namenil prvič zopet priti k Anici, da se ž njo in očetom dogovori zaradi bodoče poroke. Ne slutéč, kdo je v hiši, hití v sobo in nevesti svoji naproti, toda Anica se mu umakne — prvič, od kar ju je združila ljubezen. Veha ostrmí in uprè svoje žareče okó v Anico, ki stoji žalostna, bleda in popolnoma potrta pred njim. Od Anice se ozrè na svojega rešitelja, potem pa na očeta Selana, rekoč: «Kaj se je tu zgodilo? Anica, kaj ti je?»

«Jurij,» pravi stari Selan, «za rešitev tvojega življenja iz požara žrtvovala je Anica svojo ljubezen in sama sebe. Obljubila se je drugemu in le za to ceno si bil rešen.»

«Kaj je storila Anica? Ne umejem Vas, ali pa se mi bléde,» vpraša mladi inženier začuden in zvedavo pogleduje drugega za drugim.

«Iz ljubezni do tebe je žrtvovala, kar ji je bilo najljubše. Nihče je ni silil, kakor le grozna nevarnost, v kateri si bil; da te reši, obljubila je rešitelju tvojemu svojo roko. Ali si razumel?»

«To je storila?» vpraša inženjer. «To je storila?» podarja iz nova, «ko bi bil slutil kaj takega, planil bi skozi duri na goreči hodnik in stopnice, ne gledé na to, ali se rešim ali zgorim! Na mojo vero, rajši nego pa čakal, da se jedino bitje, katero ljubim, takó žrtvuje zame! Ali so res moški na svetu, ki le za táko ceno pomagajo svojemu bližnjiku?» obrne se Veha silno zaničljivo do Petelinovega Janeza.

Janez plane kvišku. V srce ga je zadelo to očitanje. «Kdo pravi,» zakriči srdit in tolče ob mizo, «kdo pravi, da sem šel za to ceno po Vas v ogenj? Ali nisem bil takoj pripravljen, ko me je Anica pozivala na rešitev? Da pa ne porečete, kakó sem samogolten, razsodi Anica sama, na koga jo veže večja dolžnost.»

Anica se strese po vsem životu in ne da bi se kaj pomišljala, hipoma odgovori s tresočim glasom: «Izvestno náte, Janez, kajti ti si tvegál življenje zánj; tvoja bođem!»

To dá Janezu zopet prvotni pogum. Obrnivši se do Vehe, jako zaničljivo pravi: «Sovražim Vas, ker ste škrije, postopač, človek brez pravega namena! Dokažite mi, ki pravite, da ste inženjer, da res kaj znate, da ste res človek na svojem mestu, in prostovoljno se odpovem Anici, ker sem prepričan, da Vas ima izdatno rajši od mene! Dokler mi pa tega ne morete, ne umaknem se Vam za ves svet!»

«Za Boga svetega!» vzklikne inženjer nejevoljno, «kakó naj ti dokažem? Z niveliranjem ljubljaničine struge te vender ne morem rešiti smrti! Kaj misliš?»

«Štiri leta že merite vodo okolo mesta in po barji, rišete in pišete ter gledate na rešpetlin,» nadaljuje Janez, «videti pa ni ničesar, in vsako pomlad in vsako jesen nam zaliva Ljubljaničica barjè, da nikamor ne moremo. Dajte, storite kaj! Ako s pomočjo svojih rešpetlinov in računov odpeljete Ljubljaničico le jedno pomlad in jedno jesen z barjã, odkrijem

se Vam in porečem, da ste res učenjak in mož na svojem mestu, dà celó Anico Vam odstopim za táko ceno.»

«Ali res ne zahtevaš več?» vpraša inženjer Veha. «Tukaj moja roka! Veljá! Oče Selan, Vi ste priča, da se Janez odpové vsem pravicam do Anice, ako se mi posreči le ~~je~~ jedno pomlad in ~~je~~ jedno jesen, ali recimo, le ~~je~~ jedno leto obvarovati barjè povodnji!»

«Ne bo~~de~~ Vam mogoče!» zatrdi Janez iz nova in neverjetno gleda mladega inženjerja.

«To bodi moja skrb,» reče Veha, «samó da pogodba veljá!» Nató se priporoči in odide.

«Kaj pa da veljá,» roga se Janez, ki je tudi vstal. «Saj ne bo~~de~~ mogel zvršiti tega,» mrmrá odhajajoč sam záse, «in če bi res mogel — no, potem je več vreden, nego mi vsi, kar nas prebiva na barji.»

Dva dni pozneje je imel Vega s svojimi postrežniki, ki so mu nosili mersko orodje, opravila za Gradom. Stal je nekako tam, kjer je bil med Gradom in Golovcem svet najvišji. Jako lep razgled se mu je odpiral pred sabo na Prule, dalje po strugi ljubljaničini, ki se vije med barjem, za sabo tja dôli za Gradom proti Štefanji Vasi; tu se mu je videl svet danes posebno nizek. Veha se obrne še nekolikokrat sedaj naprej proti barjü, sedaj nazaj proti Božjemu Grobu in mrmrá komej umevno: «Strela božja, tu-le bi se dalo napraviti, česar zahteva Petelinov; svet mora biti pri Božjem Grobu venderle nekaj čevljev nižji, nego na barji, kar bi popolnoma zadoščalo, da bi se voda hitreje odtekala in zató ne utegnila preplavljati barjã, razven ob hudih nalivih. Ali troški, ogromni troški, kdo bi jih dovolil! Vse se jih bo~~de~~ zbaloz in vender bi bilo to jedino, kar bi moglo barjè rešiti ve~~de~~nega poplavljenja, da bi je bilo môči osuševati. Tu dôli bo~~de~~ treba pričeti niveliranje, sevêda je treba posebnega dovoljenja od guvernêrja. No, ako

je gospodom res kaj do tega, da se barjé osuši, dovoliti morajo! Če se mi pokaže strmec, kakor se ga nádejam, in ako potem gubernij dovoli prekop od tu-le, od ovinka Ljubljance pa dôli k Božjemu Grobu, tedaj je dobro / in barjé je rešeno!»

Še tisto popóldne se oglasi Veba pri guvernérij^u in ga prosi dovoljenja, da bi smel pričeti niveliranje za Gradom ob vznožji Golovca proti Božjemu Grobu.

«Čemú?» vpraša guvernéř.

«Da zvem, koliko je Božji Grob nižji od Prul. Če se mi vresniči, kar se mi šele dozdeva, tedaj je razrešeno, kakó bi se osuševalo barjé.»

«Kakó to mislite?»

«Od Prul, kjer se Ljubljanka iz močvirja zavija v mesto, pa do Božjega Groba in od tam dalje, kamor in kakor nam pokaže dijópter^o, izkopljemo prekop, po katerem se bođe Ljubljanka odtekala hitreje, ker prvič naravnost in drugič z večjim strmcem, nego okolo mesta.»

«In Vi se hočete lotiti takó velikanskega, dragega dela, ki niti niste hodili v posebne šole! Dragi moj, svet bi se nama smijal, ako bi slišal, kar ste mi povedali ravnokar. Ne rečem, da bi se ne dalo zvršiti, ali za to potrebujete dveh móž, katerih prvi bi moral biti že dobro izvežban v takih delih, kakršnega pa sedaj ni pri gubernij^u, in katerih drugi bi moral imeti potrebni drobiž za kopanje prekopa!»

«Ekscelenca, vse se bođe dobilo! Za prvega možá že vem, četudi še nisem govoril ž njim, drugi se pa najde sam, kadar bodo tehniške priprave dovršene in se pričnè kopanje. Prepričali se bodete, da govorim resnico.»

«Veselilo me bode, ako se motim. Ali pomislite le ogromno delo, katero bi provzročilo kopanje. Pomislite samó,

* Orodje za niveliranje.

koliko je za Gradom svet višji mimo Prul in Božjega Groba in vse to bi bilo treba preriti in prekopati. To skoraj ni mogoče!»

«Ekscelenca, tehniku je vse mogoče in tudi nam se posreči, da napravimo Ljubljani odtok za Gradom.»

S tem se končá razgovor, in od guvernrja gré Vaha k staremu znancu, jezuvitu Grubarju, kateremu razloží svoje misli.

«Kolumbovo jajce!» vzklikne Grubar rádostno. «Menda smo bili res vsi kár od kraja slepi, kaj li, da že davno nismo ugledali tega, kar se je sedaj odkrilo Vašim očem. Prav, Vaha, prav, vidite, to je ideja, vredna zlatega denarja! Ako Vam je po volji, ponudim se Vam takoj za pomočnika, ki Vas bode podpiral pri težavnem delu.»

«Ne za pomočnika, temveč za načelnika vsemu podjetju sem Vas prišel prosit! Za mojstra bodite, prosim Vas, kajti tudi uradno bode le Vam izročeno, kakó izvršiti prekop. Saj ga ni možá v vsí deželi, ki bi ga mogel takó, kakor Vi! Jaz Vam izmerim in niveliram svet, po katerem naj se napravi prekop, vse drugo pa prepustim vam.»

«Kakó naj si mislim Vaše besede, Vaha? Nekako čudne se mi zdé?» vpraša Grubar zavzeto.

«Kakó le?» odgovorí Vaha, «če Vam drago, takó, da primem za popotni les in grem po svetu. Ogledati si ga mislim in se poučiti, kakó drugod živé, kakšne so jim navade, kaj delajo in kakó se zabavajo. Službovanje v domovini mi je začelo mrzeti, ne, da bi me ne veselilo, temveč ker se mi od raznih strani mečejo polena pod noge. Drugi naj streljajo kozle, kakršnekoli, nič ne dé, moji najboljši izdelki pa veljajo komaj toliko, da jih vržejo med listine in zapró v zatohle omare. Dragi gospod, takó-lé so mi zamorili v teh petih letih, kar služim pri inženerjih brodarstva, vse

veselje do daljše vztrajnosti. Kaj naj še pričakujem tu, kjer veljá jedino le gospôda, ako moja dela že kâr naprej nimajo nobene veljave? Pač bi moral biti tepec, ko bi hotel še dalje valiti Sisifovo skalo! Ne boš, Janez, Jurče pojde, kamorkoli že, ali od tod moram; kar nič več me neče trpeti! Prav danes je zopet dvožil guvernêr o moji zmožnosti, da bi mogel zvršiti prekop, češ, kaj bodeš, revše, ker nimaš šol za to! In vender, verujte mi, gospod, da imam vse delo in ves prekop takó živo vpodobljen v duši, da že vidim, kakó podí voda bistre valove po njem. Žâl, da moja višja gosposka ničesar ne umeje, ali pa neče umeti!»

«Ne oporekam Vam, če je takó, kakor ste mi pravili; z zavidnostjo izhaja človek še najbolje, ako se ji umika, kjer more, ali pa — če jo s sijajnimi vspehi pobija, da se umika sama bleda od jeze! Vender pa možá, kakrššen ste Vi, ne boče zatrla niti zadušila.»

«Izvestno, nikdar ne, pač pa se bočem vedno trudil koristiti domovini in pa rojakom svojim. Da mi boče pa to možno, moram od tod, kjer mojemu duševnemu naporu ne privoščijo potrebnega prostora, da bi se razvil, kakor bi se rad.»

Grubar je hotel še nekaj omeniti, pa je moral nemudoma oditi po opravkih. Hlapec ga je prišel klicat.

Veha se posloví in obljubi, da pride zopet.

Še tisto popóldne se oglási Grubar pri guvernêrji,¹⁴ katerega opozorí na velikansko Vehovo idejo. Svetuje mu, naj Vehi nemudoma izročí niveliranje med Gradom in Golovcem od ovinka Ljubljaniice v Prulah do Božjega Groba ali do Most, ali do koder že, kjer se mu boče zdela zemlja ugodnejša za vodotok. «Ekscelenca, ideja je silnega pomena za naše potomce, katerim se boče posrečilo barjè popolnoma osušiti, kadar ga jim ne boče več stalno zamakala voda.»

«No, če Vi trdite kaj takega, moram že verjeti, Vehi pa res nisem mogel navzlic najboljši volji ne; deček se mi zdi nekako veternjaški, vsak trenutek bi uvedel kaj novega. To vendar ne gré. Kaj bode tak mladenič brez izkušenj in brez prave vednosti, ako odštejemo tisto matematiko, katere se je naučil pri jezuitih.»

«Ekscelenca, in prav ta matematika ga dvigne na stopinjo, kamor bi se sicer nikdar ne vzpel. Da mu ne zapate posebno, temu se ne čudim, ker ga Vam črné od vseh stranij, ker ga ne morejo prekositi. Ako pa želite, prevzamem jaz vrhovno vodstvo, akotudi sem trdno prepričan, da bi Veha prekop dovršil prav takó dobro.»

«Mislite?»

«Dà, prepričan sem! Veha je najnadarjenejši uradnik, kar jih ravnokar službuje v notranji Avstriji. Škoda bi bilo, ekscelenca zánj, ako bi ga pregnali v tujino, ko takih močij takó silno pogrešamo v domovini.»

«Ha, jeden gré, drug ali celó dva druga prideta za njim. Ljudij ne pogrešamo.»

«Res je to, ekscelencija, ali oba dva, ki utegneta priti za Veho, ne bodeta mu skupaj v tehničnem oziru sezala niti do pasa, kaj šele, da bi ga dosežala,» zagovarja Grubar po krivem toženega prijatelja.

«Ako pride torej do tega, da se jame izvrševati sedaj samó namerjani načrt, smem se torej zanašati na Vas, ljubi Grubar, je li?»

«Popolnoma, ekscelenca; mož beseda ostanem, če mi le Bog zdravje dá. Naročite torej Vehi neutegoma, da pričné potrebno niveliranje.»

S tem se je končal razgovor.

Že drugi teden so majali kmetje in gospôda z glavami, zvedevši, da hoče Veha Ljubljano za Gradom napeljati

k Božjemu grobu. «Ta človek je prismojen,» trdil je sedaj Petelinov Janez kar naravnost in navadno pristavljaj: «Le klanec si oglej pameten človek, ki se dviga za Gradom, pa takoj spozná, da je zopet vse merjenje zastonj, kakor že toliko let. In tak hlačar, tak nepridiprav, takšen tat božji, ki zapravlja Bogú dneve, cesarju pa denar, ozira se po Selanovi Anici! Ne bođeš je imel, ne, le brez skrbi fni bodi, da ne, dokler ti ne šine kaj pametnejšega v glavo, kakor napeljavati Ljublanico za Gradom k Božjemu Grobu.»

Da niso vsi ljudje tako ostro sodili novega podjetja, zlasti ne tisti, ki so bili nekoliko dalje po svetu, nego od Ljubljane do Šiške, umeje se samó ob sebi, toda bilo jih je jako malo. Prav takó žumevno je tudi, da je pa vender mnogo takega nepotrebnege besedičenja prišlo Vehi na ušesa, kar mu je še bolj užalilo bivanje med rojaki. Glavni udarec v tem oziru pa je dobil nekega večera v Selanovi gostilni, kamor je še vedno zahajal, od Petelinovega Janeza in tistega biriča, katerega je Nande pri begu pijanega prinesel pred Trančo.

Po končanem napornem dnevi — niveliranje za Gradom do Božjega Groba in dalje proti Mostam je bilo že do malega dovršeno — pride Veha ves upéhan k Selanu in si naročí polič vina in nekaj večerje. Ondu je sedelo okolo mize v kotu že več pivcev nižje vrste, med njimi Petelinov Janez in jetniški paznik iz Tranče. Govorica v družbi se je sukala okolo poslednjih dogodkov na Tranči in o mladi copernici, katera jim je izginila iz Tranče pri zaprtih durih kakor kafra.

«Ptič je moral biti tisti Hrvat, ki vam jo je takó lepo upihal, da niti sledú ni pustil za sabo,» pravi Petelinov Janez biriču.

«Kaj bode ptič, prav nič ne, takó se nam lahko izprazni vsa Tranča, ne da bi bil kdo le količkaj kriv,» reče birič in zvrne kozarec váse.

«Kakó to? Ali meniš, da smo taki bebci, kakor ti?»
zabavlja vinjeni Janez biriču.

Le-tá pa tudi hud, da se ga drzne kdó imeti za bebca, plane kvišku, priduší se, da bi se bil lahko kár nakrižem pokazal ogenj in pravi: «Jaz lahko govorim, ker sem imel prav sam tisto noč službo na Tranči. Če bi bil poleg mene še kdo ondu, rekel bi, da ju je morda dotičnik izpustil. Ali če vam povem, da sem bil sam, smete mi že verjeti. Čarodějka je dvignila oba in šla sta — Bog vé kam. Ves večer ni bilo razven jetnikov žive duše ondu. Proti jednajsti uri mi pride na misel, da bi morda novi gost, ki se je šele zvečer kár posilil v ječo, rad káj jedel. Grem gôri, odprem ječo in ga vprašam. Prav ustregel sem mu, joj, kakó se me je razveselil! Dal mi je dvajsetico, naj mu prinesem zánjo mrzle pečenke in polič vina; ,kar dobiš nazaj, bodi tvoje,‘ rekel je, ,saj itak vem, da mi gré jutri za glavo.‘ Jaz grem k ,Zeleni lipi‘, ondu sam nekoliko povečerjam, dobro vedoč, da se mojemu gostu ne bođe káj posebno mudilo za večerjo. Ko se najem in napijem, jo nesem tudi njemu. Na moje veliko začudenje je bil jako dobre volje, da ga je celó meni privoščil kozarček. Nató ga zapustim, dobro zaklenem, odidem dôli, zaklenem tudi velika vrata, potem pa se z dobro vestjó po klopi položim pred Trančo. Ponoči sem dobro videl — okolo polnočí je moralo biti, kakó so letali hudiči okoli Tranče po zraku. Ni trajalo dolgo, in frfotala je ž njimi vred tudi mlada copernica na brezovi metli, na kateri se je izmuznila skozi malo lino iz ječe. Že so jo hoteli odvesti hudiči, kdo vé kam, kar se jim ustavi, da ne gré in ne gré brez njega, ki se je dal zapreti zaradi nje. ,Kaj nam do njega,‘ ugovarja jeden izmed hudičev, ,ta še ni naš.‘ ,Ali moj je,‘ odreže se pikro copernica in česne z metlô hudiča po debeli buči, da se je kar potreslo. Videč,

da ni drugače, izpustí se jeden hudičev na tlà, sune v vrata, ki se mu takoj odpró, gré v Trančo po Hrvata, in ga privede dôli. Nató se vrata zopet zapró in — završčalo je, in izginili so. Živ krst jih ni več videl. Sedaj pa še reci, Janez, če bi kaj izdala naša paznost! Z ovsem si podpri oči in z golo sabljo stoj na straži, pa ti še uide; copernica je copernica.»

Ostali gostje so kàr ostrmeli, in celó Petelinovemu Janezu je birič jezik zavezal, kajti to, kar je pravil birič, verjel je sam od besede do besede. Bodisi kakorkoli, da se je stvar takó ugodno rešila, bilo je po volji zlasti mestnemu sodniku, kateri bi se bil morda zardel, ali bi bil vsaj v zadregi za veljaven izgovor, ako bi ga bil drugo jutro vprašal sindik Radič, kje ima zatoženca. In to bi bil Radič tudi storil, ko bi mu ne bil dotični paznik povedal že zarano, kaj je doživel ponoči, kakó so namreč prišli hudiči jetnika oslobajat. Ko je opravil pri Radiču, šel je k sodniku in od tod nazaj na Trančo. Da je izostalo strogo izpraševanje in da tudi grmade ni bilo treba pripravljati, umeje se samó po sebi, kajti tudi v Ljubljani niso sežigali copernic, predno jih niso imeli.

Le dva čloyeka sta vedela, kje sta ubežnika, in ta sta bila: sodnik Skrinar in inženêr Veha, katerega je Skrinar takoj drugi dan poklical k sebi in ga poučil, kakó in kaj. To je bilo tudi vzrok, da je bil nocoj Veha popolnoma miren vpričo biričevih čenč.

Tudi, ko je Anica, ki je bila v tem Vehi nasproti čimdalje hladnejša, prisedla k njemu in mu pošepetala: «Ali ga slišiš, kaj čeljusta?» mahnil je Veha samó z roko, rekoč: «Pústi ga, saj ne vé, kaj govori!» Anico, ki je sama verjela, da je bila Polona čarodejka, ujezila je ta malomarnost silno; ker se nikakor ni mogla iznebiti strahú,

kaj bi bilo, ako bi se učeni Veha nekega dné tudi poprijel čarodejstva, in ta neumnost ji je kalila dosedaj čisto ljubezen. Veha je opazil, da Anica ni več tisto njegovo deklè, in to mu je bilo — celó nekako po volji. Da ne ostane v domovini, sklenil je že zatrdno; kar ga je skrbelo do nocoj, bilo je le to, kaj poreče Anica. Videčemu jo takó hladno, odvalí se mu težák kamen od srca.

«Jutri grem po svetu, Anica, kaj praviš na to?»

«Kaj hočem reči? Jaz na tvojem mestu bi naredila prav takó; s tem se saj ljudem umakneš izpred očij,» pravi Anica.

Veha je sicer pričakoval kaj drugega, vender so mu bile takó hladne in resnične besede jako po volji. Zató je pa tudi on sklenil, da se posloví trezno. Rekel je: «Anica, predno grem, oprostim te še dane besede in obljubljene zvestobe. Vzemi si, kogar te veseli, in srečna bodi ž njim. Višja roka je posegla med naju in razdrla srčno vez. Ni jaz ni ti ne moreva kaj zató. Iz kraja sem se nádejal, da pojdeš z mano tja, kjer mi odkažejo vsaj takšen kos kruha, kakéršnega sem imel tu; kajti dosti bi ga imela oba, meni pa vsaj ne bodo letela polena pod noge. Pozneje pa sem se prepričal, da bi ne šla rada, in — siliti te ne morem in nečem.»

«Res, Veha, ne šla bi rada od očeta, Bog vé kam, na tuje. Povsod je dosti deklet, in lahko jih dobiš na vsak prst deset, ne le jedne. Pozabila te pa vender ne bom. Pač pa bi bila malone pozabila nekaj drugega. Pismo ti je došlo od nekod; čakaj, takoj ti ga prinesem.»

Anica odide, Veha pa premišlja, kdo bi mu bil pisal.

Anica se vrne s pismom, katero Veha takoj odpečati in prebere.

«Kakor nalašč,» vzklikne Veha. Nató bere polglasno:

«Ljubi moj!

Zvedel sem, da ti kruh, ki ga ješ, ne diši posebno in da se moraš navzlic svoji spretnosti boriti z grdo zavistjo. Obesi inženêrja na kol in pridi k nam. Pri topništvu dobé ljudje tvoje vrste, ki so izborni matematiki, že v tornistru tudi maršalsko palico, le da je še ne vidijo. Res, pridi sem-kaj, tukaj te čaka sreča. Nádejam se, da té vrstice niso zastonj in te srčno pozdravljam

tvoj bivši sošolec in vedno
zvesti prijatelj
grof Barbo, podporočnik.»

Na Dunaji, sv. Jakopa dan 1780

«Grof ima prav,» mrmrá Veba sam záse, «topništvo je pravo mesto mojim naporom. Ondu, kjer veljá krogli v zraku preračuniti pot, ne bodo mi prečili namer. Dà, dà, pojdemo za grofom Barbotom.»

«No, kaj si zvedel, da takó premišljaš?» vpraša ga Anica po tihem.

«Povem ti le, ako mi obljubiš, da nikomur ne zineš besede, najmenj pa onimle,» odgovorí Veba.

«Nikomur, Bog mi je priča,» odgovorí Anica.

«K topništvu pojdem, nič več me ne bodeš videla.»

«Nikar se ne šali, prosim te!»

«No, bodeš že videla, zdrava!»

«Saj se še vidiiva?»

«Nikdar več!»

Veba odide. Anica sede k mizi v kotu. Petelinov ji napije in zajedno vpraša: «Kaj pa je dobil?»

«Nič ne vem drugega, nego, da pojde prostovoljno k topništvu,» odgovorí deklè, ne meneč se za svojo obljubo.

«Kaj? Prostovoljec bode? Saj sem vam vedno pravil, da je postopač in nič prida. Anica, sedaj pa še jeden bokal?»

XI.

Na Veliki Šmaren dan tistega leta sta sedela blizu Zemuna ob Savi v trsni lôpi Nande in Polonica in se živo razgovarjala.

«Ali me res ljubiš nad vse, Polonica draga?»

«Kaj vprašaš? Ali misliš, da bi bila šla sicer s tabo tu dôli med tuje ljudi?»

«Da te Bog ohrani in blagoslovi, draga moja!»

Polonica ne reče ničesar, pač pa ga presrečno objame. Hipoma pa se strese in reče tožno:

«Oh, Nande, kaj bi počela uboga sirota tu na svetu, ako bi višja sila zopet tako neusmiljeno posegla med naju, kakor se je to zgodilo v Ljubljani in bi — tebe vzela? Oh, kaj takega bi ne mogla prebiti!»

«Kaj se ti sanja, duša moja,» začudi se Nande. «Česa se bojiš? Jutri se poročiva in teden pozneje nastopim zopet službo kraljevega gozdnega komisarja v Sremu. Zajedno bodem pa pisal tudi inženêrju Juriju, naj pustí v Ljubljani nehvaležno delo in se preseli k nama, kjer se mu utegne dobiti boljša služba, primernejša njegovi spretnosti.»

«Ne vem, kaj mi je, ali kar srcé mi hoče počiti,» pravi Polonica.

«Veš kaj, dušica moja, da se zvedriš, hajdi, greva nekoliko proti Savi in zelenemu gozdu. Solnce se pomika proti zapadu, ko dospeva do gozda, bode že večer, in predno se vrneva, zmračilo se bode! Ali si zadovoljna?»

«Kamor hočeš, povsod grem s tabo,» pravi Polonica. Nató odideta.

V tem so se čudovito hitro dvigali črni oblaki, in predno prideta Nande in Polonica v gozdno goščavo, zabliška se in zagrmí, kakor bi se bilo nebó razklalo, in kakih sto korakov od njiju leži podrt hrast na tleh.

«Bog in sveti križ božji!» vzklikne deklè prestrašeno in se tesno oklene Nandeta.

Vihar jame bučati med stoletnimi hrasti sremskih gozdov, in Sava, ondu že grozno mogočen veletók, žene divje valove proti Dunavu pod belograjsko trdnjavo.

Z viharnimi valovi se bori precéj obširen čoln od srb-ske strani proti sremski, kamor za nekaj časa tudi srečno dospè. Štirje možje, vsi premočeni do kože, v turški opravi, zapusté ga, priklenejo h kraju in hité v gozd iskat zavetja, predno odrinejo dalje — na plen. Belograjskega paše hlapci ali po domače rečeno — turški razbojniki so, ki gredó na človeški plen za pašin harem, katerega je smrt grozno izpraznila v poslednji dóbi. Kolera se je bila spravila na haremsko žensko družbo, kjer je pobrala desetino. Ko je minil grozni strah, jel je modri gospodar paša takoj misliti, kakó bi napolnil svoj harem, in reči moram, novcev ni štedil. Zlasti so mu prijala krščanska dekleta od šestnajstih do dvajsetih let. Paša pa tudi ni bil izbirčen, ako je bila med jetnicami devičica petnajstih ali pa tudi petindvajsetih let. Dobra je bila za harem, samó, če je bila lepa. Lepota, s katero se dekleta tolikanj ponašajo še dandanes, pogubila je v turških časih in zlasti ob turški meji marsikatero deklieo. Gorjé je bilo tedaj po Sremu zali deklici, ako jo je ugledalo okó Turčina! Le-ta jo je zaplenil in odvedel ter navadno obdržal záse, da mu je služila za dekló, ali še za kàj drugega. Če je bil pa plen izredno lep, poklonil ga je paši in dobil nekaj zlatov, kadar je bil paša dobre volje.

Štirje možje, katere smo videli, ko so poskakali s savskega čolna, imeli so jastrebove oči. Toliko, da so dobro v hosti, že migne jeden, katerega so klicali za Janoša, svojim tovarišem, naj se kolikor moč skrijejo za gosto grmovje. Zasledil je že Nandeta in Polonico, in prav poslednjo je imel

danes na muhi. Takoj prvi dan je opazilo njega bistro okó po Savi došla beguna Nandeta in Polono. Ko je ugledal prvega, vzkripela mu je črna ciganska kri, ko je pa zapazil Poloničin mili obrazek, vzbudila se mu je divja ciganska strast po — zlatu. «To bi bila ovčica za pašin vrt!» šepetal si je Janoš, prav tisti Janoš v pest, katerega že poznamo, in je nemudoma sklenil, da jo ugrabi. Plen mu je bil tem mičnejši, ker je takoj pogodil, da tudi Nandeta smrtno zadene z ujeto Polonico. «Kleti škrije mora poginiti!» mrmral je Janoš, «in naj se pogrezneta Srbija in Slavonija! Skoro mora vragu v žrelo, ali pa nisem več ciganskega rodú!»

Danes se je namenil s štirimi tovariši na sremsko stran, v hišo, ob kateri sta popóldne takó srečna sedela Nande in Polona. Malone bi bil poskočil od same radosti, videč, da sta oba pred njim. Hitro opozorí svoje tovariše nánja. Žál, da Nande niti mislil ni na nevarnost, pač pa vso pozornost obračal na to, kako bi varoval Polonico naliva.

Kakor divjaški glavar pri Indijancih, razpošlje Janoš ostale tri tovariše vsakega od druge strani s poveljem, da se morájo prav po mačje med grmovjem priplaziti kolikor mogoče blizu zaljubljenca. V ugodnem trenutku bode zabrlizgnil, in vsi se vržejo na ljubečo dvojico. Dva bodeta zgrabila Nandeta, ostala dva pa deklico in nemudoma v čoln ž njima! Tak je bil načrt. Razbojniška druhal se po mačje razleze.

Za malo časa nató vtakne Janoš, ki se je v tem Nandetu priplazil prav skoro za hrbet, dva prsta v usta in zabrlizgne, da letí skozi ušesa.

Nande in Polona se zganeta. V tistem trenutku imata pa tudi že vsak po jedno odejo čez glavo, v katere ju lopovi takoj povijejo in povežejo, nató pa ju odnesó v čoln. Napad se je zvršil takó čudovito hitro, da siromaka niti

klicati nista utegnila. Čoln se vrne po razburjenih valovih proti srbskemu bregu. Polonica zažene v srce segajoč jok, Nande pa se polagoma oprusti spon, vrže odejo raz glavo in zdajci plane na najbližjega razbojnika. «Kaj nama hočete, kleta druhal?» vpraša razsrjen. «Ha, ti si tù?» vzklikne takoj nató, ko ugleda Janoša in že iztegne roko proti njemu. V tem trenutku pa se tudi že zablisne nož v Janoševi roki, in vzkliknivši: «Joj, zaklal me je!» omahne Nande s čolna, in valovi Save ga požró, zaznamujoč grob njegov z rdečimi penami.

Da bi jim tudi Polonica ne planila kvišku, jamejo dobro paziti nánjo. Ob vsaki stráni čolna stoji po jeden razbojnik na straži, med njimi na tleh pa leži zvezana Polonica. Čoln priplava h kraju, kjer skoči prvi razbojnik na kopnino in ga krepko zgrabi za verigo, drugi trije pa zadenejo Polonico, in hajdi ž njo v Beligrad, kjer se tako izborno blagó vedno dobro prodaja!

Drugi del.

XII.

Blaga cesarica Marija Terezija je zatisnila oči dné 29. novembra 1780., in njen naslednik, sin cesar Jožef II., dobil je sedaj popolno oblast v svoje roke. Ta vladar po svoji naravi ni bil slab; vroča želja, vselej najboljše izumiti in osrečiti svoje podložnike, zavajala ga je pa čestokrat do določeb in dejanj, katerih se je cesar bridko kesal pred smrtjo. Zlasti je hotel vse, kar se ni strinjalo z njegovimi nazori, odpraviti in nadomestiti z novim. Marsikdaj je pogodil, mnogokrat je pa tudi le samó mimo mahnil. Vender je hitel takó, da je dejal pruski kralj Fric: *« Cesar storí vselej že drugi korak, predno je prvega dovršil! »* Kaj je bilo temu vzrok? Tedanji duh časa, duh modroslovja, ki se je s francoskega v osemnajstem stoletji razširil po vsi Evropi. Cesar Jožef je že, mlad princ, strastno prebiral spise tedaj povsod proslavljanega francoskega modroslovca Voltêrja, dà, prebiral toliko časa, da je znal nekatere celó na pamet. Vender ni vselej ravnal po njih. Zlasti mu ni prišlo nikdar na um, da bi bil hotel uničiti krščanstvo, kar so brez izjeme namerjali francoski modrijani, pač pa ga je hotel v državi svoji postaviti na podlago razuma.

V narodnostnem oziru ocenjati cesarja Jožefa II., zdí se mi popólnoma neprimerno iz tega vzroka, ker je tedaj národna zavest še popólnoma spala po Evropi. Le tiste národ-

nosti so se zavedale svojega življenja, ki so bile zajedno celotne države in te le kot države dotične národnosti, ne kot národnosti same. Vse drugo je delalo tlako, dajalo desetino, molčalo in trpelo.

Velike zasluge pa si je pridobil cesar Jožef na vojnem polji, kjer je tudi skoro obrnil vse narobe. Zlasti topništvo se je dvignilo za njega vlade na stopinjo, da so je sosedne države zavidale; in prav ta preobrat je povzdignil avstrijsko topništvo na vrhunec spretnosti in slave, kjer stoji še dandanes. Jeden tistih móž, ki so posvetili preobratu in povzdvigi avstrijskega topništva vse svoje duševne in telesne moči in so noč in dan neutrudno delali na to, bil je pa ravno naš junak, dosedanji inženêr Jurij Veba.

Pogumno, četudi nekoliko tesnega srca, potrkal je nekega lepega dné meseca septembra na pisarno topniškega zapovedništva na Dunaji.

«Notri,» zarenčí mogočen glas, in Jurij vstopi.

«Kaj bi radi?» vpraša častnik in meri došleca od nog do glave.

«K topništvu bi prosil sprejema,» odgovorí Veba.

«Kakó se pišete, kdo ste in odkod?»

«Jurij Vega, inženêr iz Ljubljane, domóv na Zagorici pri Moravčah.»

«Takó, takó,» renčí častnik nadporočnik pri poveljništvu drugega topniškega polka, «ali imate kaj izpričeval s sabo?»

«Imam,» odgovorí Vega, seže v žep in jih izročí častniku.

«Kakó ste rekli, da se pišete: ‚Vega‘, ali ne? Tu v izpričevalih pa stoji pisano ‚Veba‘. Kakó naj si to razlagam?»

«Gospod, odslej, ako Vas je namreč volja sprejeti me v Vaš ponosni kor, kamor me vleče srce, pisal se bodem pred vsem svetom Jurij Vega. Imam za to izpremembo jako

tehtne vzroke. Ime Veba je po mojem rojstnem kraju jako razširjeno, ali tudi jako popačeno. Jedno in tisto ime se nahaja v krstnih bukvah pisano: Vecha, Veba, Veicha, Veiha, Weia, Weja, Weya, i. t. d. Vidite, to ni vse skupaj nič. Jaz sem kot človek, ki se je vse dosedanje življenje večinoma bavil le s številkami, navajen stroge določnosti, katere pa žal bridko pogrešam ravno v svojem imeni. Da odpravim nedostatnost, sklenil sem ime izpremeniti in imenoval se bodem odslej Jurij Vega! S tem mislim, da zarinem zapah vsakojakim daljnim izpremembam svojega imena.*

«Meni je prav. Kolikor se spominjam, živi na Španskem v Kastiliji plemenitaška rodbina, iz katere se je porodil celó pesnik Feliks Lope de Vega Carpio. Glejte, da boste ustanovitelj slično sloveče rodovine pri nas.»

«Nimam nádeje, gospod, ker se ne mislim nikdar ženiti.»

Častnik je odgovor preslišal, morda ker se mu ni zdelo umestno, da bi se izpuščal v daljši pogovor z vojaškim novincem. Določil je samó, naj se Vega jutri dopóldne oglasi ob osmi uri k poskušnji, in s tem je Vega opravil.

Drugo jutro se zbere v pribočništvu poleg Vege še nekaj drugih mladeničev iz boljših dunajskih rodbin, ki so vsi želeli biti častniki pri topništvu — to sevéda šele s časoma. Vsi so čakali poskušnje, in ne bodem lagal, ako rečem, da je razven Vege vsem utripalo srce, kakor človeku, obsojenemu na smrt. Častnik pri topništvu biti, bilo je že tedaj jako imenitno, ker je moral biti dotičnik res vrlo podkovan v vednostih, zlasti v matematiki, da so mu priznali to dostojanstvo.

---

* To mnenje mi je razodel g. prof. Hauptmann v Gradci, kí mi je podal tudi izkaz 15 različnih oblik tega imena, nahajajočega se v moravskih krstnih bukvah.

Pribočnik odvéde mladeniče v šolsko sobo, kjer stoji več podolgastih miz s stoli druga za drugo. Ondu kandidatje sédejo.

Drug za drugim jamejo prihajati topniški častniki; ob osmih so zbrani vsi. Poskušinja se pričnè iz raznih predmetov, kakor so bili: zemljepisje, zgodovina, spiseje in matematika. V prvih treh predmetih izprašujejo častniki drug za drugim navzoče mladeniče: No, reči moram, da se je poskušinja sploh obnesla povoljno. Da se je Vega v vseh vprašanjih odlikoval z nekako točnostjo in natančnostjo, mislim, da mi ni treba povdárjati posebe. Odgovarjal je sploh takó, da ga je vse gledalo.

Sedaj se zasliši zunaj znak iz trobent. General pride k izkušnji, in matematika je na vrsti. Častniki si, kar se dá, hitro poravnajo obleko, kajti general grof Colloredo* je sicer dober ali strogo natančen gospod. Vse stoji, kakor pribito.

«Dobro, že dobro, otroci moji,» oglási se general grof Colloredo in mahne z roko, «le sedite. No, kakó je z mladeniči? Ali kaj kaže?» vpraša dobrosrčni mož zajedno častnike-profesorje.

«Večinoma dobro,» odgovori najstarejši v imeni vseh, «drugi predmeti so končani, le matematika še ne.»

«Začnimo,» ukaže grof Colloredo in se obrne do pribočnika, naj mu kandidate predstavi po imeni. Ko se to zgodi, pokliče general: «Prostovoljec Čik!»

Mladenič osemnajstih let, velike postave, lepo zrasel, dobro rejen in pogumen, stopi pred generala in mu ponudi nekaj pismu podobnega.

«Kaj pa je, da mi molíte pod nos?» vpraša ga general.

---

* Prav tisti grof Colloredo je to, po katerem se imenuje denašnji štajersko-kranjski 4. polk trdnjavskega topništva na vekov veke. Op. pis.

«Priporočilno pismo mojega očeta, gospod general. Moj oče ima čast, da pozna gospoda generala.»

«Že verjamem. Mislim, da se ga tudi jaz spominjam; ali če mi tisto-le stvar izročite po izkušnji, vsprejem jo rad. Kakó pa je kandidat sploh odgovarjal do sedaj, gospod pribočnik?»

Pribočnik zmaje z rameni in mrmrá nekaj o plitvi vednosti.

«No, nič ne dé, bomo mu pa sedaj potipali za žilico, kakó mu bije v matematiki,» pravi general. «Stopite k tabli. Bati se Vam ni, kajti izvestno ste se že sami prepričali, da Vas ne mislimo dejati iz kože.»

Prostovoljec Čik v navadnem življenji nikakor ni bil napačen ali celó strahopeten človek. Hej, kakó so ga dobro poznale natakarike kot gada v pravem pomenu besede; ali Bog vé, zakaj se mu danes takó šibé kolena, ko se postavi k tabli!

«Dokažite nam *oslovski most*, ali če bi tega ne razumeli, nauk Pitágorov o pravokotnem trikotniku,» narekuje general nalogo.

Čik potegne nekaj jako dvojbenih črt na tablo, o katerih bi niti Vega ne bil mogel dokazati, da so le količkaj v zvezi s pravokotnim trikotnikom in njegovim svetovno-znanim pravilom grškega mojstra Pitágora. General je skoro spoznal, da tukaj Pitágor ne bode žel slave, in je jel jako pomenljivo pokašljevati. Ko se pa kandidat le ne pripravi, da bi prvi *AB* postavil na tablo, zarenči general: «Kjer nič ni, ondu celó vojska izgubi! Dokažite nam, kaj je pravokoten trikotnik? Morda se tu častno odrežete?»

Žal, da tudi tu ni šlo dalje, nego do nekaterih jako dvojbenih črt, o katerih se ni znalo, ali so znamenje, kakršno so imeli tisti čas povsod na durih zarisano s kredo, kjer je ljudi môra tlačila, ali Bog vé, kaj si je mislil kandidat.

General grof Colloredo se — zardí do čela. Jeza ga obide, da zdajci zakriči: «Strela božja, kaj pa je to! Kaj li hoče ta postopač pri nas? Nam in Bogú zlati čas krasti? Meni nič tebi nič prinese takoj pripóročilno pismo s sabo, in me hoče pretrapiti, da je sin mesarja Čika, takega poštenjaka! Sram Vas bodi! Oče Vaš je tak poštenjak od nog do glave in ima takó zale hčere, da ljudje kàr gledajo za njimi, Vi pa niti čez ‚oslovski most‘ ne morete! Kam pa vender hočete? Ej, kaj bi se jezíl! Napravite mi vsaksebi ondu dve piki na tabli! Takó! Tukaj Vam bo vsaj nekaj znano iz matematike. Katera je najkrajša pot med tema dvema pikama?»

«Ravna pot, gospod general,» odgovorí Čik, in si za jedno globoko oddahne, češ: «Sedaj pa že pojde!»

«Dobro, dobro,» vzklikne general, «sedaj pa glej ti, namiljonski lenuh, da se po matematiško-ravni poti, kàr najhitreje izgubiš domóv! To mi je že od sile, tak kandidat, vrag ga odnesi!»

Mladenič se res ne obira dolgo, temveč skoro izgine med durimi šolske sobe. Na veliko srečo je šla matematika drugim kandidatom še precèj dobro izpod krede, kar je generala takoj izdatno potolažilo. Poslednji na vrsti je bil Vega. Generala so částniki že prej opozorili nánj in tudi niso zamolčali, da je bil že v civilni službi za inženerja.

«Strela božja, na tega človeka sem pa radoveden, česa išče pri nas; ali je res veleum prve vrste, ali pa groznó neumen tepec. Srednje mere tu ni, sicer bi bil ostal v cesarski službi, kjer je bil,» mrmrá general bliže stoječim částnikom.

Pribočnik ga pokliče, in Vega stopi k tabli. General ga najprej potiplje za žilo v jednačbah. Iz vsake vrste mu dá po jedno nalogo, katere Vega sproti rešuje, kakor bi orehe tolkel. Nató pričneta s trikotomerstvom, za tem s sferičnim

trikotomerstvom, z analitiko, in končno mu dá izvajati logaritmem dekadiškega številoslovja. Kar so tu častniki videli, ni še svoj živ dan doživel nobeden. Človek, ki pride za bombardirja služiti, igra se s številkami v težavnih računih, pri katerih bi si marsikdo po vso noč belil glavo. Z vragom mora biti v zvezi! Celó generalu je Vegova spretnost sapo zaprla. Oči si je jel meti, da se prepriča, ali se mu sanja ali je resnica, kar vidi in sliši. Nekaj časa mož molčí in strmí. Ko mu je pa že vsega preveč, pravi Vegi: «Zadosti bodi, sin moj, sicer nam utegnete s svojimi računi še kosilo pogubiti. Da ste res inženjer, dokazali ste — ne z izpričevalom cesarske vlade, temveč tukaj pred komisijo s kredo v roci. Vaše pisano izpričevalo niti senca ni tega, kar ste nam dokazali, da znate. Povejte mi, zakaj ste popustili inženirski stan in ste se oglasili pri nas?»

«Gospod general, vplivalo je družinsko razmerje. Sestro so mi prijeli in záprli ter so je postavili pred sodbo, ker jo je ciganski človek ovadil za copernico.»

«Budala neumna!» vzklikne general.

«Jaz sam,» pripoveduje Vega dalje, «imel sem pa več zavidnih krühoborcev, ki so mi delali težave, kjer so le mogli, ter me ob vsaki priliki tožili in obrekovali. Zató sem izgubil pri guvernêrji vse zaupanje in spoznal, da se mi ondu ni vzpeti više, nego sem bil. In zató sem šel ter se oglasil ondu, kjer sem se nádejal, da najdem pravico in resnico, in to je v vašem slavnem koru, gospod general!»

«Dobro, prijatelj moj, mislim, da se niste motili,» pravi general. Takoj nató se obrne do príbočnika, rekoč: «Kdo poučuje v šoli topniške vednosti?»

«Poročnik Pauer, gospod general.»

«Poročnik Pauer, Vam izročam novince Vego, z izrecno opombo, da mi ga v tem šolskem letu temeljito poučíte v

vseh strokah topništva; vežbajte ga tudi praktično. Od vseh drugih šolskih predmetov ga oproščam, nádejaje se, da se bode tem bolje in temeljiteje bavil s topniško vednostjo. Zajedno ste mi pa tudi odgovorni zánj, da se bode naučil kaj prida. Ali ste me razumeli?»

«Popólnoma, gospod general,» odgovorí poročnik Pauer, mlad mož Vegove starosti, ki je po dovršenih srednjih šolah tudi prostovoljno stopil k topništvu in je bil nedavno imenovan za poročnika. Bil je zajedno učitelj v polkovni šoli.

Nató general vstane, gré proti Vegi, seže mu v roko — počast, s kakeršno se še ni mogel pohvaliti noben častnik v drugem polku — in reče: «Videla se bodeva že še večkrat!» Nató odide.

Častniki kár strmè za njim. Vega — poseben varovanec in prijatelj generala grofa Colloreda — no to ni kar si bodi! «S tem bode treba že ravnati nekoliko lepše nego z drugimi novinci!» misli si vsak, le poročnik Pauer ne, kajti temu ni bilo treba misliti kaj takega, ker je vedno in sploh lepo ravnal s svojimi podložniki.

Pribočnik izroči novince, ki so razven ponesrečenega Čika vsi prebili izpit, ognjičarju Lindnerju, da jih vêde v založišče in preskrbí z vojaško opravo. Prvi, ki je vrgel raz sebe civilno obleko in smuknil v vojaško, bil je Vega. Dobil je bele hlače, visoke škornje do kolena in rjavo suknjo s klobukom. Taki so bili tedaj vojaki, katerim se je reklo topničarji in bombardirji. Vega je bil preprost topničar. Ognjičar Lindner novincem potem odkaže bodoče bivališče, jako prostorno sobo poleg šolske izbe.

Vega je bil vojak z dušo in telesom in popólnoma zadovoljen z oskromnimi dohodki, katere je imel kot preprost topničar. Kar je bila njegovih tovarišev većinoma poglavitna

skrb, lepa vojaška oprava in zakotna ljubica, zato se Vega niti menil ni. Tista oprava, katero mu je dal v založišči ognjičar Lindner, bila mu je prav takó ljuba, ako ne še bolj, kakor drugim prostovoljcem, sinovom dobrih rodbin, njih svojska obleka. Pač pa je rad, kjer je le mogel, pomagal tovarišem zlasti v matematiki, kar je storil prav lahko, ker se mu ni bilo učiti drugega, nego jedino le strogo topniško vednost. Zaradi te svoje prijaznosti je bil Vega že prvi teden ljubljeneec vseh tovarišev svojih. Največ je posedal pri matematiki in pri topniških vednostih. Ni čuda, da je prebil konec šolskega leta v vseh vojaških predmetih izpit kár najsjajneje. General grof Colloredo se je pri javni preskušnji vpričo zbrane izpraševalne komisije izrazil na ves glas, da takega vojaškega izpita v rimsko-nemški državi še ni bilo, od kar je ustanovljena. Izredna dejanja zaslužijo izrednega odlikovanja:

«Topničar Vega, z denašnjim dnem Vas imenujem na podlagi ravnokar dokazane izredne učenosti Vaše cesarskim kraljevim podporočnikom v drugem topniškem polku in Vam zajedno, gospod podporočnik, najsrčneje čestitam na poti časti in slave, katero ste si izvolili.»

Po teh besedah general ystane, gré k novoimenovanemu podporočniku in mu seže v roko. V šoli je tiho, kakor v grobu; drugi bombardirji in topničarji toliko da dihajo. Prvi, ki je zopet izpregovoril, bil je general sam, obrnivši se proti podporočniku Pauru, dosedanjemu učitelju Vegovemu v topniških vědah. Tudi Vam, gospod podporočnik Pauer, izreči moram svoje priznanje, da ste takó častno rešili izročeno Vam nalogo!»

Pauer se prikloni in odgovori: «Ekscelenca, naloga je bila pri toli razumnem učenci jako lahka, hvaležna in zajedno zanimiva!»

General grof Colloredo poroči imenovanje Vegovo za podporočnika dvornemu vojnemu svētu in priloži poročilu tudi izpisek iz šolskega zapisnika. Popolnoma naravna posledica te službene objave je bila ta, da je prišel odondod ukaz, naj podporočnik Vega nemudoma prevzame poučevanje matematike v polkovni šoli. Sedaj je bil ptič v pravem zraku, kjer se je mogel njegov neutrudni duh razvijati po svoji želji. Kar je Vega v matematiki predaval, učil je toli prepričan, takó zgovoren, da so se bombardirji kar od kraja začeli zanimati za to stroko učenosti. Matematiških knjig v Avstriji tedaj za vojaške šole še ni bilo takih, kakor jih imamo dandanes. Zató je moral Vega sezati po sličnih knjigah drugih narodov, in je te, kar je nahajal ondu; spojil s tem, kar je sam zasledil v matematiki in izvajal iz že obstoječih izrekov. Vse to je Vega zapisoval in je že leta 1782. izdal I. del matematiških predavanj, ki so se takoj razširila po vseh avstrijskih vojaških in civilnih šolah.

Tudi v Ljubljano je prišla njegova knjiga z vestjó vred, da je bil toli obrekovani in prezirani Vega v prvem letu svojega službovanja pri topništvu imenovan za častnika.

Guvernerju odprle so se oči, mož je spoznal, žal, da prepozno, kakó izredno moč je odpravil iz civilne cesarske službe, in žal mu je bilo po nji. Tembolj so se pa razveselili te novice Vegovi prijatelji: sodnik Skrinar, kipar Costa, trgovec Rodé in o. Grubar. Noviča raznesla se je od ust do ust po vsi deželi, da ima Kranjska pri vojakihi učenega človeka, ki se je porodil pod slamnato streho in je bil za leto dni pri topništvu imenovan za častnika in v vojaški šoli za profesorja. Dà, celó knjige je pričel izdajati. «Kdó bi si bil mislil,» zmajeval je guverner z glavo in niti umeti ni mogel, da bi bil častnik Vega res tisti inženier Veba, kateremu ni hotel izročiti nobenega imenitnega in važnega dela, ker mu

ga ni zaupal. No, in sedaj pa prav ta človek izdaja knjige o matematiških vědah!

To je bila jedna novica, ki je naše razumništvo nadajala z veselim ponosom; druga, došla z Dunaja prav tega leta, prešinila je pa zlasti kmete z nepopisno radostjo. Cesar Jožef je odpravil na *Kranjskem*, v Čehih, na Moravi, v Galiciji in v Sprednji Avstriji še obstoječe *nevoljstvo*. Kaj je bilo nevoljstvo, znano je malokateremu izmed naših kmetских bralcev, čeprav se je odpravilo šele pred stoinšestimi leti. Nevoljstveniki so bili malone sužnji. Nevoljstvenik iz prva ni imel nobenih osebnih pravic in ni smel svojevoljno zapustiti graščáka, na čegar zemlji se je porodil in čegar zemljo je moral obdelovati. Sevěda se je sčasoma ta grozna krutost gledé na človeško prostost hudó poizgubila in v osemnajstem stoletji so imeli nevoljstveniki poleg mnogih dolžnostij tudi že nekaj politiskih pravic proti graščákom svojim. Takó n. pr.: so jim morali tlačaniti in dajati desetino, in sicer vse o pravem času. Tlačka ni nikdar zastarala, in dokler jo je nevoljstvenik opravljal redno in dobro, moral ga je graščák varovati na odkazanem zemljišči (ki je bilo graščákova lastnina v kmetovem posestvu), ni ga smel motiti v posestvu, moral je biti z njega tlako zadovoljen, ni mu smel poviševati davka. Posestnik s svojo družino pa ni smel brez graščákovega dovoljenja zapustiti zemljišča, ni ga mogel prodati, ne zadolžiti, ne zastaviti, ker je bilo graščákovo. Smeli pa so se med sabo prosto ženiti in pogodbe sklepati, oporoke delati. V pravnih in pravnih stvaréh se jim je bilo obračati do graščáckih svojih gospok, kjer so se jim reševale pravde, delala pravica in krivica, kjer sta se pobirala davek in desetina in še več drugih stvari. Če kmet-nevoljstvenik ni plačal o pravem času ali če je zaostal s tlako, smel ga je graščák zarubiti, brez sodnega privoljenja mu pa vender ni

smel vzeti posestva in ga pognati po svetu. Otrokom rajnih nevoljstvenikov je moral graščak oskrbeti varuhe, in kdor je hotel dati sina v šole ali k rokodelstvu, smel ga je dati le z dovoljenjem njegovim. Takó je bilo do leta 1782., ko je izdal cesar Jožef zakon, ki je nevoljstvu popolnoma zavil vrat. Najvažnejše nje točke so: 1.) Zakon se že lahko sklene samó proti objavi in brezplačni oglasnici; 2.) vsakdo gré lahko po svetu z brezplačno odpustnico; 3.) vsakdo se lahko uči umetnostij in rokodelstva brez žrebanice («Losbrief»); 4.) službovanje grajsko se odpravi; 5.) tudi sirot po rajnih nevoljstvenikih ni smel graščak nič več siliti, da bi ostali delj nego tri leta pri njem. Pred letom 1782. jih je smel graščak do 14. leta brez vsakojake plače rabiti za delo, le za obleko in hrano mu je bilo skrbeti, za katero si je pa smel vzeti povračilo iz njih dedščine. Od štirinajstega leta ostati je bilo sirotam še po tri leta za delavce na graščini proti primerni plači. 6.) Tlaka in desetina se je uravnala po urbarskem patentu. Do sedaj so bili kmetje podložni volji graščakov. Cesar Jožef jih je oprostil tudi tega. Graščaki so morali odslej tistim kmetom, ki so se iznebili nevoljstva, popustiti v last posestveno zemljišče proti primerni odškodnini. Novi lastnik je s takim posestvom lahko ravnal, kakor se mu je zdélo primerno, smel ga je prodati, zadolžiti, zastaviti, *le razdrobiti ga ni smel. Kmetjski dom je moral vedno ostati skupaj v zvezi s hišo, ki je stala na njega svetu.* Da je bila radost po naših krajih velikanska, ko se je ljudem objavil ta zakon, verjel nam bode izvestno vsak, posebno ako dostavimo, da je bilo mnogo graščakov grozno brezsrčnih in neusmiljenih, ki so kmeta in tlačana zmatrali za živino, ustvarjeno zaradi njih samih. V tem oziru smemo biti cesarju Jožefu posebno hvaležni.

XIII.

Poleg guvernêrja vesela novica o Vegi v Ljubljani izvestno ni nikogar bridkeje zadela v srce, nego Selanovo Anico, nekdanjo nevesto njegovo. Kratkomiselna deklica si pač ni mislila, da se bo njenemu ljubljencu, od katerega se je poslovila takó hladnokrvno, takó sijajno obneslo med tujci. Ni bilo torej čudno, ako jo je njega vzhajajoča sreča pekla noč in dan, kakor grize človeka — kesanje, oziroma brezuspešno hrepenenje po izgubljeni sreči. Le predobro je spoznala v tem kratkem času presilni razloček med njenim sedanjim ženinom Janezom in bivšim izvoljencem — Vego. Le predobro je spoznala, da mu Janez navzlic vsi svoji poštenosti niti ne seza do pasa. Da bi mu pisala — kar bi bila, morda storila marsikatera lahkoživka — in ga s tem izkušala ujeti iz nova v svoje mreže, tega se ni upala, kajti Vega se ji je zdel nepristopen, odkar so ga takó počastili in odkar je zaslulo njega ime po vsi domači deželi. «Bodisi kakor hoče,» misli si Anica, «kakor sem si postlala, takó bodem spala.»

Navzlic najboljši volji pa se ji ni bilo mogoče iznebiti misli, zakaj se ni oklenila Vege z dušo in telesom. Kakó lahko bi se bila sedaj poročila ž njim in bi bila imenitna gospá; kakó bi se bila radovala sama v blišči, ki bi jo bil obseval od njegove slave!

«Čudna je dandanes ženska stvar na svetu,» modroval je sam v sebi dostikrat v tej dôbi stari Selan, Aničin oče. «Po tistem, ki ga je imela rada in ga je potem prav po otročje izpustila iz rok med tuje ljudi, kakor se zavrže obrabljena igrača, zopet hrepení, kakor pobožna duša po svetih nebesih, tega pa, kateremu se je nató sama, Bog vé zakaj, kar zviškoma obesila na vrat, tega se sedaj malone ogiblje

in se toliko meni zánj kakor za lanski sneg. Bog jih razumi, te ženske!»

Dasi je Anico neprestano mučila zavist, odkar ji je došla slavna novica z Dunaja na ušesa, bila je vender še vedno cvet ljubljanskih deklet; cvela je — kakor bela roža na pokopališči. Prav ta cvet pa nje, ženinu Petelinovemu Janezu, ni prav nič ugajal. «Kaj bi z bledolično gospodinjo, ki naj mi podpira tri ogle, pa se — ako bode takó hirala dalje — skoro sama posuši! Primaruha, to vse skupaj ni nič!» Janez je v svoji brezprimerni opreznosti in modrosti sklenil, da ne kaže drugega, nego poroka. Govoril je o tej stvári s starim Selanom, in tudi njemu je bilo po volji takó.

Dan poroke so določili na ponedeljek po rožnovenski nedelji leta 1784., ravno ko je v Ljubljano došla že zopet novica, da je domačin Vega pri topništvu že za nadporočnika in da je izdal zopet novo knjigo, polno samih umetnih računov. Janezu in Anici je ta novica silno presedala in zato sta sklenila, se čim prej tem bolje poročiti in po zeleni Ljubljani odriniti na novi dom v Podpeč, kjer je bil Janez že kakor majhen graščák imeniten in premožen. Kmetje so ga spoštovali vsaj na videz, ker so mu bili kolikor toliko — vsi dolžni.

V ponedeljek — na dan poroke — zbrala se je že ob osmih zjutraj pri Selanu polna hiša povabljenih gostov, kjer so se sešli le nevestini svatje na jako obilen in ukusen zajutrek. Stari Selan se je držal v tem še vedno stare šege in je postregel svatom s kislim zeljem in svinjskimi rebri, v domačem dimniku prekajenimi; za temi je prišlo na mizo nekaj ocvrtine in bokalov vina. Nevestini svatje so se ravno dobro poprijeli zajutrka, kar prično na ljubljaničnem nabrežji pokati topiči. «Podpečanje so že tu!» šine govoricca okolo vseh miz in vse plane iz hiše.

Zunaj na pristanišči so se pa jeli izkreavati ženinovi svatje — svatje Petelinovega Janeza, katere je po vodi v petih čolnih pripeljal s seboj. Ko je vse iz čolnov, vrežejo godci, katere je najel Janez v Ljubljani, kar le najlepše znajo, in izprevod se razvrsti takó-le: Prva sta oče starejšina in ženinov *drug*. Za njima koraka postavni ženin, Petelinov Janez, za tem pa ostalih svatov dolga vrsta moškega in ženskega spola.

Izprevod pride ob živahnem sviranji in ob neštetem spremstvu bosonoge krakovske mladine pred Selanovo hišo, kjer se ustavi, kajti vrata so zaprta in zaklenjena. Oče starejšina poskusi za kljuko, ali kaj hoče, kljuka se pač udá, ne odpre se pa le ne. Zató prično godci grozen direndaj pred hišo, in svatje se jim pridružijo. Kar se odpre v prvem nadstropji nad vežnim vhodom okno, in «hišni oče»,* naš stari znanec Matej Kopriva z leseno nogo, ki je za danes prevzel to častno službo, vpraša z mogočnim in veljavnim glasom, česa «druhal» tu išče, ter jim zajedno svetuje, naj gredo kar rakom zvižgat, če nimajo boljšega posla, nego mirnim ljudem napravljat strah in grozo.

Takó se Matej ni že iz davna odrezal.

Ali tudi mestnim godcem načelnik Ogrizek je bil že star zajec, ki je imel jako kosmata ušesa. Takoj se je prav lesičje poklonil hišnemu očetu, rekoč: «O, ali ste Vi, hišna ovca», ravno prav, da ste tukaj. Vi, ki ste že skoro obredli pol svetá, četudi največ po domači deželi in umejete sedem

* Po Gorenjskem, in ako me ne moti spomin, po vsi Slovenski je navada, da se oče in mati kateregakoli zaročencev nikjer svatovski ne udeležujeta ženitovanja. Ker je pa vender pri hiši nekoga treba, ki tisti dan za vse skrbi, ki takorekoč prevzame nalogo očetovo, zató se navadno za ta posel sprejme reven prijatelj ali gostač, in temu se pravi «hišni oče». Godci, na vse strani premeteni, kakor so povsod pri nas, kličejo ga navadno «hišna ovca», ker ga radi, zlasti pri vinu, káj ostrizejo, samó če se jim dá.

jezikov — četudi vse po naše, nič ne dé — čast Vam in čast, komur čast! — Vi nam bodete izvestno mogli povedati, ali imajo v tej hiši zaprto belo piščico, jako krotko živalco, ki je iz roke — kedar je lačna — katero si je izvolil petelinček iz naše vasi za svojo družico? Da jo bodete lože spoznali, častivredna hišna ovca, povem Vam še, da je precēj velika, lepa kakor strah v prosi, pridna kakor cigan v hrastovi senci; s kurami vred hodi spat in z otroki vred ustaja. Telesa je šibkega kakor prekla v zelniku, glavo ima zalo kakor najlepša zeljnata glava, ki Vam je zrasla na ljubljanskem polji. Nosu je kljukastega, kakor bi ga ji bil peč za rožiček posadil med lica, in usta so ji kakor nalašč vrezana za največjo ribniško žlico?»

«O, táko piščico si bodete že lahko izbrali, le kar okolo hiše se ozrite na desno in levo,» odreže se mu hišni oče.

«Izvestno mislite, da smo iz Ribnice; toda iskali ne bodedo, o čemer smo prepričani, da je v hiši. Hurá, prijatelji, treba bode naskočiti hišo. Podati se ali pa častno pasti! Tresk!» Prvi godec trešči star lonec v zaprta vrata, da se razletí na sto koscev, vrata se pa zajedno odpró, in hišni oče stopi na prag. «Piščico hočete, tu le si je iščíte, kakor veste in znate,» in Matej šepa po veži in vlačí razne stari-kave ženice, ki so tudi prišle gledat slavno ženitovanje, iz vseh kotov.

«No, reči moram,» povzame zopet prvi godec, «da imate res lepo zbirko pri hiši! Sosedom pač ne bode premalo varuhov, kadar pojde proso v lát. Vender naša piščica, katere iščemo, nima takega perja.»

«Vidite, takega perja mora biti,» pristavi *drug* ter potegne iz žepa košček svilene robe, bele kakor sneg. Od tiste namreč je bila izdelana syatbena obleka nevestina.

«O, tudi take piščice imamo pri hiši,» pobaha se hitro hišni oče, stopi v sobo in privêde *družico* iz nje, «vidite jo, ta-le je!»

«Hurá, hurá! po volji nam je, četudi ni tista, ki jo iščemo. Podobna ji je pač, kakor jajce jajcu, vender pa še ne taka!» pravi *drug*. «Še morate imeti katero, tisto nam pokažite.»

Sedaj privêde «*teta*» snežnobelo, objokano nevesto Anico iz sobe na prag. «Té vender ne iščete, ki se vam takó skriva in se joka, kakor bi morala zdajci na raženj?»

«Živela, naša piščica!» zaorí svatovska družba, «ta je prava, ta ima perje, ki je po volji našemu petelinu in ta pojde z nami; živela Anica, živela nevesta Petelinovega Janeza!»

Ženin Janez pristopi in izročí nevesti in družici vsaki po jedno svileno dragoceno zavratno ruto, potem pa hoče objeti nevesto.

«Ne, petelinček moj, ne boš se še kratkočasil ž njo, dokler ti jo ne izročí imenitnejša roka!» zavrne ga *teta*, in Janez odstopi. Godci vrežejo živahno koračnico o «*nebeški svatovščini*», in dolga vrsta ženinovih in nevestinih svatov se rije mimo njih po gosto natlačeni veži v sobo, kjer so ob treh stranéh belo pregrnjene mize, bogato obložene s pripravljenim svatovskim zajutrkom.

Po zajutрку se odpelje vse v cerkev k poroki. Na prvem vozu sta se vozila jako oblastni «*oče starejšina*» in ženin, na drugem sta bili nežna golobica nevesta in «*mati teta*», na tretjem se je laskal podjeten *drug* družici in za tema so se zvrstili vozovi, kakor že je bilo primerno. Vsak voz je bil praznično opravljen, vozniki in konji, kaj šele svatje, imeli so šopke pripete. Vozniki so pokali z biči in ukali, svatje streljali s samokresi — nevesta je pa jokala.

Nazaj gredé se je vozni red toliko izpremenil, da sta bila na prvem vozu starejšina in teta, na drugem ženin in nevesta — sedaj mož in žena, na tretjem drug z družico vred; drugi vozovi so se razvrstili, kakor že je bilo.

Iz cerkve prišedši, šli so svatje naravnost na pod, kjer je bila v kotu blizu vrat postavljena dolga klop za godce, katero so le-ti takoj zasedli in jeli privijati instrumente svoje. Bilo jih je šest, in vsi so jo rezali izvrstno!

Janez sam ni bil plesalec, zato je naprosil drugò, da je namesto njega prvi zaplesal z nevesto. Hej, kako sta se sukala ob vriskajočih glasovih klarineta in rogù! Dolgo je trajalo, predno se je osrčil drug svat, in se z družico spustil za njima, tako sta se vrtila drug in nevesta. S časoma se je pa pod venderle popolnoma napolnil zlasti mladih ljudij, ki so se vrtili ondi na vso sapo, dokler ni bilo hišnega očeta na pod, ki je prišel svate h kosilu klicat. Ne bodem našteval, kaj so jedli in pili; zadoščaj, ako rečem, da so se mize šibile od slastnih jedil in rdečega vina. Svatje so pridno sezali po nanošenih jedilih ter so jih še pridnje zalivali z ukusno vinsko kapljico. Poslednje se zlasti godci niso branili, ki so imeli v veži poleg vozniške mize svoj glavni tabor, kjer so delali vsakovrstne okrogle, da so komaj šapo dohajali. Mimo njih je šepal iz hiše in v hišo hišni oče Matej Kopriva in je imel povsod svoje oči, da bi le nikjer ne pogrešali ničesar. Celó berači so živeli na dvorišči poleg kuhinje tako obilo, da so jeli že drug drugemu ponujati jedí, kar sicer pri ljudéh te vrste ni navada.

«Šmencana reč, Matej takó imeniten gospod pa menda še nisi bil, kakor si danes, odkar travo tlačiš,» nagovori in pohvalí nekdo izmed beračev hišnega očeta, kateri jim je ravnokar prinesel vrč vina, češ, naj si reveži tudi žejo pogasé, katero jim napravlja juha in prekajena svinjina. Opo-

zoriti pa moramo, da Matej tega ni storil iz svoje moči, temveč oče Selan mu je mignil, rekoč: Glej jih, ondu jih je tudi še nekaj, ki bi radi pili.»

«Jaz sem vedno gospod, tako v petek kakor v svetek, in to vedno sam svoj gospod!» odreže se Matej in šepa po veži.

«O, gospod si pa, gospod, to je pa že res. Ti ne seješ in ne žanješ, pa vendar živiš vedno dobro!» povzame godec Ogrizek in nadaljuje: «Nikdar ti še ni pšenice toča pobila in ajde slana vzela.»

«Ali jo je morda že tebi kdaj, prismođa prismojena?» zarepenči se Matej. «Ljudje se ženijo, bodisi letina dobra ali ne, in ti jim trobiš in burke uganjaš, naj imajo drugi dan po poroki kaj jesti ali ne, kaj te briga? No, ali ni res takó? In kadar se izmisliš, pa začnete na ženitovanji svatom vsakemu posebe gosti in peti o njegovem patronu in dvajsetice Vam kar leté na krožnik, ki roma med svati. Mimo tega pa jeste in pijete, kar ti le srce poželi. Ko se svatba končá, stisneš tisto svojo ‚mesingasto klobaso‘ pod pazduho, pomakneš kapico nekoliko na desno okó in greš z rejenim mošnjičkom proti dômu, kjer čakaš, da te zopet kam pokličejo. Pa reci, če ni res!»

«Kaj misliš, da se za vse to nič ne trpi, kar si mi ravnokar našteval?» zavrne ga Ogrizek nekako resnobno. «Le poskusi in pojdi samó na jedno ženitovanje za godca, in takoj boš sit teh dobrín, ki misliš, da jih imamo. Ti imaš pa svoje samostane, ki jih obiraš od kraja do kraja, kjer te gosté, dokler se ti le ostati ljubi. Vidiš, to je vse kaj družega, vse kaj lepšega, ako sediš med častitimi gospodi in jim pripoveduješ, kakó ste pred nekaj leti Pruse pri Kolinu nabili.»

«Dà, res smo jih, kar se je dalo, zato je pa tudi naš poveljnik grof Daun prejel veliki križ Marije Terezije,» pohvali se hišni oča Matej Kopriva in sede k Ogrizku.

«Tebi so dali pa še večji križ, ker so ti nogo vzeli, ali ne?» vpraša ga godec.

«Meni se zdí, da ne, ali pa da, kakor hočeš. Dostikrat sem že premišljal, kakó bi bilo bolje prav. Lepo je, če ima človek zdrave ude in nekaj premoženja v rokah. Jaz bi tega ne bil imel, ko bi se bil vrnil nepoškodovan iz vojske. Takó ga sicer tudi nimam v rokah, pač pa mi ga je Bog naložil na glavnico pri drugih ljudeh, ki mi povsod plačujejo jako obile obresti, kjer nastopim z bérlo. Letos je minilo sedem-ndvajset let, odkar so mi jo privezali z oblubo, da se mi bode godilo povsod dobro, kjer se bodem pokazal in kjer bodem povedal, kje sem jo dobil. Vidiš, ljubi moj Ogrizek, vsak stan ima svoje dobrine, pa tudi svoje nadloge.»

Petelinov Janez, videč kakó se zabavata Kopriva in Ogrizek, pokliče «hišnega očeta» k mizi, rekoč:

«Matej, kakor vidim, opravil si po večem svoje delo: lačne si namreč nasitil, žejne si napojil, kakor nas vera učí. Sedaj se pa semkaj-le pritakni, nam boš kaj povedal, ko bodo godci godli. Ti si že malone obredel ves svet in silno veliko veš. Zlasti dandanes nam vsaka ura sproti prinese kaj nóvega, kajti cesar Jožef je noč in dan delaven, takó da niti jedne stvari še ni dovršil, ko se že druge poprime.»

Matej pustí Ogrizka in pride k svatovski mizi zraven ženina, Petelinovega Janeza, kjer mu takoj potrdi hlastno novotarénje mladega cesarja, rekoč: «Takó hití, da ga niti dohajati ni mogoče. Ne bode dobro!»

«Kakó da ne?» začudi se Janez, «ali ni cesar najbolj študiran človek v vsi državi, sicer bi pač niti za cesarja ne mogel biti, in kot tak bode menda vendar povsod zadel pravo, menim jaz — Petelin iz Podpeči!»

«Cesar povsod ne bode zadel pravega; da prav takó ne, kakor bi se meni ne posrečilo, ko bi se spravil na tvoje

apnenice in bi hotel kuhati apno brez tvojih nasvetov. Pravih svetovalcev nima, oziroma poslušati jih neče, ker so mu prijatelji prostozidarstva omračili prave nazore.

«Prostozidarski prijatelji, rekel si, kaki pa so ti ljudje?»

«No, to niso zidarji, temveč *tajna družba*, razširjena po vsem svetu, ustanovljena proti jezuvitskemu redu iz tega namena, da izpodkopuje vero in vse, kar je v zvezi ž njo. Na videz razvija povesod zastavo človekoljubja, češ, da podpira uboštvo, da suši solzé zatiranim in bednim ljudem, da oprasha človeštvo vsakovrstnih žulečih spon in okov. V resnici ji je pa glavno načelo prekucniti *prestol* in *oltar*, t. j. na svetu pokončati cesarsko in kraljevo oblast in odpraviti vero, kar izraža v jednom samem stavku, ki ga ima vsak višji prostozidar ob vseh svojih podjetjih vedno pred očmi, in ta je: Vse svoje delovanje obračati na to, da pride skoro čas, *ko bodo poslednjega kralja s čevi poslednjega duhovnika obesili na oltarji.*»

Janez debelo gleda, kakor vol nova vrata. Kàj takega ni še slišal. «Ti, Matej, to morajo pa biti jako nevarni in grozni ljudje, vem, da se jih vsak boji že od daleč. To so še strašnejši nego ogerski razbojniki.»

«Ne, Janez, nič tega, jako prijazni in ljubeznivi so ti, kakor tudi jako postrežni. Največ jih je na Francoskem, dosti pa tudi pri nas! Vidiš, ti ljudje ob vsaki priliki nagovarjajo cesarja, da bi prenovil cerkveno življenje in marsikaj, kar je v zvezi ž njim.»

«No, ali je kaj napačnega, če je modri vladar že nekoliko bolje naprej pogledal v bodočnost, nego je to mogoče nam in spoznal, da čas že ni več takó daleč, kakor bi kdo mislil, ko bodo ljudje na vse strani pogrešali lesá za najbolj potrebne stvari, in je zató ukazal, naj se mrličí ne pokopujejo več v lesenih krstah, temveč v platnenih vrečah?»

Ali ni res škoda, da se vsako leto položi toliko lesá v zemljo, kjer segnije? Če se bodo pa ljudje pokopavali v platno zaviti, ne bode se le prihranilo dôkaj lesa, temveč povzdignilo se bode tudi platnarstvo, ker bodo potrebovali izdatno več platna. Ali ni res?»

«Ne, Janez, tukaj ti ne morem pritrditi. Vidiš me, vojak sem bil, in če bi bil tedaj, ko mi je na vojnem polji krogla vzela nogo, ondu obležal mrtev, niti bi platnene vreče ne bil dobil za pogreb; če bi pa že danes vedel, da me kdaj položé v platno zavitega namesto v krsto zabitega v zemljo k poslednjemu počitku, povem ti po pravici, da bi me to užalilo v srce. Vidiš, ta cesarska naredba mi nikakor ni po volji. Prav takó malo se kdaj sprijaznim z óno, ki odpravlja marsikatere duhovne redove in samostane. Tudi te bi ne bilo treba!»

«Sevéda, vsak govóri za svojo pravico!» potrdi mu Janez. «Da bi bila tvoja škoda tem večja, čem več bi bilo odpravljenih samostanov, verujem ti rad. Vender pa mislim, da čem menj je samostanov v državi, tem več ji je na razpolago čilih, delavnih močij, tem več si bode lahko preskrbela vojakov in tem več bode prihajalo cesarju davka v blagajnice, ker bode delalo več ljudij, nego do sedaj. Potem pa še nekaj. Kakor so mi nedavno zatrjevali gospodje, ki pišejo po cesarskih kancelijah, bilo bi bolje za izobrazbo človeškega rodú, če se samostani odpravijo, ker, kakor so rekli, ondu še vedno vzgajajo ljudstvo v nevednosti. Če bi bil jaz cesar, odpravil bi samostane kár od kraja, najprej pa tiste, ki imajo silno veliko imenja nakopičenega.»

«Petelin, iz vsega sem spoznal, da si brezprimeren bebec, da sam ne veš prav ničesar, da sam kaj pametnega niti misliti ne moreš, temveč verno blebetaš le to, kar si slišal drugje, zlasti od ljudij, ki nosijo gospodske suknje. Ali si že kdaj

opóldne postál pred samostanskimi vrati in gledal, koliko lačnih siromakov se ondu vsak dan nasiti? Ali si že kdaj pomislil, kje da se je ohranila učenost in vednost v dóbi tridesetletne vojske, ko si človek noč in dan ni bil gotov življenja, če ne v samostanih, ki so se takoj od svojega početka vedno bavili z vednostjo? Ondu so se spisovale in prepisovale knjige, učene knjige, ko se posvetnim ljudem še sanjalo ni, da se kdaj porodí kak Gutenberg in izumi črke za natiskavanje bukev. Kakor književnost, razcvitali sta se v samostanih tudi slikarstvo in godba. Kdo vé, kje bi tičali še dandanes, da ni bilo samostanov na svetu.»

«Takó je bilo morda kdaj prej, ali sedaj ni več takó,» trdi Janez, «vsaj cesarski gospodje komisarji, ki imajo to reč v rokah, pravili so mi takó, in tim verjamem, ker morajo vedeti. In ti gospodje so mi nedavno zatrjevali, da denášnji menihi in nune po samostanih lenobo pasejo.»

«To ni res, in kdor takó govori, ne vé, kaj trdi, ker ne pozná notranjega življenja po samostanih,» zagovarja Matej vedno gorečneje svojo trditev. «Moliti in se zajedno baviti z vsakovrstno učenostjo od zgodnjega jutra do pozne noči, ne pravi se lenobe pasti. Odkod si torej gospóda izvaja pravico zatirati take samostane in ogrebatí njih premoženje? Ničesar bi ne rekel, ako bi si bili samostani pridobili imenje po hudodelstvih, kakor svoje dni vitezi — razbojniki, ki so imeli svoje gradove na nepristopnih vrhovih zidane, s katerih so napadali potujoče trgovce na cesti. Ali samostani so si pridobili imenje popólnoma po pravici, nekoliko, ker ga jim je prinesla ta ali óna oseba, vstopivši v red, nekoliko pa, ker ga jim je zopet druga volila na smrtni postelji. Kaj bi rekel, na primer, ako bi bil danes učen in bogat gospod, ki bi imel v Podpeči lep grad, katerega si podedoval po očetu, in bi se ondu bavil jedino z vednostjo in učenostjo, pa bi prišel k

tebi cesarski komisar, rekoč: ‚Janez, ti živiš le záse, in ljudstvo nima od tvoje učenosti in tvoje imovine ničesar, zato ti vzamemo premoženje, knjige pa prodamo, da pride oboje med národ‘. Ali mi ne odgovarjaš ničesar? Vidiš, taka krivica se je zgodila tudi samostanom, katerim so pobrali premoženje in prodali knjižnice. Lepo te prosim, kam bi prišli po tem poti?›

Janez ni vedel kàj odgovoriti učenemu beraču. Ravno o pravem času je prišla vrsta nánj, da so mu godci na čast sv. Šentjanža zagodli in zapeli:

Ena ptička priletela
Je 'z dežeले Indije,
Prelepo nam je zapela
Od žlahtne vinske trtice.

Matej je šepal zopet iz hiše na dvorišče med berače gledat, kje je še treba tega ali ónega.

Na veselicah, zlasti na svatbah, čas hitro mine. Predno bi si mislil, jelo se je mračiti; z mrakom vred je pa začelo tudi silno deževati. Cedilo je, kakor če bi se bile odprle vse zatvornice na nebu, in Ljubljana je jela od ure do ure naraščati. Drugi dan je stalo močvirje, podobno velikemu jezeru, že čez in čez pod vodo. Opóldne so se hoteli svatje s čolni vrniti v Podpeč, toda Janez ni bil še pri volji, češ: «Šaj imamo še časa dovólj, in predno bode noč, lahko smo še domá. Sicer pa nič ne dé, če se tudi nekoliko vozimo ponoči. Tem lepše bode, ker mislim, da se popóldne dež poleže, ako ne laže veter, ki se je ravnokar izprevrgel.»

Takó je določil Janez in takó je tudi ostalo. Stari in izkušeni Selan je sicer odločno odsvetoval ponočno vožnjo, ker se pa Anica ni branila, zato se je končno mož nejevoljen udal. Godci so jo veselo rezali še do mraka in uganjali burke; zlasti, ko je prišla pogača na mizo, šal ni bilo ne konca ne

kraja. Janez je bil jako vesele volje in je praznil kozarec za kozarcem, ne takó pa nevesta Anica, ki si je često brisala solzne oči. Toda kaj to, kdo se meni na ženitovanji za nevestine solze. Te morajo biti, in slovenska mati še menda ni porodila neveste, ki bi se ne jokala na dan poroke. Kaj je Anici sililo solzé v oči, to naj si prijazni bralec sam raztolmači, kakor mu bolje kaže.

Janez je ugenil, da se bode do večera vreme presukalo. Veter je razpodil deževne megle in pri Sv. Jakobu je ravno zvonilo Marijo, ko so svatje ob prižganih plamenicah stopili v čolne ter so takoj po prijaznem slovesi od ljubljanskih nevestinih svatov zaporedoma odrinili po Ljubljanci gôri proti Podpeči.

«Matej, ki takó rad bredeš po svetu, pa se še pri nas kaj oglasi, bodeš vsaj videl, kakó se bode godilo mladi gospodinji,» zavpije končno Janez iz poslednjega čolna za poslovilo Koprivi, stoječemu na pristanišči.

«Bom že, če Bog dá, prav kmalu! Le srečno se vozite!» oblubi Matej.

Veselo petje se razlega po Ljubljanci gôri iz čolnov, za katerimi gledajo nevestini svatje, dokler jih ne vzame temna noč. Le krvavo-rdeče plamenice so še videti, drugega nič.

Nevestini svatje gredó zopet v hišo, kajti vsega je še dosti. Matej je imel zopet polno posla z berači, katere je stari Selan sedaj povabil v vežo in jih posadil okolo mize, kjer so prej sedeli godci. Zajedno je ukazal jim na mizo nanositi jedi in pijače, kolikor je le gôri šlo. Vse je bilo zopet dobre volje, le starega Selana je jelo čim dalje tem huje boleti srce. Milo se mu je storilo, da je ostal mož sam na stara leta; šel je za nekaj trenutkov v svojo spalnico, kjer ga nî nihče videl, in tu se je mož čez dolgo, dolgo let zopet razjokal kakor otrok.

Od Trsta sem so se jele v tem čudovito hitro gnati nove gruče črnih oblakov, iz katerih se je polagoma oglašal grom. Bliski so se jeli križati, cesar pa svatje v hiši niti opazili niso. Zunaj se je vlila ploha.

«Sveti križ božji!» viknejo prestrašene ženske, ko se vse križem kàr rmeno-zelenkasto zabliška, zajedno pa zagrmí, kakor bi se ljubljanski Grad podiral.

«Treščilo je nekje blizu,» pravi Matej in stopi pred hišo gledat, ali se morda kje posveti. Ničesar ni videti. «Bog jih varuj nesreče, ki so na vodi!» mrmrá Matej in gré zopet v hišo, kjer jamejo veseli godci pospravljati godala in pihala, svatje se pa tudi odpravljajo domóv. Prvo se poizgubí ženstvo, ker jih plaši huda ura. Možki se obirajo le bolj počasi, kajti obilo izbornega vina je še na mizah. Takó zopet poteče nekaj časa, kar stopi ves zasopljen jeden Janezovih svatov, moker, da se kar cedí od njega, med odhajajoče svate in omahne na prvo prazno klop.

«Moj Bog, kaj se je zgodilo?» vzklikne stari Selan, ki je le nekaj trenutkov prej zopet prišel med odhajajoče svate.

«Oče, grozna nesreča, pomagajte!» diha mokri svat in globoko sope. «Treščilo je v čoln, kjer smo sedeli z Janezom in Anico. Sam ne vem, kakó je prišlo: blisk, grom in prevrnjeni čoln v kalnih valovih nad Prulami je bilo vse zajedno! Kolikor sem opazil, to sem jedini, ki se je rešil. Zaostali smo nekoliko za prvimi štirimi čolni in takó ni bilo človeka pri rokah, ki bi nam bil pomagal iz deroče vode. Tekel sem, kar so me nosile noge, da greste pomagat, če se dá še sploh kàj rešiti.»

Svatje hité iz hiše, ali zdajci srečajo ostale svate, ki so se vozili v Janezovem čolnu, do kože premočene.

«Kje sta ženin in nevesta?» vzkliknejo Ljubljančanje.

«Bog vé, kje,» odgovoré žalostno Podpečanje. «V temni noči skoro da nismo videli drug drugega, pač pa smo vsi slišali preplašen vzklik nevestin: ‚Janez, Janez, pomagaj!‘ — ‚Tukaj -le za rame se me primi,‘ zavpil je Janez, potem pa nismo slišali ničesar. Vsak je imel zadosti posla sam s seboj, da se je rešil iz deročih valov. Na bregu šele smo se našli, in se povpraševali po ženinu in nevesti. Nihče ju ni videl.»

«Moj Bog, moj Bog, možje, hitro nazaj po plamenice in na vodo, morda ju vender še rešimo,» tarna stari Selan in hití kar more proti dômu, svatje pa za njim. Do polnoči so iskali in z drogovi iztikali po Ljubljani. Od strele razklani čoln so našli na dnu vode, mladih poročencev pa ne.

Za dva dni je voda vsehnila in je blizu Fužin pod Ljubljano spustila dva vtopljenca na breg. Ženska se je držala možkega okolo vratù. Bila sta Janez in Anica.

Spomladi je kukavica pobrala tudi starega Selana. Matej Kopriva je pa zopet odšel po svetu, od koder se ni nikdar več vrnil v domovino. Kje je ostal in odkod se je preselil v boljšo domovino, nisem mogel zvedeti.

XIV.

Goveja kuga se je oglasila po hlevih in kar od kraja pobirala kmetom živino, ne izbirajoč mlade ali stare, vól ali krav. Kar si je zaznamenovala s smrtnim svojim dihom, tisto je bilo njeno kar od kraja! Vehovcu je pobrala v hlevu vse od največjega do najmanjšega, niti repa ni ostalo v njem.

Prišla je spomladi slana na sadje, sočivje in krompir in je vse vzela, da niti semena niso pridelali; poleti so se nagnali hudourni oblaki, iz katerih se je spustil ledeni bič, pogubna toča, ki je strla strneno in oklestila sadje; v križev

teden na jesen je zopet padla slana in vzela ajdo. Kmet, sedaj pa živi! Živina ti je pocepala, sočivja in sadja, kar zaleže zlasti pozimi, niti pokusil ne bodeš, sedaj ti je šel pa tudi ves kos kruha rakom zvižgat, kajti do boljšega kakor do ajdovega se še nisi vzpel in se tudi ne bodeš!

Vse to se je razvijalo v goli in bridki resnici pred očmi mladega Vehovca — Peterčevega Jaka, ki se je priženil k liši. Slonel je zamišljen pri mizi in si podpiral glavo.

Žena njegova, nam že iz prejšnjih časov znana Vehovčeva Micika, sedela je pri oknu za kolovratom in pridno sukala pražnjo nit. Čimdalje bolj pogostoma so ji uhajali pogledi na zamišljenega ljubega moža, ki je tako tiho sedel za mizo. Kar nič več se ne more brzdati, zato izproži:

«Kaj, za Bóga, pa vender takó preudarjaš, Jaka? Nikari si ne beli glave, ne pomaga ti sedaj itak, ako se nas ne usmili Bog, ki nas je takó silno udaril. Vse naše modrovanje nam ne dozori niti jednega ajdovega zrna! Pusti premišljanje in zaupaj v Bogá.»

«Lahko govoriš, ker nisi gospodar. Če bi bila pa ti na mojem mestu, stavim glavo, da bi jo povešala še bolj. Le pomisli, odkod bomo jemali le živež, ker je vse strto, kaj šele živino za delo in krave za mleko? Bog bi imel pač čuda dela, če bi hotel paziti na vsako goved, ki pogine, in gledati na vsako ajdovo zrnice, predno ga vzamejo Grintovca ledeni vetrovi.»

«Oh, kakó govoriš vender pregrešno; ali se ne bojiš Bogá? Poznam te sicer, da ne misliš takó, kar se ti v nejevolji zmika z jezika, vender pa je táko govorjenje greh! Ali nisi slišal v nedeljo gospoda v cerkvi, kakó je Bog izkušal pravičnega Joba in kakó ga je potem čudovito zopet obdaril z vsem, kar mu je bil vzel? Veruj mi, da tudi nas ne bode zapustil!»

«Vse prav in lepo, ali odkod naj vzamem vole za delo in kravi za molžo?»

«Bog jih je nam vzel, Bog jih bo zopet dal, če bo njegova sveta volja! Le potolaži se!»

«Ko bi s tolažbo tudi le delati mogel, ničesar bi ne rekel! Ali kakó naj orjem brez vól, odkod bodeš jemala mleko za otroke in sploh za nas vse, ki nam je doslej vendar toliko zalegalo vsak čas?»

«Razorali, kar bo, bodo nam že dobri in prijazni so sedje, mleka se bode pa treba nekaj časa odvaditi, kakor se ga navadno odvadimo tedaj, ko krave pričenjajo.»

«Odkod pa hočeš denarja za opravke? Strneno, zlasti pa pšenica, ki smo jo imeli vedno vso za pródajo in za biro, bila je strta, da je niti želi nismo, kaj šele mlatili. Odkod vzamem za davek?»

«Veš kaj, Jaka, bratu pišiva. On ima, in kolikor ga poznam, posodi nama rad toliko, da si zopet kupiva živino in se preskrbiva z živežem. Kaj praviš?»

«No, ta bi bila res lepa!» vzklikne Jaka, «da bi pričeli še dolg delati! Sama veš, koliko se nama je bilo potiti, predno sva poravnala stari dolg. Bog naju varuj novega!»

«Če pa mora biti? Živ vender ne moreš pod zemljo! Vse kaj drugega je delati dolg iz potrebe in rabiti denar za potrebo, nego se zadolževati in denar zapravljati, kar se pa nama vender ne more očitati! Drugo jesén, če Bog dá, tedaj mu jih vrneva.»

«Ne in ne, dolga ne bomo delali!» reče Jaka odločno.

«Če Bog dá, saj ti ga tudi treba ne bode, ali sedaj se ne moremo geniti ne na desno ne na levo. Ako se v nesreči obrnemo do brata, bila bi to prošnja v sili. Le pomisli, ako bi bil moj brat kmet, ti pa gospod in bi bila božja roka njega zadela, ter bi se bil on do tebe obrnil, rekoč: ,Ljubi

svak, posodi mi kakih dvesto goldinarjev, da si zopet napravim potrebno živino. Jeseni, če Bog dá, vrnem ti jih. Ali bi mu jih ne dal?»

«Précej, ako bi jih le imel!»

«Vidiš, moj brat tudi ne stori drugače.»

«Če bi pa drugo jesen ne mogla plačati, kaj pa potem?»

«Kakó bi ne mogla, ako nam Bog dá dobro letino?»

In če bi se tudi nekoliko zavleklo, brat ne poreče ničesar.»

«Takó misliš ti, ne pa brat, ki je sama natančnost! Moj Bog, moj Bog, dosedaj sva gospodarila v potu svojega obraza brez dolgá, in sedaj naj bi jela dolg delati, ko gré takó trda za denar!»

«Ti pa res obupaš pri vsaki malenkosti! Vse bi še bilo, ko bi imel le nekoliko več pravega zaupanja v Bogá,» pravi ona in si obriše solzne oči.

Duri se odpró na iztežaj, in v hišo privró otroci. «Mama, mama,» kričé vse križem, «takó smo lačni, dajte nam kruha!»

Očeta zbode pogled na nedolžno lačno mladino v srce; vstane in odide na vas.

«Ljubčki moji, kruh nam je letos vzela ljubi Bog, prinesla pa vam bom suhih hrušek, da se potolažite. Ti, Jakec, imaš jutri šolo, ali si se naučil, kar so vam naložili gospod?»

«Sem se, mama, ali naj vam povem?»

«Le,» pravi mati. Deček začné gladko in točno:

«V tistem času je rekel Jezus svojim učencem: „Ne skrbite, kaj bodete jedli in pili in ne, s čim se bodete oblečili. Ali ni življenje več nego jed in pijača, telo več, nego obleka? Poglejte ptice pod nebom: ne sejejo, ne žanjejo in ne spravljajo v žitnice, in vendar jih preživlja oče nebeški. Ali niste vi več, nego so oné? Kdo izmed vas more svojemu telesu pridejati le vatel dolgosti? Ali pogledjte lilije na polji: ne delajo in ne predejo in vendar vam povem, da niti Sa-

lomon v svoji slavi ni bil takó opravljen, kakor vsaka njih. Če že Bog takó oblači travo na polji, katera danes stoji in jutri že zgori v peči, ali ne bode skrbel bolje za vas, o maloverniki? Zatorej ne skrbite, kaj bodete jedli, kaj bodete pili in s čim se bodete oblačili, takó delajo nejeverniki. Skrbite zlasti za kraljevstvo božje in njegovo pravičnost, in vse drugo vam bode privrženo. — Sedaj sem pa že povedal, mati!»

«Prav lepo si se naučil, gospod te bodo veseli, sedaj grem pa takoj po hrušek na vrh.»

Ko bi bil Jaka le nekoliko še posedel in slišal, kaj je pripovedoval Jakec, prišlo bi bilo morda marsikaj drugače, nego je bilo pozneje. Nikamor namenjen in brez dela, ker je bil sopraznik, prikretil je pred kovačnico, kjer so ravno dovršili okovanje Deteljinega voza iz Moravč, katerega je hotel kovač še danes spraviti domóv. Ker ni bilo Deteljine živine pri rokah; povabi kovač Vehovca, če bi mu ne hotel pomagati, da spravita voz v Moravče. Požirek vina se že dobí.

«O zakaj ne,» odgovorí postrežni Jaka, «saj danes ničesar ne zamudim, bodem se vsaj nekoliko razvedril.»

Možá se oprimeta vozú in kmalu nató se ustavita pred Deteljino hišo v Moravčah.

Ko je Detelja poravnal račun s kovačem, dal jima je za «likof» vina. Hej, kakó se je prilegalo zlasti Vehovcu, ki mu je takó po redkem prišel na sled, odkar je gospodaril! Na čast mu bodi rečeno, Jaka se je do malega odvadil veseljaških in lahkoživnih navad ter se je povsod in vedno prav prijemal dela. Celó stara Vehovka ga je bila vesela, dokler je živela, takó je bil priden in trezen. Po dolgem dolgem času je prišel nocoj do slatne kapljice božje, ki se mu je zdela tem boljša, ker je védel, da ne bode treba šteti niti beliča zánjo; zató bi se je bil, če bi bilo mogoče, napil za nekaj časa celó za v bodoče, saj takó le Bog vé, kedaj

zopet pride do nje. Žal, da tega ne zmore celó najpridnejši človek!

Vino, pravijo, razkadí človeku skrbí, olajša srce, razvedrí um in razveže jezik. No, vsega tega nocoj pri Jaki še ni bilo opaziti, zlasti skrbí se ni mogel iznebiti po nobeni ceni; tudi v gostilni pri Detelji je podpiral glavo in strmél prědse.

«Kaj pa gledaš, kakor božji volek? Ná, jej in pij, pa vesel bodi, da živiš,» dregne ga kovač in porine prědenj več koscev narezanega belega kruha in poln kozarec rdečega vina.

«Lahko govoriš, ker ti ognja v kovačnici ne more kuga vzeti, kakor je meni izpraznila hlev!» vzdihne Jaka in premišlja dalje.

«Nič ne maraj, kadar bodeš potreboval živino, boš jo že dobil, dvakrat, petkrat toliko, kakor si jo imel, če le hočeš. Sevěda se ti bode treba nekoliko zadolžiti, toda kaj to tebi, ki imaš nezadolžen dom!»

«O tem sva še prav danes pomenkovala ž njo in dejala je, da bi nama še najbolj kazalo, ako bi se obrnila do brata, ki je na Dunaji; on bi nama, pravi ona, izvestno rad pomagal iz zadrege.»

«Ta—a?» zategne kovač in serpo pogleda Jako, kakor bi ga hotel prebosti, «tá, praviš, da vama pomaga, ta škrije, ki svoj živ dan ni bil kaj prida, sicer bi bil novo mašo pel! Če bi bil kaj vreden, ne bi ga bili v Ljubljani spodili iz cesarske službe, ki mu je več nesla na leto, nego najboljši grunt v naši vasi. Verjemi, da bi ta sam rad vzel, če bi mu ti kaj dal, kaj pa, da bi on podpiral vaju. Nató vama niti misliti ni, jaz poznam gospôdo.»

«Veš kaj, kovač, o našem gospodu pa le nekoliko drugače govôri, če hočeš, da me ne ujeziš. No, da bi te sedaj slišala ona, sestra njegova, to bi te izpovedala!»

«Kaj gospod, kdo je gospod? Škrije je bil, ne pa gospod in sedaj je vojak, ne pa gospod. Gospodje so tisti, ki maše beró,» trdi svojeglavi kovač in nadaljuje: «Sicer je pa nama, ki sediva tukaj pri vinčku, prav vse jedno, ali je tvoje žene brat gospod ali ne, dokler ga nam ne bode treba rediti, česar se po pravici bojim, kajti te vrste ljudje, ki se vse življenje potikajo po svetu, na stare dni radi priberačijo v domačo sosesko, da so sosedom v nadlego. Jaz bi rad pomagal le tebi. Pusti gospoda, ali kar že je, pri miru in poslušaj mene. Jaz imam, kakor veš, nekaj goveje živine pri ljudeh na reji. Jedno teh krav, dobro blagó, rečem ti, vzamem jutri domóv, ker dotična babnica premalo skrbi zánjo. Vidiš to kravico in če hočeš dve, tri imaš takoj jutri v hlevu, in niti bora ti ne bode treba šteti zánjo. Na rejo ti jo dam. Paše in pastirjev imaš na izbiro, torej si le samó izvôli, koliko jih hočeš. Sevéda bode tèle moje, kadar ga storí, mleko in vsi mlečni izdelki kakor tudi gnoj pa ostane tebi. Vidiš, takó se ti bode takoj pomagalo, ne da bi ti bilo treba kaj šteti za tó. Kar se tiče vól, posodim ti denarja, kolikor ti ga treba, da si jih kupiš. Ker sva prijatelja, dam ti ga po deset od sto; toda vrneš mi ga, kadar ti bode prilika. Takó bi ti še brat ne postregel, zató pa, če ti je po volji, udari!»

Vehovec je bil že nekoliko vinjen, zató ni dolgo pre-mišljaj, ali bi, ali ne. Zadolžiti se je moral, naj se torej tù ali tam, mislil si je mož, to je že vse jedno. Vehovec seže kovaču v ponudeno desnico in vzprejme ponudbo. Sedaj pokliče kovač Deteljo in ga prosi, naj bi spisal dolžno pismo, ne da bi rekel, ker Vehovcu ne zaupa denarja brez njega, temveč le zató, ker nihče ne vé, kakó dolgo bode živel. Možem se tudi to ni napačno zdelo, čeprav so bile obresti nekoliko visoke. Toda kaj se hoče, časi so hudi in za denar je takó trda! Detelja je torej spisal dolžno pismo za 150 gol-

dinarjev z obrestimi po 10 od sto na leto ter se je podpisal za pričo, Vehovec se je ondu podkrižal, in pismo je šlo v kovačev žep, iz tega pa denar v Vehovčev pas. Ker je bilo pri hiši tudi semena in živeža treba za sproti, vsota nikakor ni bila previsoka.

Pozno zvečer je prišel Vehovec domov. Žena je v tem že otročiče spravila spat, potem je pa sedla za kolovrat in predla.

«Micika,» nagovori jo Jaka, «če uganeš, kje sem bil, pa ti povem nekaj veselega.»

«No, če bode tvoja novica res takó vesela, kakor dobro vem, da si bil s kovačem pri Detelji, potem bi bilo že prav.»

«Ne bode nama več treba pisati bratu na Dunaj po denar, saj ga že imam, kar ga treba do novine in za vprežno živino. Vidiš ga, tu-le je!» Vehovec vrže s srebrom napolnjeni pas na mizo. «Kravica pa pride jutri v hlev.» Nató začne ženi razlagati, kakó in s kakimi pogoji je vzel denar na posodo in kravo na rejo. Žena ga posluša, in ko Jaka konča, sklene roke in jih položi v naróčaj, rekoč: «Jaka, kaj si pa vender mislil, da si se prodal kovaču? In za takó drage obresti! Ničesar bi ne rekla, če bi ti bil posodil denar Detelja, to je poštenjak od nog do glave, kakor je kovač obešenjak brez primere. On nas sovraži, odkar so nam umrli rajni oče, če tudi ne vemo, zakaj.»

«Kakó vender govoriš, Mica? Ako bi me kovač sovražil, pač bi mi ne bil ponudil denarja in poslal krave na pomoč družini, temveč bi se bil veselil, da nas takó tare.»

«Da, ti misliš takó, ker menda nisi še pomislil, koliko jih je že ta mož spravil na beraško palico in pognal po svetu z dobrotami svojimi. Bog daj, da bi se motila!» pristavi še skrbna žena.

Prišla je druga jesen, in Vehovca sta si že toliko pri-gospodarila, da sta imela denar za vseletne obresti na strani.

Kovač pa, videč, da bi Vehovec denar tudi lahko porabil drugje, obrestij niti vzeti ni hotel in takó tudi tretjo jesen, t. j. drugo, odkar so mu obresti tekle, češ, saj je še čas in poštenjak si tudi, kolikor te poznam. Pri tej priliki si je dal opraviti pri novem vozu, katerega je okoval sosedu Močilnikarju. «Vidiš, Vehovec, kaj takega bi tudi pri vas ne bilo odveč, potem pa dva konjiča v konják, in hajdi, v Ljubljano ali še celó dalje — tjà do Trsta tovorit! Ondu se iz lahka služijo lepi denarci, vozniki pa izvrstno živé po gostilnah. Le veruj mi, da ga vsak voznik, ki tovari iz Ljubljane v Trst, več izpije v jednom tednu, nego ti, Vehovec, vse leto na Zagorici. Koliko pa šele pečenke pojé! Glej, Vehovec, kaj takega bi ti neslo več, nego pa, da se ukvarjaš s poljem. Stari Vehovec je tudi rad zaprezal in potezal v Ljubljano, kjerkoli in kadarkoli se mu je ponudila prilika. To nese, le verjemi!»

«Bilo bi že vse prav, toda vozarenje stane mnogo denarja, predno se more človek le pokazati na cesto. Le pomisli, kaj bi me veljal močán, na železne osi okovan voz, kaj konji in kaj konjska oprava; izpod tri sto bi si niti pričeti ne upal,» pravi Vehovec, kateremu je kovačev nasvet nad vse po volji. Kakor je bil Jaka sicer priden in delaven, vender bi bil še izdatno rajši vozaril, nego kmetoval. In — kdo rad trpi in si ne poišče rajši zložnejega zaslužka, če se, le dá?

«No, treh sto ti ravno ne bode treba; ako hočeš biti pameten, opraviš tudi z manjšo vsoto. Jaz ti napravim voz za majhen denar takó trden, da naložiš tudi lahko v Trst, in za konje in opravo se tudi dobí denar. Morda bi ti ga dal celó jaz.»

Ko se Vehovec vrne od kovača in svoji ženi omeni razgovor ž njim, pravi ona: «Lepo te prosim, pústi mi vo-

zarstvo, to ni za kmeta; ali bi še to malo posestva, kar ga imamo, zvozil po svetu?»

«Ne, ampak denarja hočem zaslužiti, da bomo s časoma mogli še kaj prikupiti k temu, kar že imamo. Ob samem kmetovanji bi to pač ne bilo mogoče. Vozarstvo, pravi, da nese.»

«Dà, dà, nese, toda komú? Krčmarjem ob velikih cestah in pa kovačem, potem pa tistim velikim podjetnikom, ki se bavijo jedino le stem in imajo vedno po svojih 20 do 50 vóz na cesti. Tistim nèse; kjer se pa gospodar sam potika za konji, ondu je povsod izguba, ker zaslužek sproti zapravlja, česar hlapec ne more. Le jednega mi pokaži izmed kmetov, ki bi bil obogatel pri vozarenji? Toda kaj pravim, obogatel, le jednega mi pokaži, ki bi še ne bil prišel popólnoma na nič pri tem zaslužku? Domá zastaja delo, na cesti se uničuje voz in živina, gospodar sam se pa se odtuji delu in zapravlja denar in poštenje. Pameten bodi in dóma se drži, saj veš, kaj so tolikokrat zatrjevali ranjca mati: ‚Ljubo je domá, kdor ga prav ravná.‘ In še nekaj: Kje pa imaš dénar za konje, opravo in voz? Kaj meniš, da stane to takó malo, kakor če bi šel kimpež kupovat?»

«To sva s kovačem že vse preudarila, in on je, ki bi mi oskrbel vse to!»

«Kovač mora imeti kaj posebnega, da je takó dobroten. Sicer ni to njegova navada,» opomni ona.

«Res je dobrega srca, če ti povem, da niti obrestij ni hotel vzeti od denarja, ki sva mu ga dolžna, češ, saj je še čas, naj ga le porabiva za druge opravke.»

«Kaj, niti obrestij, praviš, da ní vzel? Ali se mu mari bléde? Drugi upniki navadno komaj čakajo, da se jim obresti natekó in takoj tožijo zánje pri gosposki, ako jih ne plačaš o pravem času, kovač jih pa ne vzame, ko mu jih ponujaš?»

No, tega človeka več ne umejem. Svoje dni, zlasti dokler so živeli ranjca mati, bil je ves drugačen. Dobro, da mu nismo bili nikdar ničesar dolžni. To vem, da bi nas ne bil čakal niti pol ure, temveč takoj tožil na rubež.»

«Kdo vé, kaj ga je izpreobrnilo. To se dostikrat zgodí kar čez noč,» opomni Vehovec in odide po opravkih.

Misel na vozarenje v Ljubljano in če ne bi bilo drugače, celó v Trst, padla je pri obeh Vehovcih na rodovita tla, kjer je jela takoj poganjati kalí. Četudi se je Vehovka iz prva branila in upirala, bilo je tega upora venderle manj od dné do dné, pri Jaku pa od dné do dné več veselja, in dostikrat je zidal zvečer svoji ženi zlate gradove na oblake, kakó ji bode donašal polne pasove križastih tolarjev in smar nih petic. Dolgo ni bilo, menda že drugo pomlad, ko mlada Vehovka končno pravi: «Če misliš, da bode prav, pa si omislímo vozarstvo, saj je s kmetovanjem res dandanes jako majhna. Bodemo že vsaj prej lahko poplačali ves dolg, kakor bi nam bilo to sicer mogoče in če že drugega ne, vsaj kruha bode vedno dosti pri hiši!»

Na sv. Gregorija dan sta šla Vehovec in kovač v Kamnik po konje; konjsko opravo pa je napravil moravški sedlar. Štiri tedne kesneje je stal pred Vehovčevo hišo nov tovorni voz, v kovačevi omari pa je ležalo novo dolžno pismo za 445 goldinarjev, ki je nastalo iz prvotnega posojila v znesku 150 goldinarjev, h katerim so prišteli tudi triletne obresti, ččš, da ne bode nobene sitnosti, in iz novega posojila 250 goldinarjev za napravo konj, konjske oprave in vozá tudi po deset od sto.

«Kako daleč pa imam sedaj obresti poravnane?» vpraša Vehovec pri notarji v Kamniku, predno gredó iz pisarne.

«Do svetega Mihela tekočega leta,» odgovorí pisar, ki je dolžno pismo, dovršeno in podpisano na 445 goldinarjev,

izročil kovaču. Ta je nató sosedu Vehovcu odštél 250 goldinarjev, od katerih je pa 25 goldinarjev takoj umeknil in spravil, rekoč: «To bodi pa do svetega Mihela za pòta, troške in za obresti teh 250 glđ., česar nismo vzeli v pismo.»

Vehovec ni rekel ničesar, pač pa je žalostno prikimal z glavo, češ, ker že ni drugače, bodisi! Vender ga je pa veselilo, da ima tako dobrega prijatelja, ki mu vselej rad pomaga, da mu ni treba drugod iskati denarja. Oj, ti kratkovidni Jaka! Da si znal le nekoliko računjati, ne več, nego le sešteti, koliko si prejel in koliko si dolžan, pa bi bil takoj ugenil, odkod tolišnja kovačeva dobrohotnost do tebe!

Jaka in Mica sta jela premišljati, kaj bi se v Ljubljani še najbolj razpečalo o tem času. Končno ukrepeta, da bodi prva poskušinja z raznovrstnimi pridelki. Jaka je kupil nekaj mernikov prosa in ga dal v stope, da se mu napravi pšeno; prav takó je peljal takoj nató nekaj mernikov ječmena v mlin za ješprenj; fižol, kar ga je imel nakupljenega, čakal je domá novih svojih popotnih tovarišev, pšena in ješprenja, da se popeljejo skupaj v Ljubljano.

Mlinar se je na posebno priporočilo Jakovo podvizal, kar je le mogel, in kmalu nató je stal nekega jutra na vse zgodaj novi voz naložen s fižolom, ješprenjem in pšenom do vrha v lepih novih vrečah. Jaka je pa veselega srca zaprezal dva precěj čedna konja, dvojbene starosti, kajti nobenemu se ni dala več določiti natanko. Vlekla sta pa oba še dobro, kakor se je Jaka rad pohvalil ž njima.

«Bog in sveti križ božji!» pravi Jaka, ko je vse v redu, in požene. Konja potegneta, voz zaškriplje in se začne pomikati proti beli Ljubljani z živežem za vse tiste, ki živé iz rok v usta, od danes do jutri. «Da bi se le kaj prida prodajalo,» misli si Vehovec ves pot, «tedaj istržim vender lepe denarce, zlasti če se mi posreči dobiti možá, ki bi mi

pokupil vse, kar od kraja, četudi kak krajcar ceneje, ničesar bi ne rekel.» Srečo je imel in res našel moža, večjega branjevca, ki mu je prekupil vse blago in takoj v dobrem denarji plačal, zajedno pa Vehovca povabil, naj mu le še pripelje, kolikor hoče in kadar mu je ljuho; vselej bode vse spečal.

Domov gredé izračunil je Vehovec, da mu je prav deset goldinarjev dobička hodilo poleg vsega, kar je zajedel in zapil spotoma. «Ne bode slaba, če bode vedno takó,» rekel je zvečer svoji ženi, ko je otročičem «štruco» delil, «kmalu lahko poplačava ves dolg. Da polje ne bode na škodi, namamem si še jutri stanovitega delavca, ki bode mesto mene opravljaj gospodarjeva dela na polji, kadar bodem na cesti, in takó menim, da je na vse strani prav.» In res bi ne bilo napačno, ako bi bil Jaka ostal varčen in trezen, kakor je bil iz prva. Toda, ko je začutil mož za nekaj tednov prvi stotak v žepu, obšla ga je prešerna misel, da mu sedaj nikdar več poiti ne more. Jel je torej polagoma večkrat napajati na veliki cesti, nego je bilo treba in posedati navadno delj časa pri poliči, nego iz začetka. S tem sevéda se je jel krčiti čisti dobiček. Vender bi to še vse ne bilo izdalo kaj prida, le dohodki bi bili rasli bolj polagoma, če bi se Jaka le ne bil v Ljubljani jel vselej toliko časa muditi v družbi veselih, toda dvojljivih ljudij, ki so se njemu kar od kraja zdeli imenitni gospodje, ker so nosili gospodske suknje. Le-ti so se jeli približevati Jaku čimdalje bolj, jeli so mu napijati in dobre svete dajati, kakó in kam bi moral vozariti, da bi mu več neslo. Nasvetovali so mu vožnje v Trst. Ondu se neki zaklani prešiči, kakor tudi zaklana teleta izvrstno prodajajo, in prav sedaj-le, ko gré že nekoliko na zimó, bil bi pravi čas za to robo. Kmalu ga pregovoré in nekega dne, ko se Jaka vrne iz Ljubljane, poročí ženi, da bi ne

bilo napačno, ko bi svoje vožnje podaljšal do Trsta. Morda celó ne bode treba do tjà, ako se mu posreči spečati robo Krašovcem, ker le malo pridelajo domá. Žena ni kàj prida ugovarjala, vidèč, da trgovina res precèj nese, in Jaka je šel h kovaču, kateremu je takoj razodel svoj namen. Dogovorila sta se še za drugi voz, kajti v Trst peljati z jednim samim vozom, to se ne izplača, z dvema pa že precèj dobro. Za nov voz sevéda bi bilo treba tudi novih konj in za vse skupaj zopet najmanj 250 goldinarjev, Vehovec jih je imel, še več, nego toliko, toda ne sme jih izdati, kajti potrebuje jih prepotrebno za trgovino. «Kovač dá še jednoč, potem bodeva pa kmalu obračunjala,» mislil si je Vehovec in je tudi res v tem zmislu nagovoril kovača. Ta se je nekoliko popraskal za ušesi, potisnil kapico na glavi nazaj, potem pa rekel: «Jaz sam nimam toliko, kolikor ti je treba, ali preskrbim ti, le zanesi se na moje besede! Za voz ti ne bode treba skrbeti, naredim ti ga že brez denarja, in primaruha tak mora biti, da bodo Tržačanje kàr gledali za teboj, ko bodeš ondu po vélikem trgu pokal z bičem, in povpraševali se bodo: ‚Odkod pa je ta in čegav?‘»

«Saj pravim, kovač, da bi jaz ne vedel kàj začeti tu na Zagorici, če bi ne bilo tebe tukaj. Ti si mi res boljši, nego rodni brat, da boljši, nego bi mi bili oče, če bi še živeli, Bog jim daj nebesa! Če bode kdàj kàj iz mene in kar bode, za vse se mi bo zahvaliti le tebi samemu.»

Ko je Vehovec pri kovači opravil in svoj dolg zópet pomnožil za poltretje sto goldinarjev, upajoč, ca s tem posojilom v jedni zimi toliko prikupčuje v Trstu, da o bodočem sv. Mihelu kovaču vse lahko poplača in pa da mu še nekaj ostane, gré Jaka iskat delavca, katerega tudi skoro dobí. Da bi imel pa še stalno zanesnega človeka za gospodarstvo, nagovorí tudi Javoršekovega Jako, ali se ne bi hotel

preseliti k njemu, saj delati mu ne bode več treba, nego le, kar bo sam hotel; jesti in stanovanje bode pa že imel. Jaka je nekoliko premislil, potem se nekoliko branil, češ, da to ni zánj, končno pa venderle vzprejel ponudbo. Takó si je Vehovec začasno vse uravnal za bližnjo bodočnost. V tem pa nikakor ni zanemarjal svojih rednih vožnjâ v Ljubljano, le da mu niso več donášale tolikanj čistega dobička, kakor iz prva, ker je cesta mnogo pobrala gôri in dôli. V Jaku se je vzbudil zopet stari veseljak, kakršen je bil pred poroko. Tudi že omenjeni «gospodje» v Ljubljani so ga izpili marsikak bokal na Jakov račun. Ko jim Jaka nekega dné opóldne pri kosilu v gostilni «*pri zeleni žabi*» objavi, da že bodoči teden napreže v Trst, kajti drugi voz je že dovršen, nasvetujejo mu tisti gospodje iz gole prijaznosti, kakor rekó, celó gostilno v Trstu, kjer naj ostane. Reklo se ji je «*pri jadranskem morji*»; ondu, trdili so «gospodje», ostaja vse, kar vozi tjâ iz teh krajev. Jako postrežni ljudje so tam, dobra ukusna in jako cenena kuhinja se tudi dobi, in zabava po dovršenih opravkih kakor tudi po kosilu je posebno zanimiva. Kadar kdo izmed njih potuje v Trst po opravkih, vselej ostaja tamkaj in se vedno izvrstno kratkočasi.

«Prav hvaležen sem Vam, gospodje, da mi greste takó na roko, saj bi res ne védel, kam bi se obrnil v Trstu, da bi ne prišel v kremplje pesoglavcem, ki človeka živega oderó in golega domóv pošljejo, kakor so dostikrat pripovedovali moj rajni oče. Kakó je vender lepo, če ima človek povsod dobre prijatelje, ki ga varujejo škode. Natararica, še jeden bokal, ker so gospodje takó prijázni z mano, zabitim kmetom!» «Gospodje» se na videz nekoliko upirajo, češ, da ne potrebujejo nobene nagrade za svojo prijáznost, kajti to je vender dolžnost vsakega človeka, da obvaruje svojega bližnjika škode, kjer more. Če pa zató vino že mora biti na

mizi, se mu tudi ne bodo upirali. In kozarec jame krožiti, da je veselje.

«Kdaj pa mislite odriniti v Trst?» vpraša končno nekdo izmed družbe mimogredé Vehovca, da sploh kaj izpregovori, ko začne govorica že nekoliko pešati.

«No, če Bog dá srečo in zdravje, bodoči ponedeljek zjutraj zgodaj. Naložil bodem prekajene svinjine, klobas in fižola, in sicer za poskušnjo, da vidim, kakó bode. Za prvo vožnjo sem si volil nalašč takó trpežno blagó, da ne bodem imel sitnosti ž njim ali celó izgube, če bi ga ne mogel spraviti v denar,» odgovorí Vehovec odkritosrečno.

«Pametna je ta! Kaj pa laški, ali kàj znate?» vpraša ga drugi. «In nemški?» ponovi vprašanje v drugem zmislu tretji.

«Ničesar ne znam, ne laški, ne nemški, vender si pa upam do Trsta, ki ni še na konci svetá, izhajati s svojim domačim jezikom. Ali ne? Saj Trst vender ni še v Ameriki!»

Vehovčevih znancev jeden izvleče v tem zavitek kvart iz žepa ter jih dvakrat, trikrat izpusti med prste, rekóč: «Ali jih vržemo nekoliko, da nam bode krajši čas?»

«Le,» odgovoré vsi zajedno in tisti, ki je vprašal, jame mešati kvarte, dá jih dvakrat dvigniti, nató jih razdelí, in igra «*jedenindvajset*» se pričné in igra takó točno, da Vehovec kár gleda, kakó se tu hitro denar služi. Da se pa tudi lahko izgubi, na to mož niti mislil ni.

«No, oče, ali bi ne hoteli morda poskusiti sreče z nami?» vpraša ga óni, ki je delil.

«Bi že,» odvrne Vehovec, «če bi le znal, prav po volji mi je, kar vidim.»

«O, to je jako lahko, če le šteti znate in si posamične podobice zapomnite, koliko veljá vsaka. Vidite, to-le n. pr. je «kreguljček», sam na sredi kvarte, imenuje se «as» in šteje jednajst. Ta-le je «deseták v kreguljcih», ker je deset

kreguljcev naslikanih na enem listu in šteje deset. Vsak drugi list šteje, kar kaže, podobice, kakeršnekoli, štejejo po jedno. Vse kvarte so razdeljene v štiri barve, dve črni, dve rdeči in pri vseh velja glavno pravilo, da «as» šteje najmanj, podoba jedno, vsak drugi list pa, kar kaže. Sedaj pa veste vse. Če bi Vam dal n. pr. ‚deseták v srcih‘ v roko, že smetele nanj staviti precěj veliko, kajti rad pride za njim «as» in tedaj imate skupaj «jedenindvajset» jednic, t. j. dobili ste, ako blagajnik sam ne spravi tudi prav toliko skupaj.»

Mladi Vehovec je bil za igro jako nadarjen, ter jo je prej razumel, nego bi bil kdo mislil. Ko je bilo čas pognati proti dômu, imel je že za cel peták dobička na strani. «Šmencana reč,» misli si Jaka, ko se jako dobre volje pelje domóv, «to-le pa bo! Nekaj bo dajala trgovina, nekaj pa igra, in če pojde takó dalje, skoro bodem premožen in veljaven kmet, katerega bodo poznali povsod. Kakó dolgo pa smo jih metali? Dobro uro, pa sem si pridobil peták; hehehe, ta je pa takó dobra, kakor bi bil za cesarskega dohtarja samega!»

Ljubljanski škripci so si po Vehovčevem odhodu tudi zadovoljno meli roke, češ: «Kakó se je hitro naučil in kakó zadovoljno spravil peták, katerega smo vsejali za seme! Padel je na jako rodovita tlá, in nádejamo se dobre žetve!»

XV.

Ob času teh dogodkov sta si bili naša država in velika Rusija jako dobri prijateljici. Na ruskem prestolu je carovala tedaj cesarica Katarina, kateri je bilo samó do tega, da bi zapodila Turka iz Evrope in v Carjem Gradu ustanovila stari carski prestol krščanske države, katero je namerjala izročiti temu ali ónemu ruskemu princu. V to zvrho je pri-

pravil že leta 1783. njen general *Potemkin* tatarskega kana, ki je gospodaril v Krimu, da je za primerno nagrado Rusiji odstopil to deželo. Tatarji so se sicer uprli tej nakani z orožjem v roci, toda brez uspeha, kajti *Potemkin* je prihitel nánje z veliko vojsko in blizu tridesettisoč Tatarjev je ostalo na bojišči, potem pa so priznali ostali brez odloga Ruse za svoje gospodarje. Turčiji ta pridobitev nikakor ni bila po volji, kajti ni ji bilo neznano, da obrača ruska cesarica po Carjem Gradu svoje oči, zatorej je le čakala ugodne prilike, da bi Rusijo zavrnila v nje prave meje. Taka prilika se ji ponudi leta 1788., ko je na Ruskem nastopila huda lakota in ko je v nemško-rimskem cesarstvu dvigal upor svojo prešerno glavo na več krajih. Zlasti v Belgiji, ki je bila tedaj podrejena cesarju Jožefu II., bilo je upornikov več od dné do dné.

Turčija je torej Rusom napovedala boj, in našemu cesarju, ruskemu zavezniku, ni kazalo drugegá, nego se tudi dvigniti z vojsko in iti na Turka. Jožef je zbral vojsko, kakeršnih do tedaj še ni bilo videti mnogo! Blizu 250.000 pešcev, 36.000 konj in 900 topov se je dvignilo proti jugu na turško mejo, kjer se je ta silna vojska razprostrla od hrvaške meje ob Savi do Belega Grada ob sotočji Save in Dunava, dalje odtod po temeškem Banatu tjakaj do Erdelja in Bukovine. Vrhovni poveljnik je bil cesar sam, vojskovodij je imel pa več s seboj, izmed katerih omenimo za sedaj le treh, namreč: maršala grofa *Lacyja* in generala *Hadika*, ki sta zapovedovala ob Dunavi, in kneza *Liechtensteina*, poveljnika vojski na Hrvaškem in v Slavoniji, ob Savi ležeče.

Turški vrhovni poveljnik je bil veliki vezir *Fusuf*, ki je veleval blizu 120.000 možem. Le-té je razdelil po raznih tvrđjavah ob Savi in Dunavi; z drugimi pa je napadal naše čete, kjer se mu je zdelo najprilicneje. Tu in tam se je zagnal

preko Dunava ali preko Save, in mesarsko klanje se je pričelo povsod med našimi in Turčini. Pri Šabci je hotel tudi poskusiti svojo srečo, toda silno se je opekel, kajti cesar Jožef, ki je ondu osebno zapovedoval dné 18. aprila, potolkel ga je. Véliki vezir se je umeknil in miroval, dokler se mu ni posrečilo združiti svoje vojske z óno vidinskega paše *Kuščuk-Hasana*. Cesar Jožef in Lacy sta se v tem pripravljala za oblego Belega Grada, in sicer na srbski strani Save. Pri Zemunu je pustil cesar rezervo kakih 30.000 móž.

Ko se je véliki vezir zopet čutil zadosti trdnega, preplul je s svojimi četami pri Kladovi. Dunav, in planil na rišave okolo Mehadije, kjer je našega generala Wartenslebna zapodil v beg. Nató se je razprostrl po temeškem Banatu in tudi ondu zmagoval povsod, kjer se je pokazal. Našinci so izgubili ondu malone vse vozove, in kdo vé, kakó bi bilo prišlo, da ni pričelo silno deževati, kar je vélikemu vezirju jako oviralo prediranje po močvirnem Banatu. Zató se je rajši umeknil čez Dunav na Srbsko in od tod proti Belemu Gradu, cesar Jožef pa — kar je bilo umevno samó po sebi — zopet preko Save na sremska tlà, kjer se je združil z ónimi pred Zemunom stoječimi 30.000 možmi. Potem je nastalo tri mesece trajajoče premirje.

Cesar Jožef se odpelje v tem po tihem na Dunaj. Silno ga je jezilo, da se je toli nepopisno opekel, izbirajoč svoje generale. Niti jeden, kar jih je imel v turški vojski, do sedaj ni še pokazal, kaj zná. V tej zadregi stopi cesarju jako živo pred oči general *Laudon*, ki se je doslej še iz vsake vojske vrnil zmagoslaven domóv, pa ni imel zajedno zmožnosti ali boljše rečeno drznosti, da bi se bil povsod rinil v prvo vrste, kakot drugi dvorniki. Cesar pošlje nemudoma v Hadersdorf, kjer se je 72letni starček bavil s prebiranjem učenih knjig in — kakor svoje dni rimski Cincinat — s

poljedelstvom. Ko bi Laudon ne bil takó oskromen in ponižen, kakor je bil res, kadar ni sedél na konji z mečem v roci, pač bi ne bil tedaj sedél domá, temveč bi se bil z drugimi vred boril s Turkom ob Savi ali ob Dunavu. Takó se pa ni hotel usiljevati cesarju.

Ko pride Laudon k cesarju, nagovori ga Jožef takó-le: «Ljubi moj Laudon, oprostite mi, kar sem Vam storil, prezrši Vas, ko sem izbiral generale. Od vseh, kar jih imam sedaj pri Belem Gradu, niti jeden ni še pokazal, da res kaj zná. Véliki vezir jih podí iz kraja v kraj, kakor bi bili zajci njegovi. Silno sem se zmotil. Zlasti grof Lacy, ki je imel vedno prvo besedo, kadar je bilo treba preosnavljati vojsko pri zeleni mizi, dokazal mi je v minulih mesecih sijajno, da na bojišči Turkom ni kos. Že blizu 12.000 móž so nam pobili, bolezen jih je pa pomorila še izdatno več, menim, da nad 20.000 do danes. Vi, ljubi moj maršal, Vi ste moja poslednja nádeja; če mi Vi ne rešite vojne častí pred Belim Gradom, res nevem, kaj bode. Pojdite tedaj tjá in prevzemite od kneza Liechtensteina poveljstvo pri vojski na Hrvaškem. Izročam Vam popolno oblast, da ukrepate po svoji previdnosti, kakor se Vam bode zdelo prav, in odgovorni ne bodete za svoja dela nikomur, kakor le meni. Ali ste me razumeli? Da Vas sijajno nagradim in odičim, ako mi rešite čast, zastavljeno pred Belim Gradom in že do malega propalo, nató moja cesarska beseda.»

Laudonu se pokažejo solzé v očeh. Takó ni cesar še nikdar govoril, zlasti ne ž njim, ker ga je jako rad preziral o raznih prilikah. «Veličanstvo!» vzklikne vrli general in položí rokó na srce, «kar je v moji móči, to storim — če ni že prepozno. Izvolite le vse ukazati, gledé na samolastno vodstvo, da se ne bode dvorni vojni svet vtikal v moje posle, in z božjo pomočjo se nádejam, da priborim Beli Grad Vašemu Veličanstvu, predno mine leto dnij!»

Predno spremimo Laudona pred Beli Grad, ozmimo se nekoliko na njega življenje. Porodil se je vrli mož menda dvakrat, kaj li? Jedna vrsta zgodovinarjev namreč trdi, da dné 10. oktobra 1716. leta, druga pa, da šele dné 2. februvarja 1717. leta v Toznu na Livlandskem iz škotske rodovine. Nekako v šestnajstnem letu je stopil leta 1732. za kadeta v rusko vojsko, kjer so ga po raznih zmagoslavnih bojih povišali za poročnika in nadporočnika. Leta 1739. se je poslovil od ruske vojske in je odpotoval v rimsko-nemško državo, kjer si je hotel v cesarski vojski izprositi primerne službe. Nekateri njegovi tovariši, ki so ž njim vred stopili iz ruske vojske, prigovarjali so mu, naj se ponudi rajši pruskemu kralju Fricu II. Laudon sluša in se hoče predstaviti, ali Fric ga niti vzprejeti neče, česar se je potem mnogokrat kesal, ker je Laudon pozneje na bojiščih vselej Prusom nabrusil pete, kadar se je boril ž njimi. Iz Berlina gré torej Laudon na Dunaj, kjer je imel nekaj dobrih prijateljev, in ti ga priporočé cesarici Mariji Tereziji, da ga leta 1744. vzprejme za stotnika pri hrvaških Trenkovih pandurjih, od katerih pride za majorja k ličanskim graničarjem. Leta 1757. je bil ondu že polkovnik in za nekaj mesecev ga imenuje Marija Terezija za generalnega majorja, leta 1758. za podmaršala in leto kesneje za generala topništva. Ob bavarski prestolonasledstveni vojski leta 1784. je bil Laudon že imenovan za maršala. Kjer se je pokazal na bojišči, ondu so vojaki tudi že vedeli, da bode zmaga gotova!

Tudi sedaj se odpravi Laudon na pot in vzame s seboj profesorja matematike pri bombardirjih, stotnika *Vego*, ki je sam prosil, da bi se mu dovolilo pero zameniti z mečem. Dospevši na Hrvaško, pričneta svoj posel pri *Dubici*, kjer se je knez Liechtenstein že delj časa vsajal Turkom v posmeh. Ko je Laudon mesto njega prevzel poveljstvo, podala

se je dné 28. avgusta 1788. leta Dubica kristjanom, dné 3. oktobra pa *Novi*. Odtod se je dvignil Laudon s svojo vojsko pred *Staro Gradiško*, ali kakor so ji rekli Turki, pred «Berbir», kjer je Turke zmagal dné 9. junija 1789. leta.

V tem času se je pristudilo cesarju, ki se je z Dunája zopet vrnil k vojski, življenje na bojišči popolnoma. Ne le, ker mu razven Laudona nobeden njegovih generalov ni ujel niti zajca, kaj šele storil kaj drugega, temveč tudi, ker mu je bolezen že pobrala silno veliko vojakov. Dné 12. decembra 1788. se posloví cesar, izroči vrhovno poveljstvo vse vojske maršalu Laudonu in se odpelje za smrt bolan na Dunaj.

Laudon pride dné 14. septembra 1789 pred Beligrad, kjer takoj pričné svoje priprave za naskok trdnjave, kateri je ukazoval turški seraskjer in zajedno bivši vidinski paša, *Kuščuk-Hasan*. Strašen boj se pričné iz nova med Turki in kristjani. Krogle, debele kakor zeljnate glave, bombe in granate so padale vse križem na zemljo in širile smrt in pogubo, kamorkoli so sezale. Dobro, da se naših vojakov nihče ni dosti menil zánje, najmenj pa bombardirski stotnik Vega sam, kateremu je general Colloredo izročil poveljstvo možnarskim bitnicam, ki so stale za nasipi ob Savi pri Zemunu. Nabijali in zažigali so jih bombardirji, kateri so bili od leta 1786. združeni v samostojen kor bombardirski. Delili so se v bombardirje, kadete, ognjičarje in nadognjičarje. Pečali so se v mirnem času jedino le z matematiko in drugimi vednostmi, potrebnimi topništvu, ob vojnem času so pa opravljali službo podčastnikov pri možnarjih in topovih. Vega jim je bil učitelj v matematiki, in tu si pač lahko mislimo, da niso bili prazni.

Dne 4. oktobra 1789. leta prijezdi maršal Laudon ves v skrbéh, kaj bode, če se vojna sreča ne obrne, pred šator generala topništva, grofa Colloreda, kjer je zbranih več ge-

neralov, da se posvetujejo, kakó in kaj. Laudon jih navori: «Gospôda moja, po pravici Vam moram reči, da mi prav nič ne ugaja naš položaj! Zvedel sem, da se Turkom bliža pomoč. Mi je ne moremo pričakovati od nikoder, torej treba, da si pomagamo sami, in sicer se mora izkazati topništvo, da res kaj zná! Ko bi ne bilo Save in Dunava okolo belograjske trdnjave, bila bi že iz davna moja, kajti naskočili bi jo s hrabro pehoto našo, ki se ni še nikdar umikala v naskoku. Žal, da je ne morem rabiti, kakor bi jo rad. Tukaj se morajo vrli topničarji in bombardirji izkazati, kaj znajo. Ali mi obljubite, gospod general Colloredo, da bode v treh dneh Beli Grad naš? Sicer bi se morali umekniti.»

«Obljubim, kar morem, ekscelencia,» odgovori general topništva, grof Colloredo, «vse, kar bode v naši môči, storili bomo, da rešimo čast orožja in dobro ime svoje!»

«Prepričan sem, da se zgodi takó. Vender, gospodje, posvetujte se o ukrepih in sporočite mi jih zvečer. Zdravi!» Maršal odjaše drugam.

«Gospodje, jako trdi so orehi, ki nam jih je dal maršal, češ, náte in strite jih!» prične po Laudonovem odhodu general Colloredo. «Tukaj se ne gré le za našo čast in slavo, temveč za blaginjo vse vojske, za koristi habsburške cesarske rodovine, kakor tudi za óne skupnega cesarstva. Kaj menite, kakó si prisvojimo v treh dneh belgrajsko trdnjavo? Govorite gospodje, vsak povej, kar se mu zdí!»

«Jaz nimam kdo vé kaj upanja, da si jo priborimo že v treh dneh, vender pa sem odločno zató, da se bombardiranje nadaljuje. Ne bilo bi častno niti nam niti našim topničarjem, ko bi sedaj popustili vse in zopet odšli, kakor smo prišli pred letom dnij,» pravi general baron Rouvroy.

«Kaj pa mislite Vi, gospod general?» vpraša Colloredo drugega generala, Unterbergerja.

«Trdno sem prepričan, da zmagamo in si v treh dneh priborimo trdnjavo, kajti še imamo možé v koru bombardirjev, ki prisilijo trdnjavo po matematiškem poti, da se podá. Kakor je Vam znano, ekscelenca, nastavljene imamo dvojevrstne možnarje v zakopih: stófundne in šestdesetfundne. Zlasti pri prvih smo se nádejali prav za trdno, da nam bombe, čez Savo zmetane, razrušijo trdnjavo, toda prav tu smo se jako oparili, in to je bil tudi vzrok, da ves čas ni bilo pravega uspeha, četudi smo že silno veliko bomb poslali čez Savo. Odkar je prišel pa z ekscelenco Laudonom mladi bombardirski stotnik z Dunaja, pričel je slediti po matematiškem poti za vzroki, zakaj li bombe vse cepajo v Savo in Dunav, nikar da bi se razletavale v belgrajski trdnjavi in nam gradile pot,» razlaga general Unterberger.

«Kakó se piše častnik?» vpraša Colloredo.

«Jurij Vega, ekscelenca,» odgovorí general, in nadaljuje: «Izvrsten človek je in strogo natančen. Bombe Vam ima tako rekoč kár v rokah in jim narekuje pot po zraku, da se je kár čuditi, odkod jemlje vse to!»

«Vego poznam osebno,» ustavi general grof Colloredo slavospev Unterbergerjev, «živo se ga spominjam, ko se je oglasil pri nas k vzprejemnemu izpitu in ga dovršil takó sijajno, kakor še nihče pred njim in nihče za njim, dokler nosim rjavo sukunjo. Prav veselí me, da je ta vrlina tukaj. Káko opravilo ste mu odkazali, gospod general?»

«Izročil sem mu možnarsko divizijo ob Savi, kjer smo nastavili stófundne in šestdesetfundne možnarje za bombe in za kamenitne krogle.»

«Oglejmo si baterije osebno,» pravi Colloredo in generali se dvignejo in odidejo proti področju smrtonosnega delokroga stotnika Jurija Vege. «Kje imate stotnika?» vpraša Colloredo prvo gručo bombardirjev, na katero naletí, «pokličite mi ga nemudoma semkaj!»

Bombardirji šinejo na vse strani in iščejo stotnika po taboru, toda zaman. Napósled pride njega namestnik, nadporočnik *Pauer*, in poroči generalom, da je stotnik Vega pred dobro uro odšel proti desnemu krilu na ogled najoddaljnejših zakopov, kjer so bili nastavljeni šestdesetfundni možnarji, ki so še precěj dobro izvrševali nalogo svojo. Takoj za temi proti zemunski stráni so pa bili razvrščeni stofuntni možnarji, in s temi stotnik Vega ni bil prav nič zadovoljen. Premalo so mu nosili in sploh so bili prenezanesni.

Bombardirji se drug za drugim vračajo, vsak z novico, da o stotniku ni sledú. Blizu dve uri, trdili so sosedni topničarji, bode skoro, kar je šel stotnik Vega mimo njih. Ker so pa Turki jako ljuto granate metali semkaj, topničarjem pač ni ostajalo mnogo časa, da bi gledali za stotnikom, kam se obrne. In od tedaj, takó so sklenili soglasno svoje poročilo, videl ni več živ duh, kam je izginil.

No, takih novic načelnik topništva, general grof Colloredo, ni bil kdo zná kakó vesel. «Topničarji, bombardirji kvišku! Dvajset cekinov dobí, kdor mi privéde stotnika semkaj, ali pa mi prinese prvo določno vest o njem. Hajdite in iščite ga!»

Bombardirji se izpusté zopet v dir, kolikor jih namreč ni v službi pri topovih, sivi general in njih načelnik grof Colloredo hití za njimi, kar mu le sapa dopušča.

Že so preiskali ves prvi del tabora, t. j. tisti del, ki je bil blizu njih ležišč, toda o stotniku nikakega sledú. Bombardirji hité v drugi, oziroma prednji del tabora, t. j. óni proti Belemu Gradu, general Colloredo pa za njimi.

«Evo ga Vam, gospoda stotnika v zakopih!» vzkliknejo bombardirji in obstojé. Colloredo se ozrè, kamor kažejo, in res ugleda ondu stotnika Vego na zaboji sedečega, na kolenih priročno knjižico, vso polno računov, poleg sebe pa loga-

ritme odprte. Računil je. Okolo in okolo je bila zemlja razrita od turških krogel, bomb in granat, ki so se ondu zarivale v mehko prst.

General Colloredo hití k njemu in vzklikne tjakaj dosepeví: «Za Bóga svetega, kaj vidim? Tu-le se razpostavljate takó brezskrbno sovražnemu ognju, v glavnem taboru pa Vas pogrešamo takó bridko! Prav kakor svoje dni Arhimed ste bili zamišljeni v svoje račune. Le-tega je usmrtil rimski vojak, Vam so pa, kakor vidim, prizanašala sovražna streliva, ker Vas bode še takó silno potreba našemu koru.»

«Ekscelenca, nikakor se nisem razpostavil lahkomiselno semkaj, temveč iz ljubezni do službe. Dolžnost me je gnala sem. Nádejal sem se danes najti pot in našel sem jo po kateri se nam utegne posrečiti, da dobimo Beli Grad zopet v cesarsko oblast, če za nami pehota stori svojo dolžnost, o čemur sem prepričan, ker imamo ekscelenco Laudona med sabo!»

«No, in kaj mislite, kaj bi bilo napraviti, da dosežemo trdnjavo z našim strelivom?»

«Mi rabimo na to daljo premalo smodnika in možnarji naši so premalo dvignjeni. Ako jih nastavimo — zlasti óne, ki mečejo stofuntne bombe, tu-le in ondu-le; ako pomnožimo smodnik za polovico in ako možnarje le za pet stopinj privedignemo, morajo, kakor so mi uprav prej pokazali računi, naše bombe od tu-le padati naravnost v trdnjavo na smodnišnico, one od ondot pa v čitadelo.»

«Kaj bi radi, bombardirji?» vpraša stotnik svoje učence, ki so na stráni stali in kakor očarani poslušali, kar je razlagal generalu.

Mesto bombardirjev se oglasi Colloredo sam, rekoč: «Pot so mi kazali, oziroma iskali so Vas. Dà, res, s temi moram tudi še poravnati račun. Vi, ognjičar, kakó se pišete?

«Lindner, ekscelenca,» odgovori nagovorjenec.

«Dobro; stopite semkaj. Tu imate obljubljenih dvajset cekinov. Še jedenkrat toliko Vam jih dam pri vsaki bateriji, da si jih razdelite, ali porabite kakor hočete, ako pade Beli Grad v treh dneh.»

«Ekscelenca, ne v treh, temveč že jutri zvečer mora biti ondu v sivem zidovji luknja pri luknji, da si bomo le kar izbirali, skozi katero podrtino planemo v trdnjavo, zato sem Vam jaz porok!» pravi Vega.

Collaredo ga potrka po rami rekoč: «Že pred leti se nisem motil o Vaši bistri glavi, tem več me pa veseli sedaj, da uprav Vi rešite čast vse vojske.» In general se oklene s svojo roko Vegove in oba odideta v glavni tabor kakor — oče in sin.

Ko se generali zberó na večerno poročilo pri maršalu Laudonu, spozná le-tá na prvi pogled, da mu ima Collaredo, načelnik topništva, nekaj veselega poročiti gledé na obljubo opoldne.

«Kaj je torej ukrenila gospôda pri topništvu?» vpraša Laudon v zboru generalov. Collaredo mu odgovori: «Prav takó, kakor sem rekel; v treh dneh, mogoče pa tudi že prej, kakor trdi moj stotnik Vega, mora Beli Grad biti naš!» Nató pričnê pripovedovati kje in kakó je našel Vego in kaj mu je ta poročil. Laudon vzame pôlo popirja in začnê vpriêo vseh risati po njem, ter zajedno načelniku generalnega štaba narekovati povelje vojski, kakó naj se še v tej noči razpostavi. Pehoto je imel Laudon razdeljeno na dve veliki vojski, jedno ob Savi na sremskih, drugo ob Dunavu na banaških tleh. Prva je dobila nalog planiti preko Save na belgrajsko savsko predmestje, druga pa iti preko Dunava in naskočiti turško predmestje «Dorčol» Belega Grada. Obema je Laudon strogo določil čas in uro, kdaj mora vsaka preko vode na

sovražna tlà. Više ob Savi je razpostavil konjico, ki je dobila nalog, preplavati Savo, kadar vidi oziroma čuje, da pada trdnjava in beži sovražnik, da ga zgrabi na srbski strani. Topništvo ostane po Vegovem načrtu na mestih, kakor jih je zaznamoval. Nemudoma se povelje izroči navzočim generalom, in le-ti hité vsak v svoje področje, kakor bi jih veter nesel, nádejaje se, da je véliki trenutek pomenljivih dogodkov blizu. Topničarji in bombardirji delajo v dveh polovicah malone vso noč; dokler je prva polovica pri delu, počiva druga.

V jutro nastopi ob Posavji in Podunavji takó gosta megla, da človek na pet korakov že skoro ne vidi človeka. Kar rezali bi jo bili lahko. Le-tó je Laudon izvrstno uporabil, odkar je vedel, kaj namerjajo bombardirji. Če tudi sam ni bil strokovnjak v tem orožji, vender je popolnoma zaupal učenosti in spretnosti bombardirjev, da izvršé, česar so se lotili. Ime profesorja matematike, stotnika Vege je bilo po Dunaji in po vsem rimsko-nemškem cesarstvu prav takó na glasu, kakor Laudonovo, Lacyjevo, i. t. d.

Topničarji in bombardirji so pričeli streljati in metati streliva s preudarkom in strogo po določbah, kakor jih je stotnik Vega posebe določil za vsak top in za vsak možnar gledé na mer in višavo streljanja. Dolgo časa našim vojakom ni bilo mogoče zvedeti, kakšen je uspeh streljanja v belgrajski trdnjavi, je-li kaj boljši memo dosedanjega, česar so se vsi nádejali z Laudonom vred, kajti meglo, ki je bila že zjutraj gosta, kakor bohinjski sir, zgostil je sedaj še silni smodnikov dim. Ko bi se ne bili Turki na óni strani tudi oglašali s svojimi topovi in ko bi našinci ne imeli s količi, za vsak top posebe v zemljo zabitimi, označene mere streljanju, bi niti ne bilo možno več določno vedeti, kje stoji Beli Grad. Taka megla sevéda bombardirjem ni bila po volji, pač

pa vojskovodji Laudonu samemu, ker se mu ni bilo bati, da bi sovražnik pred časom zapazil njegovo namero. Predno se dvigne megla, bodo njegove čete kolikor toliko že skrite za grmovjem in delale priprave, kakó bi preplovile oba veletoka. Motil se ni. Prvi dan, 5. oktobra, stala je res megla od jutra do večera, kar je jako pospeševalo priprave za preplombo. Dné 6. oktobra sta prišli naši krili na srbska tla, kjer so ji Turki šele opazili, ko sta bili že do poslednjega možá na óni stráni, in še niso vedeli, koliko imajo gjavrov pred sabo in ali le tukaj ali tudi na drugi stráni trdnjave. In to je bilo dobro, kajti takó je bilo našim vojakom mogoče Turke zgrabiti in vničiti na obeh stranéh, savski in dunavski zajedno. Grozen boj se pričnè, bolj podoben divjemu klanju nego boju. Vmes pokajo vès ljubi dan topovi in grmé možnarji, da se kàr zemlja stresa pod njimi. Stotnik Vega pomnoží smodnik pri metanji bomb za polovico, dvigne možnarjem ustje više od tal, bombe mu pa le še nečejo do tolikanj zaželenega zmotra, le tu pa tam cepajo posamično v trdnjavo. V tem se zmračí, in topničarji potihnejo tóstran in ónostran Save. V tihi noči ni slišati drugega, nego vikanje povodnih ptic, stokanje ranjencev in prijavni kriki straž v našem in turškem taboru. Utrujeni prospé vojaki, kar jih ni v službi.

Drugo jutro je na obeh stranéh čudovit mir, ki ima dobre svoje vzroke. Belgrajska trdnjava je včera silno veliko trpela. Naših topničarjev krogle so vrtale druga za drugo globoke luknje v nje zidovje, katero proti naši stráni nikakor ni bilo kdo vè kakó trdno, kajti cesarski general in vojskovodja princ Evgen, ki jo je zgradil leta 1718., utrdil jo je le proti notranji Srbiji, tedaj turški pokrajini, saj se mu od te straní ni bilo bati sovražnika, pač pa od turške. Našim topničarjem torej ni moglo biti nikakor takó težavno razsuti tisto zidovje, kakor hitro so pogodili pravo in primerno mero

smodnika za vsak strel. Dné 6. oktobra so malone popolnoma porušili spodnje zidovje, toda kaj to, ko se nad njim dviguje v primerni višavi drugo in tretje zidovje in za tem čitadela — danes jedini kraj, kamor si želi Vegovo srce.

Turki so hiteli, kar so mogli, da bi svoje topove spravili iz spodnje trdnjave, katere zidovje je bilo že razsuto, v čitadelo, zajedno pa vánjo znositi vse, kar je imelo količkaj vrednosti. V čitadeli so se čutili varne, kakor pri Mohamedu v turških nebesih, kajti prepričani so bili, da se avstrijske bombe nikdar ne bodo tja gôri vzpenjale. Mogoče, da bi se ne bili motili, ko bi našinci ne imeli stotnika Vege. Le-ta je dné 7. oktobra zjutraj na vse zgodaj že ukazoval tehniškim topničarjem, kateri so mu izdelovali nekaj novega. Bili so lesení krožniki tolišnega premera, oziroma za spoznanje manjšega, kakor so bila žrela možnarjev. Stotnik Vega je bil namreč prepričan, da bi se bomba dvignila še izdatno lepše, ako bi jo dvignil ves smodnikov plin zajedno in enakomerno iz možnarja. Da bi to dosegel, dal je napraviti zgoraj omenjenih krožnikov, katere so bombardirji nabijajoč možnarje pokladali na smodnik, potem šele so polagali bombe nánje. Vega se ni motil. Ne le da se je odslej vsaka bomba dvignila više, nego prej, letela je tudi vsaka res dalje, in stotnik Vega je dosegel, česar si je želel takó srčno. Njegove bombe so se jele vzpenjati druga za drugo v górenjo trdnjavo — v čitadelo.

Iz začetka Turki samí sebi niso hoteli verjeti, ko pa je čimdalje več bomb padalo v čitadelo, planili so nejeverci kakor ljuti k svojim topovom in jeli kar slepó odgovarjati našincem, četudi brez posebnega pomena, kajti njih krogle so šle većinoma vse prekratko ter so pocepale ali v Savo, ali pa so se zarile v zemljo pred krščanskim topniškim taborom.

Proti večeru je že bilo, ko je imel stotnik Vega osebno polne roke dela pri svojih dveh možnarskih baterijah. Pri vsakem možnarji je na večer jel stotnik sam gledati na mer, je li prava, in nató, kakó je prizdignjeno ustje od tal. Ta mali trud se mu je izvrstno poplačal, kajti povsod je našel nedostatnosti, katere je bilo venderle treba odpraviti. In glejte čudo, morda tudi le golo naključje: takoj iz prvega možnarja, pri katerem je stotnik Vega sam pogledal, če je v pravi méri, zletela je bomba v trdnjavo, kjer je padla, na smodnišnico in jo prebila; ondu se je razpočila in užgala smodnik. Grozen polom je bil slišati iz čitadele, vse se je izkušalo rešiti, kamor je kdo védel. Kamenje je letelo na vse strani, da celó izpod nebá je padalo, kar ga je užgani smodnik dvignil proti nebu. Grom je bil pa tolik, da so se bombardirji ónostran Save kar spogledali, češ: «Kaj pa je bilo to?»

«Hurá! Trdnjava je naša!» vzklikne stotnik Vega, ki je dobro védel, kaj pomeni grozni polom v čitadeli. Sedaj je dosegel, česar si je želel.

«Bombardirji le dalje takó, in jutri zjutraj pojdemo k turškemu paši na kavo, če nas bode namreč hotel čakati. Smodnišnico smo mu ravnokar dvignili v zrak, sedaj veljá razdejati še ostala poslopja in sovražnika prisiliti, da nam izroči trdnjavo.»

«Hurá, živio naš stotnik in profesor Vega!» vzkliknejo bombardirji pri vseh topovih, in dva najkrepkejih skočita k njemu in ga dvigneta na rame ter nosita po bateriji od možnarja do možnarja. Od druge baterije jim pride nadporočnik Pauer naproti, ki že od daleč dviga klobuk s privihanimi kraji in soglasno vzklika z bombardirji: «Živio! Vega, živio porušitelj belgrajske trdnjave! Čestitam ti, gospod stotnik, na tolišnjem uspehu, Laudon bode znal po vrednosti ceniti tvoje uspehe, prepričan bodi!»

«Hvala ti, prijatelj moj,» odzdravi stotnik, ki se je v tem z bombardirjevih ramen izpustil na tla, «sila kola lomi! Ko bi nas maršal ne bil takó privil, ali zmagati ali se sramotno umekniti, Bog vé, če bi se bil toliko potrudil, pozvedavati po vzrokih, kakó da iz prva naše kroglje niti trdnjave niso dosezale, kaj šele čitadelo!»

«Saj sem rekel, da imamo med sabo možá, na katerega se lahko zanesemo, kakor na suho zlató!» kliče general grof Colloredo že od daleč in hití po bateriji proti mestu, kjer stojita prejšnja častnika z bombardirji, ki so nekoliko stopili od njiju. «Stotnik Vega, čestitam Vam, da ste se takó slavno izkazali, da ste napravili Laudonu tako velikansko veselje. Ali slišite trombe, kakó izbunjajo na desni in levi junake na jurišanje (naskok) porušene trdnjave? Laudon sam je pri njih onkraj vode, in hudo bi moralo biti, če si ne bomo jutri kuhali kave v čitadeli.»

Častnikom in bombardirjem se zažaré obrazi, kajti na desni in levi stráni Belega Grada pojó rogovi in bobni vzpodbujajo vojake, ki hité po višavi od obeh stranij. Še tisti večer so se polastili kristjani mesta, v trdnjavi so pa čez noč še ostali Turki, ker kristjanje zaradi noči že niso več silili vánjo.

Paša je drugo jutro, videč, da se mu tu ne bode več mogoče vstavljati, poslal na vse zgodaj v Laudonov tabor na Terázijo može parlamentarje, ki so prosili s primernimi pogoji prostega odhoda iz trdnjave, katerega jim je Laudon tudi rad dovolil, ker so mu Turki morali vse popustiti, kakor je stalo ali ležalo; drugega ni smel nihče vzeti s seboj iz trdnjave, nego jedino življenje svoje. In Turki so bili tega zadosti veseli, kajti «kismet» takó hoče, in temu se ne more ustavljati nihče. Njim je namreč «kismet» toliko, kakor usoda, katera se nikakor ne dá odvrniti. Beli Grad je bil zopet v cesarskih rokah.

Laudon prijezdi s sijajnim svojim spremstvom pred vrata belgrajske trdnjave, ki stojé že na iztežaj odprta, vrhu njih pa plapolá bela zastava. Pred sabo pošlje v trdnjavo kompanijo pehote, za katero gré takoj sam s svojim štabom. V čitadeli stojí na velikanski štirikotnik razvrščena plaha turška vojska, pred saboj ima nagrmađeno raznovrstno orožje: v sredi štirikotnika pa stojé turški častniki s pašo Kuščuk-Hasanom, vsi tožni in pobiti. Cesarska kompanija, ki je šla za prednjo stražo pred Laudonom v trdnjavo, postavi se v kolobarji med turško moštvo in častništvo, ostala cesarska pehota se pa razdeli ob nasipih, vratih in pred trdnjavo po glaciji, kjer se dandanes razprostira jako lep in senčnat park, belgrajski «Kalimegđan». Ko se Laudon ustavi, stopi prédenj iz srede svojih častnikov turški paša, odpaše si pozlačeno sabljo, katero je nosil na zlatem vrvičji okolo ledij ter jo položí Laudonu pred noge. Takó storé vsi drugi turški častniki, in nató izpregovorí paša: «Sprejmi, slavni vojskovodja, naše orožje, katerega v tvoji navzočnosti nismo več vredni nositi, kajti ti si dosegel, kar se nam je vsem zdelo nemogoče — razsul si nam smodnišnico in razdejal dolenjo trdnjavo. Poslednje ni nič kaj posebnega, ali da si tu gôri našel in pokazal pot svojim bombam, to je več nego vzmore topničarska spretnost, to je kismet, in prav ta kismet nam ukazuje neizprosno, da se moramo umekniti.»

Laudon si ukaže dati pašino sabljo ter mu jo v znamenje spoštovanja zopet pokloni. Paša jo vzprejme vidno ginjen, zasadí jo z ostjô poševno v tlá in skočí z ного nánjo, da se prelomi na dva kosa; oba dva vtakne paša v prazne nožnice ter si iz nova pripaše zlomljeno sabljo. Častnikom Laudon ne vrne orožja, ti morajo takó oditi. Prav tista varnostna kompanija, ki je prišla prva v trdnjavo, spremila je turške častnike tudi iz nje, moštvo pa je ostalo v trdnjavi ujeta;

Laudon je sklenil, s temi odkupiti vse kristjane, kateri so bili do tedaj zajeti v turško sužnost in v tem zmislu je tudi poročal v Carji Grad. Vse se mu je izšlo, kakor je želel. Marsikak mladenič, ki je že mesec in mesec vzdihoval v turškem robstvu, dobil je po Laudonovi zmagi pri Belem Gradu zopet zlato prostost in se vrnil v milo domovino.

Kmalu po odhodu turških častnikov pride velika deputacija najodličnejših Srbov, na čelu jim občinski predsednik, k Laudonu, da se mu pokloni. Po slavnostnem govoru, v katerem je belgrajski predsednik zmagoslavno cesarsko vojsko povzdigoval do nebes, izrazil je še pohlevno željo, da bi slavni vojskovodja z vsemi generali izvolil danes priti k občinskemu starejšinstvu na slavnostno kosilo, katero bode pri predsedniku samem. Laudon je drage volje obljubil, in avdijenca je bila pri kraji.

«Grof Colloredo, častno si rešil dano obljubo, da se nam v treh dneh podá trdnjava. Hvalo ti zató!»

«Ne meni hvala, ekscelenca; temveč stotniku Vegi od bombardirjev, ki je po svoji učenosti našel pot, katero je potem bombam pokazal tu gôri, brez njega bi ne bili opravili ničesar, ali že vsaj trdnjave bi ne bili dobili takó po ceni v roke.»

«Kje pa ga imaš tega izvrstnega človeka, daj, pokliči ga vender, saj ga jaz tudi poznam od obličja do obličja,» vpraša Laudon.

Grof Colloredo se nekoliko ozrè ali ne bi kje ugledal zaželenega junaka-učenjaka. «Glej ga, ekscelenca, ondu gré z nadporočnikom Paurom; izvestno sta namenjena semkaj!»

Vega in Pauer, že dolgo časa največja prijatelja, taka, da so jima častniki dali priimek «*Kastor in Poluks*», približata se na kakih deset korakov ter se že hočeta obrniti, kar opazi Vega, da mu grof Colloredo namiguje. «Oprosti me za trenutek, ekscelenca generalni ravnatelj topništva

nečesa želi,» pravi stotnik svojemu prijatelju nadporočniku in hiti proti generaloma, kjer se moški postavi, pozdravi, kakor velevajo propisi, in vpraša: «Ekscelenca, zapoveste?»

«Ekscelenca Laudon želi govoriti z možem, kateremu se je zahvaliti, da je Beli Grad zopet naš.»

Nató se obrne Colloredo popolnoma proti Laudonu, postavi se vojaški, švigne z roko h klobuku in reče:

«Ekscelenca, čast mi je predstaviti Vam tu svojega najspretnejšega stotnika v vsem koru, Jurija Vego, profesorja matematike pri bombardirjih.»

«Po pravici si povedal, ljubi kolega,» pravi smehljaje se Laudon, kajti stotnik je sijajno dokazal, kaj zna. «Veseli me, stotnik, da sem imel čast vže poznati Vas; za danes opóldne Vas vabim s seboj med generale na kosilo. Da pa ne bodete kak takó lahko pozabili tega dné, imenujem Vas zajedno na podlagi tu dovršenih slavnih dejanj za majorja pri bombardirjih. Moj kolega grof Colloredo Vam izročí iz založišča zlato nadičeje, kar ga je potrebno za novo dostojanstvo. Sedaj pa z Bogom, gospóda moja, imam še mnogo dela,» pravi končno vojskovodja Laudon in odide na drugo stran, grof Colloredo in major Vega pa proti svojemu taboru po zlato majorsko nadičeje.

Življenje in radost v Belgradu slikati po odhodu Turkov bilo bi toliko, kakor nositi vodo v Savo. Po dolgih letih je peval Srbin na svojih tleh navdušeno, kakor mu je velelo srce; po dolgem času se je upalo staro in mlado zopet na ulice belgrajske, in zlasti ženstvo, katero je bilo dosedaj zaradi krvolokov Turkov vedno bolj pri dômu, izprehajalo se je brezskrbno po mestu proti Teraziji. Ni je bilo skoro srbske hiše v savskem delu mesta, kjer so stanovali kristjanje, da bi ne bili gostili cesarskih vojakov, tu častnike, tam prostake, kakor je komu bolje ugajalo.

Pri predsedniku, srbske občine belgrajske so bili povabljeni generali in vsi višji štabni častniki, načelniki raznim četam. Vino je dohajalo v velikih vrčih — majolikah na belo pogrnjene mtze, in Boga mi, tisto vino ni bilo kak zagorski čviček, temveč ognjevito ogersko vino, ki užiga pogum in radostí srce! Na častnem mestu je sedel maršal Laudon, njemu ob desni strani soproga predsednikova, ob levi pa domača hči, kakor so dično deklico predstavili zbranim gostom. Poleg gospe predsednikove so odkazali prostor načelniku topništva, generalu grofu Colloredu, poleg katerega je sédel predsednik. Nató so se razvrstili drugi generali, polkovniki in štabni častniki, kolikor jih je bilo tedaj namreč v mestu in ne v službi. Poslednji je prišel na vrsto, ker najmlajši vseh majorjev, major Vega v novi suknji, obšiti z zlatim nadičjem. Jako postaven je bil ta mladi major in vseh očij so bile na njem, ko ga je maršal Laudon predstavil zbranim gostom, kot junaka, ki je razsul belgrajsko trdnjavo. Vsi zapored so prihajali in mu sezali v roke, čestitajoč na tolikem uspehu. Tudi mlada gospica, domača hči, jako zalo dekle v národni srbski noši, pride in se pokloni majorju Vegi. Le-tá ji podá roko in pogleda v zali obrazek. Za Boga svetega, kakó mu je vender znan ta obraz, kakó podoben obrazu njegove sestre, ponesrečene Polonice! In glas njen, oh prav tak glas imela je tudi sestra njegova. Tesno mu prihaja, in Vegá, ki se je, odkar je odšel iz Ljubljane, vedno bolj brigal za knjige, nego za ženstvo, bil je danes kakor preroben! Samega sebe ni več poznal. Najrajši bi krasno srbsko devče stisnil náse in presrečen vzkliknil: «Pozdravljena mi bodi, stokrat presrečno pozdravljena, ki si živa podoba moja sestre, le nekaj krepkejša od nje!» Toda naš junak nikjer ni puščal dostojnosti v nemar in se je zató živi podobi svoje sestre čudil le potihoma in se je kár nagledati ni mogel.

«Oh, gospod major, kakó bi te moglo zlasti šibko ženstvo dostojno zahvaliti, da si nam odgnal nečloveške goste, ki so nam provzročali toliko britkosti leta in leta! Živa duša se ni upala zvečer izpod strehe, takó so ti prežali na nas. Koliko krščanskih deklic je izginilo v minulih letih, in živa duša ni znala, kam so prešle. Koliko mladih Srbov je popadalo zavratno pod turškim nožem! Ti ne veš, kaj smo trpeli,» takó opisuje predsednikova hči žalostno razmerje, iz katerega je cesarska vójska rešila belgrajske prebivalce, in si obriše solzne oči. «Groza me izpreletava, če pomislim, kaj sem le jaz prebila pri teh razbojnikih. Oh, to je bila grozna dóba, dóba prelite krvi in smrtne groze; Bog daj, da bi se ne vrnila!»

«Ne bil bi verjel, da si se i ti, predsednikova hči, tresla zaradi Turkov!» začudi se major Vega.

«Oprósti, gospod, tedaj nisem še bila predsednikova hči in oče moj ne še predsednik, temveč tovornik, ki je po Savi in Dunavu prevažal trgovsko blagó.»

«Izvóli, sedi, drago dete, jako me zanima, kar mi pripoveduješ,» pravi major in ji ponudi roko, da jo spremi na sedež poleg sebe, ki je stal dosedaj prazen.

«Moj major se pripravlja, da priporí novo trdnjavo, ako me ne motijo stare oči,» opomni general Colloredo jako dobrovoljno Laudonu, ki pa poredno opazko menda presliši v živahnem pogovoru s predsednikovo gospó.

«Kakó naj razumem tvoje besede, dete moje, da nisi bila tedaj še predsednikova hči?»

Deklica se zardí in povesi oči, napósled pa se zaupno ozrè v majorja, rekoč: «Ko bi me jih vprašalo devetindevetdeset izmed sto, česar želiš ti, obrnila bi se, češ, kaj vam do tega? Ne takó tebi, ne le, ker si naš osloboditelj, temveč, ker mi je tvoj pogled takoj v prvem trenutku vzbudil ne-

navadno sočutje in zaupnost, kateri sta me popolnoma osrčili. Kakor očetu svojemu bi ti zaupala lahko svoje največje skrivnosti, ne bojèš se kakršnekoli zlorabe!»

Major osupne. «Čudno dete to,» misli si vrli mož, «kaj takega iz ženskih ust nisem še slišal!»

«Jaz nisem rodna hči predsedniku, ni njegovih gospé, temveč le njih rejenka. Usmilila sta se me v moji največji nesreči in me pohčerala, ker sta bila brez otrok.»

Major je nemiren. «Morda celó tu domá nisi v Belem Gradu?» vpraša jo.

«Ne, gospod, nisem! Jako bridka usoda me je zanesla iz domovine semkaj med tuje ljudi ter mi med njimi ponudila novo domovino. Porodila sem se daleč odtod v jako krasni deželi ónostran Save in imela sem brata in dve sestri. Sestri sta ostali domá, brata so dali oče v šolo, kjer se je izučil za imenitnega gospoda — inženér je v domovini. Vzel me je k sebi v glavno mesto. Ondu sem se seznanila z njegovim mladostnim prijateljem, ki je imel v sosednem Sremu prav lepo službo in sém se zaročila ž njim. Došla sva srečno semkaj, toda dan pred najino poroko naju napade ob Savi druhal turških razbojnikov, umorí mojega zaročenca, mene pa vleče s seboj. Nisem si vedela pomagati drugače, kakor le Materi Božji sem se priporočala iz vsega srca in pa klicala na pomoč. Toliko da preveslajo razbojniki čez Savo, kjer me hočejo vzeti médse in me odvesti Bog vé kam, kar plane nánje iz zatišja nekaj móž. Strašen boj se pričnè. Bili so se Turki in kristjanje. Poslednji končno zmagajo, povežejo Turke in zmečejo v Savo, samó da se jih iznebè, sebi in svojcem pa takó nekoliko pomnožé varnost. Kaj misliš, ko bi jih bili izročili turški pravici, da bi bilo to káj pomagalo? Nič! Tukaj si je moral človek za turškega gospodarstva sam skrbeti za varnost, če je hotel živeti srečno in

mirno. Med možmi, ki so pogubili turške razbojnike in iz svetá poslali v večnost, bil je tudi sedanji moj oče, ki je bil tedaj tovornik in torej rad zahajal proti večeru na savske bregove, kjer so stale njegove ladje. Vidèč me v smrtnem strahu, usmilil se me je, ker sem se mu, kakor je rekel ženi svoji, smilila v srce, in vzel me je domóv, kjer sta me potem vzprejela za svojo.»

Major med povestjo niti trenil ni. Visoko so se mu dvigale junaške prsi. Ljubeznivo prime sosedo svojo za roko, rekoč: «Moraš pač imeti silno trdno zaupanje do Matere Božje, da te je takó čudovito rešila iz smrtne nevarnosti?»

«Dà, gospod, prav si rekel. Priporočam se ji že od svoje zgodnje mladosti. Brat nam je, kar nas je bilo deklet, prinesel svoje dni na počitnice prišedši blagoslovljene svetinjice Matere Božje in mati — oh, saj ne vem, ali še živé dobra naša mati — obesili so nam jih okolo vratú, da bi nas varovale zlega! Gospod, ali mi verjameš, da me je čudovita svetinjica že dvakrat rešila iz smrtne nevarnosti? Vidiš jo, taka je!» Mlada Srbinja potegne zlato verižico, katero je nosila okolo vratú iz nedrij in pokaže svetinjico majorju. Ta jo vzame v roko in jo pazno ogleduje.

«Tvoja mati so morali biti jako imoviti, da so ti obesili srebrno svetinjico na zlati verižici okolo vratú,» opomni major.

«O, kaj še, na rdečih trakovih so nam jih izročili vsem trem. Zlato verižico mi je podarila dobra sedanja mati moja, rekoč, da je svetinjica, ki je človeka že dvakrat rešila iz smrtne nevarnosti, že vredna zlate verižice. Tudi sploh sta mi moja sedanja oče in mati jako dobra. Ne le da me obispljeta z vsem, kar vesta, da me veseli, tudi sta vrlo skrbela za mojo vzgojo. Star cesarski častnik je hodil dolgo let iz Zemuna semkaj, da me je učil čitanja, pisanja, računstva, vedenja in švabščine. Res, celó nemščine sem se morala učiti,

ker je moj sedanji oče hotel takó, češ, da je vse dobro, kar človek zná, ker nihče ne vé, kdaj mu kàj prav pride.

«No, in ali si se lahko učila?»

«Prav takó lahko, kakor svoje dni moj brat, ki je vedno trdil, da mu gre učenje kàr sámo v glavo.»

«Ali bi spoznala brata, ko bi ga zopet videla?» vpraša major jako nemiren.

«Če bi ga spoznala? Na prvi pogled. Oh, saj ima takó zanimiv obraz, da ga človek ne more pozabiti, ako ga je le jednoč videl. Glej, prav zató sem ti zaupala takoj prvi trenutek, gospod, podoben si mojemu bratu, dà, prav ves njegov obraz imaš, le nekaj bledejši je bil od tebe, ko sem ga poslednjič videla.»

«Ali je že davno, kar sta se videla poslednjič?»

«Biti mora že kakih devet let, če ne več.»

«Kako pa je biló ime bratu tvojemu?»

«Jurij smo mu rekli.»

«Vehovčev iz Zagorice pri Moravčah, kaj ne da,» spopolni sedaj major Vega v čisti domači besedi. «Polonica, ali me res več ne poznaš?»

«O moj Bog, kje pa sem imela oči!» vzklikne presrečno deklè: «Jurij, predragi moj Jurij, ali si res ti, kaj ne da si res? Dà, dà! Oh, Bog bodi zahvaljen, da sem vendar našla še nekoga izmed domačinov!» Polonica se ne meni za osuplo družbo častnih generalov, temveč se oklene ljubemu bratu, in solze presladke radosti ji tekó na bratovi prsi.

«Kaj Vam nisem pravil, da se je major Vega pripravljaj, da si pribori drugo trdnjavo?» opomni sedaj na ves glas grof Coloredo, «in predno bi se bili nádejali, pridobil si jo je tudi že. Vsa gospôda je priča temu!»

«Oprostite, gospôda, ako se Vam morda zdí prizor nedostojen na tem mestu. Toda čujte in sodite samí. Gospica,

katero tu vidite, to je moja rodna sestra Polonica; devet let nisva vedela drug za drugega. Prav sam Bog je naju združil. Sodite sedaj, gospôda, samí, ali sva se pregrešila proti dostojnosti!»

«O tem niti govora ni,» pravi maršal Laudon. «Ako se ne motim, predstavili so nam gospico prej za domačo hčer, ali ne?»

«Dà, slavni maršal, predstavil sem ti jo rés takó, kar je, četudi ne rodna hči, vender pa pohčerjena!» Vrli predsednik sedaj na glas pripoveduje nam že znanó dogodbo, kakó je našel Polonico.

XVI.

General Laudon je bil mož, ki se je ves čas svojega življenja strogo ravnal po pravilu: Železo se mora kovati, dokler je vroče! Marsikak drug vojskovodja bi bil morda iegel na lovorike, ki so mu pred Belim Gradom pognale iz trdnjaviških razvalin, on pa ne. Hitro je določil potrebno število častnikov, podčastnikov in vojakov od vsakega orožja, ki so ostali v Belem Gradu in v trdnjavi, bodisi za varstvo, bodisi tudi, da postavijo poškodovano zidovje v prejšnji red, četudi je za poslednja dela nagnal navadnih zidarjev in delavcev, kar jih je mogel dobiti tostran in onstran Save. Ko je to dovršil, dvignil se je po Dunavu nizdolu proti trdnjavi Smederevo, ki je bila tudi še v turških rokah. Do Železnih Vrat je hotel Dunav očistiti turške nesnage. Izmed nam znanih topniških častnikov je vzel s seboj majorja Vego, nadporočnika Pauerja pa je pustil v belgrajski posadki.

Nadporočniku Pauerju je Vega še tisto popóldne, ko se je vrnil od kosila pri predsedniku v tabor k svojim baterijam, kamor ga je spremila tudi Polonica, povedal, kaj je doživel

danes, kakšna sreča ga je doletela, ko je našel najljubšo sestro svojo, o kateri živa duša ni vedela, kam je prešla in tudi ne, če je sploh še živa.

Pauer je bil vidno ginjen, nekoliko, ker je bila deklica, ki je morala že toliko prebiti, sestra najboljšega prijatelja, nekoliko, in kdo vé, če ne še največ zaradi tega, ker mu je bila majorjeva sestra jako po volji. Četudi že ne več mlada, bila je vendar še jako krasna. Zlasti srbska národna oprava se ji je podala kàj lepo. Ker je poznal majorjevo blago srce in njegove vrline, mislil je, da je tudi sestra takšna, kajti jabolka iz jednega debla so si navadno podobna.

Zvečer se je major poslovil od sestre. Zopet prebridka ura nje občutnemu srcu! Uboga sirota je plakala na bratovih prsih, kakor majhna deklica, kateri se je ločiti preljube matere. «Oh, Jurij, ali je res, da te moram že zopet izgubiti, ko sem te komaj našla po dolzih devetih letih?»

«Dà, ljuba sestra, dolžnost me kliče in ta mi je prva na svetu, odkar nosim cesarsko suknjo!» odgovori brat major.

«Ali bi ne mogel iti mesto tebe kdo drug, saj vendar nisi sam tukaj?» nadaljuje Polonica v skrbéh.

«Ne, ljuba sestra, nikogar ni, ki bi bil tukaj odveč. Vsakdo mora biti na svojem mestu.»

«Zlasti naš major, kateremu v vsem cesarstvu ni jednakega!» pristavi nadporočnik Pauer. «Sicer pa nikar preveč ne skrbite zànj, draga gospica, v božjih rokah je njega življenje pri Smederevem prav takó kakor tukaj, in če Bog dá, povrne se tudi od ondot zdrav in srečen, kajti njega čaka še višja naloga v naši vojski. Ako me vse ne moti, to je on tisti, ki bode svoje dni naslednik našemu načelniku grofu Colloredu. Dà, le dobro si ga pogledjte, prav on bode, če je kàj pravice na svetu. Ali ga imate, ki bi mu bil kos v naši stroki? Ne, pod milim Bogom nikjer ne!»

«Prijetelj, če me imaš kaj rad, pústi to. Ljubo mi ni, da vlečeš take stvari na dan, kar še vse skupaj nič ni. Zanesó se rade na višje mesto, kjer dostikrat jako nemilo dirnejo tega ali ónega, ki že težko čaka takega mesta,» zavrne major prijatelja svojega in nadaljuje: «Nekaj drugega mi leží na srci. Predno odidem, izročim sestro svojo tvojemu varstvu. Nihče ne more vedeti, če se Turki ne povrnejo in ne napadejo mesta in trdnjave, ko bomo imeli mi opraviti pri Smederevem. Glej, za ta slučaj priporočam tvojemu junaštvu hišo, kjer je našla sestra moja gostoljubne in usmiljene ljudi. Varuj in brani jih, kakor če bi ti bilo braniti svoje! Ali mi oblubiš?»

«Obljubim iz vse duše, kolikor bode v moji môči!» vzklikne nadporočnik ter seže majorju v roko.

Le-tá pa pravi: «Sestra moja, glej novega brata! Smeš se zanašati nánj in mu zaupati, kajti zvesta duša in čist značaj je, kakor suho zlató! Branil in varoval bode tebe in tvoje do poslednje kaplje krvi, če bode treba. O tem sem prepričan!»

«Kakor sem rekel,» poudari nadporočnik Pauer iz nova, in vsi trije se odpravijo proti Poloničinemu domu, kjer se častnika poslovita od nje.

Ločitev je trajala le nekaj tednov, kolikor je namreč Laudon potreboval časa, da je priboril smederevsko trdnjavo in da je obkolil ob dolnjem Dunavu ležečo Oršovo. Turki niso imeli nikjer več tistega poguma, kakor lansko leto in tudi še letos, dokler so imeli Beli Grad v svojih rokah. Mnogo krivde v tem oziru smemo brez ugovara pripisovati turškemu vrhovnemu poveljniku, seraskijerju (vojnemu ministru) *Kuščuku-Hasanu*, kateri ni kazal niti pol tolke spretnosti in vojaške nadarjenosti, kakor njegov prednik véliki vezir *Fusuf*, na čegar mesto se je vzel spomladi, ko je v Carjem Gradu

nov sultan zasedel carski prestol. Dne 17. aprila, 1789. je umrl namreč v Carjem Gradu sultan Abdul-Hamid, in na izpraznjeni prestol je sedel njegov netjak *Selim III.*, ki je vélikega vezirja takoj poklical domóv in vrhovno poveljništvo vojske izročil nespretnemu Kuščuku-Hasanu. Nasledki te izpremembe, kakor tudi še bolj óni, ki se je nekaj mesecev prej izvršila v cesarski vojski gledé na vrhovno poveljstvo, pokazali so se kmalu. Cesarska vojska, ki se je do sedaj povsod le umikala, zamenila je to nalogo s turško; jeseni leta 1789. ste bili Sava in Dunav, poslednji do Oršove v cesarski oblasti.

Ko je maršal Laudon, vrnivši se v Beligrad, kjer je bil odslej njegov glavni tabor, cesarju Jožefu poročil toliko in tako ugodnih uspehov, spomnil se je Jožef besede zastavljene Laudonu; kakor ga je prej rad preziral, kjer je mogel, takó ga je sedaj odklikoval za njegove zmage v turškem boji takó, kakor ni bil odlikovan še nihče in morda tudi nihče več ne bode. *Cesar mu je podaril zvezdo vélikega križa vojaškega reda Marije Terezije, sestavljeno od samih briljantov*, katero nosi po zakonih tega najvišjega vojaškega reda jedino le cesar sam, véliki mojster tega redú. Tudi mu je cesar Jožef i nadalje podelil neomejeno oblast in naslov «generalissimus!»

Takó odlikovan v Avstriji še ni bil noben vojskovodja, tudi ne slavni princ Evgen, ki se je ves čas, odkar je bil avstrijski vojskovodja, bojeval s Turki. Zvezda, katero je prejel Laudon od cesarja, bila je vredna svojih 50.000 goldinarjev, katere je po Laudonovi smrti Jožefov naslednik, cesar Leopold II., Laudonovi vdovi tudi res pošteno izplačal zánjo.

Da táko izredno odlikovanje v Belem Gradu ni ostalo brez sledú, umeje se pač samó po sebi. Vojaki in meščanje so se izkušali, kakó bi lepše proslavljali tolikanj priljubljenega

in hrabrega vojskovodjo. Neizogiben je bil torej slavnosten obed, na katerega je Laudon povabil vse belgrajske veljake in mogotce, kakor tudi vse častnike belgrajske posadke in tabora. Dasì je bil mož navadno oskromen in ponižen ter se je hrupnih veselie rajši ogibal, nego jih iskal, sedaj venderle ni mogel ravnati drugače. Naravnost rečeno, srcé mu ni dalo mirú, ker je končno dobil takó sijajno zadoščenje za mnogovrstna preziranja na cesarskem dvoru v prejšnjih letih.

Majorju Vegi je poročil Laudon, naj privede s seboj tudi svojo sestro, kajti tak vrlin, pisal je Laudon, kakor je major Vega, ki je po svojih vojaških spretnostih pomagal vsi vojski do najvišje slave, mora izvestno tudi imeti vrlo sestro, ki je povsem vredna sedeti med generali.

Da je to povabilo jako ugajalo posebno Poloničnim rediteljem in da so bili posebno ponosni nánjo, smete nam že verjeti, če vam iz nova zatrdimo, da so jo imeli radi, kakor rodno hčer. Prav takó se je pa dobrima starcema tudi laskalo, da je generalisimus poleg predsednika izrecno tudi povabil njegovo soprogo. Le-ti sta bili med več sto možkimi jedini ženski. Predsednico je povabil generalisimus, naj séde k njemu, Polonica si je pa izprosila milost, da sme ostati poleg brata pri mizi. Zraven nje je sedél majorjev pribočnik nadporočnik Pauer.

Zabava je bila vseskozi jako živahna, in kakó tudi ne, ker so bili zbrani samí zadovoljni, srečni in zmagoslavni ljudje. Za nekaj časa se dvigne generalisimus, odičen z briljantno zvezdo vojaškega reda Marije Terezije, in pravi:

«Častna gospôda, dovolite mi, da se spominjam nekoga, ki je dolgo časa bratski delil z nami težave in trpljenje te ravnókar končane vojske in se ni umeknil ne ostri zimi, ne sovražnemu orožju, dokler ga ni prisilila smrtna kal, ki se je vgnezdila v njega mlado nadejepolno življenje. Našega

premilostnega in presvetlega cesarja imam v mislih, ki je telesno na Dunaji prikovan na bolniško posteljo, duševno pa vedno še biva pri vojski svoji. Zlasti ga je veselilo, ko je slišal, gospôda moja, generali, štabni in višji častniki, da ste se takó hrabro borili s pogumnimi svojimi četami za staro slavo in čast Avstrije. Za vse to Vam izreka premilostni vladar cesarsko svojo zahvalo. Pozivljam Vas, častna gospôda, da se združite z menoj, presrčno želêč, naj ljubi Bog Njegovemu Veličanstvu zopet podeli trdno zdravje in ga nam ohrani še mnogo let. Pozivljam Vas, slavna gospôda, vskliknite z mano od vsega srca: „Njegovo Veličanstvo cesar Jožef naj žíví! Žíví, žíví, žíví!“

«Žíví, žíví, žíví!» zaorí kakor iz jednega grla po taboru, v trdnjavi pa jamejo pokati topovi — prvič od leta 1739., in avstrijska zastava plapolá sredi trdnjave visoko v zraku.

Drugo zdravijco napil je predsednik slavljencu generalisimusu v lepih besedah, kakeršne so dane le Srbom in Hrvatom, porojenim govornikom, ocenjujôč Laudonove zasluge za Avstrijo, za cesarsko vojsko in za vse krščanstvo. Tudi on je sklenil svojo napitnico s presrčno željo, naj bi Bog še dolgo let ohranil izkušenega vojskovodjo državi, vojski in krščanstvu na korist, za njim pa obudil še več njemu sličnih poveljnikov med tu navzočimi gospodi častniki, katere prijazno vabi, naj vzkliknejo: «Bog poživi še mnoga leta ekscelenco generalisimusa Laudona! Žíví!»

Zopet je zaorilo po taboru, kakor bi se bila podirala zemlja. Govorili so nató še razne zdravijce, katerih najvažnejša je bila óna majorju Vegi, nató pa se je vnelo govorenje po raznih gručah, kakor to tudi drugače ne more biti o takih prilikah. Najbolj so mlade častnike in civilne dostojanstvenike in veljake zanimale najnovejše novice, dohajajoče

s Francoskega, kjer je bilo že nekaj tednov vse kvišku in narobe.

«Gospod general,» nagovori predsednik belgrajske mestne občine generala barona Rouvroya, poleg njega sedečega, «ali je res, kar se čuje iz Francije, da so jeli uporniki požigati samostane in razdevati gradove?»

«Vse je res, vsaj takó se nam je poročalo iz Pariza,» odgovori general baron Rouvroy in še dostavi: «In prav je, da se je takó zgodilo, saj drugače biti ni moglo. Plemstvo je ožemalo kmeta o vsaki priliki, zajedno pa sámo ni plačevalo nič davka, duhovščina pa ravno takó nič. Le jedini ubogi kmet naj bi bil spravljal za vse skupaj in jih redil. Ali je čuda, ako mu je končno pošla potrpežljivost in je segel po orožji, da si pomaga sam, ker mu drugi nečejo pomagati?»

«Ne, prijatelj, motiš se,» ustavi ga general Unterberger, «dovôli, da ti šežem v besedo. Napačno poučen se mi zdiš, če podtikaš kmetu povod splošnega upora. Kmet na Francoskem je vseh nerednostij še najbolj nedolžen. Tisti, ki so zanetili upor, ti so vse kaj več, nego kmetje, odvetniki so in zajedno kruhoborci, ki gredó s trebuchom za kruhom in za slavo; radi bi se pognali sami kvišku na mesto, kjer danes morda še stoluje kralj. Kmetje so bili povsem prisiljeni, da so se uprli, nekoliko pa so jih tudi zavedli hujskači.»

Generalisimus je bil jako pozoren. Pogovor je bil izreden in torej tembolj zanimiv. Toliko da je general Unterberger končal, kar je mislil povedati, pravi Laudon sam: «In še nekaj izpodkopuje Francozom temelj prave blaginje – silno, brezmejno brezbožnost menim, ki se širi po vsi Franciji iz graščine pod slamnato streho. Prva, resnična blaginja sloni na božjem blagoslovu; kakó pa se je poslednjega nádejati ondu, kjer nečejo nič vedeti o Bogu?»

«Dovolite, ekszellenca, da Vam, porojen Francoz, sežem v besedo za popravek,» oglasi se general baron Rouvroy. «Moji verni sorojaki nikakor niso sovražni Bogú, kot stvarniku in vladarju vseh vidnih in nevidnih stvarij, protivijo in zanikajo le posredovanje med ljudmi in Bogom z raznimi pripomočki, kateri se jim zdé jako gledališki. Kdo pa me more siliti, da moram iti prav v cerkev in k izpovedniku, če si želim oproščenja grehov? Meni, razsvetljenemu in olikanemu človeku zadošča in móra zadoščati, če le oči dvignem proti nebu, občudujem božja dela, proslavljam stvarnikovo vsemogočnost in ga končno prosim, ako namreč čutim potrebo: ‚Oče nebeški, bodi mi grešniku milostljiv!‘ Vidite, taka je moja vera, in taka je vera velike večine francoskega národa, ki je ravno kar na pravi poti, da se iznebí vsake sužnosti, bodisi telesne ali duševne!»

«Nekaj čudne so danes tvoje besede! Dovôli mi kratko vprašanje: Če si žejin in lačen, kam greš? V gostilno, porečeš. Če se ti je zgodila krivica, kje si iščeš pravice? Pri sodniku, odgovoriš mi zopet, in če si bolan, vprašam te končno, kam se obrneš po pomoč? K zdravniku, ali ne res? Vidiš, če potrebuješ povsod ljudi, kakor smo mi, za posrednike, oziroma delilce tistega, česar si želiš, zakaj bi pri neskončno velikem Bogu ne rabil posredovalnih oseb in pomočkov?» Takó vpraša zopet general Unterberger prostomiselnega tovariša.

«Zató, ker vse to, kakor sem že prej rekel, lahko sam opravi, kajti kolikor je mogoče mojemu posredniku govoriti z Bogom, prav toliko sem zmožen tega i jaz sam, kadar se mi zdí to potrebno,» odgovori Rouvroy.

«Ali sploh Francozje takó mislijo?» vpraša predsednik in je jako radoveden na odgovor.

«Ne vsi; jako pičel je del, kateremu je še ostala tolišnja trohica vere. Največ jih je po vseh stanovih, ki nimajo nobene vere več, niti v Bogá ne!» odgovori Rouvroy resno.

«Gospôda moja, Francoze bode Bog grozno zgrabil, da se jim odpró oči,» pravi Laudon in nadaljuje: «Bedak je, ki trdi, da ni Bogá. Jaz Vam rečem, da živi nad nami Bog, mogočen Bog! Na svoje oči sem se tega prepričal več nego stokrat! Brez Bogá ni pravega poštenja, in denašnji francoski prostomisleci so vse, le pošteni ne, sicer bi ne ravnali takó z národom, kajti prav tisti, ki so sedaj največji prostomisleci in ki najbolj kričé, da so prijatelji národu, bodo ga skoro stiskali najhuje, da se obdržé na površji; plašljivci so namreč brez vsakega poguma. Končno pa i ti poginejo z denašnjim rodod vred. Bog jih bode strl, ker so se drznili dvigniti zoper njega, kajti človek, ki se drzne tajiti stvarnika svojega, ta je zavržen! Gospôda moja, kar Vam govorim, vse je gola resnica, vse sem sam doživel. Meni smete torej verjeti. Joj mene, koliko sem moral v mlajših letih sam prebiti zla, predno je prišlo le nekaj dobrega i záme na vrsto. Stradal sem, toda ostal sem stanoviten. Jel sem se dvigati, in glej, sedaj, ko se ni bilo več treba sproti boriti za vsakdanji kruh, stopili so moji zavistniki na površje. Kaj sem hotel? Vztrajen sem bil, kakor sem si namenil in vso svojo bodočnost izročil božjim rokam. Bogú sem služil ves čas svojega življenja, kakor se spodobi kristjanu; državi nisem nikdar kratil zvestobe in bližniku svojemu nikoli poštenja. Zato me je pa Bog tudi oblagodaril takó očitó. Doživel sem 73. leto in dosegel več, nego bi se bil kdaj mogel nádejati. Na najvišje častno mesto v državi me je povzdignilo Njihovo cesarsko Veličanstvo in najsijajnejšo odliko, katere pred mano razven cesarja samega še nikdo ni doživel, naklonila mi je najvišja milost.»

«Ekscelenca, prav govorite, ali takó vender ne more govoriti vsak,» povzame zopet prostomiselni general Rouvroy. «Le pomislite, koliko je n. pr. v našem cesarstvu ljudij, zlasti

v kmetem stanu, ki svoj živ dan časté Bogá, delajo in molijo, kolikor jim ravno dopuščajo močí in prilika, in vender ne dosežejo ničesar. Siromak se porodí, siromak trpí in siromak zopet zapustí ta svet. Zakaj pa temu Bog ni dal bogastva?»

«Tega preiskavati in naša naloga, ne dolžnost,» zavrne ga Laudon resno. «Sicer pa revščina še ni največja nesreča, če jo sploh smemo prištevati nesrečam. Jaz bi rekel, da ne. Marsikdo, ki v svoji revščini ne zagazi s pravega pota, zgrešil bi ga v bogastvu. Bog že vé, kaj dela. Dalje Vam moram pa še nekaj povedati; molitev, kakor jo opravljajo zlasti naši kmetje, ne zdi se mi *spodobna* dovolj! Saj se vender vedno trdi, da je molitev pogovor z Bogom. O ti moj ljubi Bog, kakšen pogovor je to, kakó malo paznosti in spodobnosti sem zapazil na njem! Kdar kdo vojakov z mano govori ali sploh s častnikom, postavi se pred nas kakor sveča ravno in skoro da ne trene z očesom, takó Vam stoji, preudari vsako besedo in pazi na odgovor. Kakó pa se naš kmet pogovarja z Bogom? Polovica jih navadno dremlje med molitvijo, ženske opravljajo v tem svoja dela, bodisi da pomivajo, predejo, otrokom postiljajo ali pa šivajo. Za Boga, da bi z nami vojak govoril takó, dali bi ga zapreti in prah bi mu stegli iz hlač, da bi si zapomnil, kaj zahteva dostojnost! Kakó le naj bi Bog navzlic vsi brezkončni dobroti svoji še oblagodaril take nedostojne in malomarne častilce svoje? Ali ni zadosti, če jih živí, kaj hočete še več? Častite ga živeje, srčneje, gorečneje, pa bodete več dosegli!»

«V obče Vam moram pritrditi, kar ste govorili, vse je res takó, eksclenca,» reče predsednik belgrajske občine in se Laudonu prikloni.

Major Vega je pazno poslušal Laudonove besede, rekel pa ni ničesar.

Nadporočnik njegov je pošepetal nekaj Polonici na uho, toda takó glasno, da ga je major tudi lahko slišal; potem sta Polonica in nadporočnik pribočnik vstala in šla iz sobe.

«Ali Vam ni bilo dolgočasno, gospica, pri razgovorih, kakor so se razvili pri gorénjem delu mize?» vpraša Pauer majorjevo sestro.

«Ne da bi rekla; po pravici Vam povem, da so mi te vrste še vedno ljubši mimo ónih, kadar jih čujem, prišedši v žensko družbo, kakó je ta in óna oblečena, kdaj se ta in óna omoži, koliko bode imela dote, in ali ji doto takoj odštejejo ali le postavijo v pisma. Sploh Vam pa moram priznati, da je Laudon govoril resnico. Sicer ne umejem takih stvari, toda lastna mi vest in spomini na nepozabna otroška leta pri ljubi materi oglasili so se med razgovorom v meni in rekli: Laudon govori prav!

«Tudi jaz se strinjam z njegovimi nazori, katere bi si že dolgo časa rad prisvojil, toda priznati Vam moram, da dosedaj še brez vsakega vidnega uspeha. Ne vem ali zató, ker sem morda premalo vztrajen — predolgo ne čakam rad kake stvari — ali zaradi česa drugega. Zgodí se dostikrat, da mi pridejo trenutki, v katerih se čutim jako zapuščenega, tako nedopovedno osamljenega, da se malone smilim samemu sebi.»

«Zakaj pa v takih trenutkih ne iščete tovarišev?» vpraša Polonica.

«Kje naj si jih iščem? Tovariši moji so popolnoma nasprotnih nazorov, torej izvestno ne za primerno zabavo. Jedini človek, ki sem ga imel nekaj let, vzet mi je sedaj, kajti novo, le prezasluženo povišanje je razširilo mejó med nama po mojih mislih še tem bolj, in takó res ne vem, kam bi se obrnil, kadar me obidejo take tožne misli!»

«Ali ne zahajate nikamor v poštene družine, ker imajo duhovita dekleta, s katerimi bi se zabavali?»

«Ne, tudi tega nimam v Belem Gradu, ako ne jemljem v pošteve hiše Vaših rednikov. Morda je prav, da je takó. Ondu sem imel čast spoznati Vas in Vas ceniti boljše od dné do dné, kar mi je na veliko tolažbo.»

Polonica se zardí in se nekako nagajivo nasmehne, češ: «Ha, ha, kaj bi Vam bila jaz — slaba stvar, ki sem dosedaj takorekoč živela le ob milosti dobrih ljudij — na tolažbo!»

«Res, res, draga gospica, Vi samí ne veste, kakó ste se mi priljubili. Če bi bil pesnik, našteval bi Vam morda sedaj, kolikokrat sem že tu okolo košatih hrastovih gozdov sanjajoč postopal in jim tožil svojo zapuščenost; takó pa moram že seči po navadnem vprašanji, katero izgovorim v tem-le resnem trenutku za naju oba: Polonica, jaz si ne želim drugega, nego da bi me ljubili! Ako Vam je to mogoče, govorite, in storiti hočem vse, da se poročiva najkeseje v štirih tednih. Ali ste zadovoljni, sevéda ako je Vaše srce še prosto?»

«Prav to je,» odgovorí do čela rdeča Polonica, «kar mi brani vzprejeti Vašo tolikanj častno ponudbo. Devet let je, odkar sem se seznanila v Ljubljani z mladeničem, ki mi je bil prvi za Bogom na svetu, z besedo rečeno: vse! Večer pred poroko sva bila že v Sremu in srečna, nepopisno srečna. Ali sama ne vem, v čem bi se bila tolikanj pregrèšila, da je še tisti večer božja roka takó grozovito segla med naju in uničila najino srečo.» Polonica jame sedaj pripovedovati, kakó so jo ugrabili razbojniki, in končno reče: «Vidite torej, prečastni gospod, da moje srce ni več prazno, temveč je ondu globoko vtisnena podoba prvega mojega ženina, tu-le v Savi počivajočega.»

«Ljubo dete božje, če nimate drugega pomisleka in drugih dolžnostij, le kar hitro mi sezite v desnico. Da v devetih letih niste pozabili izvoljenca svojega, to Vam je le na čast; vender pa se nádejem, da me bodete s časoma ljubili

prav takó goreče, kakor ljubite še dandanes prvega zaročenca. Nimam Vam ponujati kdo vé kaj; zlasti dokler smo na bojišči, ne boste imeli nič dobrega in prijetnega. Ali nádejem se, da bode skoro konec in da se povrnemo v cesarsko prestolnico, kjer takoj ukrenem vse potrebno, da odložim častniško dostojanstvo in ga zamenim s pošteno, tudi častno meščansko obleko. Moja mati ima pri Dunaji precejšnje posestvo, za katero mora sedaj najemati večinoma tuje ljudi. Često mi je že pisala, naj vender pustim to nestanovitno vojaško življenje, ki je zajedno po njenih mislih silno nevarno in naj pridem domóv, da prevzamem gospodarstvo. Sedaj bi šel, ako bi šli Vi za ženó z menoj?»

«Če prav premislim, bilo bi nespametno se upirati Vaši želji, ki mi odpira takó prijetno bodočnost. Obljubila bi Vam tem lože, ker je Vam že znana moja minulost, katere se mi ni sramóvati, ali dolžnosti imam, in dokler tu nisem na čistem, obljubiti Vam ne morem ničesar. Ali Vas smem prositi odloga?»

«Čemu pač, draga duša? Rad bi védel za tiste Vaše dolžnosti! Ali se Vam ne zdim nesramen, če Vas prošim zánje?»

«Ne, da boste videli, kakó odkritosrčno govorim z Vami, naštejtem Vam tudi te lahko. Prva dolžnost je vender, rekla bi, dogovoriti se v tem oziru z mojimi redniki. Teh dveh poštenjakov, ki sta se me usmilila pred leti takó ne-sebično iz gole krščanske ljubezni, vender ne morem zapustiti meni nič, tebi nič. Moj Bog, kaj bi si morala misliti o meni! V drugi vrsti se mi zdí pa tudi potrebno, brata vprašati. Ali mislite, da ne?»

«To sevéda bi bi bilo vse treba, če bi — se ne bilo že zgodilo! Predno sem še govoril z Vami o tem, kar sva se menila, dogovorili smo se z bratom in z redniki Vašimi. Prvemu je bil moj predlog jako po volji, drugi so osupnili,

kajti jako radi Vas imajo! Ker se pa nádejejo, da je Vam na srečo, ne bodo ugovarjali, menda tudi vedó, da bi jim ugovor ne koristil, kdo vé kaj.»

«Takó?» začudi se Polonica, «moji ljudje, pravite, da o tem že vedó, kar se je za mojim hrbtom pletlo, kakó pa, da meni do danes živa duša ni káj zinila o tem?»

«Hotél sem takó, da iz mojih ust čujete ponudbo, katero ali vzprejmete ali pa odbijete!»

«Kdo pa Vam je porok, da bodeite srečni z mano? Težko da bi bili zadovoljni z menoj brez tiste požrtovalne ljubezni, katero smé vsak čas térjati mož od žene.»

«O gospica, meni zadošča iz prva samó prijateljstvo Vaše, katero v ljubezen razširiti bode moja bodoča in jedina skrb. In da Vain nisem zopern, to menda smem že danes sklepati iz vsega Vašega vedenja.»

«O tem se niste motili, in menim, da nisem nedostojna, ako Vam priznam, da ste mi prav vrlo po volji. Gospod nadporočnik, ne bodem se dalje branila seči Vam v roko!»

«Ali je res, deklè zlato? Ná mojo desnico, odslej posvečeno tebi na pomoč, varstvo in obrambo! Ta le mali prstan, spomin matere moje, nataknem ti za spomin na to presrečno uro. Okléni se me in hitro nazaj med veselo družbo, kjer gospodom nemudoma naznaniva zaroko.»

Polonici je bilo takó dobro, takó lahko pri srci, kakor že davno ne in kaj bi ji tudi ne bilo, saj je vender našla človeka, ko se ga je najmenj nádejala, na katerega se ji bode opirati po težavnem poti tega življenja. Domóv ni smela, bojčč se, da bi jo zopet ne prijeli, in tudi, kakošno veljavo bi še imela v domačem kraji, če so jo v Ljubljani učeni gospodje spoznali za copernico. Otroci bi se skrivali pred njo, matere bi križale svoje dojenice vpričo nje in njene vrstnice bi se ji umikale. Rednike in brata je sicer našla, toda

kdo vé, kako dolgo traja vse to? Čez noč lahko vsi trije umró in ona ostane zopet sama in zapuščena na širnem svetu. Mož, pravi mož je vender več nego brat in več nego rednik in bodisi ta še takó dober, še toli skrben.

General Rouvroy je imel še vedno véliko besedo in je nad mero povzdigoval francoske modrijane, ki so svetu s svojim ukom prižgali novo luč. Glasno so mu ugovarjali drugi, ko so je vrnil Pauer s Polenico in sédel poleg Vege.

Pauer je Vegi nekaj pošepetal, v tem pa se je Polonica, sedeča ob drugi stráni majorja, zardela do čela. Major dobrovoljno prikima in gré k redniku Poloničinemu, kateremu tudi nekaj šepne na uho. Generalisimus to vidéč, pravi smehljaje, ko je general Rouvroy utihnil: «Major Vega prenaša skrivnosti. Ali jih smemo zvedeti tudi mi drugi? So-li morda zopet Turki blizu?»

«Nič takega, ekscelenca,» odgovori namesto majorja predsednik. Ravnokar sem čul veselo novico, da sta se gospod nadporočnik *Pauer* in moja hči, sestra gospoda majorja Vege, pred nekolikimi trenutki kar potihem brez naše vednosti — zaročila.» Splošno začudenje v veseli družbi. Predsednik nadaljuje: «Ker sta oba polnoletna, zatò jima pač ne gré ugovarjati, in jaz predlagam, da se zaroka tu še jednoč javno zvrši pred nami. Novozaročencema napijem s polno kupo, naj ju Bog poživi še mnogo let zdrava in zadovoljna do pozne starosti. Kakor mili mi nevesti iz srca privoščim blagega in junaškega možá, katerega si je izvolila, takó presréčno mi je žal, da se loči naše hiše, kjer smo takó srečno živeli devet let. Ker me Bog ni oblagodaril z lastnimi otroci, pohčeril sem tebe, draga moja, zanašajoč se, da nama bodeš na stare dni v tolažbo. Ker se je pa to sedaj drugače zasukalo, bodisi takó! Da mi ne pojdeš prazna od hiše, obljubim ti tukaj

vpričo vse te prečastne gospôde, da ti odštejem na dan poroke, katera bodi po vajini želji že v štirih tednih, deset tisoč cesarskih cekinov, s pogojem, da naju vzameta s seboj v prestolno dunajsko mesto, drugih deset tisoč pa dobita po najini smrti. Jaz, kakor tudi moja žena bi ne mogla živeti brez Polonice, zlasti ne tukaj v turškem obližji, takó se nama je priljubilo to srčnomilo deklè. Vam pa, gospod nadporočnik, častitam od vsega srca, da ste dobili takega angelja za nevesto. Bog vaju požívi mnogo, mnogo let!»

XVII.

Turški boji, katerih smo izkusili Slovenci izdatno več, nego naši sosedje Nemci in Lahi, bili so vselej grozni in strašni. Zapisani so ostali s krvavimi črkami v zgodovini našega národa. Še groznejše pa so bile stvari, ki so se pripovedovale iz tistih bojev. Najmanjša novica brez vsakega pomena je narasla spotoma v naši deželi takó grozno, da se je koža ježila tistim, ki so jo slišali. Pozvedoval sevèda ni nihče, ali je resnično, kar se pripoveduje od vasi do vasi ali ne, in čemu tudi? Ljudje so takó govorili in pravili dalje, kakor govoré in pripovedujejo še dandenašnji, za resnico pa se brigaj tisti, kdor posluša, če mu je že tolikanj do nje.

Takšno novico je prinesel jeseni letá 1789. zagoriški kovač iz Ljubljane. V Ljubljani je slišal pogovor o generalu Laudonu in Belem Gradu, katerega je vzel Turkom. Mož je tudi slišal, da so Turki ujeli nekaj cesarskih vojakov, predno je Beli Grad padel, in da so jetnikom porezali glave in jih nateknili po trdnjavskem nasipu na drogove. Domóv prišedši, védel je kovač že prav izvestno, da je bil med obglavljenci tudi Vehovčev častnik. Vehovko je ta sama na

sebi ne neverjetna novica grozno potrla. Ne, ker se je morda danes ali jutri zanašala na bratovo pomoč, temveč ker ga je ljubila in bi ga bila rada videla vsaj še jedenkrat.

Na Vehovca je novica o svakovem žalostnem konci vplivala izdatno menj, nego je bilo pričakovati. Saj ga itak ni bilo nikdar blizu, odkar je on gospodar pri hiši in toliko da se ga je še spominjal, zlasti sedaj, ko se mu je godilo dobro, kajti vožnja v Trst, kamor je že dvakrat naložil po dva vozá, obnesla se mu je vselej izborno, in mož si je več prislužil, nego je mislil. Živež, zlasti boljši, spravljal se je od naše strani v Trstu vedno lahko in dobro v denar, ker vožnja ni stala toliko, kakor iz drugih deželâ in pa, ker bližnja okolica tržaška navadno niti toliko ni pridelala, kar je potrebovala sama záse. Čuda torej ni, da je imel Vehovec že po jednoletni vožnji skupaj vsoto, s katero bi bil lahko poplačal malone ves dosedanji dolg pri kovači; toda tega ni storil, ker je že jel trgovski računjati. Četudi so bile obresti po deset od sto na leto navadnemu kmetu res previsoke, vendar si je Jaka v svoji premetenosti izračunjal, da mu glavnica, katero ima v rokah, skoro na mesec prinaša te odstotke. Naj torej dolg le ostane še vsaj toliko časa, da bode imel še več pod palcem in mogel po poravnanem dolgu tržiti v Trst. No, misel ni bila napačna, če bi bil Jaka, kakor se spodobi opreznemu podjetniku, jemal v poštev tudi nevarnost vsakojake izgube. Kovač pa tudi ni silil na plačilo, ker mu je bilo Vehovčevo posestvo za to vsoto še vedno zadosti dober porok.

V tej dôbi se snide Jaka na poti v Trst na Opčini v gostilni, kjer je navadno napajal, z jednim tistih prijaznih ljubljanskih gospodov, s katerimi je v Ljubljani izpraznil marsikak bokal vina in dostikrat kvartal večinoma z dobičkom.

«Oho, prijatelj, kaj pa je Vas semkaj zaneslo?» vpraša Vehovec Ljubljančana, kateri ga je takoj klical pit, ko je Vehovec stopil v hišo.

«Po opravku sem prišel tu gôri,» odgovori Ljubljančan.

«Pa menda vendar ne iz Ljubljane; nekoliko daleč bi bilo semkaj po opravkih,» pristavi Vehovec.

«O kaj še, iz Trsta sem se pripeljal semkaj. Ali ne ostajate v Ljubljani pri ‚Zeleni žabi‘, da me niti pogrešali nîste? Saj sem že skoro pol leta v Trstu.»

«Takó?» začudi se Vehovec, «pogrešal Vas res nisem in kakó tudi, ker je družčina prijaznih gospodov pri ‚Zeleni žabi‘ vedno takó obila, da posamičnika niti pogrešati ni. Kaj pa delate v Trstu, če smem vprašati?»

«Tudi tega še ne veste?» čudi se sedaj Ljubljančan. «Trgovec sem tukaj, in prav dobro se mi godí. Veliko trgovino z živežem in deželnimi pridelki sem pričel, ki mi gré, hvala Bogú, prav dobro izpod rok. Tržaški trgovec takoj naročí bokal prosekovca in pričnè Vehovec na dolgo in široko razkladati o velikih uspehih, ki bi se dali v Trstu doseči z domačini pridelki. «Drugega mi ne treba, nego stalnega in zanesljivega zakladatelja iz naših krajev.»

«No, no,» pravi moški Jaka, «če hujšega ni, temu se že pomaga. Koliko pa bi potrebovali na teden blagá?»

«Najmenj po štiri voze, kakor so Vaši.»

«Hm, hm,» praska se Jaka za ušesi, ki ni mislil na toliko potrebo, «to mi je sevèda že nekoliko preveč, po dva vozá na tri tedne bi Vam pa lahko dovažal, če bi Vam bilo moje blago po volji?»

«Oglejva si ga,» reče trgovec in vstane. Možá odideta iz hiše. «Blago Vaše ni napačno, prav takega si želim. Če mi ga hočete redno dovažati, tedaj ste moj mož in plačam ga Vam rad po četrtini bolje, nego bi ga razpečali povsod drugje.

Toda zanesti bi se moral na Vas. Potem pa še nekaj. Jaz imam veliko trgovino po morji, katera zahteva dostikrat veliko denarja kar hkrati; o takih prilikah je treba malenkosti za nekaj dni popolnoma pustiti v nemar. To se pravi po domače, Vi bi morali biti dovòlj trdni, da bi o takih prilikah, kadar gré véliki moj denar po morji, pripeljano blago tudi lahko nekaj časa dali na upanje.»

«Tudi to bi se dalo napraviti,» pravi Vehovec in se potrka ob telovnik, pod katerim ima pripasan jermen za novce, «saj hvala Bogu še nismo takó pri konci.»

«Saj bi ne bilo zastonj,» nadaljuje trgovec, «kadar bi se to primerilo, nagradil bi Vas z nekaterimi odstotki več, nego samó z dolžno glavnico, kakor je tukaj red pri trgovcih. Ako ste torej moj mož, pa udarite!» Trgovec pomolí belo svojo roko Vehovcu, ta udari, in pogodba je sklenena.

«Pa takoj danes zapeljite k meni, ker sem se na svoje oči prepričal, da imate jako čedno blagó. Meni je poglavitna reč, da spravim, kar morem lepega blaga skupaj, ker imam le veliko gospôdo, kateri prodajam, in ta je jako izbirčna. Menim, da bodeva oba dobro izhajala,» končá trgovec in poravna račun za oba, kar ga v Vehovčevih očeh dvigne še izdatno više.

«Šmencana reč,» misli Vehovec sam v sebi in si mane roke od samega veselja, «Jaka, ti si pa res srečen človek! Kakor se prestopiš, povsod zgolj sreča in dobri ljudje, ki ti gredó na roko. Če pojde takó dalje, kmalu bodeš prva oseba v moravški fari in še za župana te izvolijo.»

V Trst prišedši, Vehovec izloží, kar je pripeljal, trgovec spravi blagó v skladišče in plača Vehovca. Do vinarja mu je odštél, za kolikor sta se pogodila. Vehovec je res potegnul četrtno več, nego bi bil izkupil drugod za svoje blagó, in to ga je tako priklenilo na novega trgovca z nevidnimi

močmi, da je sklenil odslej zakladati jedino tega trgovca z blagom, in naj drugi svoje blagó dobivajo, odkoder hočejo. Ko pa trgovec, ki je bil, mimogredé bodi omenjeno, še samskega stanú, Vehovca celó povabi na večerjo v gostilno pri «*Jadranskem morji*», le-ta res že ni več védel, kam bi si zapisal toliko gostoljubnost tržaškega trgovca. Saj je imel tudi že opravila z drugimi, pa ni bil nobeden, kar jih pozná, še takó prijazen ž njim. Navadno so mu jako suhoparno odšteli denar, kar mu ga je šlo za pripeljšano blagó in se dalje niso brigali zánj. Tu pa taka prijaznost! Pri večerji je prišlo še več drugih gostov, ki so posedli okolo mize, kjer sta večerjala naša znanca. Kakor svoje dni v Ljubljani, bili so tudi v Trstu tisti gospodje nad mero prijazni z Vehovcem, ki je jel zaradi tega jako radodarno dajati za vino.

Ko je bila družba že nekoliko dobre volje, pravi trgovec, če bi za kratek čas ne vrgli nekoliko kvart.

«Kaj pak da,» pritrdi mu Vehovec, «nam vsaj prej večer poteče; le kar brž začnimo!»

Igrali so zopet «*jednoindvajset*», menda zató, kakor so rekli, ker to igro Vehovec že zná in se mu je ne bode treba učiti. Jaka je iz začetka dobival; in ker so igrali precèj visoko, imel je že nekaj precèj drobiža pred sabo. To mu je dalo tak pogum, da je jel predrzno staviti, hoteč dobiti še več. Dvakrat, trikrat že je potegnil večje vsote na «*jednoindvajset*», kar se sreča, ki ni nikjer takó nezanesljiva, kakor ravno pri igri, izprevrže, in predno bi trenil, šel je ves dobiček rakom zvižgat.

«To pa vender ni nič, da bi človek ves ljubi večer tlako delal,» misli si Jaka. «Blizu trideset goldinarjev sem bil že na dobičku, in sedaj je šel ves po vodi, da sem srečno zopet tam, kjer smo začeli pred dobro uro. To ni nič! Trideset goldinarjev, četudi takó lahko pridobljenih, ne izpustim, kar takó, in nazaj morajo priti, veljaj, kar hoče!»

Vehovec začné podvajati stavo, češ: «Prisilil te bodem, sreča sleparska, da mi povrneš mahoma, kar si mi iz prva naklonila takó laskavo, potem pa zopet vzela takó tihotapski!» Toda sreča je bila še izdatno svojeglavnejša od Jake in se ni dala prav nič prisiliti. Kakor so padle kvarte, padle so takó, da je bil Jaka na izgubi. Predno je bila ura polnoči, izgubil je vse, kar je danes iztržil za blagó. Ostali so mu le še novci, kar jih je imel iz dóma s seboj, in Bog vé, ko bi igralci ne bili končali, ker pri Vehovci niso čutili káj prida denarja, ali bi ne bili Vehovcu pobrali še tistega. Takó mu je vsaj ostalo za prenočišče in za pot, da je mogel domóv. Blizu tristo goldinarjev je zaigral. Joj, kakó ga je pekla ves pot vest, in kar po nobeni ceni se ni mogel iznebiti skrbi: «Kaj pa poreče domá *ona*, ko se brez denarja vrneš iz Trsta? Joj, joj mene!»

Takó je vzdihoval Jaka tem pogosteje, čím bolj se je vélika cesta bližala kraju, kjer je bilo treba zaviti proti dômu. Tolažil se je, da žena morda niti ne opazi, da je prišel brez denarja, in če pa, poreče ji, da je dal blagó na upanje dobremu prijatelju.

Ne smemo pozabiti, da si je igralna družba takoj, ko je odšel Vehovec spat, razdelila priigrani denar, kajti bili so vsi od kraja sleparji, ki so imeli zaznamenovane kvarte, na katerih so že med prsti čutili, kakšen list pride. Ko bi bil naš Jaka to že tedaj védel, ko je zaigral prvi večji denar, zasukalo bi se bilo morda marsikaj drugače in marsikaj bi bilo izostalo, kar je bilo le posledica strásti, katera se je vzbudila Jaku. Na svojo največjo nesrečo se je pa mož vrhu vsega še tolažil, rekoč: «E, kaj pa je, če sem jih izgubil, drugič jih pa zopet priigram, še več, saj so spodje petični. Danes meni, jutri tebi, kakor je zapisano na pokopališči.»

Ravno se je Vehovec pripravljaj, da bi zopet peljal blagó v Trst, ko pride kovač k njemu. «No, kakó je, Jaka, ali gré dobro?» nagovori ga.

«No takó, bo že,» odgovori Vehovec, «vedno je še boljša, nego bi se ukvarjal z zemljo.»

«To je pa prav kakor nalašč,» nadaljuje kovač. «Skoro bodem potreboval večje vsote. Menim, da ti sedaj ne bode težko vrniti, kar sem ti posodil svoje dni. V štirih tednih, kaj ne da, bodeš lahko spravil tistih šeststo in nekaj čez?»

Šmencaj vender, kakó so Vehovca pogrele kovačeve besede! Ko bi mu bil vsaj kaj rekel, predno je bil poslednjič v Trstu, pa bi že še bilo, ali sedaj, po nezgodi, ki ga je zadela v Trstu, ne, sedaj nikakor ni mogoče, sicer bi moral takoj pustiti vso trgovino. Toda kaj storiti? Zaupati se mu, kaj ga je zadelo? Oh, Bog obvaruj, za ves svet ne! Kaj bi le ljudje rekli, kaj žena, če bi zvedeli!

«Veš kaj, kovač,» pravi po kratkem premišljanji Jaka, «prav neugodno si mi prišel denar odpovedat, ker ga takó nedopovedno potrebujem za trgovino. In pa, zaupno ti rečem, niti vsega domá nimam, temveč velik del ga leži po svetu pri trgovcih, katerim sem prodal blagó na upanje. Daj, preloživa še za nekaj časa, da vsaj dobim denar za izupano blagó. Če ti je res taka sila, saj si lahko pomagaš drugače.»

«To že, ali ne kar takó; kaj meniš, da mi ga kdo posodi brez odstotkov?» odgovori kovač. «Pisma in hoja h gospôski tudi nekaj vzamejo. Ker že govorim o pismih, prišlo mi je na misel, da za poslednjih dvestoinpetdeset goldinarjev tudi še nimava nič pisma. Če bi te hotel čakati še dalje, zgodilo bi se to le takó, da se tudi ta dolg postavi v pismo in vsa vsota vknjiži na tvoje posestvo. Drugače bi res ne mogel čakati. Časi so hudi in jako nevarni. Saj si čul, kaj se godí na Francoskem; kdo mi je porok, da tudi pri nas

ne začne vreti in pokati na vseh krajih? Ob takih časih mora človek gledati, da spravi v varnost, kar ima. Saj kakor trgovec sam dobro veš, da mora biti človek oprezen, in boljše je, drži ga, nego lóvi ga!»

Takemu modrovanju se Vehovec niti ugovarjati ni upal. Molče je prikimal z glavó in samó vprašal: «Kdaj pa bi rad šel pismo delat?»

«Čim prej tem bolje,» odgovorí kovač, «bodisi kar jutri. Storim ti to samó zató, da ne porečeš: ‚Kovač je tak, pa tak!‘»

Drugi dan prideta naša možá k gospóski delat novo dolžno pismo, v katero naj bi se po kovačevi želji vzprejel ves dolg z zastalimi obresti vred. Prvega in drugega posojila obresti so bile poravnane do sv. Mihela; kar se jih je od tedaj nateklo, te so še na dolgu in se bodo danes prištele glavnici. Dalje se Vehovcu obrok podaljša za leto dni, da si lahko priskrbi denarja. Novo dolžno pismo, katero se zajedno vknjiži na Vehovčevo, do tedaj čisto posestvo, glasi se na 695 glavnice in 208 goldinarjev ter nekaj krajcarjev 10odstotnih obrestij, katere se v okroglem številu 210 goldinarjev postavijo v pismo, torej skupno na novo glavnico *devetstoinpet* goldinarjev! Vehovca je stresla groza, in zdelo se mu je, kakor da mu je kovač s tem pismom vrgel zanjko okolo vratú. Groza ga je bilo tolikega dolgá v dobrih petih letih, in to tem več, ker v rešnici gotovine ni prejel več, nego 625 goldinarjev, in še od te se je marsikaj poizgubilo za razne troške, katerih je vedno dovólj pri takih posojilih.

«Sedaj pa le hitro zopet na cesto,» modruje sam v sebi Vehovec, «čim prej bodem v Trstu, tem prej zaslužim novce in tem prej se vrnem domóv, da iz nova nakupim, kar se v Trstu lahko prodaja in rado jé.» In potem pa še nekaj: Kaj, če se mu morda sedaj posreči zopet priigrati poslednjič

zaigrane stotake? Oh, kakó mu srce utripa pri tej nesrečni misli! Vehovec celó po tihem obljubi, da bi potem nikdar več ne pogledal igre.

Trgovec ga je že pričakoval ter mu po ovinkih naznanil, da so mu včeraj ladje z grških otokov in iz Dalmacije pripeljale čudovito veliko blagá, za katero je moral malone do dnà izprazniti svojo blagajnico. Ker pa popolnoma prazen ne more ostati, zató bodi Vehovec takó dober in ga za denašnje novce počakaj do druge vožnje; tedaj že dóbi za obe skupaj. Našemu Vehovcu po poslednji izgubi taka tolažba ni káj po volji, vendar ne reče ničesar, ker mu trgovec obljubi, da plača blagó izdatno bolje, nego bi ga mogel kje drugje spraviti v denar. Takoj mu odleže, ko trgovec opomni: «Poslednji večer ste bili pri ‚Jadranskem morji‘ jako nesrečni; zaradi tega Vam pa ni še treba obupati. Kar ste tedaj zaigrali, pridobite si na srečen dan lahko dvakrat toliko. Le poguma pri igri ne izgubite, nekaj drobiža je treba. da vztraja človek tudi ob izgubi, dokler se sreča ne obrne.»

Hej to so bile prave besede Vehovčevemu srcu! Saj si pod milim Bogom ni želel ničesar srčneje, nego kolikor moči hitro pridobiti zaigrano vsoto. Komaj je čakal večera, še težje pa trenutka, da se igra pričnè. Ali ta nocoj ni bila takó navdušena, kakor poslednjič, ker je trgovec svoje sotrudnike — sleparje opozoril že prej, da denašnja piška nima káj prida perja. Končni izid je bil majhen dobiček, jako neznamenat proti prejšnji velikanski izgubi, in mož je šel jako nezadovoljen spat. Zatrdno je sklenil, da nakupi blagá za ves denar, kar ga ima še domá, da ga prepelje semkaj in z dobičkom spravi v denar; takrat potegne tudi za denašnje blagó denar od trgovca. S tako vsoto oborožen bode še enkrat poskusil srečo svojo. Mora jih dobiti nazaj tistih zaigranih tristo goldinarjev, veljaj, kar hoče, saj je rekel trgovec, da

mora dobiti pri igri, kdor ima zadosti poguma in denarja, da lahko vztraja! In ta trgovec se mu zdí takó izkušen mož. On mora to vedeti!

«Koliko pa imamo že denarja, ljubi mož?» vpraša skrbna žena, ko se Vehovec vrne s pota. Le-tega polije rdečica in, dasi je bil na tako vprašanje danes ali jutri pripravljen, v prvem trenutku je venderle v nemali zadregi, kaj bi odgovoril. Napósled pravi: «Kdo vé kaj še ne in prav v tem trenutku ne, ker imam v Trstu jako veliko blagá razupanega.»

«Kakó pa, da daješ na upanje tujim ljudém, katerih niti ne poznaš?» posvari ga nemilo iznenádejena žena.

«Ker je takó navada pri trgovcih in ker se takó blagó prodaja precéj bolje, nego za gotovino,» odgovorí nekoliko razjarjeni mož.

«Pazi, da nas tvoja prevelika zaupnost ne pripravi na beraško palico! Po velikih mestih tičí v lepih sukunjah mnogo velikih sleparjev. Rajni oče so nam pripovedovali to dostikrat in so se jih tudi skrbno ogibali samí. Jaka, prosim te, bodi oprezen in pazi na denar, kajti bojim se, predno mine leto, bode ga nam treba. Kovač se je proti nekemu pobahal, da nas lahko vsak čas zapodí od hiše — ako bi ga ne plačali, in jaz se tega človeka še vedno bojim, akotudi praviš, da je tvoj najboljši prijatelj!»

«Kaj prijatelj!» zarenčí razdraženi gospodar, «leto dnij nam niti lasú ne more skriviti, kajti nad gospôsko tudi kovač še ni in ondu je takó zapisano.»

Zopet je bilo treba naložiti v Trst, in Vehovki je bilo ob mozevem odhodu nepopisno tesno pri srei. Kar ni se mogla zdržati jokú: «Bog te varuj nesreče!» pravi jokajoča žena, ko sta si z možem pred odhodom segla v roke, «srečno vôzí, dobro opravi in kmalu se vrni!»

«Bom že,» odgovori Vehovec. Nató poženeta z najemnikom, ki spremlja ob drugem vozu Vehovca v Trst. Tjakaj dospévši, zapeljeta takoj pred prodajalnico Vehovčevega trgovca, ki je bila pa danes zaprta, kakor že več dnij.

«Kje pa je trgovec?» vpraša Vehovec prvega, ki mu pride iz hiše naproti.

«Kateri trgovec?» začudi se óni.

«I no, ta-le tukaj, kateremu sem blagó dovažal!» pojasnjuje Vehovec.

«O tega sleparja mislite,» pravi zaničljivo Tržačan, «Bog vé, kje že zopet slepari ljudi. To ni bil trgovec, nego jako premeten slepar, ki je mnogo ljudij oškodoval za večje in manjše vsote. Ali ste morda Vi tudi kàj prizadeti? Noč ga je vzela pred dobrim tednom in živ krst ne vé zánj.»

«O ti premilijonski slepar!» vzklikne Vehovec in prebledí. «Oh, kje so moji prašiči, moja slanina, maslo in pre-kajene klobase!»

«Vse to je poprodal, kakor je mogel, pol za denar, pol zastonj, ker se mu je neki silno mudilo.»

«Kje naj iščem krvavo zasluženega denarja, več nego poltretjesto goldinarjev?» tarna obupno Vehovec.

«Na to Vam pa ne vem nič pravega odgovoriti,» pravi pomilujé Tržačan in odide po svojih opravilih.

Vehovec kar verjeti ni mogel, da bi bil človek, njegov rojak, res takšen cigan, kakor se tu kaže in bi tako nesramno osleparil poštenega človeka, kateri ga je tolikrat napojil v Ljubljani in v Trstu. Kar v glavo mu ne gré, da bi bilo res takó, zató gré v hišo k hišniku vprašat, kje so ključi do prodajalnice; morda se vender še kàj najde od upanega blagá.

«Tu-le so,» odgovori hišnik, «najti utegnete pa kvečjemu pajčevine; vse drugo je razprodal, predno je šel.»

Vehovec se je skoro prepričal, da je hišnik govoril resnico. «Kako pa, da takega sleparja ni prijela gospôska, predno je izginil?» vpraša končno.

«Prav takó bi Vas jaz lahko vprašal, zakaj ste takemu sleparju zaupali toliko blagá,» odgovorí hišnik in nadaljuje: «Vi niste slutili, da je slepar, gospôska tudi ne. Šele ko so jeli ljudje, ki so imeli dobiti denar, vpraševati po njem, zvedelo se je, kakšen ptič je, in tedaj je bilo že prekasno.»

Vehovec je spoznal, da je po toči zvoniti prepozno. Ni mu kazalo drugega, nego z denašnjim blagom zapeljati na trg in ga ondu prodati po tržni ceni, kar mu je šlo vrlo izpod rok. Do večera je imel že oba vozova prazna, v žepu pa gotovine nad tristo goldinarjev. Nepopisno so se mu smilili novci, katere je odnesel slepar, s katerimi bi imel danes blizu sedemsto goldinarjev in če bi priigrjal še ónih tristo nazaj — tisočák v žepu! Oh, oh, kdo bi si mislil!

Zvečer je Vehovca kar samó zaneslo v že znano gostilno pri «*Fadranskem morji*». Nekoliko se mu je žarilo upanje, da morda ondu najde bridko pogrešanega in tolikanj zaželenega prijatelja, kateri ga je takó nezaslišano osleparil za denar. Najemnik je ostal, kakor navadno, v prvi sobi med preprostimi pivci, Vehovec, ki je bil v tej gostilni za gospoda in so ga tudi vsi takó klicali, stopal je moški v tretjo sobo, kjer so se navadno zbirali kvartopirci. Že jih je bilo polno omizje in gost tabakov dim je stal po sicer precěj velikem prostoru. Vehovec ogleduje góste pri vseh mizah, ali znanega trgovca ni nikjer, pač pa ugleda pri mizi v kotu njegove prijateljke in svoje znanke — igralce. Nemuđoma se obrne do njih. Lé-ti ga pozdravijo z glasnim: «Oho, glej ga no, dobro došel, gospod Vehovec, no, kakó pa je?» in kar je več takih prijateljskih vzklikov. Vehovec séde na ponudeni stol in vpraša brez vsakega daljšega uvoda: «Kje

pa je nocoj gospod trgovec, da ga še ni?» Naredil se je, kakor bi še ničesar ne védel o izgubi, katera ga je zadela. Glasen grohot mu je kratek, toda soglasen odgovor; potem pa pravi nekdo: «To Vam je bil ptič, ta je znal, no, ta jih je nasmukal, vsakega je ožèl, kdor se je družil ž njim! Noč ga je vzela, in izginil je brez sledú. Niti pozdrava za Vas ni pustil, takó se mu je mudilo. Menda vender tudi Vam ni kaj unesel?»

«O kaj še,» odreže se Vehovec, katerega začenja biti sram, da bi tem ljudém razglašal svojo škodo. Sicer je bilo pa vsako prikrivanje odveč, kajti lopovi so si bili vsi brateci, in kjer je kdo izmed njih koga osleparil, vedela je za to vsa družba, saj se je vender ob tem živila in pa od sleparjenja pri igri. S Tržačani pri igri ni bilo nič več opraviti, ker so jih že povsod poznali; živa duša ni hotela več igrati ž njimi. Torej jim pač ni kazalo drugega, nego loviti tujce v svoje zanjke in jih skubiti do kože.

«Gospod Vehovec, novo igro imamo danes na mizi; *banka* se ji pravi. Silno je zanimiva in lahka, vsak otrok jo umeje, da jo je le jednoč videl, nêse pa tudi veliko, komur je sreča mila.»

«Morda se ti nocoj povrne, kar si zaigral óni večer,» pravi zapeljiv notranji glas Vehovcu, in to mu je bilo zadosti, da se niti menil ni za svarečo vest, ki se mu je oglasila jako krepko, rekoč: «Ali ne veš, kaj ti je rekla *óna*, ko si odhajal z dóma, da pazi na denar! Kovač gá bođe o letu osorej zahteval! Pomisli, kaj poreče žena, pomisli, kaj bode iz otrók, ako danes zaigraš poslednjo gotovino, ki jo še imaš.»

«Ne bodi neumen,» oglaší se zopet zapeljivi glas, «če dobivajo drugi, zakaj bi tí ne, zlasti ker je nova igra. Saj pravijo, da kdor prvič igra káko igro, navadno dobí. Le

poskusi torej, pogum veljá, brez denarja pa tudi nisi, da bodeš lahko vztrajal.»

Žál, zapeljivi glas je zmagal in Vehovca takó preslepil, da ni videl drugega nego le kvarte pred seboj in lep kúp pravih rmenih zlatov sredi mize, kjer je namreč ležala «banka», svojina tistega, ki je delil kvarte.

Dolgo ni bilo, in Vehovec je v velikih skrbéh podprl glavo in izpuščal zlat za zlatom iz žepa v banko. Žál, brez najmanjšega uspeha. Mrzel pot ga oblije, šumeti mu jame po ušesih . . .

Končno pride vrsta tudi nánj, da bi dal banko. Kar mu je še ostalo denarja, vse vrže na mizo in igra se prične iz nova. Nihče ne zine besedice, čuje se jedino težka sapa Vehovčeva. Glej, vse, vse do poslednjega krajcarja mu je pobrala nesrečna banka iz žepa, telovnika in iz pasú. Suh sedi pri mizi kakor kresilna goba.

«Kaj je vredna vsa moja konjska oprava s konji in vozovoma vred?» vpraša s hripavim glasom Vehovec igralce.

«Meni ne več nego tristo goldinarjev,» oglaší se za Vehovcem steječi krčmar, ki je ostalima dvema igralcema z dogovorjenimi znamenji tu pa tam storil káko uslugo.

«Dajte jih sèm in vsa vprega je Vaša, toda s tem pogojem, da ostane moja, ako Vam do jutri pred odhodom vrnem denar.»

«Dobro, gospodje so priča,» pravi debeli krčmar in odšteje Vehovcu tristo goldinarjev dobrega denarja. Vehovec vrže vsega zajedno v banko in igra dalje srepih očij in potnega čela . . .

— — — — —

Najemnik, ki je spremljal Vehovca v Trst, čakal je drugo jutro zastonj gospodarja svojega. Konji so bili že davno nakrmljeni, Vehovca pa le še ni bilo od nikoder. In

prav takó je bilo opóldne in zvečer. Najemnik je slutil nesrečo in šel po mestu, morda mu pridé kje na sled. Pred mestno hišo stoji gruča kolikor toliko preplašenih ljudij, med katere se pomeša tudi najemnik. Vtopljenca imajo pred sabo, katerega so ravnokar potegnili iz morja. Pogled nánj in sree pretresajoči vzklik: «Jezus, Marija, moj gospodar!» bilo je vse, kar se dá spraviti iz najemnika. Vtopljenca odnesó na pokopališče, kamor ga najemnik jokaje spremlja. Ker niso prav nobenega denarja dobili pri njem, mestna oblast tržaška pač ni vedela, ali ima posla tú s hudodelstvom, z nesrečo ali samomorom. Ko mrliča natanko pregledajo, opusté misel na hudodelstvo, ker ne najdejo niti najmanjšega sledú, ki bi kazal na zločin. Ker je bil ponesrečenec tujec, zató se tržaška mestna oblast ni brigala kdo vé koliko, da bi strogo dalje pozvedovala po vzrokih njega smrti. Pokopali so ga, in s tem je bilo vse končano.

Najemnik je zvedel čudne stvari o svojem gospodarji, ko se je vrnil v gostilno pri «*Fadranskem morji*». Krčmar mu je brez ovinkov poročil sinočnji dogodek, kakó je Vehovec strastno igral in ko je že zaigral vso gotovino, prodal krčmarju vozova in konje z opravo vred; v poslednji sobi je polna soba prič, ki so to videle in slišale. Ko je gospodar zaigral tudi to vsoto, planil je kakor divji kvišku in v temno noč. Znanci njegovi so se spogledali in rekli: «Zmedlo se mu je, hitimo za njim, da se ne zgodi nesreča.» — «Res so takoj vstali vsi,» pravi krčmar dalje, «in hiteli za tvojim gospodarjem, katerega pa že ni bilo nikjer videti.» Tu je krčmar lagal, kakor je bil dolg in širok, kajti niti jeden igralcev se ni genil z mesta, temveč šele kake pol ure, ko so si že razdelili prisleparjeni Vehovčev denar. Tudi krčmar je dobil svoj del. Prav takó je lagal krčmar dalje, rekoč: «Kar se tiče kónj, oprave in vóz, to je vse moje; tvojemu

gospodarju sem iz gole prijaznosti odštel šeststo goldinarjev. Ker sem pa poštenjak, ne maram, da bi me po vaši deželi morda vlekli čez zobe, češ, vozova in konje mu je vzel. Če mi torej vdova v štirih tednih vrne teh šeststo goldinarjev in kar bodo konji v tem času zajedli, dam ji zopet vse, sicer bi moral pa gledati, da dobim drugače svoj denar.»

Najemniku torej ni kazalo drugega, nego peš iti domóv.

«Kje je pa ‚on‘ ostal z vozovi in konji?» bilo je prvo vprašanje, s katerim se je mlada Vehovka obrnila do najemnika.

«Mica, nikar se preveč ne ustraši, več ga ne bodeš videla, v Trstu so ga pokopali pred dobrim tednom!» In najemnik ji prične nadrobno razlagati, kaj je doživel v Trstu z Vehovcem pred prodajalnico ubežnega trgovca, dalje, kakó je bilo, ko je našel Vehovca že mrtvega, in kaj mu je povedal krčmar.

Mlada žena ga posluša kakor odrevenela, sápa ji je čimdalje težja, pred očni se ji temni, mrzel pot jo polije in kar na mestu se seséde. Prenesó jo v hišo in položé na posteljo, ker obleží sirota za dolgih šest tednov. Vender je pa menj tarnala, nego bi bilo misliti, pač pa je pogostoma molila: «Oče nebeški, zgódi se Tvoja volja! Le toliko močí Te prosim, da bi mogla nositi butaro in ne omagala pod njo!»

Ko je mlada vdova že toliko okrevala, da ji ni bilo treba nič več podnevi iskati postelje, prišel je nekega dné v hišo kovač in ji po daljših ovinkih naznani, da mu bode o svetem Mihelu treba denarja. Ker si ga ne vé iskati drugje, kakor ondu, kjer ga ima, zató se ji pač ne bode zdelo čudno, ako ji vsega zajedno odpové.

«Koliko pa sta imela skupaj?» vpraša vdova z drhtečim glasom.

«Devetstoinpet goldinarjev,» odgovori kovač na kratko.

«Moj Bog in oče nebeški, devetsto goldinarjev!» vzklikne Vehovka, in solzé jo polijó. Milo, kakor še nikdar ne v življenji, zjoka se pred kovačem. Kamen bi se omečil, kovačevo sree pa je ostalo trdo, kakor jeklo. Molčé je odšel.

Kam naj se obrne zapuščena vdova po toliko denarja, ko hiša več nima gospodarja! Saj bi ga ji živ človek ne zapal v denašnjih nevarnih časih, dobro vedoč, da bi mu ne mogla iz lahka opravljati obrestij, kajti pridelki se potrebujejo večinoma domá, in za prodajo ostaja le malo. «Ko bi vsaj brat še živel,» misli si uboga žena, «morda bi on rešil dom, kamor bi potem na stare duí lahko prišel na počitek. Ali také ji je uničeno vse upanje in ubožica si ne vé pomagati.

Čas hitro teče, in predno bi si kdo mislil, mine leto, in kovač se oglasi s pismom v roki pri Vehovčevih po denar, o katerem je dobro védel, da ga ne dobí.

Vehovka ga prosi povzdignjenih rok in solznih očij, naj se je usmili že zaradi nedolžnih otročičev in naj še nekoliko potrpi za denar, saj mu ne odide. Kovač se ne dá omečiti niti za las in odgovarja na vse prigovarjanje in na vse prošnje solzne žene vedno le jedno in tisto: «Vsota je že sedaj tolika, da se pokrije le iz težka, kaj pa še, če bi se ji morale od leta do leta pripisovati obresti? Naka, res ne morem, tudi ko bi hotel, ne!» In mož gré in toži, prosi rubeži in javne dražbe. Vse to doseže in že si na skrivnem mane roke, da mu morda prav za slepo ceno pripade Vehovčevo posestvo, po katerem ga je že davno obšla želja. Že je napravljaj v duhu načrt, kam bi potem postavil kovačnico, kakó bi si razdelil in pripravil polje, koliko bi se dalo brez škode posekati v gozdu in požgati v oglje.

Dan javne dražbe pride in Vehovki ne pustí srce, da bi na rojstnem domu poslušala, kako se bodo pulili zánj.

Zató je šla z otroci k strijcu Mihevcu, kjer je ostala ves čas javne dražbe.

Kovač je računil, da ne pride kaj prida ali celo nič kupcev, da bi mu po nepotrebnem dražili tolikanj zaželeno posestvo; Vehovčev dom mu utegne ostati prav za slepo ceno, morda celo samo za dolg, ki ga ima ondu vknjiženega. Toda mož se je grozno ukanil v svojem računu. Predno še se je pripeljala sodna komisija, zbralo se je ondu denarnih mož od blizu in daleč, da so se komaj ogibali drug drugemu. Javne dražbe so bile v tisti dobi jako redke, javna varnost ne ravno velika, in kar je bilo razumnih gospodarjev, spoznal je pač vsak, da je denar še najboljše naložen v posestvu. Zató so se pa možaki pri dražbi jako živahno poganjali za dom, na katerega je prežal kovač že več let. Predno je minila ura, prignali so ga na tri tisoč goldinarjev in poslednji, ki je toliko obljubil zanj, bil je Močilnikar, sosed Vehovčev, češ, da ne bode treba zapuščeni vdovi z otroci hoditi po svetu kruha prosit. Za to ljudomilo misel ga je kovač prav, kar je mogel, strupeno pogledal od strani, predno je odšel; posestvo je pa res ostalo Močilnikarju, ki je takoj kupnino odštel v gotovini, in dražbe je bilo konec.

Močilnikar gré takoj nató k Mihevcu, kjer najde jokajočo mater, okolo nje pa žalostne otročiče. «Potolaži se, Mica,» nagovori jo poštenjak, «saj ni takó hudo, kakor si morda misliš. Kovaču smo ga izpulili iz rok, ko se ga je že oprijemal od vseh stranij, kakor s kleščami.»

Žena se ozrè v soseda, in žarek upanja ji prisije. Morda vender še ni vse izgubljeno! Ako je le kovač odpravljen, potem ima vender še upanje, da ji morda ostane kaj malega. Rada bi bila vprašala po uspehu, toda bala se je, da ne bi slišala kaj celo pičlega.

«Kaj meniš, za koliko smo ga spravili?» pride ji sosed naproti.

Vehovka zmigne z ramami, češ, kaj vem.

«Pomisli,» nadaljuje sosed, «za tritisoč goldinarjev, kaj praviš nató?»

«Kdo pa je dal toliko?» vpraša ona.

«Jaz,» odgovori sosed in še pristavi: «Sedaj se ti ne bode treba potikati po svetu in živeti ob miloščini tujih ljudij. Ostane ti še nekaj več nego čistih dvetisoč goldinarjev, ako ne želiš ostati na posestvu in se dalje pečati ž njim. Če bi si pa volila poslednje, lahko mi povrneš kupnino in posestvo ostane zopet tvoje.»

Žena premišlja, napósled pa pravi: «Rada, na vso moč rada bi ostala na očetovom dómu, ali odkod bi sirota vzela toliko denarja, da bi ga vrnila? Najmenj tisočaka bi mi bilo treba. Ne, Močilnikar, hvala ti lepa za prijaznost, le obdrži si posestvo in srečnejši bodi na njem, nego smo bili mi. Veseli me, da je prišlo tebi v roke in nę kovaču, ki je menta mojega rajnega možá le iz tega namena spraval v dolg, da bi mu tem lože vrat zavil. Da se mu grda nakana ni posrečila, to me veseli prav iz srca. Jaz ostanem z otroci pri strijci; v kočó pojdemo gostovat, denar mi pa že strije naloži kje varno, da bodo otroci po moji smrti tudi kaj imeli. Kdo pa mi je porok, da bi toliko dobili, če bi ostala na posestvu ž njimi? Bomo se že preživeli z božjo pomočjó, saj bodo otroci od dne do dne trdnejši. Takó se vsaj kovaču umaknem s poti.»

«Kakor misliš, da bode prav!» odgovori Močilnikar, «tvoja glava, tvoj svét. Stara si zadosti, pametna in izkušena tudi. Delaj torej, kakor veš in znaš, le mi kesneje nikdar ne očitaj, da sem te jaz spraval z dóma. Še nekaj ti rečem. Leto dni bodi kup med nama odprt, in če bi si želela v tem letu nazaj na domovje, kar porôči mi, in tvoje bode zopet.»

«Ne, sosed, hvala ti iz nova, premisleka mi ni treba. Kar sem sklenila, to je, kakor bi bilo pribito, in nobena reč me ne odvrne od storjenega sklepa! Le srečno uživajte posestvo!»

S tem je bil razgovor končan.

Kaj pa kovač! Jezno je vdrihal s kladivom tisto popóldne po nakovalu, da se je slišalo daleč po vasi. Nedopovedno ga je jezilo, da se mu je Vehovčevina speljala takó pred nosom, ko je že mislil, da je njegova. In prav ta Močilnikar, na katerega niti računil ni, da bi se utegnil tudi puliti zánjo, prav ta mu jo je speljal! No, to je preveč, ko je imel takó-rekoč že vse v rokah! Ko bi bil morda nekaj let prej pognal dom na boben, ko po svetu še ni bilo takih zmed, kakor so dandanes, ko se mora človek res bati za to, kar ima, ako ni naloženo v zemljišči, obneslo bi se mu bilo vse bolje.

V tem trenutku stopi Javorškov Jaka v kovačnico. Prišel je tobak prižigat. Ponudil ga je tudi kovaču, kateri se pa danes niti zmenil ni zánj.

«No, kaj pa ti je, da se ti niti kaditi ne ljubi?» vpraša ga ves iznenádejan Jaka, «ali ti morda Vehovčev gruntec še vedno rojí po glavi, ki se ti je takó nenadoma izmuznil iz rok? Jeli?»

«Mólci mi, saj te nisem vprašal!» zareži kovač in ga jako grdo pogleda.

«Le glej me, kakor hočeš,» nadaljuje Jaka, «ne bojim se te prav nič ne. Tega mi pa tudi ne moreš utajiti, da si silno grdo naredil z Vehovko in njenimi otroci, ko si jih hotel pognati po svetu, le da bi bil ti sédel na gorko. Sram te bodi, kovač. Večkrat sem ti že povedal v zóbe, da te ni nič prida; da si pa tak malopridnež, kakeršnega si se sedaj pokazal, tega bi ne bil verjel. Vsi fari si na sramoto!»

«Kdo te je klical semkaj, ti vojaški cigan stari? Spravi se mi izpred očíj, da te ne vidim, sicer ti ne bode dobro!»

Odkar si se potikal pri Vehovčevih, tudi nisi nič boljši, nego ves Vehovski rod, da véš. Sedaj pa le glej, da se izgubiš!»

«Kaj si rekel!» vzklikne razžaljeni Jaka. «Take poštenjake, kakor so ravno Vehovčevi, drzneš se ti ometavati z blatom, ti, ki odiraš ljudi do belih kostij, ti, ki si s hudičem v zvezi, sicer bi ne mogel takó ravnati in toliko denarja imeti, ti, ki nikdar nisi pri céli maši in še pri tisti najrajši ostajaš zunaj cerkve, ti, ki od malopridnih fantov domá nakradeno žito po slepi ceni kupuješ, ti, . . .»

To je bilo kovaču venderle preveč, kaj takega se mu ni drznil vender še nihče očitati v zóbe. Bliskoma vtakne železo v ogenj, skoči na Jako, zgrabi ga in na vso moč iz kovačnice porine, rekoč: «Ven, pravim ti!»

Jaka, na kaj takega ne pripravljen in zbok velike starosti že precéj okoren, spotakne se, priletí z glavo na prag in — obleži; po pragu se pa pocedí rdeča kri.

Kovač osupne, skoči k njemu ter ga začne dvigati in tresti, toda brez uspeha. Jaka je bil sicer živ, toda zavedal se ni. Kmalu so se naleteli ljudje, kar jih je v prvem trenutku zvedelo o nezgodi v kovačnici, katero je kovač sevéda takó zasukal na svojo korist, kakor bi se bil Jaka sam spotaknil in padel.

Hitro so poslali ranjencu po gospoda in po zdravnika. Le-ta ga pregleda in zmaje z glavo: «Dvajsetletnemu bi morda ne škodovalo, njemu pa utegne prinesiti smrt.» V tem trenutku se povrne Jaku tolikanj zavest, da na zdravnikovo vprašanje, kakó se je pobil takó hudo, določno odgovorí, da ga je kovač na vso moč treščil ob prag, kjer je takoj obležal nezaveden.

Navzlic vsi zavednosti se mu je pa vender že poznalo na obrazu, da ne bode dolgo. In res, drugo jutro ga je

pobrala smrt, kovača so pa zaprli. Mož tudi ni več užival zlate slobode. V Ljubljani na Tranči je izdihnil svojo ubogo dušo še predno mu je bila dognana krvava pravda, v kateri je vztrajno tajil vse od kraja do konca.

XVIII.

Čas beži čudovito hitro in človek se postara, da sam ne vé, kdaj in kakó. Tudi kralji in cesarji niso izvzeti. I njim zaréže čas gubé starosti v čelo in lica, in tudi njim pride smrtna ura, kakor najširomasnejšemu prosjaku. Smrt pobira vse od kraja, ne gledé, kaj ima kdo na glavi: ali zlato krono, škofovsko kapo ali raztrgan slamnik; vsak ji je dober in vsak mora ž njo!

Tudi pruskemu kralju Fricu Vélíkemu so dné 17. avgusta leta 1786. leta potekla in šel je za Marijo Terezijo, kateri je storil toliko zlá. Za njim je prišel na pruski prestol Friderik Viljem II., ki se je takoj prijel politike in spletkarstva svojega prednika. Vidéč, kako se je Avstrijcem vojna sreča v turških bojih zopet obrnila na dobro, sklenil jo je sam skaziti, kolikor bode mogoče. Avstrija se po njegovih nazorih nikakor ne sme pomikati izza prirodnih mejâ savskih in dunavskih na jugu, in on s cesarjem Jožefom toliko časa ne more biti dober prijatelj, dokler bode le-tá gledal po turških pokrajinah. Da bi kár najhitreje zopet vrnil Turkom Beli Grad in več drugih mest ob Savi in Dunavu, sklenil je zvezo z Angleži in Nizozemci, hujskal Poljake in Madžarje proti Avstriji, in ko mu vse to ni še prineslo zaželenega uspeha, preplavil je s svojo vojsko Šlezijo, kakor se je naučil od svojega prednika.

Cesar Jožef je bil na smrtni postelji, ko so mu sporočili ta novi nesramni napad pruskega kralja. Ukazal je: «Pokličíte

mi Laudona iz Belega Grada, on se mi zdi mož, ki ošabrost prusko zavrne v dostojne meje!»

Avstrijska vojska, ki je bila razprostrta od hrvaške meje ob Savi in Dunavu preko Erdelja do Bukovine, dobila je še tisto jesen ukaz, odriniti na Moravsko, kjer se ji bode zbirati za bodočo šlezijško vojsko. Laudon se je nemudoma dvignil proti severu in si je Novi Tičin na Moravskem odločil za glavni tabor.

V tem pa se oglasi smrt na Dunaji v cesarski palači. Prišla je po cesarja Jožefa dne 20. februarja 1790. leta. Prestol je zasédel njega brat Leopold II., dosedaj véliki vojvoda in gospodar na Toskanskem.

«Kaj bode le-tá?» zmajevali so ljudje neverjetno z glavo ob njega prihodu. «Prav takó, kakor da je prišel mali zemljak na graščino za gospodarja. Saj ne bode umel gospodarstva! Lahko mu je bilo dosedaj tam dóli na Laškem v Toskani pravično vladati nekolikim tisoč prebivalcem, ki so bili vrhu tega vsi jedne vere in jedne národnosti. Ali tukaj pri nas je to vse drugače!»

Tako so govorili ljudje. Leopold II., Jožefov naslednik, storil je mnogo, česar so ljudje željno pričakovali, mnogo pa je tudi pustil pri starem, — kar jih je jezilo. No, vender lahko umevno, kajti: «Vsem ljudem na svetu niti Bog ne ustreže, kaj šele cesar?»

Triinštirideset let mu je bilo, ko je nastopil vladarstvo v Avstriji. Prvo, kar je odpravil, bile so *listíne o vedenji cesarskih uradnikov*, le-tem uvedene na veliko škodo. Takoj za temi so prišli na vrsto davki. Cesar Jožef je uvedel, da mora za pravočasno nabíro davkov skrbeti vsaka občina posamič in solidarno, t. j. vsi občani so porok, da se davki plačujejo o pravem času in da jih poravnavaajo vsi. Tu je bil priden in varčen gospodar odgovoren za zanikarneža in malo-pridnika. Leopold je to odpravil.

Razpustil je tudi po Jožefu uvedene, na posvetnem modroslovnem temelji ustanovljene vélike državne seminarje za vzgajanje duhovščine kot nekake vrste državnih uradnikov, ki so morali v prvi vrsti vprašati okrožnega glavarja, ali smejo izpolnjevati, kar se jim je ukazovalo iz Rima ali ne. Škofov, katerim je bil Jožef prepovedal, da okrožnic papeževih ne smejo objavljati brez privoljenja gosposkinega, pa tudi Leopold ni oprostil. Prav takó so morali škojfe vsako pastirsko pismo prej predložiti guberniju v pregled, predno so ga razposlali po župnijah. Toda pustimo to in vrnimo se rajši k Laudonu, katerega je rajni Jožef iz Belega Grada prestavil na Moravsko z vojsko vred, katera se je nepopisno naudušena ozirala na sivolasega junaka, vodečega jo od zmage do zmage. Ničesar si Laudonova vojska, zbrana pri Novem Tičinu, ni želela bolje, nego pokazati ošabnemu Frideriku Viljemu, kaj vzmore pod Laudonovim vodstvom. Ali — človek obrača, Bog pa obrne. Laudon je bil že vse pripravil za bodoči veliki boj med Prusi in Avstrijci, kar ga zgrabi nekega dné huda mrzlica in vrže na bolniško posteljo, katere ni več zapustil. Stari junak, ki je tolikrat gledal smrti v bleđi obraz, spoznal je, da se mu bliža smrtna ura. Prijel je namreč nekega dné svojega zdravnika jako odločno, naj mu odkritosrčno pové, kakó in kaj bode ž njim, če bo treba umreti, ali kali. Zdravnik mu odgovori prav tako odkritosrčno, da mu ni več rešitve. Laudon se te novice nikakor ni ustrašil, pač pa mu je bilo jako žal, da mu ni dano umreti na bojišči kakor junaku, kjer je bil vedno posebno srečen. Povsod so frčale svinčenke okolo njega, kakor čebele po cvetoči ajdi, in le jedenkrat je bil ranjen. Drugi pot se je razletela svinčenka iz puške ob nožnicah njegove sablje, in nekje drugje izbila mu je topniška krogla sabljo iz rok in jo takó skrivila, da ni bika več za rabo. Dné 14. junija 1790. leta je umrl v

Novem Tičinu na Moravskem. Pokopan pa je bil v Hadersdorfu blizu Dunaja na svojem posestvu. Šest tednov kesneje, dné 27. julija, upadel je tudi pruskemu kralju ošabni grebén; le-tá, ki se je spomladi še bahal, da je prekasno misliti na mir, kađar je pruski kralj že na bojišči, dejal je sedaj, sam videč, da bodeta v najhujšem slučaji Avstrija in Rusija skupno prijeli za orožje proti Turku: «Vredno ni truda, da bi se Avstrija in Prusija pretepali zaradi Turka, če se povod prepiru dá odpraviti iz lepa,» kakor je bila to presrčna želja miroljubnemu Leopoldu že od prvega dné, ko je zasedel cesarski prestol. Friderik Viljem se je pomiril dné 27. julija z Avstrijo, potem se je kmalu sklenil mir tudi s Turkom dné 4. aprila 1791. leta proti temu, da odstopi Avstrija Turku vsa mesta ob Dunavu in Savi, kar jih je priboril Laudon. To je bil prvi žalostni nasledek Laudonove smrti; Avstrija bi niti pedi zemlje ne bila ustopila ne na severu ne na jugoiztoku, če bi bil ta mož še živel. Na njega mesto so prišli nezmožni ljudje in ti so delali, kakor se je zdelo Prusom prav.

Prav takó niso bili Francozje, čimdalje bolj prešerni, več zadovoljni z zmedami domá, temveč so jih izkušali raztrositi po vsem svetu. Zlasti v Belgiji, ki je bila tedaj pod našim césarjem, in na Ogerskem so našli svojim prevratnim nazorom posebno vlažno zemljo. Novi nauki o človeški prostosti, o tajitvi Bogá, o razrušitvi vsega dosedanjega reda, gnali so povsod čudovito hitro kalí, ki so hitele kvišku kakor konoplje. Tudi pri nas se ni pogrešalo ljudij, ki so bili sevéda skrivaj jako naklonjeni novim nazorom in so hvalili Francoze za razumne in pametne ljudi. Ob takih okoliščinah pač ni čuda, da sta se naš cesar Leopold in pruski kralj Friderik Viljem zopet sprijaznila in dogovorila, da bode najbolje skupno postopati proti uporniškim naukom, ki silijo iz Francije po vsem svetu, sicer se jima utegne tudi zgoditi,

kakor francoskemu kralju Ludoviku XVI., ki je bil poročen z Leopoldovo sestro, Marijo Antonijo. Tega so namreč imeli uporniki ujetega v njega gradu z vso družino njegovo. Leopoldu se je ujeta kraljeva družina jako smilila, in že je hotel francoskim upornikom napovedati vojsko, da jo oprostí, kar mu dojde od Marije Antonije pismo, naj za Bóga ne dela tega, sicer bi izdatno pospešil žalostno usodo kraljeve družine, Francozje bi jih kár pomorili: kralja, kraljico in oba otroka. Takó se je pa še vender nádejati, da se sčasoma vse obrne na bolje. Leopold, ki je bil sploh miroljuben človek, ustopil je toraj od boja, mogel se pa ni zdržati, da ne bi poslal francoskim prekucuhom pisma, v katerem je določno terjal, naj nemudoma postavijo kraljevstvo v svoje pravice. Grohotaje so odgovorili v Parizu temu cesarskemu pismu in se rogali cesarju, naj bode vesel, ako ga oni pusté pri miru. Takó se je vse vrtelo po svojem dosedanjem tiru, in predno bi se bil kdo nádejal, počil je po Dunaji glas: *cesarja ni več!* Umril je nagle smrti dné 1. marca 1792. leta ob treh popóldne. Ljudje, ki so natančneje poznali cesarjevo bližnjo okolico, trdili so, da so jo podkupili prekucuhi in prostožidarji, da je cesarja zastrupila. Dokazana ta trditev ni!

Leopold je imel šele 45 let, ko je umrl, in ta trenutek so porabili francoski uporniki. Prisilili so ujetega kralja Ludovika, da je napovedal Avstrijcem boj, kar se je res zgodilo dné 12. aprila 1792. leta. Novi vladar, Leopoldov sin cesar *Franc*, katerega so Francozje klicali na boj, imel je šele 24 let, vender pa je bil jako praktičen mož, kajti živel je od svojega šestnajstega leta vedno na cesarskem dvoru na Dunaji in je imel priliko videti, kake napake je delala vlada za cesarja Jožefa in koliko se je moral truditi Leopold v obeh letih, kar je bil na cesarskem prestolu, da je vsaj nekoliko popravil mnogo skaženega. Vse to si je Franc dobro za-

pomnil in se je zvesto ravnal po tem. Takó si je pa tudi že pridobil ljubezen raznih narodnostij, živèčih v Avstriji, na katero se je v poznejših letih sklicaval tolikrat in nikdar ne brez uspeha.

«Dobro,» rekel je cesar Franc, ko so mu prebrali pismo francoskega kralja, v katerem mu je bil boj napovedan, «če že mora biti, pa bodi! Jaz nisem začel, truditi se pa hočem, da skoro zataram ljudi, ki toli nezaslišano zlorabijo zlato prostost človeštva!» Cesarju se pač ni zdelo, da je bil tu začetek tistega velikega boja, s katerim so Francozje dvajset let nadlegovali Evropo in Afriko, v katerem je padlo na stotisoče mladih krepkih ljudij ód afrikanskih puščav góri do ruskih planjav, kjer je tako žalostno poginila velika Napoleonova vojska. Ko bi bil cesar Franc v svoji dobrosrčnosti naprej védel za vseh dvajset let, koliko krvi se bode prelilo po svetu, težko da bi se bil odločil za boj ali pa bi ga bil takoj pričel toli silno, da bi bil vdušil Francoze z uporniki vred, predno so se pokazali na bojišči. Takó pa ni zbral kaj prida ljudij, kakor tudi ne njegov zaveznik pruski kralj Friderik Viljem II., ker sta se oba nádejala, da bodeta imela opravila le z nevežbano druhaljo, ne pa z rednimi vojaki, in za take ljudi je kmalu dosti prave vojske. Vrh tu tega je bila pa združena vojska avstrijsko-pruska silno neokretna in počasna, ter je imela tudi popolnoma nesposobnega vojskovodjo, pruskega generala, vojvodo *Ferdinanda Brunsviškega*, kí se je bahal, da pohrusta Francoze na kislem zelji, potem se jim je pa komaj sproti branil. Dné 6. novembra 1792. leta je stalo v Belgiji 14.000 móž naše vojske, katerim sta zapovedovala saksonsko-tešinski vojvoda *Albert* in general Clerfayt, 80.000 Francozóm nasproti. Da so bile močí tako različne, vzrok so bili Prusi, kí so se pred časom umaknili in nas pustili na cedilu. To ni bilo nič novega in se je potem

dogajalo še večkrat, kajti pruski kralj je svoj plašč vedno obračal po vetru, kakor mu je bolje kazalo. Da smo bili v bitki pri *Femappes* (Žemap) tepeni, to ni čuda; tedaj se je odkrhnila *Belgija* od Avstrije za vselej! Francozje so se razširili po Nemškem na vse kraje, kjer se skoro tu pa tam seznanimo natančneje ž njimi.

Evropskim vladarjem so bile krvoločne ostudnosti, katera so uganjali prostozidarji pod krinko upornikov in prekucuhov na Francoskem, že dolgo trn v peti. Ko se je pa dné 21. januarja 1793. leta v krvi zavalila glava kralja Ljudevika XVI., možá Marije Antonije, iz pod vélike sekire, giljotine imenovane, rekli so vsi vladarji z malimi izjemami: «Zadosti je krvoločnosti zapeljane druháli, storimo jim konec!» Angleži so stopili na čelo in so zajedno odprli na iztežaj svoje blagajnice, rekoč: «Tu-le je denar, kar ga bode treba za boj, da užugamo razuzdanost!» Okolo Angležev so se zbrali vsi drugi evropski vladarji, le Švedi, Danci, Turki in Švicarji so rekli, da jih nič ne briga prevrat na Francoskem. Avstrija je prevzela na kopnini vrhovno voditeljstvo, na morji pa Angleži. Potrebni denar so pa dajali, kakor smo že slišali, večinoma le Angleži in to tem rajši, ker je njim, kakor tudi Španjolcem in Nizozemcem francoska republika napovedala boj. Angleži so si mislili: «Več psov je zajčja smrt; čim več nas pojde na Francoza, tem lože ga bodemo!»

Dné 1. marca 1793. leta so trčile zvezne čete na Francoze pri *Aldenhovenu*; načelnik jim je bil cesarski maršal princ *Koburžan*, kateremu so priredili divizijskega generala nadvojvodo *Karola*, cesarjevega brata, ki se je slavno obnesel, dasi je bil še jako mlad. Nekako okolo dveh popóldne so jeli Francozje pritiskati od vseh strani, zlasti na njegovo divizijo, v kateri je bil tudi major *Vega* s svojimi baterijami. Štirinajst topov je imel. S temi je hitel Vega, kar je le mogel,

na bližnjo višavo, kjer jih je primerno razpostavil in tako ročno ter takó silno jel bruhati grom in strelo na spodaj vedno bliže predirajoče Francoze, da so kar križem cepali. Pustil jim ni niti toliko časa, da bi bili mogli rabiti svoje topove, kakor bi se bilo spodobilo. Le dvakrat so jih nabili in zapalili na naše, potem jim pa ni kazalo drugega, nego zavpreči in se umekniti, kajti Avstrijci so jim jeli od vseh stranij hudo pribijati za pete. Nadvojvoda *Karol*, prav tisti, ki je kesneje takó silno naklestil Napoleona pri *Asparnu*, je zapazil, da je prišla francoska konjica na levem krilu v nered. Bliskoma je bil že s svojimi konjiki med njo, in sekali so sovražnike takó neusmiljeno, da so morali pobegniti. Ta zmaga je vplivala tudi na središče in desno krilo francosko takó grozno, da so se jeli Francozje povsod umikati, in predno je bila noč, bili so naši vojaki gospodarji ondu.

Odtod se je obrnila naša vojska pod glavnim vodstvom generala konjice grofa *Wurmserja* proti Strasburgu, da izpuli Francozom Alzacijo. Predno pa je mogel v Strasburg, moral si je prisvojiti trdnjavo *St. Louis*, ki je zapirala sotesko pred Strasburgom. Trdnjava je stala na renskem otoku nasproti hagenauškega gozda. Bila je neki takó trdna, da se je zdela Francozom nepremagljiva. Našinci so prišli pred sotesko sredi meseca oktobra in so jeli dné 17. oktobra 1793. leta oblegati trdnjavo; popolnoma so jo obkolili in napravili zakope in baterije okolo nje. Dné 10. novembra so pričeli naši topničarji, katere je vodil *Vega*, streljati na trdnjavo in metati bombe, toda nič ni bilo videti pravega uspeha. Kakor pred štirimi leti pri Belem Gradu, takó so padale tudi tukaj večinoma vse bombe, granate in krogle prekratko, ali pa na taka mesta, kjer niso delale posebne škode. Vzrok temu je bil vojni načrt obleganja, katerega so naredili inženjerji, na čelu jim general baron *Lauer*, samí in po svoji pameti razdelili

topove in havbíce. Za Vego se pri izdelavanji načrta nikdo ni menil, zato je pa ta čakal, da pride njegova ura, v kateri zopet pokaže, kaj zna. Bilo je pa takó-le:

Dné 12. novembra 1793. leta so sedeli generali in štabni častniki obležnih čet ob stoloravnateljstvu generala barona *Lauerja*, ki je bil ondu četni poveljnik in zajedno kot inženér vrhovni voditelj namerjane oblege, pri kosilu, in govorica se je pletla, kar je popolnoma umevno, kakó bi se bilo najbolje poprijeti obleganja, da bi bilo skoro kaj uspeha. Inženérju-generalu baronu Lauerju je bilo dobro znano, kaj je učinil Vega pri Belem Gradu, da je dobil trdnjavo v roke in nánj se je sedaj Lauer zanašal. Ko so se že slišali razni nasveti, izpregovorí Lauer sam: «Vse je hvalno, kar ste mi nasvetovali, slavni gospodje. Dovolité, da i jaz rečem nekaj, da čujete moje nazore o tej stvári. Kolikor so meni znane te utrdbe, povem Vam odkritosrčno, da se zanašam jedino le na poveljnika obležnemu topništvu, majorja Vego. Ne pešci, ne konjištvo in ne inženerska četa ne more trdnjavi do živega, pač pa topništvo; gospod Vega, ako si upate jutri s svojim orožjem prisvojiti trdnjavo, obetam Vam tukaj vpríčo vseh, potegniti se za Vas pri Njega Veličanstvu cesarji, da dobodete križec Marije Terezijinega reda.»

Večjega plačila in lepše odlike Lauer Vegi pač ni mogel obljubiti, kajti v našem cesarstvu je red Marije Terezije najvišji vojaški red. Obseza tri razrede: viteški križec, komandérski križ in veliki križ. Z vsakim teh je v zvezi nekaj letnih dohodkov in to: 800 goldinarjev s prvim, 1500 goldinarjev z drugim in 3000 goldinarjev s tretjim na leto. Vrhu tega povzdigne že viteški križec odlikovanca v baronski stan. Podeljuje se zgolj častnikom jedino le za velike zasluge na bojišči, katere so si pridobili dovršivši *iz svojega nagiba* izvirajoča hrabra dela, iz katerih prihajajo vojski,

državi ali pa cesarju velike koristi, ali pa tudi za take navsvete, po katerih drugi izvršujejo take plodovite hrabre čine. Ne odločuje pa niti rojstvo ali plemeniti stan, ne rane, prejete na bojišči, ne dolga in častna služba na vojski, ne višje priporočilo, temveč le osebna hrabrost, bister um, točna razsodnost v važnih trenutkih in junaški pogum, ki se ne ustraši pogledati v oči tudi blede smrti, kadar je treba. Le tisti, kdor ima taka svojstva, smé se nádejati, da dobí to odliko in da bode vitez reda Marije Terezije.

Kakó so Lauerjeve besede razvnele našega majorja, to si lože mislimo, uogo popišemo. Vega, ves navdušen za vsako vzvišeno stvar, obljubil bi bil na generalovo vprašanje tudi brez nádeje na najvišjo odliko, kar bi pripuščale njegove moči, in te vender niso bile slabe! Kaj šele sedaj! Odločno in navdušen odgovorí generalu: «Dà, gospod general, obljubim Vam vse, česar želite, ako mi dovolite, da razpostavim topove in havbíce* po svoji previdnosti. Zlasti mi nič kaj ne ugajajo desetfuntne havbíce po baterijah, kakor so razpostavljene na črteži. Rad bi jih dal od ondot prepeljati v sporednici na desnem krilu, odkoder bi si upal prav v kratkem času mesto popólnoma razdejati z granatami.»

General in drugi částniki se spogledajo, češ, glejte si, glejte, sedaj mu že načrt ni po volji, ki ga je vender izdelal sam baron Lauer, general pri inženerjih, rekel pa le nihče ni ničesar. General niti pojasnila ni zahteval za Vegove besede in mu je takoj dovolil, da smé razstaviti topništvo okolo trdnjave, kakor se mu prav zdí.

Vega še tisti trenutek vstane, priporočí se in hití v zakope, kjer prične na vse strani razpolagati, kakor se mu

---

* Havbíce so bili topovi z večjo otlino nego jo imajo topovi jednake velikosti, katera se je na konci, kamor so vlagali smodnik, nekoliko zožila v drugo krajšo za smodnik. Metali so iz njih granate.

zdi potrebno. Najprej si preskrbi delavcev od inženerjev, ki mu še tisto popoldne napravijo baterijo za tri havbíce. Ravno ko se je dobro zmračilo, dovršili so delalci baterijo. Sedaj skliče major svoje ljudi ter gré osebno ž njimi po havbíce, ki so stale v drugi, njemu neprilicni bateriji ter jih prepelje v novo baterijo; od tod hiti na planoto, kjer je stalo vozovje s strelivom ter dá tudi tega toliko pripeljati v zakope, kolikor se je nádejal potrebovati streliva za jeden dan. Ob desetih zvečer je bil dovoz dovršen in ob četrť na jednajst ponóči je počila prva havbica, in goreča granata je zletela čez reko Ren v mesto. Od sedaj so vrščale granate druga za drugo v mesto vso noč in vse dopóldne drugega dné.

Opóldne že so prišli iz mesta moške z belo zastavo prosit, da bodi zadosti, radi se hočejo podati s trdnjavo in posadko vred, ker imajo že zadosti škode. Vega jim je namreč mesto s svojimi granatami nekoliko razsul, nekoliko požgal. Morda bi ne bil takó hitro dosegel svojega namena, ko bi ne bil ravnal po svoji glavi, temveč po propisih in navodilih, tedaj obstoječih pri topništvu. Tudi tu je jemal izdatno več smodnika, nego ga je bilo propisanega. Dalje je tudi havbíce nameril za nekaj stopinj višje, nego so določevali propisi. Le takó se mu je torej namera zvršila toli dobro.

Naprošeno premirje se je dovolilo oblegancem, in drugi dan, dné 14. novembra, odprli so v trdnjavi vrata, kjer je prišlo 107 francoskih častnikov, 4300 vojakov in 111 topov naši vojski v roke.

General Lauer je ostal mož beseda in je priporočil na najvišjem mestu majorja Vego za viteški križec reda Marije Terezije, in tedanji vrhovni poveljnik topništvu, general *Munk*, spisal je Vegi jako laskavo izpričevalo, v katerem je popisal natanko, kar smo našteli tu gôri, kakó je namreč

general Lauer Vegi obljubil, da se potegne zanj i. t. d., če mu osvoji trdnjavo. Podpisala sta se oba generala in osem častnikov. S tem izpričevalom se je obrnil major Vega res do kapiteljna reda Marije Terezije s prošnjo, da bi ga vzprejeli v ta red, ker je osvojil trdnjavo St. Louis, katero dejanje spada med tista, ki jih propisujejo redovni statuti.

Redovni kapitelj je tudi soglasno priznal Vegi viteški križec za osvojitev trdnjave St. Louis, in priznanje se je predložilo cesarju, velikemu mojstru tega reda, v potrdilo in izvršilo.

O tem zve velik dostojanstvenik, čegar soproga Vege živega ni mogla videti; ko ji sprogové, zakaj se gré, skoči gospa od jeze blede kvišku in sikne: «*Ne smé ga dobiti!* Kakó, to bodi tvoja skrb, ali toliko ti rečem, da, če dobi ta kmet Terezijin red, ne pokažem se s tabo nikdar več na cesarskem dvoru!»

Ubogi dostojanstvenik, kaj si hotel? Ni ti kazalo drugega, nego nastopiti hinavski pot v cesarjevo kabinetno pisarno, kjer si skrivaj, sevéda zopet s pripomočjo dobrega prijatelja, pregledal izpričevala hrabrosti in rabsodnosti ter dokaze bistrega uma Veginega. Ondu si našel na veliko zadovoljnost svojo, da osvojitev trdnjave St. Louis vender ne more biti veljaven povod odlikovanju s Terezijinim redom, ker Vega tega ni storil iz *svojega nagiba*, temveč šele, ko ga je Lauer opozoril na to: Vega je torej po nazorih teh dveh «*poštenjakov*» storil jedino le *svojo dolžnost*, nič več, nič menj, kar je vsak poštenjak storiti dolžan. Za taka dejanja se pa ne daje viteški križec reda Marije Terezije.

Prav takó, kakor sta Vegova sovražnika, katerih imen zaradi še živečih sorodnikov ne moremo objaviti, iskala tu dlake v jajci, prevarila sta dobrosrčnega cesarja Franca, da jima je res verjel. Zató Vega ni dobil že priznanega reda,

pač pa je bil ž njim odlikovan general pri inženêrjih, baron Lauer.

To je bil silen udarec, zmožen ugonobiti človeka! Vegovna krepka in neustrašna duša je prebila tudi to krivico. Vrli major je hitel dalje s cesarsko vojsko, da se mu kje drugje ponudi častna prilika, osramotiti svoje tajne sovražnike, ki so izdatno nevarnejši, nego očitni, kajti le-teh se že še odkrižaš takó ali takó, ker jih vidiš, ónim ogniti se je pa jako težavno, ker pod cvetjem skriti prežé na svojo žrtev!

Videč, da na podlagi dosedanjega svojega vojskovanja ne bodo dosegli uspehov, izpremenili so Francozje vojevanje; zlasti so silili njih vojskovodje, ker jim je šlo — za glavo. Direktorij v Parizu, ki je stal na čelu republiki, poslal je namreč vsakega generala, ki je izgubil vojsko, brez milosti pod giljotino, kar dotičnikom ni bilo kdo vé kakó prijetno. Zató so sklicali vse moške od 18. do 25. leta, ki so bili zdravi in sposobni za orožje, pod zastave, in general *Carnot* je te ogromne množine novincev urejal, vežbal in pošiljal na bojišča. Takó je francoska vojska na Nemškem v nekaterih tednih čudovito narastala, cesarska se pa ni ne le prav nič pomnožila, temveč je bila še od meseca do meseca manjša. Vzrok temu so bili sebični nemški knezi s svojimi četami, ki so obljubili, da se bodo v zvezi s cesarjem vojevali proti Francozu, sedaj so pa jeli odpadati drug za drugim. Na čelu vsem tem veternejakom je bila zopet Prusija, ki je prva odrekla cesarskemu maršalu poslušnost in sklenila na svojo roko s Francozi pri Baselu mir leta 1795. Povod temu pruskemu odpadu je bila tretja razdelitev in popolni poraz poljskega kraljevstva, katerega je Rusija jako očito pospeševala, Prusija pa prežala, da bi ji ne odšel nje delež. Ko so druge nemške državnice videle, kakó se véde Prusija proti svojemu zavezniku cesarju, postajale so tudi čimdalje mlačnejše in so se

jele polagoma umikati z bojišča aŕi pa po pruskem vzgledu na svojo roko sklepati mir s Francozi. Izbrani knez iz Palacije se je celó drznil preimenitno rensko trdnjavo pri *Mannheimu* prepustiti Francozom, in prav ta trdnjava je bila tako-rekoč ključ v južne pokrajine tedanjega rimsko-nemškega cesarstva. Da, taki so bili tedaj cesarjevi zavezniki! Cesarju pač ni kazalo drugega, nego se zanašati jedino le na svoje ljudi.

V tej zavesti je odrinil tudi cesarski general konjice grof *Wurmser* proti *Moguncu* in *Mannheimu*, kjer je reka Ren ločila cesarsko in francosko vojsko. Na videz vse poletje ni bilo kaj prida videti zanimivih priprav ne v našem in ne v francoskem taboru; kdor bi pa šel tisto poletje v cesarski tabor, začudil bi se bil, kakó skrbno se je zlasti avstrijsko topništvo pripravljalo za bodoči boj. Topništveni častniki so bili že davno jedini v tem, da je treba vsekakor osvojiti mannheimsko trdnjavo, ako si hoče cesarska vojska obdržati one kraje. Toda kakó? Topovi in možnarji, kar so jih imeli s seboj, bili so takó preprosti, da jih je bilo uspešno rabiti le na najkrajše daljave. Svet okolo trdnjave je bil cesarskemu topništvu jako ugoden, to je spoznal major Vega takoj prvi dan, ko so došli tjà. V duhu si je tudi že poiskal mesta, kjer razpostavi velike obležne možnarje, iz katerih bode pošiljal bombe v trdnjavo. Ko pa začne računjati razdaljo tistih krajev, zlasti Rabensteina, ki se mu je zdel posebno ugoden za možnarje, in daljino, do katere možnarji nesó, takoj spozná, da z dosedanjsimi možnarji ne opravi ničesar. Toda odkod novih, boljših, ker jih celó na Dunaji nimajo? Major Vega je bil v nemali zadregi, in če je bil kdaj resničen pregovor, da Bog Slovenca ne zapusti, bil je sedaj, kajti bliskoma prešine majorja prekrasna, četudi na prvi hip malone neizvédna misel: «*Vlij si možnarje sam, kakeršnih potrebuješ!*» Toda kje in s čim? Pod milim nebom livarnico zidati, ne kaže, ker se

prav nič ne vé, koliko bode časa in ali bi ga sovražnik pri tem važnem delu puščal pri miru. Verjetneje se mu je zdelo, da bi ga sovražnik nalašč prišel dražiti, kakor hitro bi zvedel majorjevo nakano. Dalje pa tudi nima ljudij, izvežbanih v tej stroki. Kar mu pride mannheimski zvonar na misel, in major tleskne od same radosti z rokami, kakor bi bil počil z bičem. Da, v Mannheimu jih vlije, kolikor jih bode potreboval, ondu se najde tudi vse za ta posel potrebno orodje, da pojde delo čvrsteje iz rok.

Kakor je Vega določil sam v sebi, takó je poročil svojim generaloma *Unterbergerju* in *Munku*, in glej, niti ugovarjala mu nista, češ, kaj bi to-le stalo novcev, in če se končno vse pokazi, da niti za rabo ne bode? Predobro sta oba poznala majorjeve zmožnosti, da bi bila le količkaj dvojila o namerjanem početji. Ko končno naznanijo Vegino misel še Wurmserju, potrka le-tá Vego po rami, rekoč: «Prav takó, gospod major, čestitam Vam na srečni misli in sem prepričan, da mi bode izvestno še letos prilika čestitati Vam jednoč na slavnih dejanjih, ki jih bodete na nje podlagi izvrševali z novimi možnarji. Ako Vam bode treba ljudij, na razpolago jih imate okolo in okolo vsake vrste; blaga pa najdete med osvojenimi francoskimi topovi, katere ste samí pri St. Louisu priborili vojski naši. Le vzemite in topite, kar Vam drago. Bog Vam dáj srečo!»

«Ekscelenca,» izpregovori general Unterberger, «kaj pa, če bi naročili z Dunaja potrebno število ljudij, ki so v tem delu že popolnoma izvežbani?»

«Kaj pravite, gospod major?» obrne se Wurmser k Vegi.

«Če bi bila moja veljavna, rekel bi, da ne. Vsega, česar bodem potreboval, nahaja se tukaj preobilo. Vrhu vsega se bojim, da bi mi dunajski veščáki, kakor hitro bi zvedeli o moji nakani, vsega ne pokazili s svojimi spletkami. Plavž,

ki ga potrebujemo za talilo, nahaja se tudi in več za sedaj ne zahtevam.»

«Kakor Vam drago!» poslovi se Wurmser, in pri tem ostane.

Major Vega gré takoj med priborjene francoske topove, izmed katerih odbere toliko najbolj obrabljenih, kolikor mu jih utegne na videz zadoščati za dva nova možnarja. Dà jih razbiti in naložiti v plavž, iz katerega se skoro valí gost dim.

Ko sta možnarja vлита, snide se komisija, obstoječa od generalov in častnikov topništva in inženerskega kora, da poskusi novino. Da bi bil uspeh prav očiten, postavijo jih v jedno vrsto z dosedanji možnarji in pričnó poskušati.

Prvi strel iz starega šestdesetfundnega možnarja ob petih funtih smodnika je vrgel bombo 980 sežnjev daleč; óni iz novega Vegovega možnarja ob okoliščinah, povsem enakih, 1640 sežnjev, torej za 660 sežnjev delj. In kakeršen je bil prvi strel in razlika med starim in novim možnarjem, takšni so bili vsi nastopni. Vega se je tu izkazal mojstra, kakeršnega še ni imela naša vojska. In kakšna je bila razlika starih in novih možnarjev? Kje je bil vzrok? V sestavi možnarjev in nikjer drugje! Stari možnarji so imeli konec velike otlina, kamor se je vlagala bomba, drugo precěj manjšo za smodnik, ki je imela kakor velika valjasto podobo. Novim je dal Vega veliko otlino, nekoliko daljšo mimo navadne, malo pa je pretvoril iz valjaste v óno prisekanega stožca takó, da je bila ožja plast na dnu možnarja, širja se je pa stikala z valjasto veliko otlino topokotno. Takó je odprl smodnikovim plinovom širšo cesto do bombe, katero so isti zategadelj tudi dvignili z večjo silo in — kar je čisto naravno — tudi dalje vrgli. Komisija je bila s poskusi popolnoma zadovoljna, in kaj bi tudi ne bila, saj sta nova možnarja prekosila nje najdrznejše nádeje.

Skoro je prišel čas, ko se je Vegi ponudila prilika, svoja možnarja poskusiti v boji. Francozi so prekoračili dva dni pred Malim Šmarnom reko Ren in so, kakor smo omenili že prej, zasedli trdnjavo pri Mannheimu, katero je palaški knez prepustil francoskemu generalu *Pišegriju*. Naš general konjice grof *Wurmser* je pa hotel tudi imeti prav te utrdbine, in hud in vztrajen boj se je vnel zánje med cesarsko vojsko in Francozi. Major Vega spelje svoja nova možnarja na višavo *Rabenstein*, od koder takó dolgo meče bombe iz njiju v utrdbino, da se le-ta podá cesarski vojski. Nič menj nego *deset tisoč* Francozov so našinci zajeli v trdnjavi pri Mannheimu, kaj šele vojnega blagá in streliva! Dober teden dnij je trajalo, odkar so se pričeli puliti za mannheimsko trdnjavo (dné 13. novembra 1795. leta) in dné 21. novembra so poročili Francozje cesarski vojski, da se jim podadó z vsem, kar je v trdnjavi. Glavno zaslugo je imel pri tem zopet naš rojak, major Vega, ki je vtil možnarje, iz katerih je bilo mogoče bombe metati v trdnjavo, kar bi se brez teh možnarjev nikakor ne bilo posrečilo na tolišnjo oddaljenost. Tukaj si je Vega že drugič zaslužil viteški križec Marije Terezijinega reda, kar se jasno vidi iz odličnega izpričevala, katero so mu podpisali ondu v boji stoječi generali in častniki, ki so zajedno omenili, da je to že drugo, če ne tretje zmagoslavno delo, vredno, da se odlikuje s križcem reda Marije Terezije, kateri je bil Vegi soglasno priznan že pred dvema letoma od slavnega kapitelja, pa mu je tedaj izostal iz neznanih vzrokov.

Izpričevalo in druge potrebščine je poslal vojskovodja nemudoma na Dunaj kapitelju reda Marije Terezije, ki je imel v tisti bojeviti dōbi na leto po več sej, v katerih je pretehtoval slavna dela neustrašnih junakov, če-li so vredna najvišje vojaške odlike — reda Marije Terezije, ali ne.

Tajni nasprotnik Vegov je moral bržkone tudi sedaj noč in dan po krtovo riti proti Vegi, da bi mu izpodjedel najvišjo odliko, katera se je i sedaj zavlekla izredno dolgo, končno pa je pravična stvar venderle sijajno zmagala, kajti v XLII. promociji dne 11. maja 1796. leta je priznal kapitelj zopet soglasno majorju Vegi *viteški križec reda Marije Terezije*, katerega mu je tudi nemudoma podelil véliki mojster tega reda, cesar Franc.

Krono vsemu Veginemu dejanju, vsej nadarjenosti njegovi in nevtrudni marnosti na bojnem kakor tudi na vednostnem polji pa je podelil cesar Franc s tem, *da je majorja in profesorja matematike Furija Vego dne 22. avgusta 1800. leta na podlagi svojeročno podpisane diplome povzdignil v baronski stan* v vseh c. kr. dednih deželah cesarstva. Vega je dobil i svoj grb, ki je imel podobo srcastega ščita z gorečo granato, vrhu katere se je lesketala baronska krona.

Resnično jako redek prizor v našem národu, da bi se človek od kmetskih roditeljev, porojen pod slamnato streho, po svoji mōči dvignil *od pluga do krone!*

XIX.

Nedaleč od Dunaja proti jugu je stala konec minulega in v začetku sedanjega stoletja preprosta kmetska hiša prav ob Dunavu, za hišo pa je tekel noč in dan na velikih čolnih stoječ mlin na štiri tečaje in stope; dalje je bila ondu stiskalnica za olje. Dela je bilo v mlinu vedno dosti podnevi in ponoči, za dve osebi še skoro preveč. Mlinar, starikav mož blizo sedemdesetih let, bil je svoje dni, kadar je še drugje služil za hlapca, pač korenjak od nog do glave, ali sedaj so ga jele od dné do dné bolj zapaščati moči. Bil je vdovec. Jedino hčer, katero je imel s svojo rajnico, dal je lani svo-

jemu hlapcu za ženo, ki je bil že več let v njegovem mlinu in mu je bil še precèj po volji, čeprav bi si ga bil želel v marsičem drugačnega, zlasti odkritosrčnejšega. «Dokler bodem živel,» rekel je stari mlinar, «mleli in gospodarili bomo vsi skupaj, kadar pa umrem, potem naj se ukvarjajta mlada samá.» Dote hlapec Janoš tudi ni prinesel nobene, dašì je vedno trdil, da je imenitnih madžarskih roditeljev in da svoje dni podeduje tisočake. No, stari mlinar ni ravno káj prida gledal po denarji, sicer bi hlapec Janoš ne bil tako iz lahka z dekletom priženil domú in mlina. Starec je namreč umrl kmalu po poroki — mrtvega so ga potegnili iz Dunava.

Ali se je mož ponesrečil, ali se je sam končal, ali ga je kdo drugi pehnil v vodo, živ krst ni vedel tega.

Po smrti starega možá je prevzel Janoš gospodarstvo in mlin. Rad je zahajal po trgovskih poslih, kakor je rekel, zlasti na Ogersko, kjer so šli njegovega mlina izdelki posebno lahko in dobro v denar, četudi so mu jih Dunajčanje plačevali prav takó dobro. Toda kdo bi mu zameril, če jih je rajši pošiljal na Ogersko, saj je že védel zakaj. Razumel je tudi dobro trgovino s konji, katero je posebno živahno vzdrževal s cigani, dostikrat pa tudi sam odšel po opravkih tja dõli, odkoder je nekega dné prignal jako lepega mladega konja.

Z ljudmí ta *Janoš Nemet*, kakor se je namreč pisal, ni bil káj posebno prijazen. Rajši se jih je ogibal, nego bi jih bil iskal. Celó ženi njegovi se je dozdeval nekako odtujen, odkar so ji pokopali očeta. Le kadar je barantal s cigani, izpremenil se je popolnoma; nekako domačega se je čutil med temi ljudmí.

Semkaj k temu mlinu je prihajal *major baron Vega* večkrat na izprehod, bodisi peš, bodisi jež, in se je navadno tudi nekoliko pomudil, danes iz tega, jutri iz ónega vzroka.

Nekega dné opazi zalega konja zlahtnega plemena na vrtu. Na prvi pogled mu je bil všeč, in pri tej priči je sklenil baron Vega, da mora biti konj njegov, veljaj, kar hoče. Toda prav takó, kakor si ga je Vega želel pridobiti, ljubil je krasno žival tudi mlinar Janoš; na prodajo mu ni bila za nobeno ceno. Skoraj bi bil dal rajši mlin nego konja od hiše, takó je bil zaverovan vánj.

Ko se je nekega dné baron Vega, ki je bil v tem že povišan za podpolkovnika, zopet prazen, t. j. brez mlinarjevega konja vrnil domóv, našel je ondu svojega svaka stotnika Pauerja in ženo njegovo, baronovo sestro Polonico, sedaj jako elegantno gospó, na kateri niti najmanjšega sledu ni bilo, da je bila porojona pod slamnato streho. Pač pa se ji je poznala jugoslovanska gospodska vzgoja, katere se pa Polonica ni sramovala prav nič. In čemu le tudi? Ali ni izobrazena Slovenka, Hrvatica ali Srbinja vredna prav toliko, kakor izobrazena Nemka? Dá, izvestno je!

«Oho, glej ju no, dobro došla!» pozdravi podpolkovnik svaka in sestro ter jima zajedno seže v roke. «Prav, da sta prišla zopet jednoč na pregled, saj vaju že dolgo večnost ni bilo pri meni. Skoro bi mislil, da se me morda ogibljeta. Odkar sta pokopala blagosrčna Srba — reditelja Poloničina — vedno se rajši držita domú.»

«Dà, res sva se ga držala bolje, nego prej, ljubi brat,» povzame stotnikova gospá, «zaradi tega pa nikar ne misli, da bi te hotela prezirati.»

«Le motiti te nisva hotela tolikrat pri tvojem pisateljskem delu,» spopolni stotnik-svak.

«Kakó le moreš vedno tičati takó neprestano v številkah, to mi je popolnoma neumevno! Če bi bile lepe povesti, ki bi jih noč in dan sestavljal in spisoval, ne čudila bi se, ali vedno in vedno v številkah, samih golih številkah brskati

in potem še obetati po *cekinu za vsako napako*, kolikor bi jih kdo našel, no, to mi nikakor ne gré v glavo. In tudi zdravo ni. Rajši bi hodil večkrat na izprehod.»

«Lahko ti je govoriti, ljuba moja, ker menda ne veš, kakó kratko je naše življenje.»

«No, baron, ti ga izvestno porabljaš, kar se le dá skrbno. Saj si še na bojišči nisi privoščil počitka! Moral si pač že veliko spisati v teh dvajsetih letih, kar se poznavá, je li da?» vpraša radovedno svak.

«Po številu ti ne bode imponiralo, kar sem spisal, pač pa po vsebini. Prvo delo, kakor še sam dobro véš, bila so «*Matematiška predavanja*», ki so izšla leta 1782. Leto kesneje sem izdal «*Logaritmiško-trigonometriške tablice*» v dveh delih, katere so mi res dale jako veliko in sitnega dela. Nató je prišlo blaženo leto 1784., ko so me povišali v nadporočnika, tedaj sem izdal «*Drugi del matematiških predavanj*». Navadno sem se iz začetka skoro vedno tedaj pokazal v javnosti s kakem novim delom, kadar sem se uspel za jedno stopinjo više. Takó n. pr. so me imenovali leta 1787. za stotnika pri bombardirjih, in prav tedaj sem izdal «*Praktični navod, kako treba metati bombe*» in leto nató pa «*Tretji del matematiških predavanj*». V Alzaciji, kjer smo oblegali trdnjavo St. Louis, dovršil sem dné 10. oktobra 1793. leta «*Ročno knjigo logaritmo-trigonometriško*». Od vsega tega pa nisem imel drugega dobička, nego zadovoljno vest, da sem storil svojo dolžnost. Prvo priznanje me je doletelo leta 1794., torej leto kesneje, ko smo si osvojili St. Louis —»

«Kjer so takó grdo naredili s teboj, da ti niso dali niti zasluženega plačila, priznanega križca Marije Terezije —» seže mu stotnik v besedo, toda podpolkovnik ga zavrne nejevoljen: «Pustiva to, kaj bi preiskovala, zakaj ga nisem dobil. Na najvišjem mestu bodo že vedeli, zakaj so mi ga pridržali.»

«Moj mož se je tedaj kar penil od sáme jeze, da se ti je domovina izkazala takó nehvaležno, ko si vender toliko storil zánjo s peresom kakor tudi z mečem v roci oziroma z možnarji v zakopih,» pritrди sestra Vegina. «Véš, Jurij, kaj bi bila jaz storila na tvojem mestu?»

«Prav radoveden sem!» odgovori brat.

«Nehvaležni domovini bi bila obrnila hrbet in rekla: ‚Bog te obvaruj, išči si drugega, ki bode hodil za višje glave po kostanj v žrjavico. Verjemi, da bi te bil rad vzprejel vsak vladar še za višjega, nego si bil tukaj! Ali ni res takó, Pauer?»

«Res je, kar govoriš, kajti popolnoma se ujema s tem, kar se je resnično zgodilo pred sedmimi leti — po bitvi pri Mannheimu — kjer je podpolkovnik, tedaj še major, vlivál možnarje. Misli si, da je pruski kralj sam ponudil Vegi takoj generalsko službo in vrhovno poveljstvo vsemu topništvu, odkar je zvedel, kaka glava je, ki zná vlivati celó izborne možnarje?»

«In ti nisi vzprejel ponudbe, katera bi bila našincem morda venderle vrgla desko s čela?» začudi se sestra neverjetno.

«Ne in bi je tudi ne bil, če bi bil Prus kar naravnost maršalsko palico položil prédme. Prvič ne služim sebi na ljubo, temveč domovini in ta mi je *Avstrija*. Na Pruskem bi torej ne imel iskati ničesar in bi tudi ne védel, zakaj bi za nje nosil svojo kožo na prodajo. Tukaj pri nas je stvar popolnoma drugačna. Kar sem storil, storil sem na korist domovini, ne za denar, ne za slávo, ne za visoke službe, kar je vse razvidno, ker nimam ni jednega ni drugega. Da bi videl domovino srečno, slavno in mogočno, in kolikor moči sem pripomogel k temu, to jedino me je vodilo pri vseh delih in — ljubezen do stvari, do vednosti sáme. Da sem

res kaj storil, zato gré hvala jedino le mojim prednikom, ki mi niso metali polén pod noge, kakor se mi je to godilo v Ljubljani pri inženerjih. Drugič bi pa tudi zaradi tega ne bil prestopil v prusko vojsko, ker Prusom kar nič ne zaupam. Presamogoltni se mi zdé, ker povsod obračajo plašč po vetru, kakor jim bolje kaže. Kakó le bi se mogel *jaz* zanašati nánje, če se niti *moj cesar* ni mogel, saj sam dobro véš, ljubi svak, kolikokrat so ga že pustili na cedilu, kedar koli ni šlo več naravnost za njih koristi. Takim ljudem bi niti naslikan ne hotel služiti.»

«Po pravici ti povem,» reče Pauer, «da bi jih devetsto devetindevetdeset izmed tisoč ne delalo takó, kakor ti, temveč bi bili šli vsi od kraja s trebuchom za kruhom. Res je, da človek marsikaj rad žrtvuje za domovino in skupno blagost, toda, če pa le ne vidi nikake zahvale, moral bi biti res pravi Job, da bi ne izgubil potrpežljivosti. Ti si jedini v tem častna in zajedno jako čudna izjema. Če bodeš i nadalje takó potrpežljiv, delaven in oskromen, bodo višji krogi kmalu jeli sekati drva na tebi.»

«Ne, ne, motiš se, bratec moj. Takó daleč ne pride nikdar. ‚Svaka sila do vremena!‘ Tega se mi ni bati, pač pa nádejati, da mi bode prilika, domovini še večkrat dokazati svojo ljubezen zlasti na bojišči, če me ne bodo morda domá pustili za profesorja, dočim se bodo pulili s Francozi. Prepričan sem, da Korzár ne bode miroval prej, dokler ne spravi vse Evrope kvišku proti sebi — če namreč ne pade.»

«Res nezaslišano srečo ima ta človek, kaj takega svet še ni učakal. Toliko da ima triintrideset let, že se je sam postavil Francozom za prvega konzula do smrti.»

«O Bonapartu govorita, kaj ne da?» vpraša Polonica, katero je mladi in držni francoski general jel zanimati, od

kar so njega vojaki preko Italije pridrli v Avstrijo in tudi v nje slovensko domovino.

Pauer pa reče: «Glej, ljubi svak, kar je v francoski vojski Bonaparte, utegnil bi biti ti v naši, če bi bil takó drzen, kakor si oskromen, da bi se namreč povsod sam silil v prvo vrsto; vsaj učen si izvestno bolje nego Bonaparte in tudi kar se tiče vojskovanja, dokazal si že trikrat sijajno, da ga razumeš vsekdar dovršiti zmagoslavno!»

«Pustimo to, dragi moj, saj poznaš razmere pri nas. Klicali so me le vselej tedaj, kadar je že voda tekla v grlo, naj ji stavim jez.»

«Saj to je, kar sem hotel poudarjati, da bi se moral ti sam bolje vrvitati tjà, kjer zeleni lovrika,» pravi stotnik.

«Kaj še, to ni moja navada,» odgovori podpolkovnik. «Poleg tega — na sramoto ti moram priznati, — da sem se v poslednjih letih tudi nekako polenil, kajti izdal sem le nekaj *Razprav* o raznih do sedaj še ne pojasnjenih zakonih gledé na privlačnost teles' in *Četrty del matematiških predavanj*, ki obsegajo *vodo in nje moč*.»

«Kaj govoriš, da si se polenil?» začudi se stotnik, «o tem niti govora ni. Človek, ki na bojišči sredi vršočih krogelj poleg svojih vojaških stanovskih dolžnostij spisuje tudi vednostne knjige, to je res izreden človek, in čuditi se ni, ako si po vztrajnem boji nekoliko oddahne. Žalostno je vender, da svet take možé, kakor si ti, takó malo umeje; povej mi po pravici, ljubi brat, ali imaš že kakšno javno priznanje neutrudljive svoje marnosti?»

«Sevéda, in še več, ne le jednega. Matematiško-fizikalno društvo v Erfurtu me je vzprejelo za svojega člana. Akademija koristnih véd v Mogunci me je imenovala za svojega člana, takisto sta storili vednostni akademiji pruska v Berlinu in češka v Pragi.»

«Torej *jedina* ta izmed vseh drugih v domovini! In kaj pa tvoja ožja domovina, tvoja ljuba kranjska dežela, ali imaš že vidno znamenje, da te čislá in spoštuje, izrednega tučenjaka prve vrste?» izprašuje nekoliko razgreti svak dalje.

«Kaj pak da ga imam. Précej ko sem bil povzdignjen za barona, zbral sem vseh svojih petnajst del in jih poslal deželnim stanovom kranjskim v dokaz, naj se izvolijo prepričati, da mi je bilo ves čas svojega življenja do tega, kakó bi bil vreden sin svoje domovine. Nató so me le-ti v seji deželnega zbora dne 26. novembra 1801. leta vzprejeli med deželne stanovce in so mi poslali tudi dotično diplomó, kot vidno znamenje.»

«Tudi to, dragi moj, gré na rovaš tvoje baronske krone, ne pa tvojih vzgledno učenih del, veruj mi! I tvoji rojaki se mi v tem oziru ne zdé prav nič boljši, nego so plemiči na svetu sploh, katerim je prva stvar plemenito rojstvo, poslednja pa plemenito srce in učena glava!»

«Pustimo to,» pravi Vega.

Drugi dan, dné 25. septembra 1802. leta, sedél je podpolkovnik malone ves ljubi dan pri svojih matematiških nalogah in fizikalnih poskusih. Zlasti ga je nepopisno zanimala voda in nje moč. Proti večeru odloží baron Vega peró, vstane, stopa nekoliko po sobi, in potem obstojí. Mlinarjev konj mu je zopet v mislih. «Strela božja,» godrnjá podpolkovnik sam v sebi, «nocoj še mora biti živahna in plemenita žival moja. Sicer se je ciganski mlinar izjavil zadosti odločno, da mu konj ni na prodajo za nobeno ceno, toda jaz mislim, da ga že omečí denar, kadar ugleda primerno vsoto, da mi prepustí konja.»

Podpolkovnik stopi zopet k mizi, potegne izpod nje predalo, kjer ima novce spravljene in vtakne za petsto goldinarjev zlatá v žep, zajedno pa se jako zadovoljno nasmiha

in si mane roke, rekoč: «Ti-le ga bodo podkupili, da bode konjiček še danes moj! Sedaj pa le brzo na pot!»

Nedaleč od Janoševega mlina je taborila ta dan tolpa ciganov. Možaki cigani so zasedli konje in so se razkropili po okolici, ciganke z otroci pa so beračile od hiše do hiše. Tukaj so prosile nekoliko moke, ondu masla, slanine ali tudi prekajenega mesá. Saj je znano, da je ciganka zadovoljna z vsakim darom, le s slabim ne. Zató pa tudi rada pové srečo, ali jo maraš ali ne, ne vpraša dosti, samó da ji kaj daš, kar se ji prilega. Če ni drugega, zadovoljna je tudi, ako ji dovoliš, da ti sme ostrgati pipo!

Stara zanikarna ciganka je stopila tega dné ob mraku v Janošev malin; na pragu v veži je srečala gospodarja, katerega je tákoj spoznala, četudi je minilo že nad dvajset let, odkar mu je poslednjikrat prorokovala ob sotočji Dunava in Save. On je pa ni spoznal.

«Dober večer, dobri gospodar! Bog Vam daj sreče in zdravja!» pozdravi ciganka na pragu stoječega Janoša.

«Baba, kaj bi rada takó pozno?» odzdravi Janoš ne ravno ljubeznivo.

«Srečo Vam želim povedati, če mi privoščíte košček zabele za večerjo.»

«Sreče ne maram od tebe, imam jo tudi brez tebe, kolikor je potrebujem, glej, da se mi spraviš izpred očíj, copernica.»

«Janoš Nemet, takó nisi nekđaj govoril z modro Maruško ob sotočji Dunava in Save, ko si prišel z mladim tovarišem svojim vprašat za srečo.»

Janoš se strese. Kaj je to? Odkod so copernici znani že davno pozabljeni dogodki? Srepa uprè svoje očí vánjo, toda zastonj, ne more si priklicati nje podobe v spomin: Čuda ni, kajti viharno življenje in obilo zaužito žganje sta

postarali Maruši obraz in jo sploh razdejali, da bi je niti nje tovaršice ne spoznale po tolikih letih.

Maruša je mislila Janoša z dotično opombo ugnati v kozji rog, ker je zvedela, kaj je tisto noč storil s svojim vrstnikom Nandetom Živkovičem, pač pa ji ni bil znan ugodni konec tistega zavratnega napada. Janoš se je pa prav zaradi tega ni več bal, ker je Nandeta kesneje živega našel v Ljubljani.

«Čakaj, ti copernica grda, pokažem ti, kakó sem govoril,» razjezi se Janoš in se zažene proti ciganki s povzdignjeno roko, katera ji je bila naravnost namerjena na glavo. Pobil bi jo bil, ako bi se ne bil prav v tem trenutku pokazal podpolkovnik okolo oгла.

Mlinar se vstavi, ciganka pa pobrusi pete in kriči še dolgo: «Le počakaj, ti skopuh neusmiljeni, saj tudi pri tebi ni še vsega konec! Če Bog dá, visel boš na vislicah, predno leto mine! Jaz, Maruša, katero si hotel tepsti, skrbela bodem za to!» Ciganka ga je sklenila ovaditi zaradi hudodelstva, zvršenega pred več nego dvajsetimi leti v Slavoniji. Ustavila se je. Šinila jej je misel v glavo: «Kaj pa hoče častnik takó pozno v mlinu?» Radovednost ji ni dala mirú, in četudi je bila že precéj dalcé od hiše, vrnila se je zopet in postala pod oknom. Bila je že temna noč, in v hiši je gorela luč; pri mizi sedela pa sta mlinar in podpolkovnik baron Vega. Mlinarju je bilo videti, kakor bi težko soped, kajti prsi so se mu dvigale, kakor mehovi. Iz tega smemo sklepati, da je šlo za stvar, od katere se mlinar nikakor ni hotel ločiti.

«Ali hočeš štiristo goldinarjev v zlatu za konja?» vpraša podpolkovnik mlinarja. «Pomisli vender, da je to jako lep denar. Na mojo vero, da si upam za to vsoto dobiti žival iz kateregakoli kobilišča, o kateri se bode védelo, kakšne

krvi je, kar se pa pri tvojem konji nikakor ne more trditi z dobro vestjó.»

«Gospod preblagorodni, če ta konj ni prav take ali še plemenitejše krvi, kakor jih imate v cesarskih kobiliščih, naj se kar tu-le pogreznem na dnò pekla in niti krajcarja ne maram zánj. Preblagorodnemu gospodu baronu je to le pre-dobro znano, sicer bi ne tiščali takó za konjem, ki mi je od vseh stvari najljubša stvar na svetu. Sicer pa jaz tudi poznam konje, saj sem imel izza mlada opravila ž njimi in to s kakšnimi!»

Dalje Janoš ni razlagal, kakšni so bili tisti konji, s katerimi se je bavil v svoji mladosti — pri Močilnikarji na Zagorici in kesneje v ciganskem taboru, dokler se mu potikanje po svetu ni popolnoma pristudilo in je že malone v tridesetem letu stopil v preprost mlin na Ogerskem, kjer se je naučil za silo mleti. Nató je hodil od mlina do mlina, povsod se nekaj priučil, dokler ga končno sreča ni privedla blizu Dunaja na sedanji dom, kjer sta se sešla nekdanja pastirja, jeden v visoki cesarski službi in drugi posestnik hiše in mlina ter gospodar neštetim novcem. Dobro, da se nista spoznala in tudi ne spoznati mogla, ker sta le poredkoma občevala zaradi konja.

«Pazi, kar ti sedaj-le povem,» pravi podpolkovnik in iztegne desnico preko mize: «Ali hočeš petsto goldinarjev v čistem suhem zlatu za konja? Takoj ti jih naštejem!» Baron seže v žep po zavitek zlatov, katere razpoloží po mizi v vrstah. «Ná petsto goldinarjev, jaz pa zajaham konja in mir besedij, če si zadovoljen! To je pa tudi moja poslednja beseda, več ne dobiš niti bora ne!»

Mlinarju se je okó žarilo, kakor zvezda na nebu, ob pogledu tolikanj čisto novega zlatega denarja. Rad bi ga imel, konja pa tudi nerad pustí od sebe. Kaj storiti? Končno zmaga lakomnost, in s tresočo roko seže po denarji.

«Kùp je torej sklenjen. Denar je tvoj in lahko ga spraviš, konja pa jaz takoj zajaham proti dômu. Kje pa ga imaš?»

«O prežlahтни gospod baron, ta je dobro spravljen vsako noč. Prav na vodi, na Dunavu ga imam. Kakor veste, imam za hišo mlin na čolnéh, ki je s hišo zvezan po brvi. Tik mlina pod tisto streho je majhna shramba, kjer sem dal napraviti jasli in postavil konja vánjo, ker sem se bal zánj. Ako Vam drago iti z menoj v mlin, prosim, če pa izvolíte počakati, privedem ga Vam pred vežna vrata.»

«Radoveden sem na ta izredni ‚konjak‘ in pojdem s teboj, da ga vidim na svoji oči. Hajdiva torej!»

Mlinar pospravlja zlate, podpolkovnik pa vstane. Ciganka pod oknom je pač videla vse to, pogovora pa le ni umela. Neka slutnja ji je rekla, da se bodeta možá bržkone ločila in da pojde částnik iz hiše ter da ga mlinar vsaj spremi čez prag, če ne dalje. Slabo bi se ji godilo, ako bi jo Janoš zalotil pod oknom. Zató ciganka ne pomišlja dolgo, temveč hitro zavije okolo ogla in skoči proti mlinu za hišo, kjer počene ne daleč od brvi v temen kot. «Takó, tukaj-le bodem menda zadosti varna,» mrmrá Maruša sama v sebi, «možá pojmeta skozi vélika vrata na cesto, in kadar bode zopet mir pri hiši, mlinar pa v mlinu, pogledati hočem, ali kokoši mlinarjeve kàj trdno spé ali ne. Za Boga, kaj je to? Semkaj gresta, dobro da brez luči. Maruša, sedaj pa le môlči; ako te mlinar opazi, vrže te v vodo.»

«Joj mene, kakó je temno, da človek iz težka vidi takó daleč, kakor seže; kje pa se gré v tvoj imenitni konjak?» vpraša Vega jako dobre volje mlinarja, ki je bil kar hipoma prav kratkih besedij.

«Kar naravnost po brvi, gospod baron, potem pa na desno,» odgovorí mlinar, ki je stopal tìk za částnikom.

«Ali je brv dobra, ali ima vse deske, kajti ne zlomil bi si rad noge,» nadaljuje baron. Sredi brvi kár hipoma ni jednega možá. Podpolkovnik je padel v vodo, kjer je takoj izginil v kalnih valovih globoke reke. Dunav se je valil mirno svoj pot, ne menèč se za to, kar se je ravnokar zgodilo, mlinar je pa nató vso noč mlel, kakor navadno.

Dné 26. septembra so potegnili dunajski ribiči utopljenega podpolkovnika iz vode, kar je po prestolnici vzbudilo silno veliko hrupa in povsod pravo pomilovanje. Baron Vega je bil povsod jako priljubljen in číslan, ne le kot hraber in junaški částnik, nadičen s Terezijinim redom, temveč kot jeden najzvedenejših učenjakov v matematiških strokah.

Povsod se je govorilo, da je baron Vega sam skočil v vodo, videč, da ima na odločilnih višjih mestih mnogo prikritih sovražnikov, kateri izpodkopujejo noč in dan njegovo veljavo in mu tudi nasprotujejo, kjer se dá.

Kakó pa so ljudje šele strmeli in pomilovali ubogega barona, ko je prišla štiri tedne po tem žalostnem dogodku stara ciganka k cesarski policiji na Dunaj in jela ondu gospodom pripovedovati nesrečo tistega večera. Vse je povedala po pravici, pozabila je le, da je prežala na mlinarjeve kokoši. Na čast ji bodi priznано, da jim res ni storila nič žalega, kajti strah jo je takó prevzel, da je komaj čakala, kdaj bi se izgubila iz tistega strašnega kraja. Ker je ciganska tolpa drugo jutro že na vse zgodaj odrinila dalje in se je vrnila šele sedaj, ciganki torej ni bilo prej mogoče objaviti hudodelstva.

«Ali dobro veš, da baron ni sam padel v vodo, ko bi se bil morda špoteknil ob čem?» vpraša dotični uradnik.

«O kaj še, gospod, takó dobro sem ju videla oba, kakor vidim sedaj-le Vas tukaj. Prav takó dobro sem tudi videla, kakó je sredi brvi mlinar částnika krepko sunil od strani, da je le-tá padel v vodo.»

«Ali se je kaj branil?»

«Kaj bi se branil, ker kaj takega niti mislil ni, četudi bi bil lahko opreznější, ker je odštél dolge vrste samih novih zlatov v hiši na mizo, predno sta šla v mlin.»

«Zakaj pa mu je dal denar?»

«Bog vé zakaj? Dobro sem sicer vlekla na ušesa, slišati pa venderle nisem mogla ničesar. Veste, gospodje, oči mi že še služijo, oči, na ušesih sem pa že popolnoma pohabljena,» opravičuje se ciganka Maruša.

Le-tem pa je bilo zadosti, in policijska patrola je odšla še tisti dan v Nemetov mlin po Janoša, kateri je nekoliko prebledel, ugledavši cesarske može javne varnosti v svoji hiši. Na čelu jim je bil višji uradnik v cesarski uniformi.

«S čim Vam morem postreči, gospod komisar?» vpraša Janoš nekoliko boječe.

«Pokaži nam najprej, kje imaš svoj denar skrit. Na sumu si, da se baviš z izdajanjem ponarejenega zlatega denarja,» pravi komisar.

Janošu takoj odleže. Če je bil sploh v katerem hudo delstvu še nedolžen, bil je v tem. Denarja doslej še ni ponarejal, tudi ne takšnega izdajal. Nekako ponosen se potrka torej ob prsi, rekoč: «Gospod cesarski komisar, meni se ni treba pečati s ponarejenimi novci, imam že takih dovôlj, ki so izšli iz cesarskih kovnic. Da se prepričate, prosim, potrudite se za mano.» Oblastno stopa pred komisarjem do omare, v kateri ima spravljeno svojo gotovino — vso v zlatu in srebru. Komisar pregleda vse novce. Zlasti mu prija zavitek popolnoma novih zlatov — petsto goldinarjev vrednosti. Kakor mimogredé jih izpušča drugega za drugim med prsti iz roke v roko in pravi: «Še čisto novi so, kje si jih le dobil za toliko vsoto, mlinar?»

Mlinar je pričakoval vsega prej, nego takega vprašanja, zato tudi ni vedel pravega odgovoriti. «Hm, moji so in pravi

so tudi, drugo, mislim pa nikogar nič ne briga,» odreže se nekako mogočno, misleč, da komisiji takó še zobé najbolje pokaže.

Toda komisar je bil hudomušen človek in še je z mlinarjem, ki sedaj že ni več slutil kaj prida dobrega, še nekoliko igral, kakor mačka z miško, predno ga je zgrabil in izročil svojim ljudem. «Skoro bi bil prisiljen verovati, da si res v zvezi s ponarejalci denarja, ki pod zemljo, po duplinah in po kletih ter starih podrtinah ponarejajo denar, ko bi ne védel, da si ga delaš ponôči na Dunavu.»

Mlinarju je zopet nekoliko odleglo, kajti dasi tudi so bile dvoumne komisarjeve besede, tolmačil si jih je vendar najugodnejše.

«Ne le ponôči, tudi podnevi si ga delam, gospod komisar, na Dunavu, kajti v mojem mlinu tekó kameni noč in dan in meljejo žito.»

Komisar nese nekaj zlatov pod nos in pravi: «Mlinar, tvoje zlató, zlasti to-le, ne diši prav nič po moki, pač pa po — smodniku. Kakó mi to razložiš?»

«Gospod cesarski komisar se pač šalite z mano? Kakó li bi moji zlati dišali po smodniku, ker s smodnikom svoj živ dan nisem imel kaj prida opravka?»

«Saj nisem rekel, da si imel ti s smodnikom kaj dela, temveč drugi, katerih so bili zlati, predno so prišli v tvoje roke.» Sedaj uprè komisar srepo svoje oči v mlinarja, da se ta kàr strese in prebledí, kakor zid.

Komisar nadaljuje: «Pred štirimi tedni nekako so našli utopljenega pod tvojim mlinom topništvenega štabnega častnika. Ali ti je morda kaj znano o njega smrti? Ljudje so, ki trdijo, da se podpolkovnik ni sam vsmrtil, da se tudi ni ponesrečil, temveč da ga je zlobna roka pehnila v vodo. Ali ničesar ne véš o tem?»

«Kaj bi vedel, milostni gospod cesarski komisar? Slišal sem, kar so sploh govorili, da je častnik sam skočil v vodo, zakaj, se nisem brigal dalje,» odgovori blede Janoš in se jame trestí, kakor trepetlika.

Janoš Nemet, nesreča se je zgodila tik mlina tvojega; ker se mi zdi, da o tem več véš, nego hočeš povedati, prisiljen sem te v imeni postave vzeti s seboj na policijo, kjer bodeš lahko v miru premišljal in se morda celó domislil, kakó se je zgodila tista nesreča. Biriča, uklenita in odvedita ga!»

Predno komisar odide, pride Janoševa žena vsa bela od moke iz mlina. Niti ne prestraši se, ko vidi svojega moža uklenjenega. «Saj sem slutila, da pride takó,» pravi mirno in še pristavi: «Tudi smrt mojega očeta ima pa vesti; če me bodete potrebovali, pa me pokličite, saj veste, kje sem. Vesela sem, da mi ga spravite s poti, sicer bi bil morda on mene, kakor se je iznebil pred leti mojega očeta.» Žena se zopet obrne in odide v mlin. Komisar si pa zapomni nje besede in se z jetnikom odpravi na pot.

Preiskovalni sodnik, moder mož, pričel je preiskavo zlasti gledé na nenádejano smrt rajnega mlinarja, katerega so nekega dné potegnili iz vode; pričel pa je zarad tega s tem predmetom, ker je imel tu jako zanesljivo pričo — ženo mlinarjevo, o kateri se do sedaj ni vedelo drugega, nego da je jako potrpežljiva in pobožna dušica, in da mlinar ž njo ravná jako grdo in surovo. Sodnik je sklepal iz tega, da žena izvestno ni lahkomiselnó ali da bi si ohladila jezo, o móži izrekla tolikih obtožb. Povabili so jo torej za pričo. Ondu je mlinarica povedala več, nego je sodišče pričakovalo. Rekla je, da se je njen oče v poslednjem času ogibal svojega zeta, kjer se je mogel, dobro vedoč, da mu streže po življenji. Tudi nji je nekega dné rekel stari mož: ,Če bi me kdaj

našli mrtvega v vodi, misli si, da me je on potisnil vánjo, kar je nekóč že poskusil, pa mu je izpodletelo ob moji opreznosti in od tedaj se ga bojim.‘ — «Res smo jih našli skoro na tó mrtve v Dunavu pod mlinom in to drugi dan, ko je bilo ponóči prav veliko dela, da so poleg vseh kamenov tudi še tekle stope in sta morala oba možá biti in delati vso noč v mlinu. Ko drugo jutro očeta ni bilo, obdolžila sem ga umora; on pa je skočil váme in me jel daviti, da se še danes čudim, kakó sem se živa izvila njega rokam. Tedaj se mi je zagrozil, da ne pojdem živa iz hiše, če komu kàj zinem o svojih neumnostih, kajti takó je imenoval moje, žàl, le preresnične besede.»

«Videla ga nisi sáma, da bi bil vrgel očeta v vodo?» vpraša sodnik.

«Ne, gospod!» odgovorí mlinarica.

«Kakó in na kaki podlagi si si upala svojega možá obdolžiti tolišnjega hudodelstva? Jedino le očetova slutnja, da bi mu utegnil zet storiti kàj žallega, vender še ne more biti odločilna, da bi obdolžili koga takega hudodelstva.»

«Dà, gospod, res je takó! Tudi bi ne bila storila tega, ko bi se ne bila nedavno prepričala na svoje oči, da je moj mož res morilec. Kdor ima srce, da pahne človeka v vodo, pahne jih brez pomisleka tudi več, ako je ravno treba. Tistega večera, ko so drugo jutro částnika potegnili iz vode, bila sem v mlinu. Jako temno je že bilo, ko slišim za hišo govorjenje. Moj mož je bil in še nekdo. Jaz stopim k linici, da bi videla, kdo prihaja. Sredi brvi je tujec mahoma izginil, in dobro sem slišala, kakó prestrašeno je vzkliknil. Takoj nató pa je plusknilo valovje in ga je zagreblo. Moj mož je ostal toliko časa na brvi, dokler se ni popolnoma prepričal, da je tujec res utonil. Nató je šele prišel v mlin mesto mene na ponočno delo. Takó se mi je studil, da ga niti

pogledati nisem mogla in sem skrbela, da izginem kar najhitreje iz njega bližine.»

Ciganka Maruša in mlinarica sta se torej malone soglasno izpovedali o groznem konci podpolkovnika barona Vege. To je sodišču popolnoma zadoščalo in pričela se je proti *Fanošu Nemetu* krvna pravda zaradi dveh dokazanih zavratnih umorov. Iz začetka je mlinar tajil vse od kraja in se je gledé na smrt svojega tasta izgovarjal s tem, da to vender ni nič izrednega, ako mlinar utone, ki ima vse svoje življenje opravila na vodi. Gledé na drugi umor je trdil, da podpolkovnika tisti dan pri njem niti bilo ni. Ali tu je stopila stara ciganka prédenj in mu silno jezično in natančno dokazala, da je imeniten gospod prav tistega večera in v tistem trenutku prišel okolo ogla, ko jo je hotel pretepst. Ona je zbežala, došli gospod pa je šel z mlinarjem v hišo, kjer sta v sobi dolgo časa sedela pri mizi. Preden sta odšla, naštel mu je častnik polno mizo zlatov, katere je mlinar po kratkem premišljanji spravil v žep. «Mislila sem se vama ogniti,» nadaljuje ciganka, «ako se skrijem za hišo, ker mi niti v sanjah ne bi bilo prišlo na um, da pojdeti v mlin in zató sem hitela na óno stran, kjer sem bila nema priča, kakó si ti, mlinar, v temni noči častnika sunil od strani, da se je kar opotekel in padel v vodo. Pa reci, da ni res. Moje stare oči so takó dobro navajene noči, kakor tvoje dneva, če morda ne še bolj.»

To je bilo mlinarju preveč. Izdanega se je videl in to po pričah, o katerih niti slutil ni, da so na svetu. Na kolena zdrzne pred sodnim stolom krvnega sodišča, povzdigne roke in milo zastoče: «Milost, cesarski gospodje, milost! Vse priznam, kar se mi očita, le milost mi izkažite! Umoril sem svojega tasta, ker sem ga res svojeročno pehnil v vodo, ko je imel pri kolesi nekaj opravila. Želel sem si že iz davna

biti njegovemu premoženju sam neomejeni gospodar. Umoril sem tudi štabnega častnika, ki je kupil konja od mene. Jako lepa žival Vam je bila, in od vsega srca sem jo ljubil. Podpolkovnik je sam kriv, da je prišlo takó daleč, kaj pa je vedno takó silil váme? Zakaj mi je poslednji večer naštel samih novih zlatov za petsto goldinarjev na mizo? Hudič me je preslepil, in sklenil sem, zlato in — konja obdržati, podpolkovnika pa suniti v vodo, kar sem nekaj trenutkov nató tudi zvršil!»

Krvno sodišče je obsodilo zatoženca zaradi teh dveh hudodelstev, kateri je sam priznal, na vislice. Obsojenec iz nova zastoče: «Milost, milost! Vse, kar hočete, storite z mano, le življenje mi pustite. Vse, vse, le umreti ne!»

Takó je plakal strahopetni morilec, ki je bil zadosti brezsrčen, da je poslal človeka hladnokrvno na óni svet, popolnoma brez poguma pa, kadar je bilo treba dati svoje življenje za končano življenje drugih. Taki so vsi zavratni morlici, nekaka čudna zmes mačje in zajčje narave!

Smrtna obsodba je šla k cesarju, ki jo je brez odloga potrdil; potem se je zadostilo človeški pravici.

Stotnik Pauer je pustil vojaško službo in prevzel posestvo po svoji materi, kjer je s Polonico do sive starosti živel jako srečno in zadovoljno v družbi pridnih sinov in zalih hčerâ. Kadar je Bonaparte kje zmagal, trdila sta Pauer in Polonica soglasno: «*Furija ni, on bi mu že uro navil!*»

